

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen

Bajnok Dániel

2014

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Bajnok Dániel

Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen

Történelemtudományok Doktori Iskola
Dr. Erdődy Gábor DSc, egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője

Ókortörténeti Doktori Program
Dr. Németh György DSc, egyetemi tanár, a Doktori Program vezetője

A bizottság tagjai:

Elnök:	Dr. Ritoók Zsigmond MHAS, professor emeritus
Bírálok:	Dr. Bolonyai Gábor PhD, egyetemi docens Dr. Hegyi Dolores PhD, ny. egyetemi tanár
Tagok:	Dr. Szabó Ádám PhD, habilitált egyetemi docens, titkár Dr. Adamik Tamás DSc, professor emeritus Dr. Hegyi W. György, Dr. Ferenczi Attila (póttagok)

Témavezető: Dr. Németh György DSc, egyetemi tanár

Budapest, 2014

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	2
I. Vitae Aeschinis – Aischinés élete és életrajzának forrásai.....	7
1. Aischinés antik életrajzai.....	8
A. A szónok Aischinés élete.....	8
B. Apollónios életrajzi magyarázata (ἐξηγήσεις) Aischinésről.....	10
C. Aischinésről.....	12
D. Phótios: Bibliothéké, Cod. 61.....	13
E. Aischinés életrajzai a Suda-lexikonban.....	15
F. Egy oxyrhynchosi töredék Aischinés életéről (P.Oxy. 1800.).....	16
2. Aischinés élete és politikai pályafutása.....	17
3. Aischinés epidaurosi felirata?.....	25
II. Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen.....	34
A beszéd antik és bizánci összefoglalásai.....	34
A. Összefoglalás (ὕποθεσις).....	34
B. Összefoglalás (ἄλλως).....	35
C. Összefoglalás.....	35
A beszéd.....	37
III. Kommentár.....	81
IV. Aischinés érvelése a Timarchos ellen mondott beszédben.....	183
Vádak.....	186
Tanúk.....	187
Mindenki tudja.....	194
V. Phémé, avagy egy allegória deifikációja.....	202
1. A fogalom megszemélyesülése.....	203
2. Phémé deifikációja.....	203
3. Phémé kultusza Athénban.....	205
4. Felirat.....	207
Függelék.....	208
Irodalomjegyzék.....	209
A) Felhasznált szövegkiadások, scholionok (időrendben).....	209
B) Modern fordítások (időrendben).....	209
C) Szakirodalom.....	209
D) Rövidítésjegyzék.....	221
Képmelléletek.....	225

Bevezetés

Προθεσμία, Μούση δεκάτη καὶ δεινοτάτη

Az athéni szónok, Aischinés alakjára egészen a XX. századig a nagy ellenfél Démosthenés árnyéka vetült: retorikai és politikai teljesítményét egyaránt a híres szónokéhoz mérték, és tetteit kevésbé saját szavai, mint inkább vetélytársának művei alapján ítélték meg. A makedón terjeszkedéssel szemben bátran föllépő, hazája szabadságáért végsőkéig harcoló Démosthenés tizenhat éven át tartó közéleti viadalt vívott Aischinésszel, és amint az ellene elmondott törvényszéki beszédekből világosan kitűnik, politikai és emberi értelemben egyaránt lesújtó véleménnyel volt riválisáról. Mivel utolsó, sorsdöntő összecsapásuk Kr. e. 330-ban a „Koszorú”-perben Démosthenés győzelmével zárult, a győztest pedig Cicero és Quintilianus nyomán mint a „szónokok fejedelmét” (*princeps oratorum*) és a „szónoklás mércéjét” (*lex orandi*) emlegette az utókor,¹ ezért Aischinés modern megítélését hosszú ideig alapvetően meghatározta ellenfelének érthető elfogultsága: egészen a közelmúltig makedónbarátnak és hazaárulónak tartották.

Az elmúlt nagyjából fél évszázadban Aischinés szerepét átértékelte a kutatás, és ez (nézetem szerint) két tényezőnek köszönhető. Egyrészt, a késő-klasszikus kori Athén történetének kutatói belátták, hogy bár szónoki teljesítményét tekintve Démosthenés vitathatatlanul magasabb szinten áll, mint ellenfele, beszédeinek forrásértéke, egyszerűen szólva „szavahihetősége” összességében nem múlja felül Aischinését. Sőt, bizonyos politikai folyamatok, mint például kettejük ellenségeskedésének fő forrása, az ún. philokratési békekötéshez vezető tárgyalássorozat a makedón II. Philipposzal (Kr. e. 346), nem csak nem érthető meg Aischinés beszédei nélkül, hanem ezek a beszédek sokszor világosabb narratívát kínálnak, mint Démosthenés szónoklatai. Démosthenés beszédei nem kevésbé elfogultak, és nem is mentesebbek a szándékos csúsztatásoktól vagy hazugságoktól, mint Aischinéséi. Ennek felismerése lett az egyik oka Aischinés kedvezőbb megítélésének — vagy, ha úgy tetszik, a két szónokról alkotott kép árnyaltabbá válásának.

---

¹ Cic. Brut. 141; Quint. Or. X.76.

A másik ok maga a disszertáció tárgyául választott mű. Aischinés első ránk maradt szónoklata egy állítólagos egykori hímprostituált, Timarchos ellen íródott, aki hiába számított a per idején (Kr. e. 346/5) az egyik legaktívabb athéni politikusnak, züllött múltja miatt Aischinés alkalmassági vizsgálatot indított ellene, és bár szilárd bizonyítékkal nem tudta alátámasztani a vádat, színes történetek és ravasz érvek révén mégis megszerezte az esküdtek szavazatainak többségét, és ezáltal polgárjogának elvesztésére íteltette Timarchost. A téma sikamlós volta miatt a tudományos kutatás sokáig mellőzte a Timarchos-beszédet, ám ez a helyzet gyökeresen megváltozott az antik görög szexuális normák és általában az ókori moralitás iránti érdeklődés élénkülésével. A kutatás első fontos mérföldköve Sir Kenneth Dover *Greek Homosexuality*² című könyvének megjelenése volt 1978-ban, amely a téma alapjainak tárgyalása során Aischinés Timarchos ellen elmondott vádbeszédét használta vezérfonal gyanánt. Dover munkája úttörő jelentőségűvé vált, mert bemutatta, hogy miként lehet tudományos objektivitással, erkölcsi megítélést sugalló jelzők nélkül vizsgálni egy régi kultúra olyan vonásait, amelyek napjainkban is érzékeny társadalmi jelenségnek számítanak. Ezzel a beszéd egyszeriben kikerült a tudományos „karanténból”, és – ahogy Aischinés egyik kiemelkedő modern kutatója, Edward Harris fogalmaz – „a görög irodalom egyik legtöbbet tárgyalt alkotásává vált.”³ Mindez önmagában is indokolja, hogy miért van szükség a Timarchos-beszéd magyar nyelvű fordítására és magyarázatára, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy hányan vállalkoztak Démosthenés különböző műveinek magyarázására a XIX–XX. század fordulóján,⁴ míg Aischinés egyik beszéde sem volt mindeddig magyarul olvasható.

A dolgozat első egységének középpontja azonban még nem maga a szónoklat, hanem Aischinés élete. A fejezet első részében lefordítva közlöm Aischinés ránk maradt antik és bizánci életrajzeit, majd rövid áttekintést nyújtok a szónok politikai pályafutásáról az életrajzi hagyomány és a kortárs törvénytudományi beszédek alapján. A fejezet utolsó részében Aischinés állítólagos epidaurosi gyógyulásának vitatott

2 Magyarul: *Görög homoszexualitás*. Budapest, Osiris, 2001. A fordítás számos hibája miatt e dolgozatban nem a magyar kiadásra hivatkozom, hanem az eredeti angol mű átdolgozott kiadására, amely 1989-ben jelent meg, lásd Dover 1989.

3 „Once dismissed for its “distasteful” subject matter, Aeschines’ speech Against Timarchos is now one of the most discussed works of Greek literature.” (Harris 2004: 217.)

4 Akikről tudomásom van: Gyomlay Gyula (1896, átdolgozta: Ritoók Zsigmond, 1975), Borsos Károly (1902), Télfy Iván (1902), Földy József (1903), Incze József (1903), Bölcskey Lajos és Schäffer Mihály (1907).

bizonyítékát, az Asklépios-szentély egyik feliratát (IG IV² 1 255) veszem górcső alá. Az elemzés során kialakult véleményem szerint a feliratot tévedésből tulajdonítják sokan Aischinésnek, ám a hozzá kapcsolódó epigramma szerzősége nem biztos, hogy elvitatható a szónoktól, akinek epidaurosi gyógyulása végső soron kérdéses marad.

Az értekezés második egysége a Timarchos elleni beszéd antik összefoglalásait és magát a szónoklatot tartalmazza. A *hypothesis*ek esetén a munkát nem segíthették modern fordítások, ám a beszéd magyar szövegéhez figyelembe vettem, és ha kellett, felülbíráltam a rendelkezésre álló német (Bremi), illetve angol nyelvű kiadásokat (Adams, Carey, Fisher). Különös gonddal törekedtem a beszéd ritmikus nyitányának, valamint verses betéteinek formahű közvetítésére, amelyben különösen nagy segítségemre voltak Németh György tanár úr javaslatai.

A harmadik és egyben legterjedelmesebb fejezetben kapott helyt a beszéd kommentárja, amelyben egyrészt magyarázatokkal próbáltam érthetőbbé tenni a szónoklat belső összefüggéseit, másrészt értelmezni és párhuzamok révén kifejteni a szövegben felbukkanó gazdag jogi, érveléstechnikai, kultúrtörténeti és irodalmi anyagot. Ebben egyrészt Nick Fisher 2001-ben megjelent, kitűnő szövegmagyarázatára támaszkodtam, de természetesen figyelembe vettem az elmúlt 13 év szakirodalmi termésének számomra elérhető részét. Sajnos több olyan műről is tudomást szereztem, amelyek sokat emelhettek volna e fejezet és az egész disszertáció értékén, de nem tudtam megszerezni ezeket, vagy csak a világhálón elérhető részletekbe tudtam bepillantani.⁵ Mindezekon felül igyekeztem elkerülni a Fisher-féle kommentár megállapításainak ismétlését, amelyek terjedelmi és tartalmi okokból is összességében meghaladhatatlanok egy doktori értekezés számára. Részint ezzel magyarázható, hogy a kommentár bizonyos aránytalanságot mutat: a beszéd első felét jóval nagyobb terjedelemben tárgyalom, mint a másodikat. Igyekeztem minden igazán fontos elemet magyarázatokkal ellátni, de számos részlet esetében az olvasó az angol nyelvű kommentárból sokkal bőségesebb tájékoztatást nyerhet.

A dolgozat negyedik fejezete arra keresi a választ, hogy milyen érvekkel érte el Aischinés ellenfelének elítélését, ha egyszer szilárd bizonyíték nem állt rendelkezésére Timarchos züllött múltjáról. Sorra veszem a vádakát, kitérek a tanúk vallomásainak

---

5 Például Bell–Davies 2004, Gagarin–Wallace 2005, Davidson 2007. Túlságosan későn jutott el hozzám Radova 2011, ezért lényegében már nem tudtam figyelembe venni.

különböző eseteire és azok bizonyító erejére, és igyekszem feltárni Aischinés érvelésének alapvető technikáit és trükkjeit. Ezt követi az utolsó, ötödik fejezet, amely Aischinés gondosan előkészített és aprólékosan felépített „koronatanújának”, Phémének a görög irodalmi szövegekben megjelenő alakjait vizsgálom meg, kiegészítve azt az istenné avatott Phémé egyetlen ismert feliratos említésével. A függelékben Aischinés legutóbbi Teubner-kiadásának hibáit gyűjtöttem össze.

A dolgozat jelen formájában csak előtanulmánya egy nagyobb vállalkozásnak, amelynek keretében teljes terjedelmében olvashatóvá válna magyarul Aischinés második (a hűtlen követség ügyében Kr. e. 343-ban elmondott) és harmadik (a Koszorú-perben Kr. e. 330-ban elhangzott) szónoklata is.⁶

Köszönetnyilvánítás

Elsőként Németh György professzort, az ELTE Ókortörténeti Tanszékének vezetőjét és e dolgozat témavezetőjét illeti köszönet, aki még elsőéves történelemszakos koromban fölkelte figyelmemet a klasszikus athéni történelem egyszerre zűrzavaros és lebilincselő világa iránt, és akivel azóta számos projektben dolgozhattam együtt. Lenyűgöző tárgyi tudása, fáradhatatlan lendülete, szellemes ötletei és kritikai megjegyzései rengeteg segítséget nyújtottak a kutatás minden fázisában. Hálás vagyok az Ókortörténeti, az Ógörög és a Latin Tanszék valamennyi jelenlegi vagy egykori oktatójának, akiknek hallgatója lehettem, és akik felvérteztek az ókori történelem és kultúra kutatásához szükséges tárgyi és nyelvi ismeretekkel. Köszönet illeti tehát Adamik Bélát, Adamik Tamást, Bolonyai Gábort, Déri Balázst, Ferenczi Attilát, Földváry Miklóst, Hegyi Dolorest, Hegyi W. Györgyöt, Horváth Juditot, Horváth Lászlót, Ittész Mátét, Kató Pétert, Kopeczky Ritát, Krupp Józsefet, Lőrincz Barnabást(†), Mészáros Tamást, Pálfi Zoltánt, Patay-Horváth Andrást, Ritoók Zsigmondot, Simon Zoltánt, Tamás Ábelt, Tóth Gergelyt és Várady Lászlót(†). Hálával tartozom a Heidelbergi Egyetem Ókortörténeti Tanszékének (*Seminar für Alte Geschichte*), hogy ott kutathattam 2012 januárjában, Végh Juditnak helyismeretéért és segítőkészségéért, William Furleynek a szónokokról

---

⁶ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/1-11-1-2012-0001 azonosító számú, „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program” című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

folytatott tartalmas beszélgetésekért. Köszönöm a Nemzeti Kiválóság Program Jedlik Ányos Doktorjelölt Ösztöndíjának (A1-JÁDJ-12-0009), hogy 2013-ban támogatást nyújtott kutatásaimhoz. Köszönöm az egri Eszterházy Károly Főiskola Ókori és Középkori Történeti Tanszék vezetőjének, Makai Jánosnak, és a Történelemtudományi Intézet igazgatójának, Pap Józsefnek, a tőlük kapott segítséget és bátorítást, valamint Kertész István professzornak az értékes szakmai eszmecseréket. Különös köszönetet érdemel az ELTE Ókortörténeti Tanszékének lelke, Szabó Éva, akinek figyelme és precizitása rengeteg buktatótól megóvott és egyben számtalan lehetőséget kinyitott előttem. Köszönöm húgomnak, Pánczél-Bajnok Katának, hogy az elkészült fejezetek kritikus olvasójaként számos hibára hívta föl a figyelmemet. A legtöbb köszönet azonban feleségemnek és gyermekeimnek jár, akik megértő türelemmel és nagy szeretettel viselték el az értekezés megszületésével járó, néha embertelennek tűnő nehézségeket és a harcot a „Tizedik Múzsával”.

I. Vitae Aeschinis – Aischinés élete és életrajzáinak forrásai

Ezt az alakot éppenséggel a természet is fenevadnak szánta; nem volt ennek sohasem egy szabad emberhez méltó tette sem, ennek a tragédiajátszó majomnak, ennek a bugris színésznek, ennek a világcúfia szónoknak!

Démostenés: A koszorú, 242.⁷

Dolgozatomnak nem célja, hogy részletes életrajzi bevezetőt nyújtson Aischinés életéről, hiszen két évtizede sincs, hogy igen alapos és kiegyensúlyozott elemzés született e témában Edward M. Harris tollából, akinek megállapításai nagyrészt ma is érvényesek.⁸ Sokkal hasznosabbnak gondolom összegyűjteni az Aischinés életéről írt antik testimóniumokat, amelyek a maguk módján megvilágítják a szónok pályafutását, és elhelyezik ebben a Timarchos ellen mondott beszédet is. Az alábbiakban ezért sorra veszem a kézirati hagyományban fennmaradt rövid életrajzi összefoglalókat, kiegészítve Phótios és a Suda-lexikon Aischinésre vonatkozó szemelvényeivel, valamint egy oxyrhynchosi papirusztöredékkel.⁹ Az egyes forrásokban említett életrajzi megjegyzések első előfordulásakor lábjegyzetben jelzem, hogy honnan származhat a biográfus információja.¹⁰ A forrásgyűjtemény természetesen önmagában is sokat elárul a szónok

7 Gyomlay Gyula fordítása, módosításokkal. Dém. XVIII.242: „τοῦτο δὲ καὶ φύσει κίναδος τάνθρωπῳ ἔστιν, οὐδὲν ἐξ ἀρχῆς ὑγιὲς πεποιηκὸς οὐδ' ἐλεύθερον, αὐτοτραγικὸς πίθηκος, ἀρουραῖος Οἰνόμαος, παράσημος ῥήτωρ.”

8 Harris (1995) műve a szónok 330-as bukásáig terjedő időszakra vonatkozóan vizsgálja Aischinés politikai pályáját. A Ktésiphón-pert követő időszak történéseit már egyáltalán nem tárgyalja, mert erről csak késői, igen megbízhatatlan és olykor ellentmondásos adatokkal rendelkezünk, vö. Harris 1995: 148. Aischinés életének leginkább adatgazdag összefoglalása Harris munkáján túlmenően továbbra is Schaefer (1885–1887: i.215–258), aki azonban olykor túlzottan hitelt ad Démostenés rágalmainak; valamint Ramming (1965), aki pedig inkább csak felsorolja az adatokat, és nem elemzi azokat.

9 Az életrajzok és egyéb szemelvények fordítása során figyelembe vettem az alábbi kiadásokat: Mervin Dilts scholion-kiadása (*Scholia in Aeschinem*. Stuttgart–Lipcse: Teubner, 1992.) és Friedrich Blass Aischinés-kiadása (*Aeschinis Orationes*. Editio altera correctior. Lipcse: Teubner, 1908). A Phótiostól származó életrajzot René Henry kiadása alapján fordítottam (*Photius. Bibliothèque*, 8 vols. Paris: Les Belles Lettres, 1959–1977).

10 Az alább közölt Aischinés-életrajzok közül hiányzik a Plutarchos neve alatt hagyományozódott, de bizonyosan nem hiteles „A tíz szónok életrajza” ([Plut.] X Orat. Vit.) című mű Aischinésről írt fejezete, mert ez korábban már teljes egészében megjelent magyarul: Szepessy 2006. Nem utalok a Libanios szónoki gyakorlatai közt fennmaradt, Aischinést érintő szövegekre sem (*Progymn.* IX.4, és X.3, magyarul: Bolonyai 2001: 200–202, és 217–220).

életéről, ám mivel a benne olvasható adatok gyakran megbízhatatlanok, olykor pedig egymásnak is ellentmondók, ezért mégsem megkerülhető egy kronológiai melléklettel kiegészített tömör életrajzi összefoglalás Aischinés pályájáról. Az életrajzi rezümé lezárásaként a korábbiaktól eltérő módon alaposabb vizsgálat alá vetek egy epidaurosi feliratot, amelyet a feltevések szerint a szónok Aischinés állíttatott Asklépios tiszteletére és a gyógyulása emlékére.

1. Aischinés antik életrajzai

Az alábbiakban olvasható antik életrajzok közül az első három (valamint a Timarchos-beszéd tartalmi összefoglalásai is) az Aischinés-scholionokkal együtt hagyományozódtak.¹¹ E szövegek nem egykorúak Aischinés beszédeivel, hanem valószínűleg hellénisztikus vagy császárkoriak. A fiataalkorára és a politikai karrierjére vonatkozó életrajzi adatok szinte kivétel nélkül Aischinés és Démosthenés beszédein (főleg a hűtlen követségről szóló [343], illetve a koszorú ügyében mondott [330] szónoklatokon) alapulnak, és szerzőik kritika nélkül vették át nemcsak Démosthenés rágalmozó szavait, hanem Aischinés apologetikus magyarázatait is. A politikai bukását követő események leírásában anekdotikusabbá válnak az életrajzok, ami megerősíti azt a feltevést, hogy jóval a klasszikus kor után keletkeztek, és nagyrészt topikus történeteken alapulnak, ezért az idevágó adatok hitelessége rendkívül kérdéses.

A. A szónok Aischinés élete¹²

„Aischinés az iskolai tanító (γραμματιστής) Atrométos és a dionysosi misztériumok papnője (τῆς τοῦς θιάσους τελοῦσης), Glaukothea fia volt.¹³ 2. Azt tartják, hogy gyermekkorában apja iskolájában segédkezett,¹⁴ anyjának pedig felolvasott a szertartási könyvekből.¹⁵ Anyját Empusának is nevezték,¹⁶ aki sötét sarkokból tör rá a gyermekekre és az asszonyokra, hiszen Empusa egy éji szellem volt. 3. Amikor Aischinés felserdült, tragédiákban játszott mint harmadszínész,¹⁷ aztán, mivel csengő hangja volt (ὄντα δὲ

11 Az Aischinés-scholionok csoportosításához lásd Radová 2011: 119–148.

12 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Blass–Schindel 1978: 3–5, Dilts 1992: 1–2.

13 Aisch. II.78, Dém. XIX.281, XVIII.129.

14 Dém. XVIII.258.

15 Dém. XIX.199, XVIII.259.

16 Dém. XVIII.130.

17 Démosthenés egyik legkedveltebb gúnyos vádja Aischinésszel szemben, hogy „harmadszínész” (τριταγωνιστής) volt, amit „harmadrangú színész” értelemben használ (noha a kifejezés eredetileg semmilyen pejoratív árnyalatot nem hordozott, lásd Todd 1938: 36–38, Pickard-Cambridge 1968:

λαμπρόφωνον),¹⁸ jegyzőként dolgozott Aristophón, majd később Eubulos mellett.¹⁹ A néphatározatok és törvények szövegeinek felolvasásával olyan tapasztalatra tett szert, hogy amikor a szónoki emelvényre lépett, adottságai révén rögtön kitűnt kortársai közül.

4. Philippos halála után az a hír terjedt el róla, hogy a nép ellen fordult, és hogy üzeneteket küldözgetett Antipatrosnak, hogy városának kárára legyen, és ennek fejében birtokot kapott Thébaiban.²⁰ Később hivatali elszámoltatást indított Ktésiphón ellen, amikor az javasolta, hogy Démostenés koszorút kapjon a színházban, ám végül nem kapta meg a szavazatok egyötödét. 5. Mivel elvesztette polgárjogát, Ázsiába távozott, és Ephesosba ment. Abban bízott, hogy majd Alexandros segít neki hazajutni, ám amikor megtudta, hogy a király meghalt, és viszály támadt az örökösök közt, Rhodosra menekült. 6. A rhodosiak kérelték, hogy tanítsa meg őket a szónoki mesterségre, de elhárította kérésüket, mondván, hogy azt ő sem ismeri. Amikor aztán unszolták, hogy legalább szónokoljon bírósági perekben, akkor továbbra is húzódozott, és azt mondogatta, hogy ha a saját hazájában is legyőzték, akkor bizony idegen földön valósággal megsemmisítenék. Végül aztán visszatért atyja szakmájához, és gyerekeket tanított betűvetésre.

7. Démocharés, Démostenés unokaöccse, ha ugyan hihetünk neki, amikor Aischinésről beszél, azt mondja, hogy Aischinés a tragédiaköltő Ischandros harmadik színésze lett, és amikor a Pelopsot üldöző Oinomaost alakította, akkor olyan csúnyán felbukott, hogy Sannión, a kar betanítója (χοροδιδάσκαλος) segítette fölkelni – ezért nevezi őt Démostenés Oinomaosnak, tréfálkozva az eset ismerői előtt –, és hogy olyan silány színészekkel járta a vidéket, mint Sókratés és Simylos. Emiatt mondhatták rá, hogy bugris (ἀρουραῖος).²¹ 8. Aischinés a Kothókidai démosból származott.”²²

133–135), lásd Dém. XIX.200. 247. 337, XVIII.129. 209. 262. 265. 267. Aischinés sosem cáfolja, hogy színész volt, vö. Aisch. II.157.

18 Aischinés kivételes orgánumát Démostenés is sűrűn említi, igaz, nem elismerésképpen, hanem hogy Aischinés veszedelmes voltára fölhívja a figyelmet, lásd Dém. XIX.126. 199, XVIII.285. 313, vö. Kindstrand 1982: 17–20.

19 Aischinés valószínűleg valóban jegyzőként kezdte pályafutását, hiszen sosem cáfolja Démostenés erre vonatkozó szavait, lásd Dém. XIX.70. 200. 237. 249. 314, XVIII.162. 261. Más forrás azonban nem erősíti meg az életrajzíró azon értesülését, hogy Eubulos és Aristophón mellett dolgozott volna, vö. Dém. XVIII.162. Eubuloshoz lásd a 45. és a 65. jegyzetet; Aristophónhoz lásd a 64. caputhoz írt kommentárt.

20 Az állítólagos árulásról és az Antipatrosnak küldött üzenetekről semmit sem tudunk, de egy jutalmul kapott phókisi birtokra már Kr. e. 343-ban (azaz jóval II. Philippos 336-os halála előtt) is utal Dém. XIX.145. Lásd még Dém. XVIII.41.

21 Dém. XVIII.180. 242. 262.

22 Dém. XVIII.180.

B. Apollónios életrajzi magyarázata (ἐξήγησις) Aischinésről²³

„A szónok Aischinés athéni származású volt, Kothókidai démos szülötte, annak az Atrométosnak a fia, akit, mint mondják, először Tromésnak ('Remegő') hívtak, aztán később egy szótagot hozzátettek nevéhez, s így aztán Tromés helyett Atrométosnak szólították,²⁴ de eredetileg lábbilincset viselő rabszolga volt,²⁵ és betűvetést tanított Théseus szentélye mellett és Iatros héraónjánál,²⁶ aztán később csalás révén beiratkozott a polgárok közé.²⁷ 2. Aischinés anyja Glaukothea volt, vagy ahogy egyesek nevezik, Glaukis, akiről azt beszélik, hogy fiatal korában prostituáltként dolgozott egy kis házban Kalamítés szentélye mellett.²⁸ Később felhagyott e mesterséggel, és onnantól fogva beavató és tisztító szertartásokat végzett az önként jelentkezőkön. 3. Tőlük származott Aischinés, és volt neki két fivére is: Aphobétos és Philocharés, aki kenőcstok- és dobfestő volt.²⁹ Gyermekként apja mellett szolgált, aki betűvetést tanított, aztán férfivá serdülve egy darabig aljegyzősködött különböző hivataloknál fivérével, Aphobétossal együtt. (Ez a tevékenység szégyenletesnek számított.) Később otthagyta ezt a munkát, és tragédiák harmadszínésze lett; egyszer Kollytosban Oinomaost játszva felbukott.

4. Ahogy tovább haladt a korban, a politika és a közügyek felé fordult. Nyilvánvalóan Philippos- és Alexandros-párti politikát képviselt, és együttműködött Philokratésszal: az ő kedvéért és hízelgéseik miatt csaptak össze a Démosthenés-körrel, akik Philippos és Alexandros lépéseit ellenző politikát folytattak. 5. Sok egyéb dolog is bizonyítja, hogy Aischinés a makedón királyok kedve szerint politizált, de mind közül ez a legnyomósabb érv: amikor egyszer megválasztották a nép képviselőjének (τοῦ δήμου σύνδικον), hogy a délosi szentélyről hozandó bírói döntés ügyében az athéniakat képviselje a délosiakkal szemben, akkor ezt nem hagyta jóvá az Areiospagos tanácsa, hanem elzavarta őt, mondván, hogy Aischinés nem az athéni nép javát akarja, és inkább Hypereidésre bízta a feladatot.³⁰

²³ A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Blass–Schindel 1978: 5–8, Dilts 1992: 2–5.

²⁴ Valójában két szótag hozzátételére lehetett (volna) szükség (Tromés – Atrométos), ahogy azt Démosthenés precízen meg is jegyzi, lásd Dém. XVIII.130.

²⁵ Dém. XVIII.129.

²⁶ Dém. XIX.249.

²⁷ Démosthenés nem szól Atrométos csalás révén szerzett polgárjogáról, de rosszindulatú célzást tesz Aischinés polgárok közé való beíratásának jogszerűtlen voltára, lásd Dém. XVIII.261.

²⁸ Dém. XVIII.129.

²⁹ Aisch. II.149, Dém. XIX.237.

³⁰ Dém. XVIII.134. Az itt említett eset 343–340 körül történt, és ez volt Aischinés legnagyobb politikai kudarca a Koszorú-pert leszámítva, lásd alább.

6. Egyesek ugyan azt mondják, hogy Platón és Sókratés tanítványa volt, de ez hazugság. 7. Volt egy másik hasonló nevű szónok is, az eleusisi Aischinés, aki szónoklattani kézikönyvet írt.³¹ 8. Azt is beszélik, hogy buja természetű (*ἑρωτικός*) volt.³² 9. Maga Aischinés azt mondja a származásáról a hűtlen követségről szóló beszédében,³³ hogy atyja, Atrométos az Eteobutadák phratriájából és nemzetségéből származik, ahonnan Athéné Polias papnőit választják.³⁴ Fiatal korában atléta volt, de később, a (peloponnésosi) háborúban elvesztette vagyonát, és száműzetésbe menekült a Harmincak elől, majd Ázsiában katonáskodva vitézségével tüntette ki magát. A száműzetés után Korinthosban élt, aztán részt vett a demokrácia helyreállításában.³⁵ Feddhetetlen életet élt kilencvennégy esztendőn át.³⁶ 10. Aischinés szerint anyja rokonsága is szabad származású volt. Testvéreiről azt mondja, hogy Philocharés *gymnasionokba* járt, és Iphikratés mellett katonáskodott, valamint folyamatosan hadvezérként szolgált. Legifjabb öccse, Aphobétos követi feladatokat teljesített a (perzsa) királynál, méltón képviselve városát, amikor pedig a gazdasági ügyek felelőse lett, akkor derék módon igazgatta a közös pénzügyeket.

11. Saját magáról azt mondja,³⁷ hogy a gyermekkorból kinőve mint *ephébos* két éven át határőr volt Attika földjén: ezek a törvény parancsára fegyveresen járőröztek a vidéken.³⁸ Katonaként egy „részegységi szolgálat”-nak (*στρατεία ἐν τοῖς μέρεσιν*)³⁹ nevezett hadműveletben vett részt először: Alkibiadésszal⁴⁰ és a zsoldosokkal együtt kísérte végig

31 Apollónios talán a filozófus Aischinés Sókratikosra gondol, lásd 51. jegyzet.

32 Lásd alább 135–136. caput.

33 Az itt következő életrajzi adatokhoz lásd Aisch. II.147–149.

34 Az életrajzíró nem pontosan idézi fel az Aischinés által mondottakat (Aisch. II.147.): „...[apám] abból a *phratriá*ból származott, amelynek oltárai közösek az Eteobutadákkal, ahonnan Athéné Polias papnőit választják...” Aischinés tehát nem állítja, hogy családja az Eteobutadák nemzetségének (*genos*) tagja, hanem azt mondja, hogy közös *phratriá*ba tartoznak – a *phratría* ugyanis nagyobb és lazább egység, mint a *genos*.

35 Az ázsiai vitézkedésre és a demokrácia helyreállítására vonatkozó kronológiai problémákhoz lásd Harris 1995: 23.

36 Aischinés a követségről szóló perben (Kr. e. 343) bemutatja a bíráknak apját, aki szavai szerint ekkor kilencvennégy éves volt, később pedig azt mondja (Aisch. III.191), hogy kilencvenöt évesen halt meg, azaz Atrométos Kr. e. 437 körül született és 342-ben hunyt el.

37 Aisch. II.167–169.

38 A fiatalok 18–20 éves koruk körül teljesítették *ephébos*i szolgálatukat (lásd 130. old.), tehát ez Kr. e. 373–370 körül történt.

39 A katonaköteles polgárokat korcsoportok szerint tartották nyilván (AP LIII.7). A részegységi szolgálat talán azt jelentheti, hogy a hadműveletben nem vetették be egyszerre az összes katonát, akik a megadott archóni év(ek)ben születtek, hanem csak egy meghatározott részüket, és később felválthatta őket kortársaiknak egy másik osztaga, vö. Rhodes 1981: 327 és 596.

40 Az említett Alkibiadés nem azonos egy Kr. e. V. századi, azonos nevű politikussal sem (PA 597 és 600).

a Phliusba tartó szállítmányt.⁴¹ Amikor támadás érte őket az ún. nemeai vízmosásnál, dicséretre méltó hősiességgel harcolt, majd sorra ment egyik hadjáratról a másikra, vitézül helytállt Mantineiánál, és a válogatott katonák közt küzdött a tamynai csatában, s hadi tetteiért koszorút nyert.

12. Aischinést Antipatros gyilkoltatta meg a demokrácia bukása után, amikor Démosthenés barátait is kiszolgáltatták. Hetvenöt évet élt.⁴² Három beszéde maradt fenn, és mind politikai témájúak (a *Déli Beszéd* ugyanis hamisítvány).⁴³ Úgy véljük, hogy közülük a Ktésiphón ellen írt beszéde az utolsó (ugyanis ez Alexandros idején íródott), a másik kettő közül pedig, amelyek nagyjából egy időben születtek, sorrendben első a Timarchos elleni beszéd, mert erről említést tesz a következő beszédében, amely a hűtlen követségről szól.”

C. Aischinésről⁴⁴

„Azért tudta megnyerni a [hűtlen követség ügyében tartott] pert, mert Eubulos a segítségére sietett, és elérte, hogy a bírák még Démosthenés beszéde alatt fölálljanak (*ἀναστῆναι*), ahogy az kiderül Démosthenésről szóló írásokból (*ἐν τοῖς Δημοσθενικοῖς*).⁴⁵ 2. Később elűzték hazájából, mert amikor törvényességi óvást nyújtott be Ktésiphón Démosthenés kitüntetését célzó indítványa ellen, és megszabta a büntetést arra az esetre, ha nem sikerülne bizonyítania az indítvány törvénytelen voltát, elvesztette a pert, és mivel nem tudta kifizetni a maga szabta pénzbüntetést, száműzetésbe vonult, ahogy azt a Koszorú-perről írottak alapján tudjuk. 3. Miután számkivetett lett, Alexandroshoz akart csatlakozni, de amikor tudomást szerzett a király haláláról és az örökösei közt támadt viszályról, Rhodosra hajózott, és alapított egy rhodosi iskolát (*διδασκαλεῖον*). Az ifjak okítására és egyben felnőtteknek is szánva felolvasta a Ktésiphónt vádló beszédét,

41 A phleiusi manőverhez lásd Xen. *Hell.* VII.2.17–23.

42 Halálának helyszínére és módjára vonatkozó (egymásnak is ellentmondó) adataink mind késői biográfusok munkáiból származnak, ezért nem tekinthetők hitelesnek. Bár halálának dátumát egyedül az itt idézett életrajz jelöli meg, az adat így is bizonytalan. Ha valóban ugyanakkor ölelték meg, amikor Démosthenést és Hypereidést is, azaz 322-ben, és ha valóban hetvenöt évet élt, akkor nem 390 körül, hanem 397 körül születhetett, lásd Lewis 1958: 108. Ezzel szemben azonban meggyőzően érvel Harris 1985: 213–214. Ha tehát mégis 390 körül született, akkor az itt szereplő információ alapján talán 315-ben hunyt el.

43 Lásd 51. jegyzet.

44 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Dilts 1992: 5–6. (Blass–Schindel 1978 ezt nem tartalmazza.)

45 Eubulos ilyen jellegű beavatkozásáról csak az életrajzokban hallunk, lásd még az alábbi Phótios-szemelvényt. Eubulos valóban Aischinés védőjeként szólalt föl a hűtlen követségről szóló perben, lásd Dém. XIX.290–291, Aisch. II.184.

amelyet Démosthenész ellen mondott el. **4.** Igen nagy csodálattal hallgatták, aztán megkérdezték tőle: „Hogyan lehetséges, hogy egy ilyen beszéddel alulmaradtál?” Ő ezt felelte nekik: „Azért csodálkoztok, hogy miként maradhattam alul, mert nem hallottátok azt a fenevadat!”⁴⁶ Fenevadnak nevezte ugyanis [Démosthenészt] félelmetes és irgalmat nem ismerő jelleme miatt.⁴⁷ **5.** Úgy tartják, hogy ő találta fel ottani oktatása idején az úgynevezett szónoki gyakorlatokat (μελέτας) és a fiktív ügyeket (τὰ πλάσματα τῶν ζητημάτων).

6. Phaléroni Démétrios szerint Sókratész tanítványa volt, majd később Platóné, ám Kaikilios, Idomeneus és Hermippos bebizonyították, hogy nem hallgatta e férfiakat úgy, hogy bármit is tanult volna tőlük. Azt mondják ugyanis, hogy nyoma sincs benne Platón jellegzetes vonásainak. Nincs benne sem pontosság, sem tisztaság, sem keresetlenség, sem elegancia, hanem kissé dagályos a szónoki stílusa (κεχηνυῖά ... ἡ ἰδέα τοῦ λόγου): egyrészt közönséges, kapkodó, és könnyen csap át rút gyalázkodásba, ami nem illik egy szónokhoz, másrészt viszont nincs híjával a tehetségnek, a könnyedségnek, és mindannak, ami kialakulhat a természetes adottságok és a titokban végzett gyakorlás révén.”⁴⁸

D. Phótios: *Bibliothéké*, Cod. 61.⁴⁹

„[20a] Elolvastam Aischinész három beszédét: a Timarchos ellen írottat, amely sorrendben az első a beszédei közül, a hűtlen követségről szólót, valamint a Ktésiphón elleni beszédet, amelyik a harmadik és egyben utolsó a sorban. Azt mondják ugyanis, hogy csak három beszéde maradt fenn, amelyek hitelesnek tekinthetők, és kilenc levele, ezért aztán egyesek Charisoknak nevezik a beszédeit a bájos stílusuk és a számuk miatt, a leveleit pedig Múzsáknak.⁵⁰ Neki tulajdonítanak egy másik beszédet is: a *Délosi Törvényt*,

46 Az anekdotát Ps-Plutarchos (X. *Orat. Vit.* 6.) is ismeri, de főleg latin szerzők idézik, lásd Plin. *HN* VII.110, Quint. *Or.* XI.3.7, Val. Max. VIII.10.ext.1, Plin. *Ep.* II.3.10.

47 „θηρίον γὰρ αὐτὸν ἐκάλει διὰ τὸ δεινὸν τῶν τρόπων καὶ ἀνελεῖμον.” A *τρόπος* azonban nemcsak jellemet, hanem (szónoki) stílust is jelent (LSJ s.v. *τρόπος*). Bizonytalan, hogy Démosthenész jellemének vagy szónoki stílusának félelmetes voltáról beszél-e az életrajzíró. Horváth László az előbbi mellett foglal állást, lásd Horváth 2001: 181. (Fordításom ide vonatkozó része Horváth László fordításának figyelembevételével készült.)

48 Aischinész szónoki stílusára vonatkozó fontosabb ókori vélemények: Dion. Hal. *De imit.* Fr. 31. V.5, 35; Dio Chrys. XVIII.11; Hermog. *Id.* II.11; Philostr. *Vit. Soph.* I.18.3; Quint. *Or.* X.1.77. A szónok stílusának ókori megítéléséhez lásd Kindstrand 1982.

49 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Henry 1959: I.61–63; Blass–Schindel 1978: 8–10.

50 Tehát eredetileg 9 levelét tartották számon. A neve alatt hagyományozott 12 levél egyike sem hiteles.

de Kaikilios ezt nem tartja hitelesnek, hanem azt állítja, hogy ennek szerzője egy másik athéni Aischinész⁵¹, kortársa e szónoknak.

Aischinész egyike a tíz szónoknak.⁵² Démosthenész vádat emelt ellene a hűtlen követség ügyében, de felmentették, mert a politikus (δημαγωγός) Eubulos, akinek korábban a szolgálatában állt, most Aischinész pártját fogta Démosthenész ellenében, és elérte, hogy a bírák még Démosthenész beszéde alatt fölálljanak. Később törvényességi óvást jelentett be az ellen a javaslat ellen, amelyet Démosthenész [kitüntetése] ügyében nyújtott be Ktésiphón, és maga szabta meg a büntetést arra az esetre, ha nem tudná igazolni az indítvány törvényellenes voltát. Mivel nem teljesítette, amit vállalt, elhagyta hazáját. Alexandroshoz akart menekülni, aki Ázsiában hadakozott, de miután hírért vette a király halálának, és megtudta, hogy az örökösök közt súlyos viszály tört ki, Rhodosra hajózott. Egy darabig ott élt, és az ifjakat tanította. Amikor hallgatói csodálkoztak, és nem értették, hogy miként maradhatott alul Démosthenésszel szemben valaki, akinek ekkora szónoki ereje van, akkor így válaszolt: „Ha hallottátok volna azt a fenevadat – Démosthenést értve ezalatt –, akkor nem csodálkoznátok rajta.” Állítólag ő írt először fiktív beszédek és úgynevezett szónoki gyakorlatokat, amíg Rhodoson tanított. Amikor megöregedett, Rhodosról Samosra költözött, és ott is halt meg.

Nem volt előkelő származású: apja Atrométos volt, anyja Glaukothea, a papnő. Két testvére volt: Aphobétos és Philocharés. Eleinte harmadszínészként kereste kenyerét, mert erős hangja volt, aztán a Bulé jegyzője lett, majd nem sokkal később politikai pályára lépett. Ahhoz az athéni csoportosuláshoz tartozott, amelyik Philippos pártját fogta, ezért összeütközésbe került Démosthenésszel.

Azt mondják, hogy Platón előadásait hallgatta és Antalkidas tanítványa volt, és hogy ezt alátámasztja [20b] beszédeinek nagyszerű nyelvezete és emelkedett stílusa. Amikor a szofista Dionysios rábukkant a Timarchos elleni beszédre, és elolvasta a *prooimion* elejét, ahol ez áll: „Még soha senkit a polgárok közül nem zaklattam sem közbírási feljelentéssel, sem hivatali elszámoltatással”, akkor így kiáltott föl: „Bárcsak

51 Valószínűleg a sphéttosi Aischinészre, más néven Aischinész Sókratikosra gondol, akit az életrajz utolsó bekezdésében említ. A *Délcsi Törvényt* alighanem tévesen tulajdonítja neki, vö. Horváth 2001: 107–119.

52 A „tíz attikai szónok” kánonjának eredete vitatott: A. E. Douglas (1956) szerint csak a Kr. u. II. században alakult ki, I. Worthington (1994c) véleménye szerint Kaikilios állította össze, míg R. M. Smith (1995) az alexandriaiaknak tulajdonítja a listát. A kanonizációhoz lásd Mészáros 2011: 145–150. A Suda-lexikon szerint (*kappa* 1165.) az Augustus-kori kalaktéi Kaikilios egyik műve viselte a „Tíz szónok stílusáról” (*Περὶ τοῦ χαρακτηῖρος τῶν δέκα ῥητόρων*) címet. Kaikiliosra igen sűrűn hivatkozik [Plut.] *X Orat. Vit.*

többször emeltél volna vádat, bárcsak többször kezdeményeztél volna hivatali elszámoltatást, mert akkor több beszéded maradt volna fenn!” Ennyire elnyerte tetszését a szónok stílusa.

Olyan a nyelvezete, mintha természetes és rögtönzött volna, és nem is annyira a szerző mesterségbeli tudása ejti ámulatba az olvasót, hanem a tehetsége, ugyanis a szellemesség, ami a tehetség legfőbb bizonyítéka, végig megfigyelhető a beszédeiben. A szóhasználata egyszerű és világos. Mondatszerkesztése nem olyan laza, mint Isokratésé, de nem is olyan sűrű és feszes, mint Lysiasé, ráadásul hevessebben és erőben legkevésbé sem marad el Démosthenés mögött. Gondolati és szóalakzatokat is használ, de nem azért, hogy művészi hatást keltsen, hanem mert ezt kívánja meg a tárgy, amiről beszél. Emiatt valahogy egészen őszintének hat a beszéd, ami igen jól illik mind a sokaság előtt tartott szónoklathoz, mind a magánjellegű társalgáshoz, ugyanis nem használ folyton bizonyításokat és érveket, és nem is tűnik erőltetettnek.

A [másik] Aischinést viszont, Lysanias fiát, akit Sókratikosnak is neveznek, Phrynichos és mások is a legnagyobbak közé sorolják, és úgy tartják, hogy a legkiválóbb szónokok után az ő beszédei szolgálnak az attikai ékesszólás mércéjéül.”

E. Aischinés életrajzai a Suda-lexikonban⁵³

„347. Aischinés, athéni, szónok. Atrométos és Glaukothea fia, az eleai Alkidamastól tanulta a szónoklás mesterségét. Egyesek azt írták szüleiről, hogy rabszolgák voltak. [...]”⁵⁴ Azonban Rhodoson telepedett le és tanított, miután alulmaradt Démosthenésszel szemben a Koszorú-perben. Ő volt az első, akinek rögtönzései annyira isteni ihletettségűnek tűntek, hogy hallgatói ezt kiáltották: „Istenien beszélsz!”

348. Aischinés, athéni. Atrométos, az iskolai tanító és Leukothea [sic], a beavatási rítusokat végző papnő fia. Színész lett, aztán jegyző, majd szónok, végül áruló, aki cserben hagyta Kersobleptést és a phókisiakat. Amikor törvénytelen indítvány

53 Suda, alpha iota 347–348. A Suda-lexikon négy Aischinés-szócikkéből (alpha iota 346–349.) a két középső szólhat az athéni szónokról. A lexikon gyűjteményes jellegéből adódik, hogy a két szócikket, amelyek nyilvánvalóan ugyanarról a személyről szólnak, nem dolgozták egybe, sőt Aischinés anyjának nevét is két különböző változatban írják. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Blass-Schindel 1978: 10–11.

54 A fordításból kimaradt mondatot Friedrich Blass rekesztette ki, mert nyilvánvalóan nem Aischinésről szól: „οὗτος ἐπειδὴ συναίρων ἐν δίκῃ τινὶ διέφθειρε τοὺς δικαστάς, ἐμβληθεὶς ἅμα αὐτοῖς ἐν τῷ δεσμοπηρίῳ καὶ κώνειον πιὼν ἀπέθανεν, καὶ τὰ πράγματα αὐτῶν ὡς ἀτέκνων ἐδημοσιώθη.”

benyújtásával vádolta meg Ktésiphónt, amiért az koszorút javasolt Démosthenésnek, alulmaradt, és Rhodosra menekült, ahol tanító lett.”

F. Egy oxyrhynchosi töredék Aischinés életéről (P.Oxy. 1800.)⁵⁵

„A szónok Aischinés athéni születésű volt, Atrométos és Glaukothea fia, a legidősebb a testvérei, Philocharés és Aphobétos közül. Eleinte harmadszínészként játszott tragikus szerepeket, de mivel igen tehetségesnek bizonyult a szónoklásban, **50.** a szónoki emelvényre cserélte a színpadot. Törvényellenes indítvány benyújtásával vádolta meg Ktésiphónt, azaz hogy nem járt el helyesen, amikor megkoszorúzta Démosthenést arany koszorúval az új tragédiák bemutatójakor,⁵⁶ ám miután nem kapta meg a szavazatok egyötödét sem, száműzöttként **60.** távozott Athénból. Démosthenés azonban nem volt haragtartó a történetek miatt, és tisztában volt a szerencse forgandóságával, ezért utánaküldött egy talanton ezüstöt útiköltség gyanánt. Ő azonban visszautasította a pénzt, és könnyekre fakadt. Amikor megkérdezték tőle, hogy miért sír, **70.** így felelt: „Mert olyan várost hagyok hátra, ahol még az ellenségek is együttérzőbbnek bizonyulnak a barátoknál.”⁵⁷ Amikor Rhodoson élt, iskolát...”

---

55 Fr. 3. col. II.40–74. (Kr. u. II–III. század.)

56 Azaz a városi Dionysziák ünnepén, Kr. e. 336-ban.

57 Vö. [Plut.] *X Orat. Vit.* 845e. és *Phót. Bibl.* 493b–494a. A történetet Démosthenésre alkalmazva meséli Plutarchos, lásd Plut. *Dém.* 26.

2. Aischinés élete és politikai pályafutása⁵⁸

Aischinés valószínűleg Kr. e. 391-ben vagy 390-ben született.⁵⁹ Apja, Atrométos elszegényedett családból származott, ezért zsoldosként, majd később iskolai tanítóként kereste kenyerét.⁶⁰ Anyja, Glaukothea valamely misztériumkultusz papnőjeként dolgozott.⁶¹ Három fiuk született: Philocharés, Aphobétos és Aischinés. Bár a család nem számított tehetősnek, és leiturgiát sem tudtak teljesíteni, Atrométos biztosítani tudta gyermekei számára a tanulás és a hoplitaszolgalat lehetőségét. Az előbbi a betűvetésen túl nyilvánvalóan a költők műveinek alapos ismeretét is jelentette,⁶² de aligha terjedt ki a szofisták vagy például Isokratés szónokiskolai képzésére. A katonai szolgálatot fényes sikerekkel teljesítette: harcolt Nemeánál (366), részt vett a mantineiai csatában (362) és két euboiai hadjáraton is (357, 348). A második euboiai hadjáraton tanúsított vitézségéért két koszorút is nyert.⁶³

Mivel sosem próbálta cáfolni Démosthenés erre vonatkozó megjegyzéseit, Aischinés feltehetően valóban segédkezett apja iskolájában, és később különféle hivatalnokok mellett dolgozott jegyzőként, majd a színészetrel is megpróbálkozott. Ezek

58 Az itt következő tömör életrajzban csak azokat a megállapításokat látom el jegyzetekkel, amelyek nem szerepeltek a fent olvasható antik biográfiákban. Minden más részlethez lásd a vonatkozó életrajzi hely jegyzeteit. Életrajzi adatok mindmáig felülmúlhatatlanul bőséges tárházát kínálja Schaefer 1885–1887: i.215–258. Rendre ebből merít a *Prosopographia Attica* Aischinés-címszava (PA 354) is. Mindmáig a legteljesebb és legkiegyensúlyozottabb Aischinés-monográfia Edward Harrisé (Harris 1995), de a szónoknak a Timarchos-perig vezető karrierjét kitűnően és tömören foglalja össze Fisher 2001: 8–20. Démosthenés és Aischinés politikai küzdelmének, valamint koruk politikai eseményeinek árnyalt és kritikus bemutatását nyújtja Buckler 2000.

59 Erre vonatkozóan a legfontosabb forrás a **49.** caput, ahol a szónok azt állítja, hogy 45 éves, azaz ha a Timarchos-per 346-ban vagy 345-ben volt, akkor Aischinés 391-ben vagy 390-ben született. Timarchos életkora miatt ez a dátum problémás (lásd **109.** caput), ezért Lewis (1958: 108) inkább Kr. e. 398 és 396 körüli születési dátumot valószínűsít (ezt elfogadja Davies 1971: 545–546), de Harris (1985 és 1988) meggyőzően érvel amellett, hogy mégis az itt említett, későbbi dátum a valószínűbb, ehhez lásd még Fisher 2001: 11–12.

60 Démosthenés azon állítása, hogy Aischinés apja lábbilincset viselő rabszolga volt, nyilvánvalóan hamis rágalom (Dém. XVIII.129). Aischinés azonban sosem tagadja, hogy apjának dolgoznia kellett a megélhetésért, azaz nem volt előkelő, vagyonos ember.

61 Glaukothea fivérének, az Acharnai-beli Kleobulosnak fennmaradt a sírfelirata (SEG 16,193. További irodalmat és vonatkozó lemmákat lásd ott.) Peter Hansen felvetése, hogy a feliraton olvasható sírverset maga Aischinés költötte, minden alapot nélkülöz (Hansen 1989: 33). Kleobulos katonai érdemeihez lásd Aisch. II.78.

62 Aischinés már-már sznobizmusba hajló mértékben idéz költőktől (**128–129, 144, 148–152.** caput, ezen kívül Aisch. II.158, III.135. 184–185), és ostromozza ellenfeleinek tanulatlanságát is (**132, 137, 166, 185.** caput).

63 Aisch. II.168–169. Talán ezen a hadjáraton vívta ki a hadjáratot vezető Phókión figyelmét, aki a későbbiekben bizonyosan baráti kapcsolatban maradt Aischinésszel, és számos ponton segítette pályáját, lásd alább. A 348-as euboiai hadi eseményekhez lásd Plutarchos: *Phókión*, 12–13; lásd még **113** (kommentárral).

a munkák, amelyekkel ellenfelének hitványságát igyekszik ecsetelni az előkelő és gazdag származású Démosthenész, valójában kitűnő felkészülést nyújthattak a politikai pályára készülő Aischinésznek. Jegyzőként alaposan megismerhette az athéni állam működését és a politikai élet szövevényeit, és részben ekkor alapozhatta meg később jól kamatozó személyes ismeretségeit is, színészként pedig nemcsak a memóriáját fejleszthette jelentős mértékben, de tökéletesíthette azt a különleges orgánust is, amely szónokként egyik nevezetes tulajdonságává vált.⁶⁴

Politikai karrierjének kezdeteiről keveset szólnak a forrásaink. Valószínűnek látszik, hogy olyan befolyásos szereplők segíthették pályafutásának elején, mint Eubulos és Phókión.⁶⁵ Talán ez utóbbinak köszönhetette, hogy sikerült komoly anyagi előnyöket is biztosító házasságot kötnie: a Paiania-beli Philodémosz lányát vette el.⁶⁶ Nem tudjuk, hogy mekkora hozománnyal járt e frigy Aischinész számára, de bizonyosan elég naggyal ahhoz, hogy többé ne kelljen dolgoznia a mindennapi megélhetésért.⁶⁷ Ez a körülmény, valamint befolyásos barátainak segítsége tehette lehetővé számára, hogy a Kr. e. 340-es évtized első éveiben megjelenjen a politikai életben – kezdetben igen markáns makedónellenes arcúval. Kr. e. 348/7-ben Eubulos határozata nyomán követi megbízatással Megalopolisba utazott, hogy az Arkadiai Szövetség gyűlésén tízezer ember előtt felszólalva arra biztassa a szövetség tagjait, hogy egyesült erővel lépjenek föl II. Philipposz hódító törekvéseivel szemben.⁶⁸ A próbálkozás azonban kudarcba fulladt: az arkadiaiak nem bíztak már Athén

64 Démosthenész (18. jegyzetben hivatkozott) megjegyzésein túl lásd még: Cicero: *De oratore*, III.56.213.

65 Eubulos a Kr. e. 350/340-es évek egyik meghatározó athéni politikusa volt, aki a *theórikon*-pénztár felügyelőjeként sikeresen növelte az athéni állam bevételeit (Rhodes 2010: 371–376). Phókión (Kr. e. 402/1–318) kivételesen hosszú pályafutása alatt állítólag negyvenötször választották meg stratégosnak (Plut. *Phókión*, 8), ő volt a század legsikeresebb athéni hadvezére. Mindketten társszónokként léptek fel Aischinész mellett a hűtlen követség ügyében zajló Kr. e. 343-as perben (Aisch. II.184), sőt Eubulost tanúként is szólította Aischinész (Aisch. II.170).

66 Aisch. II.150–152. Philodémosz egyik fia, Philón Chabrias parancsnoksága alatt szolgált Egyiptomban (Dém. XIX.287). Mivel az imént említett Phókión sokat forgott Chabrias környezetében (Plut. *Phók.* 6–7), talán az ő közvetítésével ismerhette meg Aischinész leendő sógorát és apósát. Philodémosz nagy tekintélyű ember volt a saját démosában, Aischinész szerint ő felügyelte a démos tagjai közé való feliratkozást, amikor Démosthenész is elérte a megfelelő életkort, lásd Aisch. II.150.

67 Démosthenész azt állítja, hogy sógora, Philón halála után Aischinész több mint öt talentumot örökölt (Dém. XVIII.312). Attól függetlenül, hogy ez igaz volt-e, Démosthenész közlése is megerősíti, hogy Aischinész feleségének családja vagyonos lehetett. A követségről szóló perben (Kr. e. 343) Aischinész bemutatja a bírának feleségét és három kicsiny gyermekét, akik még nem értik, micsoda veszélyben forog apjuk (*τὰ μικρὰ ... παιδία ... τοὺς κινδύνους οὕτω συνιέντα*, Aisch. II.179, lásd még II.152), azaz valószínűleg még valóban egészen aprók lehettek. Mindez azt valószínűsíti, hogy a szónok a 340-es évek elején házasodhatott, és gyermekei (két fiú és egy lány) nyomban ezután születhettek. Aischinész családfájához és teljes rokonságához lásd Davies 1971: 543–547.

68 Dém. XIX.10–12, 302–306, Aisch. II.79.

őszinte szándékaiban, és inkább a makedón uralkodóval való megegyezésre hajlottak. Aischinés számára ez a mozzanat vezethetett a felismeréshez, hogy ha a görögök ereje nem egyesíthető, akkor magának Athénnek kell a lehető legelőnyösebb megegyezésre jutnia a terjeszkedő makedón királysággal.⁶⁹

Eubulos és Phókión támogatása, valamint Aischinés természetes politikai és szónoki tehetsége alighanem egyformán hozzájárult ahhoz, hogy a szónokot Kr. e. 346 tavaszán, alig néhány évvel a közélet porondján való megjelenése után máris megválasztották a Philipposhoz küldött tíztagú tárgyalókövetség egyik tagjának, hogy lezárják az immár több mint egy évtizede tartó háborúskodást.⁷⁰ A követség, soraiban Aischinés mellett többek közt Démosthenésszel és Philokratésszel,⁷¹ kétszer látogatott Pellába: először, hogy tárgyaljanak a békefeltételekről, másodszor pedig, hogy Philippos esküjével erősítsék meg a békét. Aischinés eleinte bízott benne, hogy ha a makedónok elleni háborúra nem is lehetett egyesíteni a helléneket, legalább közösen tudnak majd fellépni a béketárgyalásokon, hogy kedvezőbb feltételeket csikarjanak ki Philippostól, ám ez a terv is hiú ábrándnak bizonyult. A később philokratési békének (346) elnevezett békekötés egyik része, amelyről az első követség tárgyalt (február-március), és amely az északi helyzetet rendezte, biztosította Athén támaszpontjait a thrákiai Chersonésoson,

---

69 Aischinés meglepő nyíltsággal vall első „pálfordulásáról” a bírák előtt: „...amíg tartott a háború (ti. Olynthos 348-as elestéig), amennyire csak rajtam állt, próbáltam egyesíteni az arkadiaiakat és a többi hellént Philippos ellen, de amikor a világon senki sem jött a városunk segítségére, hanem egyesek csak bámultak, hogy mi fog történni, mások az ellenfeleink oldalán támadtak nekünk, városunk politikusai pedig azt remélték, hogy a háború majd biztosítja a napidíjukat, nos, elismerem, hogy ekkor azt tanácsoltam a népnek, hogy tárgyaljunk Philipposzal, és kössünk vele békét.” (Aisch. II.79.)

70 A makedón terjeszkedés Hellas északi részén már 357 óta tartott, és a kezdetektől fogva athéni érdekeket sértett. Az athéniak a peloponnésosi háború óta igényt formáltak korábbi gyarmatvárosuk, Amphipolis visszaszerzésére, de nemcsak ebben vallottak kudarcot, hanem elvesztettek egy sor fontos támaszpontot a régióban: Pydna 357-ben, Poteidaia 356-ban, Methóné pedig 354-ben került Philippos kezére (Diod. Sic. XVI.8.3–5, 31.6, 34.5). És ez még nem minden: 348-ban hosszas ostrom után a király bevette a chalkidikéi szövetség központját, Olynthost is, és immár semmi nem gátolhatta meg abban, hogy a thrák királyságokkal való harc örve alatt a Chersonésos-félsziget felé forduljon. A háború mindaddig csak presztízsszempontokat sértett az athéniak számára – mostantól viszont a túlélésükről volt szó, hiszen a Chersonésos elvesztése azt jelentette volna, hogy nem tudják biztosítani a Fekete-tenger térségéből importált gabona útját Attika felé. A tárgyalás és a megegyezés ugyanakkor nem csak az athéniak számára volt fontos: Philippos gyakran alkalmazott taktikája volt, hogy ellenfeleinek szövetségeseit megpróbálja a saját oldalára állítani, vagy legalábbis békekötéssel biztosítani a semlegességüket. Kersebleptés thrák király ellen készülődve éppen ezért volt szüksége az athéniakkal kötött békére (Harris 1995: 43–50, Buckler 2003: 430–443).

71 Az első és második athéni békekövetség tagjainak névsora: Philokratés, Démosthenés, Aischinés, Aristodémos, Iatroklés, Derkylos, a tenedosi Aglaokreón, Kimón, Ktésiphón, Phrynón, és feltehetőleg Nausiklés. A bizonytalanság oka, hogy Nausiklést nem említi követként sem Démosthenés, sem Aischinés, viszont Dém. XIX *hypothesis* (II.4, lásd MacDowell 2000: 358.) a tenedosi követ Aglaokreón helyett Nausiklést nevezi meg. Valószínű, hogy a tíz athéni követ mellett Aglaokreón az athéniak szövetségeseit képviselte (Harris 1995: 192–193).

de rögzítette Amphipolis elvesztését is. A másik része viszont az alapvetően Thébai és Phókis közt évek óta húzódó, ám végső soron Hellas egész középső régióját sújtó ún. Szent Háború lezárását hozta, és ebben a második követség (április-június) is igyekezett kivenni a részét. Az így létrejött béke és a háború utáni rendezés végül nem egészen Athén igényei és Aischinés reményei szerint alakult: a háborút kirobbantó phókisiakra súlyos büntetést róttak, lakóikat széttelepítették, ráadásul Athén régi riválisa, Thébai Philippos szövetségeseként, boiótiai hatalmában megerősödve került ki a konfliktusból. A makedón király így nem sokkal az után, hogy északon megszilárdította hatalmát, Hellas középső vidékének vitás ügyeiben is döntőbíróvá vált, és még a legyőzött Phókis helyét is átvette a delphoi *amphiktyonia* tanácsában.⁷²

Alighogy hazatértek az athéni követek, az ilyenkor szokásos elszámoló (*euthynai*) vizsgálat során Démosthenés és politikai elvbarátja⁷³, Timarchos vádat emelt Aischinés ellen, mert követi feladataiban hűtlenül járt el, sőt hagyta magát megvesztegetni is.⁷⁴ A

72 A philokratési békét övező szövevényes politikai eseménysorozat szakirodalmában markánsan megváltozott Aischinés megítélése. A hagyományos Démosthenés-központú megközelítés igen negatívan láttatta Aischinés minden lépését, és a Dém. XIX. és XVIII. beszédében leírtaknak megfelelően Aischinést makedónbarátnak és megvesztegetett hazaárulónak tüntette föl (pl. Blass 1880: 144–145, Schäfer 1886: 197–198). A magyar nyelvű szakirodalom Kertész István makedón nézőpontú munkásságán kívül nemigen foglalkozott a philokratési békekötés történetével, és bár Démosthenés az események során mutatott reálpolitikusi kvalitásait Kertész határozottan megkérdőjelezi, Aischinés megvesztegetését és a phókisiak csalárd elárulását ő is tényként közli (Kertész 2000: 57, Kertész 2002: 238, Kertész 2011: 61). Az áruló és megvesztegetett Aischinés képétől a nemzetközi szakirodalomban George Cawkwell kezdett eltávolodni az 1960-as években írt tanulmányaiban (Cawkwell 1960, Cawkwell 1962). Az ő kutatásai nyomán többen is rámutattak, hogy bár egyik politikus sem riadt vissza az álláspontjuk megváltoztatásától, a súlyos hazugságoktól és az alaptalan rágalmaszásoktól, Aischinés megvesztegetésére semmilyen szilárd bizonyítéka nincs Démosthenésnek, és Athén érdekeit mindvégig szem előtt tartva Aischinés a békekötés során reálisabban látta a lehetőségeket és az akadályokat, mint Démosthenés, lásd Harris 1995: 78–101, Buckler 2000: 115–132, Efstathiou 2004: 389–405.

73 Harris felhívja a figyelmet, hogy nem tudunk kimutatni semmiféle kapcsolatot Démosthenés és Timarchos közt az Aischinés elleni vádemelést megelőzően (Harris 1995: 96). Ez igaz, de az *argumentum ex silentio* itt mégsem elég nyomós érv, hogy komolyan kétségbe vonjuk a két politikus közt korábbról fennálló ismeretséget, hiszen az előző év (347/346) során mindketten a Bulé tagjai voltak (**80. 104. 168. caput**). A későbbi hagyomány nem egyöntetű abban, hogy Démosthenés és Timarchos együtt vádolta-e be Aischinést, vagy két külön vádról van-e szó. A beszéd alább közölt I. és III. összefoglalása, Aisch. II *hypothesis* és Dém. XIX összefoglalása (*hyp.* II.10) szerint közösen nyújtották be a vádat, míg a Timarchos-beszéd II. összefoglalása csak Timarchost említi vádlóként. Démosthenés 343-ban elmondott szavai úgy is értelmezhetők, hogy Timarchoson és rajta kívül még legalább egy személy vádolta Aischinést: „az *euthynai*-vizsgálatot kezdeményezők közül az egyiket (ti. Timarchost) tönkretette, a többieket (*többszám!*) pedig folyvást fenyegeti.” (Dém. XIX.2.) Az mindenesetre nagyon valószínűnek tűnik, hogy a 346-ban megindított eljárás a Timarchos-per miatt aludt el, és Démosthenés kezdeményezésére 343-ban indították újra — *euthynai*-vizsgálatot ugyanis nem indíthatott volna Aischinés ellen három évvel a követség után, vö. AP 48.4 és ehhez Rhodes 1981: 562.

74 Démosthenés vádbeszéde öt vádpontra fókuszált a 343-as perben (Dém. XIX): hamis jelentések, Athén érdekeivel ellentétes javaslatok, követi utasítások megszegése, lehetőségek elszalasztása késlekedés miatt, és végül a vesztegetés. A vádak egyike sem tűnik igazán megalapozottnak, lásd Harris 1995: 116.

felemás eredményeket hozó békekötés után Aischinés úgy döntött, elébe vág a készülő veszedelemnek, és egy egészen váratlan lépés mellett döntött: viszonyvázat nyújtott be Timarchos ellen a szónokok alkalmassági vizsgálatára hivatkozva,⁷⁵ hiszen nem szónokolhat a nép előtt (és vádat sem emelhet), aki korábban prostituáltként élt és elherdálta atyai örökségét. A per, amelyre a 346/5-ös archóni évben került sor,⁷⁶ Aischinés fényes győzelmét hozta, Timarchost elítélték, polgárjogától pedig megfosztották. A győzelem egyelőre megmentette Aischinést attól, hogy kétes kimenetelű perben kelljen védekeznie a követség ügyében, ám az idő nem neki dolgozott: a Philippos által a béketárgyalások során ígérgetett kedvezmények nem váltak valóra, Athén szövetségese (Phókis) megsemmisült, riválisa (Thébai) pedig megerősödött a háború végén, és a makedón befolyás egyre érezhetőbb volt Hellas-szerte. Amikor pedig Hypereidés 343-ban sikeresen elítéltette a béke másik szerzőjét, Philokratést,⁷⁷ Démosthenés is elérkezettnek látta az időt, hogy leszámoljon Aischinésszel.

A követség ügyében tartott perben (343) a bírák csak egészen szűk többséggel, mindössze harminc szavazattal mentették föl Aischinést.⁷⁸ Ez annál is inkább meglepő, mert Démosthenés a vád egyetlen pontját sem tudta erős bizonyítékokkal alátámasztani, a védelem mellett pedig felszólalt Phókión, Eubulos, Nausiklés és a 346-os követség számos tagja is.⁷⁹ Démosthenés szónoki ereje mellett a közhangulat imént említett, Aischinés számára kedvezőtlen változása is hozzájárulhatott a szoros végeredményhez. A lényeg azonban a bíróság döntése: Aischinést fölmentették a vádak alól.

Az athéni történelem következő nagy fordulópontjáig, a 338-as chairóneiai csatáig hátralévő évek Aischinés számára nem sok sikert hoztak. Politikai karrierjének egyik

⁷⁵ Lásd **28–32.** caput és kapcsolódó kommentárok.

⁷⁶ A per vagy a 346-os év végén, vagy a 345-ös év tavaszán vagy nyarán zajlott le; a datálás a beszéd egyes utalásainak értelmezésétől függ, lásd a **157.** caputhoz írt kommentárt, valamint Harris 1985, Wankel 1988 és Fisher 2001: 6–8.

⁷⁷ Hypereidés hazaárulással (*eisangelia*) vádolta Philokratést, aki ügyének veszét érezve a tárgyalás előtt megszökött Athénból. A bíróság távollétében halálra és vagyonelkobzásra ítélte, lásd Dém. XIX.116, Aisch. II.6, Hypereidés: *Euxenippos ellen*, 29.

⁷⁸ Aisch. II.hyp. A harminc szavazat matematikailag lehetetlen, hiszen minden athéni bíróság páratlan tagból állt, és páratlan létszámú testület nem osztható kétfelé úgy, hogy a tagok közt páros szám legyen a különbség. Ennek ellenére egy ilyen nagyságrendű szavazatkülönbség elenyészőnek számít az egész államot érintő ügyekben szokásos 1001 vagy 1501 fős bíróság döntésekor. A közvadás bíróságok létszámához lásd AP 68.1 Rhodes kommentárjával (Rhodes 1981: 729).

⁷⁹ Aisch. II.19, 126, 155, 170 és 184. A követség tizenegy tagja közül elméletileg nyolcan tanúskodhattak volna Aischinés mellett (Philokratés, Démosthenés és maga a szónok nyilvánvaló okok miatt nem), ebből úgy tűnik, öten meg is tették. Démosthenés mellett egyik követ sem lépett föl tanúként. Lásd Harris 1995: 193.

legnagyobb kudarca a délosi Apollón-templom ügyében rábízott szószólói megbízatásának visszavonása volt. Miután ugyanis a népgyűlés megszavazta, hogy a delphoi *amphiktyónok* tanácsában Aischinés képviselje Athén véleményét abban a vitás kérdésben, hogy kire tartozik a délosi Apollón-templom felügyelete, az Arés-dombi tanács felülvizsgálta a népgyűlés döntését, és Aischinés helyett Hypereidést bízta meg a feladattal.⁸⁰ Aischinés megbízásának visszavonásában szerepe lehetett, hogy korábban Démosthenésszel szembeszállva védelmébe vett egy Antiphón nevű, polgárjogától megfosztott athénit, aki később a kínvallatás során állítólag beismerte, hogy Philippos megbízásából föl akarta gyűjtani az athéni hajóépítő műhelyeket.⁸¹ Akár igaz volt a vád, akár nem, Aischinés karrierje megsínylette a kellemetlen ügyet. Ahogy növekedett a feszültség Athén és a makedónok között, Démosthenés markáns politikája egyre szélesebb támogatói bázisra lelt Athénban, s eközben Aischinés képtelen volt világos és előremutató tanácsot adni.⁸² A pánhellén makedónellenes koalíció összekovácsolásán fáradozó Démosthenés mögött Aischinés még mindig az immár egyre népszerűtlenebb békét próbálta védeni.

Mindez azonban aligha igazolhatja a makedónbarátság és a hazaárulás vádját, amikor ugyanis a Philippos elleni újabb háború már elkerülhetetlennek látszott, Aischinés (Phókiónnal és Ebulosszal együtt) félretette a Démosthenésszel szembeni személyes ellentéteket. Aischinés sürgette vetélytársát, hogy módosítsa a flotta vezetését korszerűsítő javaslatát, amit Démosthenés végül meg is tett (noha a dicsőséget igyekezett magának megőrizni).⁸³ Ha valóban e triérarchia-reform révén győzték le Philippos flottáját Byzantion mellett 340-ben, akkor ebben a győzelemben Aischinésnek is része lehetett.⁸⁴

A chairóneiai csatavesztés (338. augusztus) után Athénban pánik tört ki, sokan attól tartottak, hogy Philippos megszállja Attikát,⁸⁵ így Fókiónra, Démadésre és

80 Dém. XVIII.134.

81 Dém. XVIII.132–133.

82 Ezt Démosthenés kíméletlenül Aischinés szemére hányja: Dém. XVIII.242–243, 273.

83 Démosthenés flottareformja: Dem. XVIII.102–109, 312, Aisch. III.222.

84 Dém. XVIII.80.

85 Rendkívüli intézkedéseket hoztak: elhatározták, hogy mozgósítják az ötven év fölötti férfiakat, Athénba költöztetik a vidéki démosokban élő asszonyokat és gyermekeket, és megerősítik Peiraieus védelmét (Lykurgos: *Leókratés ellen*, 16, 37, 39), Hypereidés pedig állítólag még azzal a hallatlan ötlettel is előállt, hogy szabadítsák fel a rabszolgákat, és adjanak polgárjogot a metoikosoknak, hogy besorozhassák őket a hadseregbe, és így a végsőkig kitarthassanak, ha Philippos megszállja Attikát, lásd Hypereidés: *Aristogeitón ellen* (töredékek).

Aischinésre hárult a dicstelen feladat, hogy a békefeltételekről egyezkedjenek Philipposzal. Sok tárgyalnivalójuk nem akadt: a király ragaszkodott az athéni tengeri szövetség felosztatásához, de egyebekben igen enyhe békét ajánlott. Nem követelte Démostenés és társainak kiadatását vagy megbüntetését, nem küldött makedón helyőrséget az Akropolisra, sőt jóindulata jeléül váltságdíj nélkül szabadon engedte a hadifoglyokat, és még az addig thébai fennhatóság alatt álló Órópost is Athénnek ítélte.⁸⁶

A békekötésben való közreműködése ellenére Aischinés soha többé nem vált igazán meghatározó jelentőségűvé az athéni politikai életben. Semmilyen politikai javaslatáról, fontos közéleti megbízatásáról nem tudunk. Amikor viszont Philippos halála után, 336-ban Ktésiphón indítványozta, hogy Démostenést koszorúval tüntessék ki Dionysos színházában a városnak tett politikai érdemeinek elismeréseképpen, Aischinés megtámadta az indítványt mint a hatályos törvényekkel ellentétes javaslatot (*graphé paranomón*). Úgy tűnik, minden keserűségét és szónoki erejét a Démostenésszel való végső leszámolásra tartogatta. Az úgynevezett Koszorú-perre végül csak 330-ban került sor.⁸⁷ Vádbeszédében Aischinés a törvényszéki gyakorlatnak megfelelően igyekezett egyfelől a lehető legsötétebb képet festeni ellenfelének személyéről és politikai tevékenységéről, másfelől viszont saját közéleti szerepét próbálta minél kedvezőbb színben feltüntetni. A beszéd egy nagy ambíciókkal induló, tehetséges politikus megkeseredettségének dokumentuma, akinek frusztráltságát egy nála tehetségesebbnek tűnő, de mindenképpen sikeresebb politikussal való szembekerülése okozta. Jellemző, hogy míg Aischinés csak a jóvátehetetlen tragédiát látja a chairóneiai csatavesztésben, és semmilyen vigasztalást nem nyújt,⁸⁸ Démostenés szavaiban a csata egy jó ügy érdekében megtett, hősiességként jelenik meg, amely csak a balszerencse okán nem hozott sikert Athénnek.⁸⁹

---

86 Diod. Sic. XVI.87.3, Justinus: *Kivonat*, IX.4.4–5. Óróposhoz lásd Paus. I.34.1.

87 A vád bíróság elé kerülését valószínűleg Aischinés késleltette II. Philippos halála és Alexandros perzsa hadjáratának bizonytalan kimenetele miatt, és csak a gaugamélai csata, valamint a spártai Agis felkelésének leverése után látta elérkezettnek a helyzetet a Démostenésszel való végső leszámolásra, lásd Cawkwell 1969: 170–173, Wankel 1976: 18–25, Worthington 2000: 96–97. Egészen másként értékeli azonban a helyzetet Will (1983: 104–105), aki szerint a per végül Démostenés és Ktésiphón döntéséből lett fölmelegítve Kr. e. 330-ban. Valószínűtlennek tűnik azonban, hogy az ügy elalvása után Démostenés saját maga szorgalmazta volna egy ellene indított, ilyen súlyú és veszélyességű eljárás újraindítását.

88 Aisch. III.152–155.

89 Dém. XVIII.197–230. Démostenés például kiemeli, hogy igyekezetének köszönhetően a csatát nem attikai, hanem boiót területen vívták, így a hadjáratokat kísérő pusztítás sem Athént sújtotta.

Nem vitás, hogy melyik narratíva volt vonzóbb a korabeli athéni hallgatóság számára. Minden szónoki igyekezet ellenére Aischinés nem kapta meg a bírák szavazatának egyötödét sem, így a törvények értelmében ezer drachma bírságot tartozott fizetni, és elvesztette jogát arra, hogy közvádas (*graphé*) pert indítson. Aligha a pénzbüntetés, hanem sokkal inkább ez utóbbi körülmény okozhatta, hogy a politikai értelemben megsemmisült Aischinés a vereségét követően elhagyta Athént. Politikai pályafutása ezzel lezárult, életének hátralévő részére vonatkozó forrásaink pedig kivétel nélkül kései életrajzok, amelyeknek adatai egymásnak is ellentmondanak. Ha igaz a bizonytalan értesülés, hogy 75 évet élt,⁹⁰ akkor talán Kr. e. 316/5 körül, Samoson érte a halál.

A fenti adalékok és az egykorú beszédek alapján Aischinés életrajzának főbb csomópontjai az alábbiakban foglalhatók össze.

391/390 (?)	Aischinés születése
366	Részt vesz a nemeai vízmósásnál vívott csatában
362	A mantineiai csata
348	Megkoszorúzzák az euboiai harcokban tanúsított vitézségéért Megjelenése az athéni politikai életben Olynthos Philippos kezére kerül
347	Aischinés követi szolgálata az Arkadiai Szövetségben
346	Két békekövetség Pellába A Philokratés-féle békekötés
346/5	A Timarchos elleni per
343	Az ún. Hűtlen Követség ügyében tartott per
343–340	Az Areiospagos Aischinés helyett Hypereidést jelöli követnek
340	Démostenés flottareformja
338	A chairóneiai csata
336	Ktésiphón indítványa Démostenés megkoszorúzására
330 nyár	Az ún. Koszorú-per, Aischinés bukása és önkéntes száműzetése
316/5?	Aischinés halála

---

90 Lásd fent az Apollóniosznak tulajdonított életrajzi kivonatot (12).

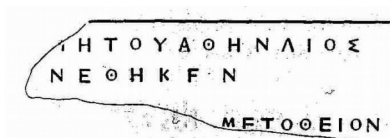
3. Aischinés epidaurosi felirata?⁹¹

Az életrajzi beszámolók után idekíváncsozik Aischinés életének egy vitathatatlanul érdekes, ám meglehetősen kétes hitelű mozzanata, amelyről semmilyen más antik beszámoló nem tesz említést: Aischinés csodás epidaurosi gyógyulása. A ma ezzel összefüggésbe hozott felirat sokáig nem keltett különösebb feltűnést: az alig arasznyi széles, elkeskenyedő márványtöredéket a gortyni törvényszöveget is kiadó Johannes Baunack publikálta a *Philologus*-ban számos egyéb apró epidaurosi felirattal együtt 1895-ben.⁹² Baunack nyilvánvalóan nem pazarolt sok időt a töredék szövegének értelmezésére: közölte a méreteit (7,5 x 21 x 4,5 cm) és az első két sor megmaradt betűit.

. κτου Ἀθηναῖος
ἀ]νέθηκ[εν]

Az ἀ]νέθηκ[εν] kiegészítésből világos, hogy Baunack felismerte, hogy egy dedikációs felirat töredékével van dolga, amelyet egy ismeretlen nevű athéni polgár állított. A harmadik sorban három betű felső maradványai után EI?N olvasatot feltételezett, de nem tudta istennévhez kapcsolni.⁹³ E harmadik sor olvasata különösen a későbbi kiadások tükrében tűnik szerény teljesítménynek. Az *Inscriptiones Graecae* IV. kötetét szerkesztő Maximilian Fränkel ugyanis 1902-ben nemcsak a felirat rajzát mellékelte, de új olvasatot és teljesebb értelmezést is adott.⁹⁴

..... Διογν]ήτου Ἀθηναῖος
Ἀσκληπιῶι ἀ]νέθηκεν.
— υυ — υυ — υυ — υυ —]με τὸ θεῖον
— — — — —

Fränkel rajza (IG IV 1214)

Fränkel felfedezte, hogy a kő egykor egy gyógyulásért felajánlott dedikációs epigrammát tartalmazhatott, amelynek első sora a felirattöredék harmadik sorával esik egybe. Értelmezése szerint e sor ezt az üzenetet hordozhatta: engem, a beteget meggyógyított az isteni erő („*me aegrotum servavit vis divina*”). Az első sorban kiegészített Διογνήτου apanevet viszont 1929-ben kétségbe vonta az IG gyűjtemény IV. kötetének második kiadását elkészítő Friedrich Hiller von Gärtringen, nyilván azért, mert a

91 E fejezet minimális változtatásokkal az Antik Tanulmányok hasábjain jelenik meg (Bajnok 2014).

92 Baunack 1895: 61. n. 5.

93 „Von einer dritten Zeilen nur wenige Zeichen: nach 3 oberen Zeichenresten EI?N. Unklar, welcher Göttername.”

94 IG IV 1214. (Fränkel 1902: 279.)

Diognétoson kívül számos más -ητος végződésű görög férfinév is elképzelhető.⁹⁵ Ekkorra azonban már magát a feliratot nem lehetett tanulmányozni, mert eltűnt az epidaurosi Régészeti Múzeum raktárából, így Hiller von Gärtringen sem közölt fényképet róla, hanem Fränkel kiadása alapján dolgozott. A Diognétos név kiegészítésének törlését leszámítva nem is változtatott semmit a szövegen. A betűk formája alapján történő datálással mégis megpróbálkozott – szerinte a felirat a Kr. e. III. századra keltezhető –, bár kérdéses, hogy milyen betűalakokat vett alapul, ha magát a követ nem láthatta.

Hiller kiadása után egy évvel készítette el az epidaurosi Asklépieion csodás gyógyulási történeteiről szóló könyvét Rudolf Herzog (*Die Wunderheilungen von Epidauros*), aki a gyógyulási dedikációkat kutatva bukkant rá egy négysoros epigrammára az *Anthologia Graeca* néven ismert gyűjtemény VI. könyvében, amely a fogadalmi epigrammákat tartalmazza. A vers szerzője a címzés szerint a szónok Aischinés. A hexameteres költemény így hangzik magyar prózafordításban:

*Miután csalódtam a halandók szakértelmében, és az istenségbe
vetve minden bizodalmam elhagytam a szép ifjak Athénját,
a te ligetedbe érkeztem, Asklépios, és noha már egy éve
fekély borította fejem, gyógyulást nyertem három hónap alatt.*⁹⁶

Bár korábban sokan kétségbe vonták, hogy az epigrammát az athéni szónok Aischinés írta volna,⁹⁷ Herzog nem tartotta kizártnak, hogy a vers az ő csodás gyógyulásnak állított emléket,⁹⁸ hiszen maga Aischinés is vall róla a *Timarchos ellen* mondott beszédében, hogy szokott verseket írni,⁹⁹ az epigramma szerzője pedig ehhez illő módon említi a „szép ifjak Athénját” (εὐπαιδὰς Ἀθήνας). Herzog szerint a versike

95 „Fraenkelii supplementum ΔΙΟΓΝΗΤΟΥ prorsus incertum est.” IG IV² 1 255. (Hiller von Gärtringen 1929: 96.)

96 AG VI.330.: ΑΙΣΧΙΝΟΥ ΠΗΤΟΡΟΣ

Θνητῶν μὲν τέχναις ἀπορούμενος, εἰς δὲ τὸ θεῖον
ἐλπίδα πᾶσαν ἔχων, πολυπῶν εὐπαιδὰς Ἀθήνας,
ἰάθην ἐλθὼν, Ἀσκληπιέ, πρὸς τὸ σὸν ἄλλος,
ἔλκος ἔχων κεφαλῆς ἐνιαύσιον, ἐν τρισὶ μηνσίν.

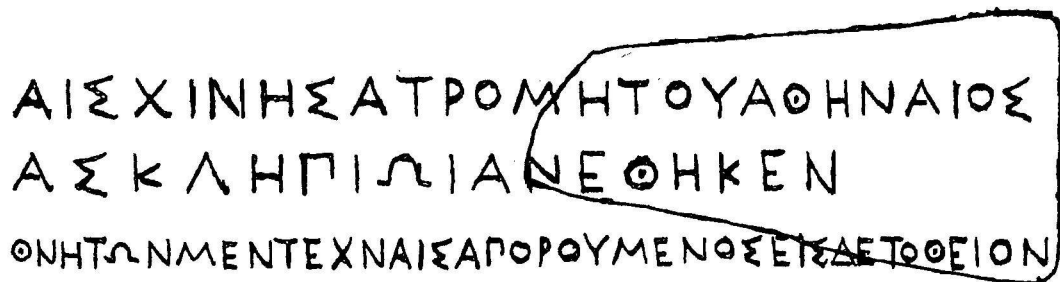
97 „Ab oratore alienum ratus Aeschini rhetori Milesio vel Mitylenaeo tribuit [Theodor] Bergk.” (Stadtmüller 1894: 404.) Lásd még Irigoin 1976: 122.

98 Herzog 1931: 39–41.

99 „...Végül pedig, idétlen röhgésre próbálva bírni titeket, ahogy néhányan mondják nekem, azt állítja majd, hogy bemutatja az összes szerelmes költeményt, amit csak írtam, és hogy tanúk vallomásaival bizonyít néhány veszekedést és csetepatét, amelyek az én ügyeim miatt történtek. ...Ami a nekem tulajdonított költeményeket illeti, elismerem, hogy én írtam őket, azt viszont tagadom, hogy olyan jellegűek volnának, mint ahogy ezek itt eltorzítva bemutatják.” (135–136. caput)

eredetileg talán fogadalmi feliratként íródhatott, ahonnan bekerült a görög epigrammagyűjteménybe. Amikor azt kezdte kutatni, vajon ismert-e olyan felirat, amely illik az epigrammához, hamarosan rátalált a fent említett – ám még mindig elveszett – töredékre. Ő feltételezte elsőként, hogy az IG IV² 1 255 teljes formájában az Aischinés által írt epigrammát tartalmazhatta: az első sorban található apanév végződése ugyanis jól illik Aischinés apjának, Atrométosnak a nevéhez; a harmadik sorban (azaz a feltételezett epigramma első sorában) pedig talán tévedett a szöveget kiadó M. Fränkel, és valójában nem $\mu\epsilon \tau\omicron \theta\epsilon\iota\omicron\nu$, hanem $[\epsilon\iota\varsigma] \delta\epsilon \tau\omicron \theta\epsilon\iota\omicron\nu$ lehetne a helyes olvasat.¹⁰⁰ Ha mindez igaz volna, akkor ki tudnánk egészíteni az apró töredéket az *Anthologia Graeca*-ban olvasható epigramma alapján, ráadásul Aischinés életének egészen új részletére derülne fény. Herzog azonban a felirat hiányában nem tudta bizonyítani briliáns elméletét.

A kő végül több évtizedes kallódás után, az 1960-as évek elején újra előkerült az epidaurosi múzeum raktárából. Erről a neves német epigráfus, Werner Peek tudósított 1962-ben megjelent cikkében, amely úgy tűnt, végképp eldönti kérdést: olvasata szerint Herzognak igaza volt, és nemcsak az igazolódott, hogy $\mu\epsilon$ helyett $\delta\epsilon$ áll a harmadik sorban, de még az előtte lévő $\epsilon\iota\varsigma$ betűinek csúcsait is azonosítani lehetett.¹⁰¹ Peek azonban nem közölte a felirat fényképét, csak egy pontosnak nehezen nevezhető skiccet mellékel, amely a felirat kiegészítését volt hivatott jelezni.

Werner Peek rajza (Peek 1962: 1003)

Peeknek a kőre vonatkozó két bekezdése nyomán nem minden tanulság nélküli folyamat indult útjára a felirat körül. Az amerikai Clarence Forbes lelkesen üdvözölte Herzog és Peek teljesítményét, amely Aischinés életének új, korábban ismeretlen

100 „Wenn wir im Bruch statt der zwei Winkel eines M nur einen von einem Δ als wirklichen Buchstabenrest annehmen, so bekommen wir den Schluß des ersten Verses unseres Epigramms.” (Herzog 1931: 40.)

101 Peek 1962: 1002–1003.

epizódját igazolta,¹⁰² Vincenzo Longo pedig (némi hibával tűzdelve, lásd 9. jegyzet) felvette aretalógiai szöveggyűjteményébe a teljes, kiegészített feliratot, amelyet Kr. e. 330 előttre keltezett, hiszen ebben az évben száműzték Aischinést Athénból.¹⁰³

5 [Αἰσχίνης Ἀτρο]μήτου Ἀθηναῖος¹⁰⁴
 [Ἀσκληπιῶι ἄ]νέθηκεν.
 [Θνητῶν μὲν τέχναις ἀπορούμενος, εἰς δὲ τὸ θεῖον
 [ἐλπίδα πᾶσαν ἔχων, προλιπὼν εὐπαιδᾶς Ἀθήνας,]
 [ἰάθην ἐλθὼν, Ἀσκληπιέ, πρὸς τὸ σὸν ἄλλος,]
 [ἔλκος ἔχων κεφαλῆς ἐνιαύσιον, ἐν τρισὶ μῆσιν.]

Azt hihetnénk, hogy ezután már mindenki Aischinészhez kapcsolta az epidauroszi feliratot, de ez mégsem alakult egészen így. Igaz ugyan, hogy a Peek-beszámoló óta eltelt fél évszázadban sokan hivatkoztak bizonyított tényként a szónok Asklépieion-beli epigrammájára,¹⁰⁵ a felirat szakirodalmát vizsgálva mégis a legváratlanabb pillanatokban tapasztalhatjuk ennek az ellenkezőjét. A Jean Irigoin 1976-os tanulmányát röviden ismertető bejegyzés a *Supplementum Epigraphicum Graecum*-ban¹⁰⁶ azt írja, hogy Irigoin elutasítja a felirat és az epigramma Aischinésznek való tulajdonítását, mert a költemény sorainak első betűi akrostichonként összeolvashatók (ΘΕΙΕ), és e költői technika, amely nyilván az első sor τὸ θεῖον végződésére utal vocativusban, ismeretlen az Aratos (Kr. e. III. sz.) előtti görög költészetben, ráadásul a fennmaradt töredék betűformái Kr. e. III. századi vagy még későbbi keletkezést valószínűsítene. Az igazság ezzel szemben az, hogy Irigoin egyáltalán nem vitatja el Aischinéstől a feliratot, mindössze megvizsgál olyan szempontokat is, amelyeket korábban nem vettek számításba (pl. az akrostichon kérdését), és arra jut, hogy valószínűleg a legrégebb görög akrostichont tartalmazó költeményt ismerhetjük meg benne.¹⁰⁷ Az Irigoint félreértő SEG hétsoros angol nyelvű közlését mégis nyilván sokkal többen olvasták, mint a francia filológus viszonylag

102 Forbes 1967: 443–448.

103 Longo 1969: 77–78.

104 Longónál hibásan Ἀτρομέτου Ἀθηναῖος, azaz hehezet nélkül, és ε az η helyett.

105 Irigoin 1976: 119–123; Gourevitch 1984: 208. n. 90; Hansen 1989: 187–188. (=CEG II.776); Girone 1998: 42–45; Muñoz 2009: 256–257; Perale 2012: 206. Az (általam ismert) egyetlen bizonytalan álláspont: Melfi 2007: 36 és 156.

106 SEG 26,450: „Irigoin ... rejects the identification of Aischines as the famous Athenian orator; the poem (AP 6.330) is an acrostich, ΘΕΙΕ with τὸ θεῖον L. 1, and belongs, with the lettering of the preserved fragment, in the 3rd cent. B.C. or later.”

107 „Si donc l'épigramme VI 330 de l'*Anthologie Palatine*, ne faisant qu'un avec l'inscription IG IV², 255, se rapporte à l'orateur Eschine, elle offre le plus ancien exemple d'acrostiche grec qui nous soit parvenu.” (Irigoin 1976: 123.)

nehezen hozzáférhető, anyanyelvén írt cikkét, így a kutatói közvélekedést is az előbbi formálhatta erősebben.¹⁰⁸

Alighanem ennek is köszönhető, hogy még a nagy tekintélyű Aischinés-monográfiát szerző E. Harris sem vette komolyan az epidaurosi felirattöredéket, mert mindössze egy lábjegyzetben eldugott megjegyzésben utal rá, amelyből nemcsak az válik világossá, nem tartja hitelesnek a feliratot, hanem az is, hogy nem nézett pontosan utána a kőnek: „Some have thought that the Aeschines listed on IG iv² 255 is identical with the Athenian politician, but this is unlikely.”¹⁰⁹ Aischinés ugyanis sem „felsorolva” (*listed*), sem másként nincs említve a fennmaradt töredéken. Ám hogy a nyelvi háttérű félreértések sora folytatódjon, Maria Girone gyógyulásokról szóló szöveggyűjteményében C. Forbes fent említett tanulmányát „cáfolja meg”, ugyanis szerinte Forbes nem tartja Aischinéshez köthetőnek a feliratot és az epigrammát, hiszen Aischinés egyik beszédében sem említi betegségét és epidaurosi gyógyulását. Csakhogy Forbes maga is éppen amellelt érvelt, hogy Aischinés hallgatása nem lehet érv az epidaurosi dedikáció ellen – azaz Girone tévedésből olyan állítást tulajdonít Forbesnak, amit Forbes maga is megcáfolt már.¹¹⁰ És mivel Hiller von Gärtringen 1929-es IG-kiadásának mindmáig nem készült felújított változata, a felirat világhálón közkinccsé tett olvasata továbbra sem vesz tudomást az Aischinés-számról.¹¹¹

A fent vázolt számos félreértés és W. Peek hivatkozási alappá vált, ám mégsem egészen kifogástalan közlése¹¹² után szerettem volna meggyőződni, hogy az IG IV² 1 255 valóban Aischinés epigrammáját tartalmazza-e. Hosszas levelezés¹¹³ után a próbálkozást

---

108 A SEG félreértése már M. Peralénak is feltűnt, lásd Perale 2012: 206. n. 8.

109 Harris 1995: 177. n. 1.

110 „Forbes (1967, 448), di contro, afferma che questa iscrizione non può attribuirsi all'oratore ateniese, perché nelle tre orazioni pervenute ci sotto il nome di Eschine non si fa mai menzione di Epidauro o di una malattia o di una cura. Simili argomenti non paiono tuttavia cogenti.” (Girone 1998: 142.)

111 Lásd <http://epigraphy.packhum.org/inscriptions/oi?ikey=28691&bookid=7&region=2> (Letöltve: 2013.07.23.)

112 Az elnagyolt rajzon túl óvatosságra inthet Peek leplezetlenül drámai stílusa, amelyben beszámol Herzog elméletéről és az elmélet (általa történt) igazolásáról: „Das [ti. Herzog elmélete] mag manchem wohl wenig überzeugend klingen. Und doch ist die anscheinend etwas schwach fundierte Hypothese bei der Nachprüfung des Steines, der bei der Neuenrichtung der epigraphischen Sammlung in Epidauros glücklicherweise wieder zutage kam, auf das glänzendste bestätigt worden.” (Peek 1962: 1002–1003.)

113 Különös köszönettel tartozom görög részről Sofia Zoumpakinak, a görög nemzeti kutatási alap (Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών – ΕΙΕ) ókortörténettel foglalkozó munkatársának, magyar részről pedig Patay-Horváth Andrásnak, az ELTE Ókortörténeti Tanszék adjunktusának a fotó megszerzéséhez nyújtott segítségükért.

siker koronázta: a területileg illetékes görög múzeumi hatóság (Η Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων) elkészíttette számomra a mindmáig az Epidaurosi Régészeti Múzeumban őrzött töredék fotóját, amelynek birtokában megkísérelhettem megállapítani, hogy Herzog elmélete mennyiben igazolható a kövön látható betűmaradványok tükrében.

A viseltes márványtöredék fényképén (lásd 1. és 2. képmelléklet a 225. oldalon) jól olvasható a felirat első két sorának végződése, ám az Aischinés-kérdés eldöntésének kulcsa az első sor első betűmaradványa és a harmadik sor τὸ θεῖον előtti betűinek olvasata. Herzog elméletének igazolásához ugyanis egyrészt arra van szükség, hogy az első betűmaradvány egy M jobb oldali szárának alsó csücske legyen, másrészt pedig arra, hogy a harmadik sorban ME helyett ΔΕ illeszkedjen a betűk megmaradt felső részeihez. Az első feltétel teljesülése esetén ugyanis reálisan számolhatunk egy olyan athéni feliratállítóval, akinek -μητος volt az apja – tehát például Aischinésszel, aki Atrométos fia volt. A második feltétel pedig azért szükséges, hogy valóban az AG VI.330 első sorának végződését (εἰς δὲ τὸ θεῖον) láthassuk bele a felirat hiányos szövegébe.

IG IV² 1 255 rajza az 1. képmelléklet alapján elkészítve

Megítélésem szerint az első sorban látható első betűdarabka túlságosan apró ahhoz, hogy biztosan eldönthessük, milyen betűhöz is tartozott. Alakja és szóban betöltött fonológiai helyzete szerint Γ, Λ, Μ, Ν vagy Τ lehetett. Igen kevésbé valószínű lehetőség a Δ, mert ez esetben valószínűleg látnánk a balról érkező alsó vonal végét. A Π nagy biztonsággal kizárható, mert ennek jobb oldali függőleges szára ekkoriban (és még hosszú ideig) rövidebb, mint a bal, azaz nem ér le az alapvonalig. Sajnos a betűtöredékből nemigen állapítható meg, hogy a hozzá tartozó szárnak volt-e a függőlegestől némileg

eltérő dőlésszöge valamely irányba. Általános, de nem kötelező érvényű szokás, hogy a M szárai közül egyik sem függőleges: M. A N jobb oldali szárát, ahogy az feliratunkon is megfigyelhető, vagy függőlegesen, vagy kissé jobbra döntve vésték: N. A Λ szára minden körülmények közt a másik irányba dől. A Γ és a T viszont egyaránt egy függőleges és egy fönti vízszintes vonalból áll, és a kő törése miatt egyáltalán nem kizárható, hogy a függőleges vonal alja maradt meg, míg a vízszintes nyom nélkül letört. (A keresztvonal ugyanis, hacsak nem volt jelentősen hosszabb, mint a sorban bizonyosan olvasható, másik T keresztvonala, éppen a törés vonaláig érhetett.) A Γ vagy T olvasatát tovább erősíti, hogy ebben az esetben nem kell dőlésszöget keresnünk az apró betűcsonkban, hiszen az valóban függőlegesen állhatott, és ráadásul az H-től való távolsága is éppen megegyezik az H és az azt követő T távolságával.

Mindezeket figyelembe véve lássuk, milyen lehetőségek kínálóznak a csonkán maradt apanév kiegészítésére. Ha a felirat állítója athéni, akkor (Periklés törvénye értelmében) szinte bizonyosra vehetjük, hogy apja is az, tehát meg kell vizsgálni, hogy a Kr. e. IV. században milyen $-\eta\tau\omicron\varsigma$ végződésű athéni férfinevek ismeretesek. A *Lexicon of Greek Personal Names* (LGPN) attikai kötetének fordított betűrendes indexe 39 $-\eta\tau\omicron\varsigma$ végű nevet ismer, s jó eséllyel ezek közül kerülhetett ki az epidaurosi márványfeliratra vésett név is. E nevek jelentős része azonban egyáltalán nem adatolt a Kr. e. IV. században, s így ezeket nyugodtan kihúzhatjuk a listáról. Ha csupán $-\gamma\eta\tau\omicron\varsigma$, $-\lambda\eta\tau\omicron\varsigma$, $-\mu\eta\tau\omicron\varsigma$, $-\nu\eta\tau\omicron\varsigma$, vagy $-\tau\eta\tau\omicron\varsigma$ végződésű nevekkal számolunk, 10 név marad a listánkon: Admétos, Anenklétos, Atrométos, Autagétos, Diognétos, Euktétos, Euphilétos, Klétos, Melétos, Theaitétos és Theognétos. Ha viszont, amint fentebb megkockáztattam, a betűcsonk olvasata T, akkor csak Euktétos és Theaitétos (ha pedig Γ , akkor Autagétos) az adatolt példa. Bizonyosságot azonban nem hoz az első sor első betűdarabkája, hiszen egyik fenti lehetőség sem igazolható.

A harmadik sor betűmaradványai azonban a rendelkezésre álló fotó alapján szerintem nem igazolhatják Herzog elméletét, és kétségbe vonják a Peek által közölteket.¹¹⁴ (Lásd 3. képmelléklet, 226. oldal.) A $\tau\omicron$ $\theta\epsilon\iota\omicron\nu$ előtti epsilon jól felismerhető, viszont az epsilon előtt álló jelek nem egy Δ (és előtte egy Σ) tartozékai, hanem egy M-höz tartoznak mind. A sor végződésének helyes olvasata így $\mu\epsilon$ $\tau\omicron$ $\theta\epsilon\iota\omicron\nu$ lehet – amint

¹¹⁴ „Nicht nur die Spitze eines Δ (bzw. Λ) ist erhalten, sondern vorher auch die obere Schräge eines Σ und davor wieder das obere Endstück einer Senkrechten, so daß $[\epsilon]\iota\varsigma$ $\delta\epsilon$ als gesichert gelten darf.” (Peek 1962: 1003.)

azt már M. Fränkel is kiolvasta 1902-ben. Mindez nem jó hír azok számára, akik Aischinésnek tulajdonítanák a feliratot, hiszen az epigramma első sorához ez nem illeszkedik, azt pedig aggályos volna föltételezni, hogy a vésnök elrontotta a (számunkra kulcsfontosságú) betűk felírását. Marad tehát a következtetés: a felirat fényképe nem erősíti meg, hogy az IG IV² 1 255-ös feliraton az Aischinésnek tulajdonított epigramma (AG VI.330) állt. A kérdést eldönthetné a felirat megbízható alapokon nyugvó datálása, ám a betűalakok ehhez nem nyújtanak eléggé szilárd támpontot. Mindazonáltal az első sor első alphájának V-alakú középvonala inkább későbbi (hellénisztikus kori?) keletkezést sejtet.¹¹⁵

Javasolt olvasat

Mindez persze nem zárja ki, hogy az epigramma szerzője valóban az athéni Aischinés, ahogy azt sem, hogy a szónok tényleg járt Asklépios epidaurosi szent ligetében, hogy gyógyulást nyerjen az őt kízó fekélytől. A rövid verset a kézirati hagyomány a szónok Aischinéshez köti, a második sor pedig egyértelművé teszi, hogy nem a mytilénéi vagy milétosi, hanem az athéni szónok lehet a szerző – és szerzőségét akkor sem tudnánk bizonyosan megcáfolni, ha valóban ez az epigramma volna a legkorábbi ismert görög akrostichon, amint azt Irigoin írta.¹¹⁶ Irigoin azonban két szempontból is téved. Egyrészt az ún. névakrostichon (ahol a sorok első betűi egy nevet, többnyire a szerző nevét adják) már jóval korábban is létezett, mint a költemény azonosításának és „másolásvédelmének” technikája. Diogenés Laertios írja a Kr. e. VI–V. században élt költőről, Epicharmosról, hogy „olyan írásokat hagyott hátra, amelyekben természetrajzról, velős mondásokról és orvosi témákról is értekezik, és ezeknek

¹¹⁵ A datálást bizonytalanságát hangsúlyozza M. Melfi (2007: 156) is.

¹¹⁶ Irigoin 1976: 123. Az akrostichonról újabban lásd Courtney 1990: 3–13.

többségében *parastichist* helyezett el, amely világosan mutatja, hogy ő írta mindezeket.”¹¹⁷ Vitatott, hogy Epicharmos állítólagos *parastichise* akrostichonnak értendő-e, hiszen egyet sem ismerünk belőle, ám ránk maradt egy töredék a Kr. e. IV. századi drámaköltő Chairémóntól (Fr. 14B Snell), amely sorainak első betűi összeolvashatók: XAIPHM-.¹¹⁸ Ha tehát a görög költészet ismerte az akrostichont Aischinés korában, akkor az sem elképzelhetetlen, hogy amikor maga Aischinés írt egy epigrammát Asklépios tiszteletére, maga is élt e technikával.¹¹⁹ Másodsorban viszont az is elkerülte Irigoin figyelmét, hogy formailag a *θεῖε* valójában a *θεῖος* melléknév vocativusa (sg. masc.), és nem a semleges főnév *θεῖον*-é, hiszen ez utóbbi semleges nemű lévén megegyezik a nominativusszal (*θεῖον*).¹²⁰ Ezáltal az epigramma akrostichonként való azonosítása igen problematikusnak tűnik.

A fentieket összegezve: valószínűtlennek tűnik, hogy az IG IV² 1 255 Aischinés feliratát tartalmazta, mert a rendelkezésre álló fénykép alapján a harmadik sor betűmaradványai nem egészíthetők ki az *εἰς δὲ τὸ θεῖον* olvasattal. Aischinés felirata tehát valószínűleg nincs meg, az epigramma által mesélt gyógyulási történet hitelessége pedig nem eldönthető – akár maga a híres athéni szónok volt a költő, akár nem.

117 Diog. Laert. VIII.78.: οὗτος ὑπομνήματα καταλέλοιπεν ἐν οἷς φυσιολογεῖ, γνωμολογεῖ, ἰατρολογεῖ· καὶ παραστιχίδα γε ἐν τοῖς πλείστοις τῶν ὑπομνημάτων πεποίηκεν, οἷς διασαφεῖ ὅτι ἑαυτοῦ ἐστὶ τὰ συγγράμματα. Ez a testimónium a *Ψευδεπιχάρμεια* darabjai közt szerepel az újabb töredékgyűjteményben, lásd Kassel–Austin 2001: 138.

118 Xρῆ τιμᾶν θ[UU– ...

Ἄρχῃ γὰρ θνητ[οῖς

Ἰμείρου πάση[ς

Ῥώμην τιμῶμεν μ[

Ἥθος ἔχειν ὅσιον ζη[

Μὴ πᾶν κέρδος ὄρα [

.[.]γ[.]·κιαν σαυτ[

...

Chairémónról Aristotelész azt jegyzi meg, hogy műveit csak olvasásra szánta (*ἀναγνωστικός*, lásd Arist. *Rhet.* 1413b) — az akrostichon pedig valóban csak olvasva vehető észre.

119 Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a Kr. e. II. századnál korábbról nem ismerünk akrostichont feliraton, valamint, hogy valóban Aratosnál (Kr. e. III. század) látjuk először, hogy nem egy név, hanem a költő művészetének egyik kulcsfogalma (*Λεπτή*) olvasható ki a sorok első betűiből (*Phainomena* 783–787), lásd Courtney 1990: 6. és 10–11.

120 J. Irigoin (1976: 122) azzal érvel, hogy a sphéttosi Diophantos is *μάκαρ θεῖε* formában szólítja meg az Asklépiost (IG II² 4514), ám a *θεῖε* ebben az esetben melléknévként áll a *μάκαρ* mellett, és nem önállóan.

II. Aischinés vádbeszéde Timarchos ellen

A beszéd antik és bizánci összefoglalásai

A. Összefoglalás (ὑπόθεσις)¹²¹

1. A Philippos ellen vívott olynthosi háború után úgy döntöttek az athéniaiak, hogy békét kötnek Philipposzal, és miután megszavazták, hogy szövetségre lépnek vele és utódaival, tíz követet küldtek hozzá, akik előtt aztán Philippos esküt tett. Köztük volt Démosthenés és Aischinés is. 2. Amikor azonban a követség hazatért, nyomban vádat emelt Aischinés ellen a szónok Démosthenés és a sphéttosi Timarchos, Arizélos fia, aki már igen híres volt a politikai életben, mert gyakran felszólalt a népgyűlésen, és több, mint száz határozatot terjesztett be. 3. Épp nem sokkal korábban nyújtott be egy határozati javaslatot, amelyben indítványozta, hogy sújtsák halálbüntetéssel, ha valaki fegyvereket ad el Philipposnak.¹²²

4. Miután tehát benyújtották a vádiratot, ám a per még nem kezdődött el, Aischinés is bevádolta Timarchost, aki szerinte törvényellenesen beszélt a népgyűlésben: nem szónokolhat ugyanis a népgyűlésen az, aki korábban prostituáltként élt. 5. Egyesek azt mondják, hogy Timarchos felakasztotta magát, mert nem bírta elviselni az ítéletet, mások viszont, hogy miután elítélték, elveszítette a polgárjogát, ahogy Démosthenés is írja a hűtlen követségről szóló beszédében.¹²³ 6. Arról vált híressé ez az ügy, hogy az ítélet után a későbbiekben Timarchosoknak nevezték a férfi prostituáltakat.¹²⁴

7. A bevezetés rendkívül magasztos hangvételű (τραγικώτερον): ebben végig mértéktartónak mutatkozik, hogy a hallgatóság jóindulatát elnyerje, Timarchost viszont szidalmazza, és az államról szónokolva olyan témákra tér ki, amelyek nem tartoznak szorosan a tárgyhoz, és felhasználhatók volnának bárki ellen, akit prostitúcióval vádolnak. 8. Ezek a témák a következők: vajon jól és pontosan szabta-e meg a régiek törvénye a helyes viselkedés szabályait a gyermekek, a serdülő ifjak és a többi életkorú számára; vajon helyes-e, hogy tilos felszólalniuk a népgyűlésen azoknak, akik prostituáltak magukat. Továbbá, vajon törvényellenesen szónokol-e a népgyűlésen

121 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Dilts 1992: 6–7.

122 Dém. XIX.286–287.

123 Dém. XIX.257. és 284.

124 Lásd 157. caput.

Timarchos, aki testét korábban áruba bocsátotta, azaz vajon bűnös-e a törvény szemében, ha prostituáltként élt; vajon élt-e fizetség fejében kitartottként annál a Misgolasnál, aki megszállottja az ilyesminek, és volt-e Antiklés kitartottja? És amikor a játékbarlangban kockázott, vajon magához vette-e őt Pittalakos, a város szolgálatában álló állami szolga, hogy az ő kitartottja legyen? Vajon élt-e egy darabig Timomachos kincstárnokának, Hégésandrosnak a kitartottjaként?

B. Összefoglalás (ἄλλως)¹²⁵

1. Ezt a beszédet egy átvilágító vizsgálat (δοκιμασία) során írta meg Aischinés Timarchos ellen. Timarchos a szónoki emelvényen járatos emberek közé tartozott, és magát Aischinést jelentette fel sykophantaként. 2. Vannak olyan törvények, amelyek megszabják a szónokoknak, hogy kinek tilos felszólalnia: például azoknak, akik eltékozolták az atyai vagyonukat, vagy akik kitartottként éltek. De ha nem engedelmeskednek a törvénynek, bárki indítványozhat ellenük átvilágító vizsgálatot, hogy megállapítsák, vajon szabad-e beszélniük. 3. Két dologgal vádolta Aischinés Timarchost: egyrészt azzal, hogy áruba bocsátotta a testét, másrészt pedig hogy eltékozolta az atyai örökségét. A prostitúció témája miatt nevezetes a beszéd, mert a vád nagy része is ezen alapul. Aischinés nyilvánvalóan megnyerte a pert, ahogy azt a régiek mondják. Úgy tűnik nekem, hogy a beszédek szövegét a bírósági perek után írták.

C. Összefoglalás¹²⁶

[73.] ...Amikor Aischinés hazatért a második követségből, ketten léptek föl ellene vádlóként őt hibáztatva: Démosthenés és Timarchos. A Démosthenés ellen írt védőbeszéddel később lépett a bírák elé, hogy bebizonyítsa, nem cselekedett hűtlen követ módjára – e szónoklatot emlegetik *A hűtlen követségről* szóló beszédként is. Addig azonban elsőként Timarchossal szemben nyújtott be pergátló kifogást (παράγραφεται),¹²⁷

125 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Dilts 1992: 8.

126 A szemelvény a 12–13. századi korinthusi püspök, Gergely (Gregorius Corinthius) bizánci grammatikusnak azon művéből származik, amelyet a Hermogenésnek (Kr. u. II. sz.) tulajdonított retorikai szakmunkához, *A kifejező erő módszeréről* (*Peri methodou deinotétos*) írt értekezéshez írt kommentár gyanánt. A benne szereplő retorikai terminusokat Hermogenés rendszerének megfelelően használja. A szemelvényt Walz 1834: 1183–1184. alapján fordítottam. Hermogenés retorikai elméletéhez lásd Kennedy–Rabe 2005 és Heath 1995. A retorikai fogalmak magyar elnevezését a *Retorikai lexikon* (Adamik 2010) alapján használom.

127 A *paragraphé* jelentése némiképp eltérő a hermogenési retorikaelméletben és az attikai jogi szaknyelvben, itt mindenképpen az elsővel van dolgunk: a vádeljárás jogosságának kétségbe vonásával. A *paragraphé* mint jogi terminus azonban egy speciális bírósági keresetet jelöl, a jogi eljárás megakasztásának egyik módját, amelyben a vádlott és a vádló tulajdonképpen „helyet cserélnek”: a

mivel az nem is vádolhatná őt, hiszen, mint mondja, korábban kitartottként élt, és az ilyeneknek nem engedik a törvények, hogy állami ügyben bárkit is bíróság elé idézzenek. Miután ezt a vádat benyújtotta a *thesmothetése*eknek (rájuk tartozik ugyanis a prostitúció miatti vádemelés), a bíróság elé járult. Ez tehát az ügy háttere (*ὑπόθεσις*).¹²⁸

Az ügyállás (*στάσις*) Cheirisophos szerint következtetésen (*στοχασμός*) alapul, tehát azt vizsgálja, hogy valóban prostituáltként élt-e Timarchos. Ha ugyanis a beszéd háttere is pergátló kifogás (*παραγραφή*), akkor viszont, mint mondja, nem a háttér alapján (*ὑπόθεσις*) kell jellemezni az ügyállást, hanem a beszéd anyaga (*ὕλη*) alapján szükséges megítélni az ügyállás formáját. Mások szerint azonban a háttér alapján a beszéd inkább visszautasításon (*μετάληψις*) alapul,¹²⁹ minthogy pergátló feljelentést tesz Timarchos ellen: következtetések útján (*στοχαστικῶς*) halad előre, érveket fogalmaz meg, és cáfolatokat követel. Aischinés tehát azzal vádolja Timarchost, hogy prostituáltként élt, minthogy a ferde hajlamú (*κιναιδοποιός*) Pittalakossal élt együtt, amaz viszont azzal a meggyőző védekezéssel áll elő, hogy „ha valaki együtt élt is Pittalakossal, abból még nem következik egyértelműen, hogy a kitartottja volt”.

Egyesek pedig azt vizsgálták meg, hogy vajon pergátló kifogás-e az ügyállás, amely a közvetlen peres eljárás (*εὐθυδικία*) megállítását, és (egy másiknak) az elindítását jelenti, ugyanis ezért lesz pergátló a kifogás. Ebben a ügyben (*λόγος*) viszont közvetlen peres eljárás volt, mert hűtlen követként járt el Aischinés, és ez ellen kellett volna védekeznie. Azt mondhatjuk tehát, hogy mindez nem lett volna előnyös Aischinésnek, és emiatt élt pergátló kifogással. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy Hermogenés következtetésen alapulónak tartja a *Timarchos elleni* beszédet, és ezt írja a *Feltárásokról* szóló művének harmadik könyvében¹³⁰: „Valahányszor egy beszéd egy másik, további alpontokra osztott ügyálláshoz tartozik, és nem a törvényességen fog múlni, akkor a törvényesség kérdése lesz az előkészítés (*προκατασκευή*), ahogyan a *Timarchos elleni* beszédben is, ahol, mivel az ügyállás következtetésen alapul, a törvényesség az előkészítés részévé vált.”

---

vádolt ugyanis a bíróság előtt kísérli meg igazolni a vád jogosulatlan voltát, lásd Gyomlay 1904: 407, Harrison 1971: 106–124, Todd 1993: 136–138. Akárhogy értelmezik is a szónoklattani művek, a Timarchos-per jogi értelemben nem *paragraphé*, lásd még a 32. és a 119. caputhoz írt kommentárt.

128 A *hypothesis* a körülmények pontos ismertetésével meghatározott retorikai téma. Rendszerint megkülönböztetik a *thesistól*, amely általános érvényű téma. Lásd Heath 1995: 17.

129 A visszautasítás nem a vádló állítását tagadja, hanem a vád jogosságát, lásd Hermog. *Stas.* 52.

130 Hermogenés: *A feltárásról* (*Peri heurseós*), III.131. Lásd Kennedy–Rabe 2005: 70.

A beszéd¹³¹

1. Még soha senkit a polgárok közül nem zaklattam, athéni férfiak, sem közbíró feljelentéssel (γραφή), sem hivatali elszámoltatással (εὔθυναι), hanem úgy vélem, igen mértéktartónak mutatkoztam minden ügyben, de amikor láttam, hogy ez a Timarchos a nép előtt a törvényt lábbal tiporva (παρὰ τοὺς νόμους) szónokol, és ezzel mekkora kárt okoz az államnak, engem pedig (ahogy erre a beszédem során rá fogok mutatni) feljelentők szorongatnak, 2. arra jutottam, hogy hatalmas szégyen volna, ha nem sietnék segítségére az egész államnak, a törvényeknek, valamint nektek és saját magamnak is; és mivel tudtam róla, hogy bűnös (ἔνοχος) azokban a vádpontokban, amelyeket röviddel ezelőtt hallottatok a jegyző (γραμματεὺς) felolvasásában, ezt az alkalmassági vizsgálatot (δοκιμασία) kezdeményeztem ellene. Úgy látszik, athéni férfiak, hogy igaz a közhely, amelyet az állami perekre szokás mondani: a magánviszályok gyakran válnak a közügyek javára.

3. Látni fogjátok, hogy az egész Timarchos elleni pernek nem az állam az oka, nem a törvények, még csak nem is ti vagy én, hanem ez az ember hozta a saját fejére azt. Mivel korábban szégyenletes módon élt, a törvények előírása szerint nem is beszélhetne a nyilvánosság előtt, s én úgy vélem, a törvény előírását egyáltalán nem nehéz betartani, hanem nagyon is könnyű: ha észnél lett volna (ἔσωφρόνει), nem kezdett volna feljelentgetni engem. Remélem, hogy bevezetőmben sikerült kellő mértékletességet tanúsítanom.

4. Jól tudom, athéni férfiak, hogy már másoktól is hallottátok korábban, amit rögtön az elején szeretnék elmondani, mégis úgy érzem, eljött az alkalom, amikor nekem is elétek kell tárnom ugyanezeket az érveket. Köztudott ugyanis, hogy három államforma van a világon: a tyrannis, az oligarchia és a demokrácia. A tyrannis és az oligarchia kormányzása olyan, amilyen a vezetőik jelleme, a demokratikus berendezkedésű polisokat viszont a hatályos törvények irányítják. 5. Jól tudjátok azt is, athéniak, hogy a demokráciában élők személyét és az államuk biztonságát a törvények garantálják, a zsarnokságot és az oligarchiát viszont a bizalmatlanság és a fegyveres őrök tartják fenn. Ezért az oligarchiában és az egyenlőtlen államformában élőknek óvakodniuk kell azoktól, akik az államrendet erőszakkal próbálják megdönteni, nekünk azonban, akik

---

131 A fordítás alapjául szolgáló szövegkiadás: Dilts 1997.

egyenlőségen és törvényes renden alapuló államban élünk, azoktól kell óvakodnunk, akik a törvényeket áthágva szónokolnak és cselekszenek. Ezért aztán akkor lesztek erősek, ha tisztelitek a törvényeket, és nem hagyjátok, hogy legyőzzenek titeket a jogtiprók. **6.** Úgy vélem, hogy amikor törvényeket alkotunk, azt kell szem előtt tartanunk, hogy jól átgondolt és helyes törvényt hozunk, aztán ha már megalkottuk azokat, úgy helyes, ha be is tartjuk őket, s megbüntetjük a törvénszegőket, hogy fenntartsuk az állam rendjét.

Gondoljátok meg, athéniaiak, hogy mekkora gondot fordított az erkölcsi mértékletességre (*σωφροσύνη*) a mi egykori törvényhozónk, Solón, és hasonlóképp Drakón, valamint az akkoriban élt többi törvényhozó is! **7.** Elsőként a gyermekeink erkölcsi mértéktartásáról rendelkeztek, és világosan megszabták, hogy egy szabad születésű fiúnak miben kell gyakorolnia magát, és miképpen kell nevelkednie, másodszor a serdülő ifjakról, harmadjára pedig sorban a többi életkorúról hoztak törvényt, amelyek nemcsak a magánemberekre, de a szónokokra is vonatkoznak. És miután írásban rögzítették e törvényeket, a ti gondjaitokra bízta azokat, hogy őrködjetek fölöttük. **8.** Szándékaim szerint most én is ugyanúgy fogom előadni az érvelésemet, ahogy a törvényhozó a törvényeket. Először ugyanis azokról a törvényekről fogok beszélni nektek, amelyek a gyermekeink helyes viselkedéséről szólnak, aztán másodszor a serdülő ifjakra, harmadjára pedig sorban a többi életkorúra vonatkozó törvényekről, amelyek nemcsak a magánemberekre, de a szónokokra is érvényesek: úgy hiszem, hogy ezáltal sokkal könnyebben érthető lesz a beszédem. Egyszersmind, athéniaiak, szeretném előbb sorjában áttekinteni veletek államunk törvényeit, aztán pedig összevetni azokat Timarchos életmódjával: hamarosan meglátjátok, hogy valamennyi törvényt lábbal tiporva élt.

9. Elsőként a tanítókról. Bár szükségképpen az ő gondjaikra bízuk saját gyermekeinket (s e tanítók jóléte az erkölcsösségüktől függ, amelynek hiányában fölkopik az álluk), a törvényhozó mégis bizalmatlan velük szemben, és világosan megszabja először is azt, hogy melyik órában kell egy szabad születésű gyereknek iskolába mennie, aztán hogy hány gyerekkel járjon együtt, és mikor menjen haza. **10.** Megtiltja a tanítóknak és a testnevelőknek, hogy kinyissák az iskolát vagy a tornacsarnokot, mielőtt felkelne a nap, és meghagyja nekik, hogy zárják be, mielőtt lenyugszik, így a legnagyobb gyanakvással tekint az egyedüllétre és a sötétségre. Ami az

iskolába járó ifjakat illeti, megszabja, hogy kik és milyen korúak legyenek, és kijelöl egy felelős hivatalt mindezek felügyeletére; rendelkezik a kísérő rabszolgák (παιδαγωγοί) feladatáról, a Múzsák ünnepéről az iskolákban, a Hermés-ünnepről a tornacsarnokokban, és végül a fiúcsapatokról és a körtáncok kórusairól. **11.** Előírja, hogy a karvezető (χορηγός), aki a saját pénzét költi a ti szórakoztatásotokra, csak a negyven éven felüliek közül kerülhessen ki, hogy már a legmértékletesebb életkorban találkozzon a gyermekeikkel.

E törvényeket fogja tehát most fölolvadni nektek a jegyző, hogy lássátok: a törvényhozó úgy vélte, hogy a jó nevelésben részesülő gyermekek felnőttként hasznára lesznek államunknak, de azt is tudta, hogy ha valakinek az alaptermészetét kezdettől fogva helytelen nevelés rombolja, akkor az efféle félrenevelt gyerekekből lesznek az olyan polgárok, mint ez a Timarchos. [A jegyzőhöz:] Olvasd föl nekik az idézett törvényeket!

Törvények

12. [Legkorábban napfelkeltekor nyissák ki az iskolákat a gyermekek tanítói, és zárják be napnyugta előtt. Amíg a gyermekek odabent vannak, nem léphet be senki idősebb korú, kivéve a tanító fiát, testvérét, vagy lányának férjét. Aki azonban ennek ellenére belép, halállal bünhődjék. A gymnasionok vezetői (γυμνασιάρχαι) semmiképp sem engedhetik meg, hogy felnőttkorúak is részt vegyenek a Hermés-ünnepségeken, ám ha egy vezető mégsem távolítaná el az illetőt a gymnasionból, akkor a szabad születésűek megrontására vonatkozó törvény alapján büntessék meg. A népgyűlés által kijelölt karvezetők (χορηγοί) legyenek negyven év fölöttiek.]

13. Ezután, athéniaiak, olyan bűnökről törvénykezik, amelyek bármily súlyosak is, úgy vélem, egykor megtörténtek a városban, hiszen a régiek akkor hoztak törvényt, ha helytelen dolgot követett el valaki. Nos, világosan kimondja a törvény, hogy ha egy fiút prostitúció (ἐταιρεῖν) céljából bérbe ad az apja, a bátyja, a nagybátyja, a gyámja, vagy egyáltalán bárki a gondviselői közül, akkor személyesen a fiú ellen nem lehet vádat (γραφή) emelni, ám a bérbeadó és a bérbevevő ellen igen, az egyik ellen azért, mert bérbe adta, a másik ellen pedig azért, rendelkezik a törvény, mert bérbe vette. Elrendelte, hogy

ugyanaz a büntetés sújtsa mindkét vétkest, valamint, hogy a prostitúcióra bérbe adott fiú, miután felserdült, nem köteles támogatást nyújtani és szállást adni az apjának, csak a temetéséről és az egyéb szokásos szertartásokról kell gondoskodnia, ha az meghalt. **14.** Lássátok hát, athéni férfiak, milyen méltányosan rendelkezik a törvény: amíg él, elveszi tőle a gyermekek nemzéséből fakadó előnyöket, ahogy ő is elvette saját gyermekétől a szabad szólás jogát; azonban a halála után, amikor a végtisztességben részesülve már nem érzékeli, hogy jót tesznek vele, hiszen csak a törvényt és az isteni akaratot tartják tiszteletben, nos, ekkor el kell temetni, és el kell végezni a szokásos szertartásokat is.

És milyen más törvényt rendel még a törvényhozó gyermekeink védelmére? A kerítők elleni törvényt, amelyben a legszigorúbb büntetéssel sújtsa, ha valaki kerítőként áruba bocsát egy szabad születésű fiút vagy nőt.

15. És még mit? A *hybris*ről szóló törvényt, amely egyetlen paragrafusban összefoglalja az összes ilyen esetet: világosan leírja, hogy ha valaki *hybrist* követ el egy fiúval szemben — és bizony ezt teszi, aki bérbe veszi —, vagy akár egy férfival, vagy nővel, vagy bármely szabad emberrel vagy rabszolgával szemben, vagy bármi törvényelleneset tesz bárkivel ezek közül, akkor a *hybris*ért bíróság előtt kell felelnie, a kiszabott büntetést pedig el kell szenvednie vagy ki kell fizetnie. [A jegyzőhöz:] Olvasd fel a törvényt!

Törvény

16. [Ha egy athéni *hybrist* követ el egy szabad születésű fiún, akkor nyújtsa be a vádat a fiú gondviselője a *thesmothetése*knek, és jelölje meg a kívánt büntetést is. Ha a bíróság bűnösnek találja, akkor adják át a tizenegyeknek, és még aznap végezzék ki. Ha viszont pénzbüntetésre ítélik, fizesse meg a bírságot az ítélethozatalt követő tizenegy napon belül, hacsak nem tud azonnal fizetni, a büntetés kifizetéséig azonban vessék börtönbe. Ugyanígy kell eljárni azokkal szemben is, akik rabszolgák ellen követik el ezt a bűnt.]

17. Lehet, hogy első hallásra furcsállja valaki, hogy miként kerülhetett a *hybris*ről szóló törvénybe ez a rabszolgákról szóló kitétel. De ha jobban meggondoljátok, athéni férfiak, akkor hamar rájöttek, hogy minden így van a legjobban. Nem a rabszolgák érdekében serénykedett a törvényhozó, hanem titeket akart hozzászoktatni ahhoz, hogy

biztosan tartózkodjatok a szabad emberekkel szembeni *hybristól*, ezért előírta, hogy a rabszolgákkal szemben sem szabad *hybrist* elkövetni. Összességében úgy gondolta, hogy ha valaki egy demokráciában bárkivel szemben is *hybrist* követ el, akkor az nem alkalmas arra, hogy a polgárok közösségében éljen.

18. De ne feledjük el, athéni férfiak, hogy itt még nem magához a fiúhoz beszél a törvényhozó, hanem csak a hozzátartozókhoz: az apához, a testvérhez, a gyámhoz, a tanítókhoz, és általában a gondviselőkhöz; hanem amikor már felvétel a polgárok névjegyzékébe (*ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*), ismeri az állam törvényeit, és meg tudja különböztetni a jó dolgokat a rosszaktól, akkor már nem másokhoz beszél, hanem magához Timarchoshoz. **19.** És mit is mond? Azt mondja: „Ha az athéniaiak közül valaki kitartottként él (*ἐταιρήσει*), akkor ne lehessen a kilenc archón egyike” — gondolom azért, mert ez a hivatal koszorú viselésével jár — „ne teljesíthessen papi szolgálatot” — hiszen a teste tisztátalan — „állami képviselőt se vállalhasson (*μηδὲ συνδικησάτω τῷ δημοσίῳ*), és ne viselhessen soha semmilyen hivatalt sem otthon, sem külföldön, se sorsoltat, se választottat; **20.** és ne lehessen sem hírnök, sem követ” — és bíróság elé se idézhesse a követeket, sőt ne is jelenthesse fel őket sykophantaként, pénzjutalom fejében — „és a véleményét se mondhassa el semmikor, sem a tanácsban, sem a népgyűlés előtt” — még akkor sem, ha ő volna a legcsodálatosabb szónok. Arra az esetre, ha valaki netán áthágná a törvényt, a törvényhozó létrehozta a prostitúció miatti vádakat (*γραφαὶ ἐταιρήσεως*), és a súlyosabb büntetéseket helyezte kilátásba. [A jegyzőhöz:] Olvasd föl nekik ezt a törvényt is, hogy lássák, miféle törvényeink vannak, milyen szépek és erkölcsösek — és ezeket áthágva merészelt a népgyűlés előtt beszélni Timarchos, akinek életmódját jól ismeritek.

Törvény

21. [Ha egy athéni áruba bocsátja testét, akkor ne lehessen a kilenc archón egyike, ne teljesíthessen papi szolgálatot, állami képviselőt se vállalhasson, és ne viselhessen soha semmilyen hivatalt sem otthon, sem külföldön, se sorsoltat, se választottat, ne lehessen hírnök, ne terjeszthessen be semmilyen javaslatot, ne vehessen részt az államköltségen szervezett áldozatokon, ne viselhessen koszorút azokon az ünnepeken, amikor a polgárok koszorút viselnek, és ne léphessen az agora szent körzetébe. Ha valaki megszegné ezeket a szabályokat, ítélik el prostitúcióért, és bűnhődjék halállal.]

22. Ezek a törvények vonatkoznak tehát azokra a serdülő ifjakra, akik könnyelműen vétkeznek a saját testükkel szemben; a valamivel korábban felolvasottak a gyermekekről szóltak, amelyeket viszont most készülök elmondani, azok a többi athéniről. Ugyanis miután a törvényhozó megalkotta a fenti törvényeket, azt kezdte el mérlegelni, hogy a népgyűlésen összegyűlve miképpen tanácskozzunk a legfontosabb ügyekről. Mivel is kezd? Így szól: „Törvények a közrendre (εὐκοσμία) vonatkozóan.” Elsőként az erkölcsi mértékletességgel kezdte, mert úgy vélte, hogy az az állam fog a legjobban működni, ahol a leghelyesebben élnek. 23. És mit ír elő az elnököknek (προέδροι) az ügyek intézéséről? Miután a megtisztító áldozatot körbehordozták, és a hírnök elmondta az ősi imákat, a törvényhozó úgy rendeli, hogy az elnököknek előzetes szavazást kell tartaniuk vallási ügyekben: a hírnökök és a követek dolgában, valamint nem vallási kérdésekben is, és mindezek után felteszi a kérdést a hírnök: „Ki akar felszólalni az ötven évnél idősebbek közül?” Majd miután azok már mind beszéltek, megengedi, hogy a többi athéni közül is szólhassanak mindazok, akik akarnak, és akiknek szabad.

24. Gondoljátok csak meg, milyen jól van ez így, athéni férfiak. Úgy vélem, a törvényhozó nem feledkezett meg arról, hogy az idősebbek éppen szellemi képességeik csúcán állnak, a vakmerőség azonban már kezdi elhagyni őket a közügyekben szerzett tapasztalataik miatt. Arra akarja rászoktatni, sőt rákényszeríteni a legbölcsebben gondolkozó embereket, hogy nyilatkozzanak a közügyekről, ezért mivel nem tudja őket név szerint egyesével megszólítani, az életkort használja megnevezésként, hogy a szószékre hívja és arra biztassa őket, hogy beszéljenek a néphez. Az ifjabbakat pedig egyszersmind arra tanítja, hogy tiszteljék az idősebbeket, minden dologban őket követve járjanak el, és becsüljék meg az öregkort, ahová mi is mindnyájan el fogunk érkezni, ha megérjük. 25. Olyan erkölcsösek voltak a régi szónokok, Periklés, Themistoklés és Aristeidés (akinek közismert mellékneve a legkevésbé sem hasonlított ehhez a Timarchoséhoz, [mert úgy nevezték: az Igazságos]), hogy a mi mostani szokásunk, hogy fedetlen karral beszélünk, akkor igen merész dolognak számított volna, ezért óvakodtak így szóokolni. Ennek rögtön meggyőző és szilárd bizonyítékát is adom nektek. Már bizonyára mind hajóztatok át Salamisba, és láttátok Solón szobrát, így ti is tanúsíthatjátok, hogy a salamisiai agoráján Solón fedett karral ábrázolva áll. E szobor,

athéni férfiak, emléünkbe vési és bemutatja Solón testtartását, amelyben állva ő maga beszélt az athéni néphez.

26. Gondoljátok csak meg, athéni férfiak, hogy mennyire más volt Solón, mint ez a Timarchos, és mennyire mások voltak azok a férfiak is, akiket az imént említettem a beszédemben. Ők szégyelltek volna fedetlen karral szónokolni, emez viszont nem is régen, hanem épp a minap ledobta felsőruháját, és pankration-versenyzők mozdulatait mutogatta meztelenül a népgyűlésen; a teste azonban immár olyan hitvány és szégyellnivaló a sok ivástól és züllöttségtől, hogy a jóérzésű emberek arcukat elfödve szégyenkeztek a városuk miatt, ha az ilyen emberek tanácsára hallgat. **27.** Jól tudta mindezt a törvényhozó, amikor világosan megszabta, hogy ki beszéljen a népgyűlésen, és ki ne. Nem tiltja el a szónoki emelvénnytől azt, aki nem stratégosi tisztet viselt ősök sarja, még akkor sem, ha csak kézművesként keresi meg a napi megélhetését, hanem a legnagyobb örömmel fogadja az ilyeneket, s ezért többször is felteszi a kérdést: „Ki akar felszólalni?”

28. És kiket tartott méltatlannak a hozzászólásra? Azokat, akik korábban szégyenletes módon éltek — őket nem engedi szólni a nép előtt. És hol mondja mindezt? „A szónokok alkalmassági vizsgálata” — írja. „Ha olyan ember beszélne a népgyűlésen, aki veri az apját vagy az anyját, vagy nem viseli gondjukat, vagy nem nyújt nekik szállást”, akkor ő nem juthat szóhoz. És bizony, Zeusra mondom, így helyes! Miért? Mert ha valaki gonoszul bánik azokkal, akiket ugyanúgy kéne tisztelnie, mint az isteneket, akkor ugyan miként bánna más emberekkel, vagy éppen az egész állammal? — mondja a törvényhozó. **29.** És kiket tiltott el másodsorban a beszédetől? „Vagy aki nem teljesítette mindazokat a katonai feladatokat, amelyeket parancsba kapott, vagy aki eldobta pajzsát” — mondja, nagyon is helyesen. Ugyan miért? Ember! Ha nem fogsz fegyvert az állam védelmében, vagy gyávaságból nem tudod megvédeni, akkor ne is akard tanácsaiddal ellátni azt. Kikről szól harmadjára? „Vagy aki prostituáltként, vagy kitartottként élt” — mondja, mert úgy gondolja, hogy aki a saját testét eladta, hogy erőszakot (ὑβρις) tegyenek rajta, az a közügyekkel is könnyen így tehet majd. **30.** Kikről negyedjére? „Vagy aki fölemésztette atyai örökségét, vagy bármi más vagyont, amit örökölt” — mondja. Mert aki a saját javait rosszul kezeli, arról azt tartja, hogy a közügyeket is nagyjából ugyanúgy fogja intézni, és a törvényhozó nem hisz abban, hogy egyazon ember a magánügyeiben hitvány, a közügyekben viszont becsületes lehet, és azt sem gondolja helyesnek, ha egy

szónok úgy emelkedik szólásra, hogy a beszédével példásan fölkészült előtte, az életével azonban nem. **31.** Egy jó és derék ember szavait még akkor is hasznosnak ítéli a hallgatóság számára, ha ügyetlenül és nem elegánsan hangoznak is; de egy olyan züllött ember beszédét, aki becstelenül használta föl a saját testét és szégyentelen módon fölemésztette az atyai örökségét, ha mégoly ékesen szólna is, akkor sem tartaná hasznosnak a számukra. **32.** Őket tehát nem engedi a szószékre, és megtiltja nekik, hogy a nép előtt szónokoljanak. Amikor azonban valaki a tiltás ellenére nemcsak beszélne, de még rágalmozó feljelentéseket is tesz miközben romlott életet él, az állam pedig már nem bírná elviselni ezt az embert, akkor így szól a törvényhozó: „Jelentsen be alkalmassági vizsgálatot az erre jogosult athéniak közül, aki csak akar (ὁ βουλόμενος).” Nektek pedig elrendeli, hogy a bíróságon döntsetek ezekről — és én most e törvény nevében járulok elétek.

33. Mindezeket már régen törvénybe foglalták, ti viszont — felettébb szégyenkezve az ügy miatt — még egy újabb törvényt is alkottatok a népgyűlésen bemutatott szép pankration-gyakorlata után: minden egyes népgyűlésen ki kell sorsolni egy phylét, amelyik elnökként ellenőrzi a szónoki emelvényt. És mit írt elő a törvény beterjesztője? Elrendeli, hogy a phylé képviselői úgy üljenek ott, mint a törvények és a demokrácia védelmezői, mert ha nem hívunk segítséget valahonnan azok ellen, akik ilyen életet éltek, akkor a legfontosabb ügyekben sem tudunk majd dönteni. **34.** Nincs semmi értelme, athéniak, azzal próbálkozni, hogy kiabálással űzzük el a szónoki emelvénnyel az ilyen embereket, hiszen nincs bennük szégyénérzet, hanem büntetésekkel kell őket elriasztani, mert csakis így válnak elviselhetővé.

A jegyző fel fogja olvasni nektek a szónokok helyes viselkedését (εὐκοσμία) szabályozó törvényeket. A phylék elnökléséről szóló törvény ellen ugyanis alkalmatlansági óvást nyújtott be ez a Timarchos más, hozzá hasonló és vele együttműködő szónokokkal együtt, hogy úgy beszélhessenek és élhessenek, ahogy csak nekik tetszik.

Törvények

35. [Ha bármely szónok a tanácsban vagy a népgyűlésen nem az előterjesztett indítványhoz szól hozzá, vagy nem külön-külön beszél az egyes ügyekről, vagy egy nap kétszer szól ugyanarról, vagy sérteget, szidalmaz, netán félbeszakít valakit, vagy ha a

tanácskozás közben föláll, és oda nem illő dologról kezd beszélni, ha utasíttatja vagy zaklatja az ülés levezető elnökét, akkor a népgyűlés vagy tanácsülés végeztével sújtsák őt az elnökök vétségenként ötven drachmáig terjedő pénzbüntetéssel, és bízzák annak behajtását a végrehajtókra (πράκτορες). Ha súlyosabb büntetést érdemel, vessék ki rá az ötven drachmáig terjedő büntetést, majd utalják az ügyet a tanács vagy a soron következő népgyűlés elé. Amikor az idézéseket benyújtották, hozzanak ítéletet: ha pedig a titkos szavazás végén elmarasztaló ítélet születik, bízzák a büntetés behajtását a végrehajtókra.]

36. Hallottátok hát a törvényeket, athéni férfiak, és nem kétlem, hogy kiválónak tartjátok őket. Azonban rajtatok fordul, hogy e törvényeknek van-e bármi hasznuk vagy nincs. Ha ugyanis megbüntetik a törvényszegőket, akkor törvényeitek helyesek és érvényesek lesznek, ha viszont futni hagyjátok őket, akkor ugyan helyesek maradnak, de immár érvénytelenek.

37. De most, miután már beszéltem a törvényekről, szeretném megvizsgálni Timarchos életmódját, ahogyan azt beszédem kezdetén javasoltam, hogy láthassátok, mennyire nincs összhangban a ti törvényeitekkel. Arra kérlek titeket, athéni férfiak, hogy amikor olyan tevékenységekről kényszerülök szólni, amelyek bár természetüknél fogva helytelenek, ő mégis gyakorolta azokat, akkor bocsássatok meg nekem, ha arra ragadtatom magam, hogy egy-egy olyan kifejezést használjak, amely Timarchos tetteihez hasonló. **38.** Nem volna igazságos, ha engem rónátok meg azért, mert valamit esetleg nyíltan kimondok, hogy titeket felvilágosítsalak — inkább őt rójátok meg. Ő ugyanis annyira szégyenletes életmódot folytatott, hogy lehetetlen dolog bárkinek is úgy beszélnie viselt dolgairól, ahogyan ő maga kívánja, anélkül hogy kiejtene néhány ilyen szót. Én mindenestre igyekszem majd elkerülni ezeket, amennyire csak tőlem telik.

39. De figyeljétek csak meg, athéniaiak, hogy milyen méltányosan fogok bánni Timarchossal. Mindazokban ugyanis, amelyekben gyermekként vétkezett a saját teste ellen, fölmentem őt — legyenek ezek mind elévültek, amiként a Harmincak idején, vagy az Eukleidés archónsága előtti, vagy más efféle határnap előtt tett dolgok; de amit már öntudatra eszmélve, serdülő ifjúként és az állam törvényeit jól ismerve követett el, a fejére fogom olvasni, és kérem tőletek, hogy vegyétek ezeket komolyan.

40. Először is, miután kinőtt a gyermekkorból, Peiraieusban telepedett le, Euthydikos orvosi rendelőjében (*ἰατρεῖον*), látszólag orvostanoncként, valójában azonban ekkorra már elhatározta, hogy áruba bocsátja saját magát, amint az később be is bizonyosodott. Szándékosan eltekintek most a kereskedők, idegenek és polgártársaink felsorolásától, akik azokban az időkben igénybe vették Timarchos testét, nehogy azt mondhasa rólam valaki, hogy elveszek a részletekben; azokról viszont, akiknek a házában lakott, szégyent hozva saját testére és az államra is, mivel éppen azzal kereste a kenyerét, amit a törvény a nyilvános szóláshoz való jog elvesztésének terhe mellett megtilt, nos, róluk be fogok számolni.

41. A Kollytosból származó Misgolas, Naukratés fia minden másban derék és jó ember, athéni férfiak, és semmiben sem vádolhatná őt senki, ez ügyben azonban különös hévvel buzgólkodott, ráadásul az volt a szokása, hogy folyton mindenféle kitharázó énekesekkel és zenészekkel vette körül magát. Nem azért mondom ezt, hogy pletykálkodjak, hanem hogy ismerjétek meg, milyen ember is ő. Amikor föltűnt neki, hogy miért is lakik Timarchos az ispotályban, rábírta őt, előre kifizetve egy bizonyos összeget, hogy költözzön el onnan és lakjon nála. Timarchos ugyanis jó alakú volt, fiatal, de züllött, és kapható arra a dologra, amit ő meg akart vele tenni, a fiú pedig hajlandó volt eltűnni. **42.** És ez a Timarchos egyáltalán nem vonakodott, hanem beleegyezett, noha nem szenvedett hiányt semmiben, ami a mérsékelt jóléthez kell, hiszen atyjától igen nagy vagyont örökölt — ám ezt mind fölélte, amint azt a beszédem során be fogom mutatni. Mindezt a legszégyenletesebb gyönyöröknek hódolva tette: a halevésnek, a fényűző lakomáknak, az aulosos lányoknak, a kurtizánoknak, a kockázásnak, és más szenvedélyeknek, amelyek közül egyiknek sem válhat rabjává egy nemes és szabad lélek. De ez a mocskok nem szégyellte magát, hanem elhagyta az apai házat, és ahhoz a Misgolashoz költözött, aki nem volt sem atyjának barátja, sem vele egyidős, sem pedig a gyámja, hanem idegen volt, ráadásul idősebb nála, és igencsak féktelen ezekben a dolgokban, Timarchos pedig ifjúságának virágában volt.

43. Sok más nevetséges dolgot is tett Timarchos akkoriban, de közülük egyet részletesen is el szeretnék beszélni nektek. A városi Dionysia felvonulásán történt, amelyen részt vett a neki szállást adó Misgolas és a sphéttosi Phaidros is, Kallias fia. Timarchos megbeszélte velük, hogy együtt fognak vonulni, így azok már készülődtek az induláshoz, ám Timarchos nem volt sehol. Misgolas dühbe gurult, és együtt kezdték

keresni, majd miután hírt kaptak felőle, végül megtalálták egy bérházban, ahol mindenféle idegenekkel ebédelt együtt. Misgolas és Phaidros ráripakodott az idegenekre, és megparancsolták nekik, hogy kövessék őket a börtönbe, amiért megrontottak egy szabad születésű ifjút, erre azok megrémültek, és holmijaikat hátrahagyva hanyatt-homlok elmenekültek.

44. Mindazok, akik akkoriban ismerték Misgolast és Timarchost, tudják, hogy igazat beszélek. Annak pedig különösen örülök, hogy egy olyan emberrel pereskedem, aki nem ismeretlen előttetek, sőt éppen azon tevékenységével vált ismertté, amelynek ügyében hamarosan megfogiátok a szavazókorongot. Hiszen az ismeretlen ügyeket talán valóban be kell részletesen mutatnia a vádlónak, a közismert dolgokban viszont szerintem nincs is igazán nehéz dolga, mert elegendő emlékeztetnie a hallgatóságot arra, amit úgyis tudnak.

45. Noha a tényállást illetően teljes az egyetértés, mivel a bíróságon vagyunk, én már előre megírtam Misgolas tanúvallomását, amely hitelesen, de nem ostobán van megfogalmazva, legalábbis én így gondolom. Nem neveztem ugyanis nevén azt a dolgot, amelyet Misgolas Timarchossal tett, és nem is írtam le semmit, ami által a törvény előtt büntethetővé válna egy igaz tanú; mindazt azonban megírtam e vallomásban, ami számotokra, a hallgatók számára jól ismert, de veszélytelen a tanúra nézve, és nem is csúf. **46.** Ha tehát Misgolas elének áll, és tanúsítja az igazságot, akkor helyesen fog cselekedni. De ha úgy határoz, hogy inkább beidéztesse magát, és nem tanúskodik az igazság mellett, ti akkor is lássátok világosan az egész ügyet. Ha ugyanis a vétség elkövetője elszégyelli magát, és úgy dönt, hogy inkább ezer drachmát fizet az államkincstárnak, csak ne kelljen előttetek mutatkoznia, a vétség eltűrője viszont a nyilvánosság előtt szónokol, bizony bölcs ember az a törvényhozó, aki az ilyen züllött embereket eltiltja a szószéktől. **47.** Ha azonban mégis vállalkozna arra, hogy elétek áll, ám a legszemérmertlenebb módon eskü alatt tagadná meg az igazságot, hogy így rója le háláját Timarchosnak, másoknak pedig példát adjon, hogy miként kell ügyesen eltitkolni az ilyen bűnt, akkor főként saját maga ellen fog vétkezni, ráadásul semmire sem megy vele, hiszen írtam én egy másik tanúvallomást is azok számára, akik tudják, hogy ez a Timarchos elhagyta az atyai házat, és Misgolasnál lakott, bár a feladat, amire vállalkozom, igen nehéz. Az előlépő tanúk ugyanis nem az én barátaim lesznek, nem is az ők ellenségei, még csak nem is olyanok, akik egyikünket sem ismernek, hanem éppen az

ő barátaik. **48.** De még ha le is beszélük őket a tanúskodásról (amit nemigen hiszek, mindegyiküket bizonyára nem sikerül), akkor sem tudják már semmissé tenni az igazságot, ahogy Timarchos városszerte ismert rossz hírére sem, mert azt nem nekem, hanem csakis saját magának köszönheti. Az erkölcsös férfi élete ugyanis legyen olyan tiszta, hogy a rossz hírnévnek még árnyéka se vetüljön rá.

49. Még egy dolgot szeretnék előrebecsátani, hátha végül Misgolas hallgat a törvényekre és reátok. Bizonyos emberek megjelenése ránézésre nagyon eltérhet másokétól, már ami az életkorukat illeti: egyesek már fiatalon koravénnek és idősebbnek látszanak, míg mások korosodván is egészen fiatalnak tűnnek. Ez utóbbiak közé tartozik Misgolas. Velem egyidős, együtt voltunk ephébosok, és mindketten negyvenötödik évünkben járunk. Mint látjátok, én már öszülök, de ő nem. De hát miért bocsátom előre mindezeket? Azért, hogy amikor őt meglátjátok, nehogy rögvest meglepődjetek, és ilyeneket gondoljatok: „De hát, Héraklésre, ez bizony nem sokkal idősebb, mint Timarchos!” Ennek a férfinak ugyanis ilyen a természete, és akkor közelítette meg Timarchost, amikor az még serdülő ifjú volt.

50. De, hogy ne halogassam tovább a dolgot, szólítsd azokat a tanúkat, akik tudják, hogy Timarchos Misgolasnál lakott, aztán olvasd föl Phaidros tanúvallomását, majd végül vedd elő, kérlek, magának Misgolasnak a vallomását is, mert hátha féli az isteneket, és elszégyelli magát az ügy ismerői előtt: a többi polgár, és előttetek, bírák előtt, és hajlandó lesz tanúskodni az igazság mellett.

Tanúvallomások

[A peiraieusi Misgolas, Nikias fia tanúvallomást tesz. Szoros kapcsolatba került velem Timarchos, aki egykor Euthydikos ispotályában lakott, és megismerkedésünktől mostanáig szüntelenül nagy gonddal bántam vele.]

51. Ha mármost, athéni férfiak, az itt álló Timarchos Misgolasszal élt volna tovább, és nem ment volna máshoz, akkor illedelmesebben cselekedett volna, már ha bármi ilyesmi illedelmesnek (μέτριον) nevezhető egyáltalán; és én bizony nem merészelhettem volna őt bármi mással megvádolni, hanem csakis azzal, amit a

törvényhozó nyíltan kimond: hogy kitartottként élt (*ῥταιρηκέναι*). Aki ugyanis egy embernek pénzért teszi meg *ezt a dolgot*, arra, úgy vélem, ez a törvény vonatkozik. **52.** De ha nem is említem a durva férfiakat, Kédónidést, Autokleidést és Thersandrost, akiknek a házában élt, hanem csupán emlékezetetekbe idézem, hogy nemcsak Misgolasnál lakva bocsátotta áruba a testét, hanem máshol is ugyanezt tette, aztán megint máshol, majd onnan újra máshoz költözött, akkor már nemcsak az látszik majd nyilvánvalónak, hogy kitartottként élt, hanem az is — Dionysosra, nem kerülgethetem tovább — hogy prostituált volt (*πεπορνευμένος*). Mert aki válogatás nélkül, sok emberrel, fizetségért teszi *ezt a dolgot*, az bizony az én megítélésem szerint éppen ennek hatálya alá esik.

53. Aztán amikor Misgolas anyagi helyzetét megrendítették a kiadások és elküldte magát Timarchost, akkor az Euónymón démosból származó Kallias fia, Antiklés vette őt magához. Ő most Samoson van a kléruchosokkal, így inkább az ez után következőkről fogok beszélni. Miután ugyanis ez a Timarchos elvált Antikléstől és Misgolástól, nem tért jobb belátásra, nem is kezdett illedelmesebb dolgokkal foglalkozni, hanem rendszeresen a játékbarlangban (*κυβεῖον*) töltötte a napot, ahol föl van állítva a kockázótábla és kakasviadalokat rendeznek: gondolom, hogy néhányotok már látta azt, amiről beszélek, de ha nem, hát legalábbis hallottatok felőle. **54.** Az efféle elfoglaltságot űzők közt van egy bizonyos Pittalakos, a város szolgálatában álló állami szolga. Ez a Pittalakos bővében volt a pénznek, és amint meglátta az ott szórakozó Timarchost, nyomban magához vette. De ennek a mocsoknak a legkevésbé sem esett nehezére, hogy egy olyan emberrel szégyenítse meg magát, aki a város szolgálatában álló állami szolga volt. Ő csak azt nézte, hogy mindig legyen támogatója (*χορηγός*) züllöttségében, és sosem törődött egy perccig sem azzal, hogy helyes vagy szégyenteljes dolgot tesz-e.

55. Úgy hallottam, hogy ez az ember olyan vétkes és erőszakos módon (*ὑβρεῖς*) bánt Timarchos testével, hogy én azt, az olymposi Zeusra mondom, még elmondani sem merem nektek: amit ugyanis ez nem szégyellt a valóságban megtenni, azt én még szavakkal kimondani is annyira szégyellném, hogy nem bírnék tovább élni. Ám akkoriban, amikor ő Pittalakosnál lakott, a Helléspontostól Athénba hajózott Hégésandros — jól tudom, hogy már régóta várjátok, mikor szólok végre róla is, annyira közismert, amit mondok. **56.** Szóval megérkezett Hégésandros, akit ti még jobban is ismertek, mint én. Korábban kincstárnokként (*τάμιας*) utazott a Helléspontoshoz a stratégusi tisztséget betöltő Acharnai-beli Timomachos oldalán, akinek a jóhiszeműsége,

mint mondják, jól jövedelmezett Hégésandrosnak: nem kevesebb, mint nyolcvan mina ezüsttel megrakodva tért haza, és végül nem kis mértékben okozója is lett Timomachos balsorsának. **57.** Így meggazdagodván gyakran eljárt kockázni Pittalakoshoz, és amikor ott először megpillantotta Timarchost, nyomban megtetszett neki, megkívánta, és magához akarta venni: valahogy megsejtette, hogy ők ketten mennyire hasonló természetűek. Nos, először Pittalakossal beszélt, és arra kérte, hogy adja neki őt, de mivel nem sikerült meggyőznie, magát Timarchost kezdte ostromolni, és nem is kellett sokáig próbálkoznia, hiszen amaz hamar ráállt a dologra. Ha ugyanis üzletről van szó, Timarchos megdöbbenően nyílt és bármire rávehető, ami már önmagában elég lenne, hogy méltán gyűlöljék őt.

58. Amikor elköltözött Pittalakostól és Hégésandroshoz ment, azt hiszem, ez nagyon fájt Pittalakosnak, hiszen hiába költött rá annyi pénzt (legalábbis ő így gondolta), ezért dühös irigységgel figyelte a történeteket, és továbbra is eljárt a házba. Ez természetesen nagyon kellemetlen volt nekik, ezért, figyeljétek csak meg Hégésandros és Timarchos nagy vitézségét, egyszer lerészegedve néhány kockázótársukkal együtt, akiknek a nevét most inkább nem említem, **59.** éjjel betörték abba a házba, ahol Pittalakos lakott, majd előbb összetörték és az utcára hajigálták a felszerelését: dobókockákat, dobókupákat, és a kockázáshoz használt más eszközöket, aztán megölték a fürjeket meg a kakasokat, amelyekben kedvét lelte ez a háromszor szerencsétlen férfiú, és végül őt magát, Pittalakost hozzákötözték egy oszlophoz, és embertelenül megkorbácsolták, ami olyan hosszú ideig tartott, hogy még a szomszédok is meghallották az ordítását.

60. Másnap Pittalakos, akit nagyon földühített ez az ügy, ruhátlanul jelent meg az agorán, és leült az Istenek Anyjának oltáránál. Amint az lenni szokott, nyomban összecsdüült a tömeg, úgyhogy megrémült Hégésandros és Timarchos is, hogy züllött tettüket megtudja az egész város — hiszen épp népgyűlés volt készülőben —, ezért odafutottak az oltárhoz néhány kockázótársukkal együtt, **61.** és körülállva kérlelni kezdték Pittalakost, hogy keljen föl, mert (mint mondták) ez az egész csak egy részeg tréfa (παροινία) volt. És Zeusra, ez a Timarchos, aki még egyáltalán nem nyújtott olyan borzalmas látványt, mint most, hanem igen előnyös külsejű volt, megérintette Pittalakos állát, és azt mondogatta, hogy bármit megtesz neki, amit csak szeretne. Végül

meggyőzték őt, hogy keljen föl az oltártól, mert majd kárpótolják valamivel. Ám amint elment az agoráról, nem foglalkoztak vele többet.

62. Pittalakos azonban nem hagyta annyiban erőszakos tettüket (ὑβρίν), hanem pert indított mindkettejük ellen. Hanem lássátok ismét Hégésandros nagy vitézségét, amit akkor hajtott végre, amikor be akarták perelni: Pittalakost, aki semmit sem ártott neki, hanem épp ellenkezőleg, tőle szenvedett kárt, és aki nem is volt az övé, hanem a város alkalmazásában álló állami szolga volt, megpróbálta rabszolgaságba taszítani azt hangoztatva, hogy az ő rabszolgája. Amikor azonban Pittalakos ilyen nagy bajba került, véletlenül találkozott egy rendkívül segítőkész emberrel. Ez a férfi, akit cholargosi Glaukónnak hívnak, szabadnak ismerte el Pittalakost. **63.** Ezután végre benyújtotta a bírósági kereseteket. Ahogy azonban múlt az idő, az ügyet a sunioni Diopeithéshez utalták, hogy ő legyen a döntőbírájuk. Ez az ember Hégésandros démostársas, akit már fiatalkorában is felhasznált: most pedig, miután átvette az ügyet, újra meg újra elhalasztotta a döntést, hogy így kedvezzen nekik.

64. Amikor viszont Hégésandros politikai pályára lépett, és még az azéniai Aristophónnal is összeütközött, mígnem az megfenyegette őt a népgyűlésen, hogy egy ugyanolyan pert indít ellene, mint amilyet most én Timarchos ellen, és miután a fivére, Konty¹³² (Κρωβύλος) is rendszeresen szónokolni kezdett a nép előtt, és ezek végül nem áttalottak tanácsokat osztogatni nektek a hellének dolgaiban, nos Pittalakos ekkor már nem bízott többé magában. Fölmérte, hogy ki is ő valójában, és miféle emberekkel szállt szembe, majd a dolgot jól megfontolva arra jutott, hogy (lássuk be) helyesebben teszi, ha nyugton marad, és örülhet, hogy nem érte még több baj.

Így hát Hégésandros, miután csata nélkül is ilyen fényes győzelmet aratott, magánál tartotta ezt a Timarchost. **65.** Mindnyájan tudjátok, hogy igazat beszélek. Hiszen van-e köztetek olyan, aki valaha is a halpiacon járva nem látta pazarló tékozlásukat? Vagy beléjük botolva, mikor tivornyáztak vagy verekedtek, ugyan melyikőtök nem lobbant haragra a állam nevében? Mivel azonban a bíróságon vagyunk, [a jegyzőhöz:] szólítsd a cholargosi Glaukónt, aki szabadnak ismerte el Pittalakost, és olvasd föl a többi tanúvallomást is!

---

¹³² Hégésandros fivére, Hégésippos, aki sajátos hajviseletéről kapta gúnynevét.

Tanúvallomások

66. [Tanúvallomást tesz a cholargosi Glaukón, Timaios fia. Pittalakost, akit Hégésandros rabszolgaságba próbált taszítani, szabadnak ismertem el. Később Pittalakos eljött hozzám, és azt mondta, hogy ki akar békülni Hégésandrosszal, ezért megüzeni neki, hogy kölcsönösen ejtsék a peres ügyeket: azt is, amelyet ő indított Hégésandros és Timarchos ellen, valamint azt is, amelyet Hégésandros indított ellene a rabszolgaság miatt. Ezután kibékültek.]

Hasonlóképp tanúvallomást tesz Amphisthenés is. Én a Hégésandros által rabszolgaságba taszított Pittalakost szabad embernek nyilvánítottam, és így tovább.]

67. Elétek szólítom aztán magát Hégésandrost is. Írtam számára egy tanúvallomást, amely mérsékeltebb, mint az ő jelleme, de azért némiképp szókimondóbb, mint Misgolasé volt. Nem kétlem viszont, hogy esküvel fogja letagadni ezeket, és hogy esküje hamis lesz. Miért is hívom akkor? Azért, hogy megmutassam nektek, milyenné teszi az embereket ez a tevékenység: mélyen megvetik az isteneket, lenézik a törvényeket, és szemernyit sem törődnek bármiféle szeméremmel. [A jegyzőhöz:] Szólítsd Hégésandrost!

Tanúvallomás

68. [Tanúvallomást tesz a steiriai Hégésandros, Diphilos fia. Amikor idehajóztam a Helléspontostól, magamhoz vettem Timarchost, Arizélos fiát, aki a szerencsejátékos Pittalakossal élt, és ezen ismeretség révén felhasználtam Timarchost, és ugyanúgy szeretkeztem vele, mint korábban Leódamasszal is.]

69. Nem volt bennem semmi kétség, hogy megveti majd az esküt, athéniek; meg is mondtam nektek előre. Az pedig egészen világos, hogy bár most nem akart vallomást tenni, újra előkerül majd a védőbeszéd során. De Zeusra, nincs is mit csodálkozni rajta, hiszen föllép majd ide az emelvényre, bízva saját jó hírében, ő, a nemes és derék férfiú, aki gyűlöli a gazfickókat, és aki természetesen hírből sem ismeri azt a Leódamast, akinek neve hallatára felhördültetek, mikor fölolvasták a tanúvallomást. **70.** Talán szánjam el

magam, hogy világosabban beszéljek annál, mint természetem szerint való volna? Mondjátok meg nekem, Zeusra és a többi istenekre, athéniaiak, hogy vajon aki Hégésandrosszal becstelenítette meg saját magát, az nem hímrinygóként adta-e magát egy hímrinygónak? Mit gondoljunk, vajon melyek azok a züllött kihágások, amelyeket nem követtek el, mikor leitták magukat és kettesben maradtak? Talán nem gondoljátok, hogy Hégésandros úgy próbálta semmissé tenni Leódamasnak tett hírhedett szolgálatait, amelyeket ti igen jól ismertek, hogy maga is megalázó utasításokkal irányította Timarchost, mert úgy vélte, hogy annak túlzásaihoz képest mérsékeltnek tűnik majd, amit korábban ő maga tett?

71. Azonban mindjárt meglátjátok, hogy felszökken majd ugyanide ő, meg a fivére, Konty is, hogy nagy hévvel és ékesszólással hangoztassák, mekkora ostobaság volt mindaz, amit elmondtam, és fel fognak szólítani, hogy állítsak olyan tanúkat, akik pontosan tanúsítják, hogy hol tette ezeket, ki látta, és hogyan történt. De én úgy vélem, hogy ez arcátlan követelés. **72.** Nem hiszem ugyanis, hogy olyan feledékenyek volnátok, hogy ne emlékeznétek az imént a törvények felolvasásakor hallottakra. A törvények azt írják, hogy ha valaki kibérel bárkit az athéniaiak közül ezzel a céllal, vagy saját magát adja el, akkor arra mindkét esetben egyformán a legsúlyosabb büntetés vonatkozik. És ugyan ki az a nyomorult, aki hajlandó volna ilyen őszinte vallomást tenni, amely révén, ha az igazság mellett tanúskodik, saját magáról is bebizonyítaná, hogy méltó a legsúlyosabb büntetésre? **73.** Így hát csak az marad, hogy maga a szenvedő fél tegyen beismerést. De hát éppen azért áll most bíróság előtt, mert törvénybe ütköző dolgokat tett, és aztán a népgyűlésen szónokolt! Aztán azt akarjátok, hogy ejtsük az egész ügyet, és ne is nyomozunk? Poseidónra, akkor aztán jól fogjuk kormányozni városunkat, ha tudván tudva, hogy mi történt, figyelmen kívül hagyjuk ezeket, hacsak nem terem itt valaki, aki őszintén és szégyenkezés nélkül tanúskodik.

74. Vizsgáljuk inkább meg az ügyet példákon keresztül, ám nagyon fontos, hogy azok közeli párhuzamban álljanak Timarchos életmódjával. Nézzétek azokat ott, akik a bordélyházakban üldögélnek — ők bevallottan ezt a mesterséget űzik. Azonban még ők is, valahányszor kénytelenek azt tenni, legalább megpróbálják valahogy leplezni a szégyenüket, és bezárják az ajtót. Ha mármost megkérdez valaki titeket, amikor arra sétáltok az utcán, hogy mit csinál az az ember éppen, akkor nyomban meg tudjátok nevezni a tevékenységet, mert bár nem láttátok, hogy ki ment be oda az imént, tudjátok,

hogymilyen szakmát választott amaz, s arra is rájöttek, hogy mi történik odabent. **75.** Tehát ugyanezen a módon kellene nektek is Timarchos esetében eljárnotok, és nem azt nézni, hogy ki látta, hanem hogy megtörtént-e. Mert hát az istenekre, Timarchos, mit mondanál te magad egy olyan emberről, akit ezzel vádolnak? Vagy mit mondjunk, ha egy serdülő ifjú, miután hátrahagyta az atyai házat, más és más embereknél éjszakázik, egy kivételes szépségű ifjú, aki gazdag lakomákon vesz részt, de nem fizet érte, ha aulosos lányokkal és a legdrágább kurtizánokkal szórakozik, és kockázik, de maga semmit nem költ, hanem más fizet helyette? **76.** Hát látnoknak kell ehhez lenni? Vajon nem egészen nyilvánvaló, hogy aki ilyen igényekkel áll elő, az kénytelen ennek fejében bizonyos gyönyöröket nyújtani azoknak, akik állták a számlát? Az olymposi Zeusra, nem is tudom, milyen szépítő körülírással utaljak az általad elkövetett hajmeresztő tettekre!

77. Ha tetszik, tekintsetek az ügyre valamely politikai párhuzamon keresztül, legfőképpen arra keresve példát, ami most foglalkoztat titeket. Megtartottuk a démosokban a polgárok névsorának felülvizsgálatát (*διαψηφίσεις*), és mindegyikünk alávetette magát a szavazásnak, amely eldöntötte, hogy ki athéni polgár, és ki nem. Én bizony, valahányszor ilyenkor a bíróságon vagyok és meghallgatom a pereskedőket, látom, hogy mindig ugyanaz a dolog a döntő számotokra. **78.** Ha ugyanis így szól a vádló: „Bírák, a démostársak eskü alatt elutasították ezt az embert, de nem azért, mintha bárki megvádolta volna, vagy tanút állított volna ellene, hanem mert mindnyájan tudják, hogy nem polgár” — akkor, gondolom, rögtön fölzúdultok, hiszen a vádlottnak nyilván nincs köze a városhoz. Úgy vélitek, nincs is szükség érvekre és tanúkra egy olyan ügy bizonyításához, amit az ember maga is világosan tud.

79. No hát, Zeus nevére, ha a származáshoz hasonlóan szavazásra bocsátanák azt is, hogy Timarchos tevékenysége méltó-e az ítéletre, vagy sem, és a bíróságon dőlné el az ügy, és őt elétek vezetnék, ahogy most is, ám egy törvény vagy néphatározat miatt nem volna szabad vádbeszédet tartanom, sem pedig neki védőbeszédet, ez a kikiáltó pedig felszólítana titeket a törvény szerinti módon: „Az átfúrt szavazókoronggal szavazzon, aki szerint Timarchos prostituáltként élt, és a telivel, aki szerint nem”, akkor vajon hogyan döntenétek? Pontosan tudom, hogy elítélnétek őt. **80.** Ha mármost valaki közületek megkérdezné tőlem: „Miből gondolod, hogy el fogjuk ítélni?”, akkor azt felelném: „Abból, hogy nyíltan beszéltetek velem, és elmondtátok.” Hogy ki-kik mikor és hol tette ezt, azt rögvessz eszetekbe idézem: valahányszor emez a szószékre lépett a népgyűlésen, amikor

tavaly a Bulé tagja volt. Amikor csak említést tett a falak vagy a bástyák tatarozásáról, vagy arról beszélt, hogy valakit rávettek valamire, ti rögtön kiabálni és hahotázni kezdtetek, és magatok neveztétek néven azon tetteit, amelyekről tudtatok. **81.** Nem emlétek sok régi ügyet, de szeretnék emlékeztetni titeket, hogy mi történt azon a népgyűlésen, amikor én ezt a vádat bejelentettem Timarchos ellen.

Amikor ugyanis az Areiospagos Tanácsa megjelent a népgyűlésen annak a néphatározatnak az ügyében, amelyet ez indítványozott a Pnyxön lévő házakra vonatkozóan, akkor Autolykos mondta a beszédet az areopagiták részéről, aki, az olymposi Zeusra és Apollónra mondom, tiszteletre méltóan élte életét, méltósággal, úgy, ahogy ehhez a testülethez illik. **82.** Miután azonban valahol a beszéde során azt találta mondani, hogy Timarchos indítványát elutasítja a tanács, „és ne csodálkozzatok, athéni férfiak, ha azon az elhagyatott helyen, valamint a Pnyx területén Timarchos sokkal járatosabb, mint az Areiospagos Tanácsa”, nos ekkor nagy fölzúdulás támadt köztetek, és azt mondtátok, hogy Autolykos bizony helyesen beszélt: Timarchos valóban járatosabb ott náluk. **83.** Autolykos azonban nem értette a fölzúdulásokat, hanem igen komor arcot vágott, és rövid szünet után folytatta: „mi areopagiták ugyanis, athéni férfiak, nem vádolunk és nem is védelmezzünk senkit (hiszen a hagyomány szerint nem ez a feladatunk), de valamelyest elnézők vagyunk Timarchossal szemben, aki talán — mondta — arra gondolhatott, hogy ilyen nyugalmas időszakban ez mindnyájatoknak csekély kiadást jelent.” A „nyugalmas időszak” és a „csekély kiadás” még nagyobb, nevetésbe hajló lármát okozott köztetek. **84.** Amikor pedig az építési területeket és a ciszternákat említette, már képtelenek voltatok visszafogni magatokat. Akkor már szólásra emelkedett Pyrrhandros, és jól megfeddett titeket, majd azt kérdezte, hogy vajon nem szégyellitek-e magatokat, hogy nevettek az Areiospagos Tanácsának jelenlétében? De ti elküldtétek őt, így vágva vissza: „Tudjuk, Pyrrhandros, hogy nem volna szabad nevetnünk előttük, de olyan erős az igazság, hogy felülmúl minden emberi képzeletet.” **85.** Én ezt úgy veszem, hogy a tanúvallomást maga az athéni nép tette előttetek, amelyet nemigen lehet azzal vádolni, hogy tanúsága hamis volna. Ha tehát ti, athéni férfiak, miközben én egy szót se szólok, magatok kiabáljátok néven nevezve az ő közismert tetteit, akkor nyilvánvalóan nem volna helyénvaló, ha beszédem után elfeledkeznétek minderről, és csak akkor bizonyulna bűnösnek Timarchos, ha éppen nem áll perben, akkor viszont megúszná, ha vád alá helyezték.

86. Most, hogy említést tettem a polgárok névjegyzékének felülvizsgálatáról és Démophilos indítványairól, szeretnék még egy másik példát is felhozni erre vonatkozóan. Ez a Démophilos ugyanis már korábban is indítványozott egy hasonló indítványt (*πολίτευμα ἐπολιτεύσατο*). Vádat emelt néhány ember ellen, akik megpróbálták megvesztegetni nemcsak a népgyűlést, de a bíróságokat is. Ugyanígy járt el nemrégiben Nikostratos is. A perek némelyikében már rég döntés született, mások még függőben vannak. **87.** Nos tehát, Zeus és az istenek nevére, ha e vádlottak ugyanazon védekezéshez folyamodnának, mint most Timarchos és pártfogói, és ragaszkodnának ahhoz, hogy vagy álljon elő valaki, aki világosan tanúskodik, vagy pedig ne adjanak hitelt a bírák a vádaknak, akkor nyilván annak kellene következnie ebből a gondolatmenetből, hogy az egyik ember azt vallja be, hogy ő volt a vesztegető, a másik pedig azt, őt vesztegették meg, noha a törvény mindkettejük számára halálbüntetést ír elő; ahogy esetünkben is, ha valaki *hybris* céljából kibérel bármely athénit, és viszont, ha bármely athéni önként áruba bocsátja a testét annak szégyenére. **88.** Akad hát olyan, aki tanúskodna, vagy vádló, aki ilyen módon próbálná bizonyítani ügyét? Bizony nem akad. Mi következik ebből? Felmentették a vádlottakat? Nem, Héraklésre, hiszen halálbüntetést kaptak, noha, Zeusra és Apollónra, sokkal csekélyebb vétket követtek el, mint ez az ember. Ezek a nyomorultak azért kerültek bajba, mert nem tudták elhárítani maguktól az öregkort és a szegénységet, a legsúlyosabbakat az embereket sújtó bajok közül, emez viszont azért, mert nem hajlandó kordában tartani a saját züllöttségét.

89. Mármost, ha e per egy döntésre fölkért másik államban zajlana, akkor azt várnám tőletek, hogy legyetek tanúim, hiszen ti tudjátok a legjobban, hogy igazat beszélek; minthogy viszont a per Athénban van, számomra ti magatok lesztok egyszerre bírák és az elmondottak tanúi is: az én dolgom mindössze az, hogy emlékeztesselek titeket, a tiétek pedig, hogy ne kételkedjete szavamban. Szerintem ugyanis, athéni férfiak, Timarchos nemcsak a maga védelmében buzgólkodott, hanem azokéban is, akik osztoztak tetteiben. **90.** Ha ugyanis ez így mehet tovább, ahogy korábban is volt, titokban, elhagyatott helyeken és magánházakban, és a legsúlyosabb büntetés fenyegeti azt az embert, aki a legtöbbet tudja minderről, és az igazság mellett tanúskodva megszégyeníthetne bizonyos polgárokat, miközben a vádlott, aki ellen terhelő vallomás a saját élete és maga az igazság, elvárhatja, hogy ne a történetek, hanem a tanúk vallomása alapján ítéljenek fölötte, nos, akkor oda a törvény és az igazság, és könnyű egerút nyílik a

legnagyobb gazemberségek elkövetői számára. **91.** Mert ugyan ki fog megbűnhődni a rablók, tolvajok, házasságtörők, gyilkosok, vagy a legsúlyosabb vétkek elkövetői közül, ha tettüket titokban hajtják végre? Akiket ugyanis tetten érnek, azokat helyben kivégzik, ha bevallják tettüket, akik viszont rejtőzködnék és tagadnak, azoknak ügyében a bíróságok ítéleznek, és csak a valószínűség dönti el, hogy mi az igazság.

92. Vegyetek példát az Areiospagosról, államunk legkörültekintőbben eljáró testületéről. Sok embert láttam már tanácstermükben, akik bár igen szépen szónokoltak és tanúkat is állítottak, mégis veszítettek, de láttam olyanokat is, akik nagyon rosszul érveltek, és tanúik se voltak, mégis győzedelmeskedtek. A tanács ugyanis nemcsak a beszéd vagy a tanúvallomások alapján hozza meg döntését, hanem mindazt beleszámítják, amit ők maguk tudnak vagy kinyomoztak. Ezért él ez a testület továbbra is a legnagyobb megbecsüléstől övezve a városban. **93.** Most pedig ugyanezzel a módszerrel éljete ti is, athéni férfiak, amikor döntötök. Először is, semmi se legyen hitelesebb számotokra, mint amit ti magatok is tudtok erről a Timarchosról, és amiről meggyőződtek. Másodszor, ne a jelen, hanem a múlt szempontjából értékeljétek az ügyet. A Timarchosról és foglalatosságairól szóló történeteket azért mondták el, mert igazak, mindazok viszont, amelyek a mai napon, csak a per miatt fognak elhangozni, a ti megtévesztésekre szolgálnak. Helyeztétek hát a szavazókorongjaitokat a hosszabb időszak, az igazság, és a saját ismereteitek mellé!

94. Van azonban egy bértollnok (λογογράφος), aki a védőbeszédet gyártja neki, és aki azt mondja, hogy saját magamnak mondok ellent. Véleménye szerint lehetetlen, hogy egyazon ember prostituáltként is élt, és az atyai örökségét is fölemésztette; azt mondja ugyanis, hogy a test elleni vétkek gyermekre vall, az örökség elherdálása viszont felnőtt emberre. Akik pedig saját magukat szégyenítik meg, azok pénzt kérnek szolgálataikért, így hát nagy csodálkozva járkál föl-alá az agorán, és folyton arról beszél, hogy vajon miként élhette volna föl az atyai örökségét bárki, ha prostituáltként élt. **95.** De ha valaki nem ismeri jól a dolgok állását, akkor megpróbálom számára én magam világossá tenni. Amíg ugyanis kitartott annak a nőnek a vagyona, akit Hégésandros (aki emezt is elvette) feleségül vett, valamint az a vagyon is, amelyet visszatérése előtt a Timomachos oldalán teljesített külföldi szolgálata során szerzett, addig vígan éltek kicsapongó és szabados életüket; miután viszont a nyakára hágtak a pénznek, és elkockázták meg elverték drága finomságokra, Timarchos pedig már nem volt oly fiatal, és érthető módon már senki nem

adott neki semmit, ám az ő züllött és szentségtelen természete minduntalan ugyanarra vágyott, és határt nem ismerő romlottsága miatt újabb és újabb követelésekkel állt elő, míg visszatért napi szokásaihoz, **96.** nos, akkor nekilátott, hogy föleméssze atyai örökségül kapott vagyonát is. De nemcsak fölemésztette, hanem — ha lehet egyáltalán illet mondani — el is itta (κατέπιεν).¹³³ Eladta az összes vagyontárgyát, de nem ám méltányos áron, mert nem volt képes kivárni az előnyös ajánlatot, de még csak az elfogadhatót sem, hanem eladta annyiért, amennyit éppen kínáltak érte. Ennyire igyekezett gyönyörökhöz jutni.

97. Az apja akkora vagyont hagyott rá, amelyből más akár leiturgiát is teljesített volna, de ez még arra sem volt képes, hogy saját magát fönntartsa. Örökölt egy házat az Akropolis mögött, egy határ menti birtokot Sphéttosban, meg egy másik telket Alópekében, ráadásul kilenc vagy tíz cipésmesterséget űző kézműves szolgát, akiknek mindegyike napi két obolos jutalékot fizetett neki, a műhelyvezető pedig hármat; ezen felül örökölt egy asszonyt, aki amorgosi szövetet tudott készíteni, és a piacra vitte áruját, egy hímzésben jártas férfit, néhány embert, akik pénzzel tartoztak neki, valamint bútorokat.

98. Hogy bizonyítsam szavaim igazságát, most valóban hozok nektek olyan tanúkat, akik, Zeusra, világosan és egyértelműen tanúskodnak, hiszen — az előbbiekkal ellentétben — semmiféle veszély vagy szégyen nem fenyegeti azt, aki az igazságot bizonyítja. A városban lévő házat Nausikratésnak adta el, a komédiaszerzőnek, de később megvásárolta azt tőle húsz mináért Kleainetos, a kar betanítója (χοροδιδάσκαλος). A határ menti birtokot a myrrinusi Mnésitheos vette meg tőle: ez egy jókora földterület volt, de Timarchos gondatlansága miatt borzasztóan elvadult. **99.** Az alópekéi teleknek sem kegyelmezett, amely 11 vagy 12 stadionnyi távolságra fekszik a városfaltól, és bár anyja — ahogy megtudtam — könyörögve kérte, hogy tartsa meg és ne adja el, ha másért nem is, legalább azért hagyja meg, hogy oda temethessék, Timarchos azt is eladta kétezer drachmáért. Senkit se tartott meg a női és férfi rabszolgák közül, hanem mindegyiken túladdott. És annak bizonyosságául, hogy nem hazudok, a magam részéről tanúk vallomásaival igazolom előttetek, hogy az atyja ráhagyta mindezeket, ha viszont ő azt állítja, hogy nem is adta el őket, akkor vezesse elénk magukat a szolgákat. **100.** Annak

---

¹³³ Magyarul teljesen bevett fordulat, hogy valaki „elissza” a pénzét, Aischinés viszont új kifejezést alkot, ezért jegyzi meg, hogy nem is tudja, lehet-e illet mondani egyáltalán.

bizonyoságául pedig, hogy atyja bizonyos embereknek pénzt adott kölcsön, amelyet ez elköltött, miután visszafizették neki, tanúként állítom elétek a sphéttosi Metagenést, aki több mint harminc minával tartozott apjának, akinek halála után meg is fizette a maradék hét minát. *[A jegyzőhöz:]* Szólítsd a sphéttosi Metagenést. De mindenek előtt olvasd föl Nausikratés vallomását, aki megvette a házat, aztán tovább a többit is, amelyekről szoltam az imént.

Tanúvallomások

101. Most pedig azt fogom nektek bemutatni, hogy atyja nem csekély vagyont halmozott föl, ám ezt Timarchos mind eltékozolta. Az apja ugyanis, hogy ne kelljen leiturgiákat teljesítenie, a fent említettek kivételével eladta mindenét, ami csak volt: egy birtokot Képhisiában, egy másikat Amphitropéban, és két ezüstoffeldolgozó műhelyt, amelyek közül az egyik Aulónban, a másik Thrasymosban volt.

102. Mindjárt azt is megmondom, hogy honnan szerezte ezeket. Hárman voltak testvérek: Eupolemos, aki testnevelő volt, Arizélos, ennek az embernek az apja, és a még most is élő Arignótos, egy öregember, aki elvesztette a szeme világát. Elsőként Eupolemos halt meg, amikor még osztatlan volt a vagyon, másodjára pedig Arizélos, Timarchos apja, ám amikor még élt, Arignótos gyengesége és a szemével történt baleset miatt, meg persze Eupolemos halála okán megszerezte az egész vagyont, és megállapodott Arignótoszal, hogy támogatja őt egy bizonyos összeggel. **103.** Miután pedig Timarchos apja, Arizélos is meghalt, az első időkben, míg a fia még gyerek volt, a gyámok mindent megadtak Arignótosnak, amire szüksége volt; amikor azonban Timarchos felvételt nyert a polgárok névjegyzékébe, és már maga rendelkezhetett a javaival, félretolta ezt az idős és szerencsétlen embert, a tulajdon nagybátyját, és eltüntette a vagyont: semmit sem adott Arignótosnak abból, ami neki járt volna, hanem hagyta, hogy ilyen nagy gazdagságból a rokkantaknak járó segélyig süllyedjen. **104.** És végül, ami a legborzasztóbb, amikor az öreg lemaradt a rokkantsági vizsgálatról, és kérvényt nyújtott be a Buléhoz a segélye ügyében, bár Timarchos a Bulé tagja, sőt az aznapi elnökök egyike volt, mégsem tartotta őt érdemesnek arra, hogy szóljon az érdekében, hanem hagyta,

hogyan elveszítse a prytaneia segélyét. [A jegyzőhöz:] Annak bizonyosságául, hogy igazat beszélek, szólítsd a sphéttosi Arignótost, és olvasd föl a vallomását.

Tanúvallomás

105. Hanem valaki talán azt mondhatná, hogy amikor eladta az atyai házat, akkor nyilván vett egy másikat valahol máshol a városban, és a határ menti birtok, az alópekéi telek, a kézműves szolgák meg a többi helyett az ezüstművekbe fektette a pénzét, ahogyan korábban az apja is. De nem maradt semmije: se ház, se bérlemény, se telek, se szolgák, se kint lévő kölcsön, se semmi, amiből az olyanok szoktak élni, akik nem adták gazemberségre a fejüket. Az atyai örökség helyett nem maradt neki más, mint a züllöttség, a besűgés (συκοφαντία), a pimaszság, a fényűzés, a gyávaság, a szemérmertlenség, és egy arc, amely nem ismer szégyenpírt: ezek révén válhatott belőle a legelvetemültebb és leghaszontalanabb polgár.

106. Mármost nemcsak az atyai vagyont emésztette föl, hanem közpénzeinket is, amennyi fölött csak rendelkezett. Noha látjátok, hogy mennyi idő csupán, még sincs olyan hivatal, amit ne viselt volna még, azonban egyikhez sem sorsolás vagy választás útján jutott, hanem mindet törvényellenesen vásárolta. A többségükről most nem ejtek szót, csak két vagy három esetről szeretnék említést tenni. **107.** Amikor számvizsgáló (λογιστής) volt, azzal okozta a legnagyobb kárt az államnak, hogy ajándékokat fogadott el azoktól a tisztségviselőktől, akik nem a törvénynek megfelelően látták el hivatalukat, viszont az ellenőrzések során legszívesebben olyanokat jelentett föl sykophantaként, akik semmi jogtalanságot nem követtek el. Vezető tisztséget viselt Androszon, amelyet harminc mináért vásárolt, miután minánként kilenc obolosos kamatra kölcsönt vett föl, aztán a saját züllöttségének kielégítésére használta a szövetségeseit: olyan romlott módon bánt a szabad emberek asszonyaival, ahogy még soha senki más. Senkit sem szólítok ide közülük, hogy számtalan ember előtt kelljen tanúsítaniuk a saját szerencsétlenségüket, amelyről szívesebben hallgatnának, hanem inkább rátok bízom ennek a kivizsgálását. **108.** De hát mire számítok? Ha valaki Athénban *hybrist* követett el nemcsak mások, de a saját teste ellen is, ahol pedig vannak törvények, a szemetek előtt van, és az ellenségei is figyelik, és aztán ez az ember büntetlenséget, hatalmat és hivalt

szerez magának, akkor ugyan ki bízna abban, hogy akár csak kis mértékben is mentes marad a legromlottabb tettektől? Zeusra és Apollónra, sokszor eltűnődtem már azon, hogy milyen szerencsés a mi városunk, sok más miatt is, de legfőképpen azért, mert akkoriban nem akadt senki, aki megvásárolta volna az androsiak városát.

109. Ha egymagában viselve hivatali hitvány volt is, talán többekkel együtt már elfogadható? Dehogy! Ez az ember, athéni férfiak, a tanács tagja lett Nikophémos archónsága idején.¹³⁴ Nem is érdemes megpróbálni a nap e rövid részében, hogy elősoroljuk mindazt a sok gazságot, amit abban az évben tett, ezért most csak azokat az ügyeket beszélem el néhány szóban, amelyek a legszorosabban kötődnek a jelenlegi perben megfogalmazott vádhoz. **110.** Tehát a fent említett archón évében, amikor Timarchos a tanács tagja volt, Konty testvére, Hégésandros lett az istennő kincstárnoka: közösen, szerfölött bajtársiasan elloptak az államtól ezer drachmát. Amikor megtudta ezt az acherdusi Pamphilos, aki korábban már összeveszett valamin Timarchossal, és haragudott rá, felállt a népgyűlésen, és így beszélt: „Athéni férfiak, ezer drachmát lop tőletek egy férfi és egy nő!” **111.** Amikor pedig meglepődve kérdeztétek, hogy miféle férfi és nő, és egyáltalán, miről beszél, rövid szünetet tartva így szólt: „Nem értitek, hogy miről beszélek? A férfi Hégésandros, bár korábban maga is Leódamas asszonya volt, a nő pedig Timarchos. Ami pedig a sikkasztás módját illeti, mindjárt azt is elmondom.” Ezek után jól értesült módon és világosan kifejtette az ügyet. Miután tudtukra adta mindezeket, így folytatta: „Mit tanácsolok tehát nektek, athéni férfiak? Ha a Bulé bűnösnek találja őt ebben az ügyben, és levélszavazással elítéli (*ἐκφυλλοφορήσασα*), aztán átadja a bíróságnak, akkor kapják meg tőletek a nekik járó jutalmat, de ha nem büntetik meg, akkor ne kapjanak jutalmat, hanem jusson majd ez eszetekbe róluk azon a napon.” **112.** Ezek után, amikor a Bulé visszavonult a buleutérionba, először a levélszavazás során elítélték, de a határozathozatalkor mégis visszafogadták. Azt, hogy nem adták át a bíróságnak és nem is üzték el a buleutérionból, még kimondani is fáj, de azt is el kell elmondanom, hogy jutalmat végül nem kaptak. Ne azzal akarjátok tehát kitűnni, athéni férfiak, hogy egyrészt megnehezteltek a Buléra, és megfosztjátok őket a koszorújuktól, mert nem büntették meg Timarchost, másrészt viszont ti magatok fölmentitek ezt a szónokot, aki semmi hasznosat sem tett a Bulében, és meghagyjátok őt a népgyűlésen.

---

134 Kr. e. 361/0.

113. De ha sorsolt tisztségeiben ilyen, akkor talán a választottak esetében jobb. De melyikötök ne tudná, hogy hírhedetten rábizonyult, hogy tolvaj! Ugyanis miután elküldtéték őt az Eretriában állomásozó zsoldosok pénzügyi ellenőreként (ἐξεταστής), ő volt az egyetlen az ellenőrök közül, aki bevallotta, hogy megvesztegették, és nem is próbált védekezni ebben az ügyben, hanem rögtön a büntetés miatt rimánkodott, beismerve bűnösségét. Ti pedig fejenként egy talanton bírságot róttatok ki a tagadókra, rá viszont csak harminc minát. A törvények azonban úgy rendelik, hogy azt a tolvajt, aki bevallja tettét, halállal kell sújtani, aki viszont tagad, azt állítsák bíróság elé.

114. Így hát aztán annyira megvetett titeket, hogy a polgárok felülvizsgálatáról szóló szavazáskor rögtön elfogadott kétezer drachma kenőpénzt. Miután ugyanis bejelentette, hogy a Kydathénaion démosból származó egyik polgár, Philótadés az ő felszabadítottja, és meggyőzte a démostársait, hogy töröljék a polgárok közül, a vád élére állt a bíróságon, és saját kezébe fogva az áldozatot megesküdött, hogy eddig sem és ezután sem fogad el ajándékokat, majd fogadalmat tett az esküvések isteneire, és romlást idézett magára. 115. Rábizonyult azonban, hogy Leukónidéstől, Philótadés rokonától húsz minát kapott a színész Philémón közvetítésével, (amelyet rövid időn belül el is költött Philoxenére, a kurtizánra), így hát feladta a pert és megszegte esküjét. Bizonyságául annak, hogy igazat beszélek, [a jegyzőhöz:] szólítsd Philémont, aki a pénzt átadta Timarchosnak, és Leukónidést, Philótadés rokonát, majd olvasd föl a szerződés másolatát, amely értelmében eladta a pert.

Tanúvallomások, szerződés

116. Hogy miként viselkedett a polgártársaival és rokonaival szemben, hogy mily visszataszító módon pocskolta el az atyai vagyonát, és hogy mennyire semmibe vette a tulajdon testén elkövetett *hybrist*, azt már jól tudtátok az én beszédem előtt is, és az általam mondottak pedig kellőképpen felidézték emlékeiteket. Még két vádpont van hátra, és imádkozom az összes istenhez és istennőhöz, hogy — amint szándékoztam — saját magam tudjak szólni ezekről az állam érdekében; titeket pedig arra kérlek, hogy hallgassátok meg, amiről beszélni készülök, és figyeljeteK jól.

117. Elsőként szeretnék előzetes összefoglalást nyújtani a védőbeszédéről, amely, már hallom, születőben van; attól tartok ugyanis, ha nem teszem, akkor az az ember, aki azt hirdeti magáról, hogy az ifjakat a szónoklás mesterségére tanítja, valami csalással félrevezet titeket, és kárt okoz az államnak. Másodszor pedig a helyes döntésre (*ἀρετή*) szeretném buzdítani a polgárokat. Látom, hogy sok fiatal van jelen a bíróságon, és sok idősebb is, valamint nem csekély számban gyűltek össze Hellas más részeiből is a per meghallgatására. **118.** Ne gondoljátok, hogy ez utóbbiak azért jöttek, hogy engem lássanak, hanem sokkal inkább azért, hogy megtudják: vajon csak ahhoz értetek-e, hogy jó törvényeket alkossatok, vagy ahhoz is, hogy miként kell különbséget tenni helyes és helytelen dolgok közt, és vajon megbecsülitek-e a derék embereket, valamint hajlandók vagytok-e megbüntetni azokat, akiknek élete a város gyalázatára válik. Először is a védelemről fogok szólni előttetek.

119. A szónoklásban túllontúl jártas Démostenész ugyanis azt mondja nektek, hogy vagy töröljétek el a törvényeiteket, vagy ne hallgassatok rám. Csodálkozik, hogy miért nem emlékeztek mindnyájan arra, hogy a Bulé minden évben meghirdeti a prostituáltak illetékének (*τὸ πορνικὸν τέλος*) beszédését, így aki elnyeri az illetékbeszéd jogát, az nemcsak megbecsüli, de pontosan is tudja, hogy kik űzik ezt a mesterséget. Amikor tehát én arra merészkedem, hogy viszonyádat nyújtsak be (*ἀντιγράφω*) Timarchos ellen, hogy ne beszélhessen a nép előtt, mert prostituáltként élt, akkor ő kijelenti, hogy e tevékenység bizonyításához nem vádak hangoztatására, hanem egy olyan illetékbeszedő tanúvallomására van szükség, aki Timarchostól beszédte az illetéket.

120. Lássuk tehát, athéni férfiak, hogy vajon tudok-e mindezekre egyszerű és őszinte szavakkal válaszolni. Szégyellem magam a város nevében, ha Timarchos, a nép tanácsadója, aki bátran vállalta, hogy követi megbízásokat teljesít szerte Hellasban, nem próbálja teljes egészében tisztázni magát az ügyben, hanem akadékoskodni kezd, hogy pontosan hol is kínálta föl magát, és melyik beszédő fizettette meg vele a prostituált-illetéket, ha volt ilyen egyáltalán. **121.** A ti érdeketekben föl kéne hagynia az ilyen védekezéssel; hanem inkább más szónoklatot javaslok számodra: helyes és igaz szavakat, amelyeket bízvást használhatsz, ha biztosan tudod magadról, hogy semmi gyalázatos dolgot nem tettél. Legyen bátorságod a bírák szemébe nézni, és úgy beszélni, ahogy egy erkölcsös férfinak illik a fiatalságáról. „Athéni férfiak, veletek együtt nevelkedtem gyermekkorom és serdülőkorom óta, és nem töltöttem az időmet semmi

olyannal, amit ne látnátok, hanem köztetek mutatkozom a népgyűlésen. **122.** Azt gondolom, ha mások előtt kellene beszélnem ugyanezen vád ellen védekezve, akkor a ti tanúbizonyságaitokkal könnyedén szétzúzhatnám vádlóm érveit. Ha ugyanis netán bármi igaz ezekből, sőt ha akár csak úgy tűnök föl előttetek, hogy ahhoz hasonlóan éltem, mint ahogy ez az ember állítja, akkor azt hiszem, hogy életem hátralévő részét már nem szabad leélnem, és felajánlom a saját büntetésemet, hogy az államunk védelmére szolgáljon a többi hellén szemében. Nem azért jöttem, hogy könyörögjek nektek, így hát tegyetek velem, amit akartok, ha *olyannak* tűnök szemetekben.”

Így hangzik egy derék és erkölcsös férfi védőbeszéde, Timarchos, egy olyan emberé, aki szilárdan bízik abban, ahogy élt, és méltán megvet minden gyalázkodást. **123.** Démosthenész viszont olyan szónoklatra próbál rábírni téged, ami nem egy szabad polgárhoz, hanem egy prostituálthoz illik, aki a helyszínekről akar vitatkozni. Mivel azonban a házak pontos elnevezésébe menekülsz, és elvárod, hogy minden egyes lakás esetén, ahol csak megszálltál, igazoljam a tetteidet, miután majd meghallgattad, amit mondani készülök, akkor többé nem próbálsz már ilyen beszéddel védekezni, ha megfontoltan jársz el (ἐὰν σωφρονῇς). Mert nem az épületek és nem is a lakások alapján nevezzük meg a bennük lakókat, hanem a lakók által végzett tevékenység ad nevet az egyes helyeknek. **124.** Ahol ugyanis többen bérelnék egy házat, és egymás közt felosztva laknak benne, azt társasháznak nevezzük, ahol pedig egy lakó van, azt lakóháznak. Ha az utcára nyíló egyik műhelybe egy orvos költözne be, akkor attól fogva orvosi rendelőnek neveznénk azt, és ha kiköltözne, majd ugyanoda egy kovács rendezné be a műhelyét, akkor annak kovácsműhely lenne a neve, ha kallós, akkor mosoda, ha ács, akkor ácsműhely, és ha egy strici a szajháival, akkor erről a tevékenységről nyilván bordélyháznak neveznék. Így hát te számos bordélyt hoztál létre az ügyben való jártasságod révén. Ne azt firtasd tehát, hogy hol s mikor tetted, hanem azzal védekezz, hogy egyáltalán nem tettél semmi ilyet.

125. De úgy tűnik, jön majd más érv is, amelyet ugyanez a szofista alkotott meg. Azt fogja mondani, hogy semmi sem igazságtalanabb a hírnévnél (φήμη), és a piactéren gyűjtött bizonyítékait hozza, amelyek tökéletesen illenek az ő életmódjához. Először is azt mondja, hogy a Démón társasházának hívtak kolónosi épületet tévesen nevezik így, mert nem is Démóné, ahogy Andokidész Hermája sem Andokidészé, hanem Aigéis phylé állíttatta. **126.** Önmagát hozza föl vicces példaként, mint egy kellemes ember, aki a saját

dolgain is tud nevetni: „Hacsak nem kéne nekem is — mint mondja — hallgatnom a tömegre, ha nem Démosthenésnek, hanem Batalosnak szólít, mert ezt a kedveskedő becenevet kaptam a dajkámtól.” Ha pedig, folytatja, Timarchos fiatalon igen jóképű volt, és nem a tetteiért, hanem emiatt gúnyolják őt hamis rágalmakkal, akkor ezért talán nem kéne bajba kerülnie.

127. Én viszont, Démosthenés, sokszor hallok mindenféle, sosem egyforma történeteket fogadalmi ajándékokról, házakról, vagyontárgyakról, és általában mindenről, ami néma. Ezek ugyanis nem hajtanak végre sem derék, sem hitvány tetteket, hanem aki éppen kapcsolatba kerül velük, bárki legyen is, az ad nekik történetet a saját hírnevének mértékétől függően; az emberek életéről és tetteiről pedig magától terjedő Hír (φήμη) jár-kei városszerte, amely sosem hazug, és mindenkinek tudtára adja, hogy ki mit tett, sőt olyan dolgokat is megjósol, amelyek csak a jövőben fognak bekövetkezni.

128. Annyira világos és minden hamisságtól mentes, amit mondok, hogy látni fogjátok: még a mi városunk és a mi őseink is oltárt állítottak a Hírnek, mint legnagyobb istennőnek, és még Homéros is sokszor mondja az *Iliasban*, mielőtt egy esemény bekövetkezne: „Phémé jött a sereghez”, sőt Euripidész úgy tünteti fel ezt az istennőt, mint aki nemcsak az élők valódi természetét képes fölfedni, legyenek bármilyenek, de a már megholtakét is, mert ezt mondja:

„Phémé a holtról is kimondja, hogy derék.”

129. Hésiodosz is egyértelműen istennőként mutatja be, és igen világosan fogalmaz azok számára, akik hajlandók megérteni. Ezt írja:

„El nem veszhet egészen a hír (φήμη), amit egyszer a sok nép szája kimond: örök istenséggé lett maga is már.”

Figyeljétek meg, hogy akik méltósággal élték életüket, azok nagyra tartják e költeményeket. Akik közéleti megbecsülésre vágyanak, azok mind azt gondolják, hogy a jó hírük révén nyernek dicsőséget, akik viszont rút életet élnek, azok nem tisztelik ezt az istennőt, mert halhatatlan vádlójuknak tartják. **130.** Emlékezzetek hát, athéni férfiak, milyen hír járta körötökben Timarchosról! Nemde ha valaki csak kiejtette a nevét, nyomban azt kérdeztétek: „Melyik Timarchos? A Hímrinyó (ὁ πόρνος)?” Ezek után ha tanúkat állítanék bármi ügyben is, hinnétek nekem; ha viszont magát az istennőt szólítom tanúul, akkor nem hisztek? Nem helyes dolog őt hamis tanúskodással vádolni.

131. Hasonló a helyzet Démosthenés nevét illetően is, akit a róla terjedő hírek (és nem a dajkája) miatt egyáltalán nem tévedésből hívnak Batalosnak, mivel férfiatlansága és ferde hajlamai (κιναιδία) miatt kapta ezt az elnevezést. Ha ugyanis valaki elvenné a te finom kis köntöseidet és puha chitónjaidat, amelyekben a barátaid elleni szónoklataidat fogalmazod, és körbehordva a bírák kezébe adná azokat, azt hiszem (hacsak nem szólt nekik előre valaki, hogy ezt fogják tenni) igencsak elbizonytalanodnának, hogy vajon férfi vagy női ruhákat tartanak kezükben.

132. De föl fog szólalni a védőbeszéd során, amint hallom, az egyik stratégos is, és pöffeszkedve illegeti majd magát, mintha egy tornacsarnokban vagy egy filozófus iskolájában volna, aztán megpróbálja darabokra szaggatni a beszédem alapvetését, azzal érvelve, hogy én nem is egy pert indítottam, hanem a szörnyűséges műveletlenség (ἀπαιδευσία) magvát vetettem el. A ti jótevőitek, Harmodios és Aristogeitón példáját fogja fölhozni, és részletesen kifejti egymásba vetett bizalmukat, és azt, hogy ügyük mekkora hasznára volt az államnak. **133.** De amint hírlik, nem tartja vissza magát Homéros költeményeitől és a hérósok neveitől sem, hanem himnuszt zeng Patroklos és Achilleus barátságáról, amely mint mondják, a szerelemben fogant, és dicsőíti majd a szépséget is, mintha nem tartanák azt már régóta áldásnak, feltéve, ha jó erkölcsökkel párosul. Mert ha gyalázzátok a testi szépséget, és így csapássá teszitek azt viselője számára, akkor szerinte nem ugyanazt a határozatot hozzátok nyilvánosan, mint amiért egyénileg imádkoztok. **134.** Igen furcsának találja ugyanis, hogy amikor gyermeket vártok, mindnyájan azért imádkoztok, hogy még meg sem született fiaitok szép és derék külsejűvé, a városhoz méltóvá serdüljenek, ellenben a már megszületetteket, akiknek a város büszkeségének kéne lenniük, ha netán olyan kivételes szépség és kellem adatik nekik, hogy ezen néhányan egészen elámulnak, és így e fiúk szerelmi vetélkedés tárgyává válnak, akkor őket, úgy tűnik, Aischinés rábeszélésére, megfosztjátok a polgárjoguktól. **135.** És ezen a ponton, ahogy hallom, valóságos rohamot készül indítani ellenem, és megkérdezi, vajon nem szégyellem-e magam, hogy miközben a tornacsarnokokban kellemetlenkedve megannyi szeretőm volt, most visszataszítónak és veszélyesnek állítom be ezt a dolgot. Végül pedig, idétlen röhögésre próbálva bírni titeket, ahogy néhányan mondják nekem, azt állítja majd, hogy bemutatja az összes szerelmes költeményt, amit csak írtam, és hogy tanúk vallomásaival bizonyít néhány veszekedést és csetepatét, amelyek az én ügyeim miatt történtek.

136. Én azonban nem ítélem el az igaz szerelmet, és azt sem mondom, hogy aki különleges szépségű, az prostituált volt, sőt azt sem állítom, hogy én magam ne lettem volna szerelmes, vagy ne lennék most is az, és nem tagadom, hogy magam is voltam már részese az ebből származó egymás közti vetélkedéseknek és küzdelmeknek. Ami a nekem tulajdonított költeményeket illeti, elismerem, hogy én írtam őket, azt viszont tagadom, hogy olyan jellegűek volnának, mint ahogy ezek itt eltorzítva bemutatják. **137.** Meghatározásom szerint a szép és erkölcsös emberek iránt érzett szerelem nagylelkű és körültekintő lelki szenvedélyre vall, de amit egy erőszakos (ὕβριστης) és műveletlen ember pénzen vásárolt meg, azt romlottságnak tartom. Ha valakit önzetlenül szeretnek, azt helyes dolognak gondolom, ha viszont ráveszik, hogy fizetség fejében prostituáltként adja oda magát, azt szégyenteljes dolognak. Hogy e kettő milyen távol áll egymástól, és mekkora nagy a különbség, azt igyekszem a következőkben elmagyarázni nektek.

138. Amikor atyáink törvényt hoztak a helyes viselkedésről és a természetes szükségletekről, akkor amilyen viselkedést helyesnek tartottak a szabadok számára, azt megtiltották a rabszolgáknak. „Szolga — mondja a törvény — nem végezhet testgyakorlatokat, és nem is dörzsölheti be magát olajjal a tornacsarnokokban.” De ezt már nem írták elő: „A szabadok kenekedjenek, és végezzenek testgyakorlatokat.” Mert amikor a törvényhozók azt mérlegelték, hogy milyen előnyöket nyújt a tornacsarnok, és megtiltották, hogy ezekben rabszolgák is részt vegyenek, akkor úgy vélték, hogy ugyanaz a törvény amazokat meggátolja, a szabadokat viszont ösztönzi. **139.** Ugyanez a törvényhozó ezt is kimondta: „Rabszolga nem lehet szeretője és nem is udvarolhat szabad születésű gyermeknek — máskülönben büntetése ötven nyilvános korbácsütés.” De a szabad embert nem akadályozta meg abban, hogy beleszeressen, együtt legyen és udvaroljon egy másik szabadnak, hiszen úgy vélte, ez nem árt a gyermeknek, hanem éppen ez lesz erkölcsének tanúbizonysága. Mivel azonban egy gyermek még nem önálló, és arra sem képes, hogy eldöntse, mi helyes és mi nem, a szeretőt inti megfontoltságra (τὸν ἐρωῶντα σωφρονίζει) a törvényhozó, és a barátságról szóló társalgást a fiú idősebb korára halasztja, amikor már kinyílt az értelme. Az udvarlást és a felügyeletet az erkölcsösség legkiválóbb őrzőjének és biztosítékának tartotta. **140.** Ennélfogva a kiváló erényű Harmodioszt és Aristogeitont, az állam jótevőit a megfontolt és törvényes szerelem (vagy hívjuk bárminek) nevelte olyanná, hogy tetteikhez viszonyítva az őket dicsőítő méltatások igen visszafogottnak tűnnek.

141. Mivel Achilleust és Patroklost említettétek, meg Homérost és más költőket is, mintha bizony a bírák még nem is hallottak volna a kultúráról, miközben ti úgy tesztek, mintha igen kifinomultak volnátok, és tanultság terén lenézitek a népet, ezért hogy lássátok: mi is hallottunk és tanultunk már egyet s mást, szólunk valamit ezekről is. De mert ők mindenféle filozófusokat emlegetnek, és verses szövegekbe próbálnak menekülni, jól figyeljete, athéni férfiak, a közismerten jó és derék költőkre, hogy milyen élesen szándékoztak elválasztani egymástól azokat, akikben van erkölcsi tartás (τοὺς σωφρονᾶς) és a hozzájuk hasonlókat szeretik, valamint a tiltott szerelemre vágyókat és a *hybristéseket*.

142. Elsőként Homérosról szólok, aki a legrégibb és legbölcsebb a költőink közt. Bár sok helyütt említi Patroklost és Achilleust, mégis hallgat a szerelmükről és nem nevezi néven a barátságukat, mert úgy véli, hogy érzelmeik hevesége így is nyilvánvaló a művelt hallgatóság számára. **143.** Azt mondja ugyanis valahol a Patroklos halálát gyászoló Achilleus, mintegy felidézve egyik legfájdalmasabb emlékét, hogy akarata ellenére megszegte Patroklos apjának, Menoitiosnak tett ígéretét: azt ígérte, épségben viszi majd vissza Opusba, ha apja az ő gondjaira bízva küldi Patroklost Trójába. Ebből nyilvánvaló: a szerelem miatt vállalta, hogy vigyázni fog rá. **144.** Elszavalom hát nektek a szóban forgó verssorokat:

„Jaj, bizony én aznap hiu szót ejtettem a házban,
hősi Menoitiosében, amint bízattam erősen:
mondtam, hogy híres fiasarját visszavezérlem
majd Opoeisba, ha Trója ledőlt, zsákmányt is ígértem.
Csakhogy az ember tervét Zeus nem mind viszi véghez:
mindkettőnknek sorsa, hogy itt pirosítsuk a földet...”

145. De nem csak itt panaszkodik keservesen, hanem olyan hevesen meggyászolta barátját, hogy amikor anyjától, Thetistől megtudta, hogy ha nem üldözi a ellenséget, hanem bosszulatlanul hagyja Patroklos halálát, akkor hazatérése után megöregedve, a saját hazájában éri majd a halál, ha viszont bosszút áll, akkor rövidesen befejezi életét, nos, ekkor úgy döntött, hogy inkább a halott iránti hűséget választja, mint a megmenekülést. Olyan nemes lélekkel hajszolta magát, hogy bosszút álljon a gyilkoson,

hogy bár mindenki buzdította és biztatta, hogy mosakodjon meg és vegyen magához ételt, ő megesküdt, hogy egyiket sem teszi, amíg el nem vitte Hektór fejét Patroklos sírjához. **146.** És amikor elalszik a máglyánál, ahogy a költő mondja, megjelenik neki Patroklos szelleme, és olyan emlékeket idéz föl, olyan feladatokat ró Achilleusra, amelyek miatt méltán ejtünk könnyeket és irigyeljük az erényességüket és a barátságukat. Megjósolva, hogy már ő sincs távol élete végétől, arra kéri Patroklos, hogy ha tud, gondoskodjon róla, hogy amint együtt nevelkedtek és éltek életüket, ugyanúgy haláluk után is egyazon urnában pihenjenek csontjaik. **147.** Zokogva sorolja mindazt, amit együtt tettek életük során, és azt mondja, hogy „többé már nem fogunk, ahogy eddig, kettesben üldögelni, távol a többi baráttól, elmélkedve a legmagasztosabb dolgokról”; mert szerintem úgy véli, hogy a hűség és a kedvesség fog a legjobban hiányozni neki. Ám hogy versben is halljátok a költő gondolatát, olvassa föl nektek a jegyző azokat a verssorokat, amelyeket Homéros erről írt. **148.** Olvasd először azt a részt, amely Hektór megbüntetéséről szól.

„Ámde barátom, mert csak utánad térek a földbe,
nem hantollak el addig, amíg nem hoztam elébed
fegyvereit s a fejét Hektórnak, vad megölődnek...”

149. Most pedig azokat a sorokat olvasd, amelyeket Achilleus álmában mond Patroklos arról, hogy együtt legyenek eltemetve, és hogy mennyi mindent éltek át együtt.

„Már mi az életben sose fogjuk távol a kedves
társaktól szövögetni a terveket; engem a gyűlölt
végzet nyelt el, amit kaptam, mikor élni születtem;
és ugyanígy a te sorsod is, isteni képű Achilleus,
hogyan deli trójaiak fala alján leled a halálod,
küzdve az ellenséggel a szépfürtű Helenéért.
Mást mondok neked én, te pedig vedd jól a szivedbe:
távol a csontjaimat ne temesd, Achilleus, a tiédől,
ám, hogy téged is, engem is egy föld fedjen, ezért tégy

*szép aranyos korsóba: ajándék volt ez, anyádtól,
és amiként palotátok ölen együtt nevelődtünk,
akkortól, hogy apám Opoeisból csöppnyi koromban
hozzátok vezetett; mert gyászos ölésnek az átka
sujtott: Amphidamas gyerekét öltem meg azon nap,
balgatag és nemakarva, dühödten a kockadobás közt:
ekkor a lónevelő Péleus házába fogadva
gondosan ápolt és melléd fegyvernökül osztott:
így csontunkat is együtt fedje be kétfülű korsó...”*

150. Arról, hogy megmenekülhetett volna, ha nem akarja megbosszulni Patroklos halálát, olvasd föl, hogy mit mond Thetis.

*„Jaj, rövidéletű léssz nékem, fiam, oly hevesen szólsz:
nyomban Hektor után készen vár rád is a végzet.”
Válaszul ezt mondotta az isteni fürge Achilleus:
„Haljak meg tüstént, ha legyilkolt drága barátom
nem védhettem meg, *ki nekem volt legszeretettebb.*”*

151. Euripidész pedig, aki nem marad el bölcsességben egy költőtől sem, megértette, hogy az erkölcsös szerelem a legszebb dolgok egyike, és imádságba foglalva a szerelmet így szól valahol:

*A bölcsességet és erényt hozó igaz
szerelmet mind irigyli, s így irigylem én.*

152. Ismét ugyanő a Phoinixban is kinyilvánítja véleményét, amikor Phoinix az apja rágalmai ellen védekezik, és arra tanít, hogy ne gyanúsítgatás és rágalmazás alapján, hanem az életmódjuk szerint ítéljük meg az embereket.

*Sok érvelést hallgattam én már bíráként,
és sok vitában láttam azt, hogy két tanú
egy ügyben ellentétesen tett vallomást.*

S ahogy más bölcs, igaznak azt tekintem én,
kinek természetéről látom, hogy derék,
figyelve, hogy s mi módon telnek napjai.
De hitványaknak társaságában ha él,
nem kell kérdezni, jól tudom, hogy ő olyan,
mint minden társa, kikkel együtt lenni vágy.

153. Figyeljétek meg, athéni férfiak, azokat a gondolatokat, amelyeket a költő kifejt. Azt mondja, hogy már sok ügynek volt bírója, ahogy most ti is azok vagytok, és hogy az ítéletet nem a tanúvallomások alapján, hanem az illető életmódja és kapcsolatai alapján kell meghozni, azt tartva szem előtt, hogy a vádlott miként éli nap mint nap az életét, és miként intézi a magántermészetű ügyeit, valamint hogy kikkel szeret együtt lenni, mert úgy véli, hogy igen hasonló módon fog eljárni az államügyekben is. Végül nem habozik kijelenteni, hogy olyan az ember, mint „kikkel együtt lenni vágy”. Az a helyes tehát, ha Timarchos esetében is ugyanúgy gondolkodtok, mint Euripidész. **154.** Hogyan kezelte a saját vagyonát? Fölemészttette atyai örökségét, és bár a saját testét is áruba bocsátotta, sőt állami kenőpénzt is elfogadott, mindent elpusztított, úgyhogy végül nem maradt semmije, csak a szégyen. És kivel szeret együtt lenni? Hégésandrosszal. Milyen szokásai vannak Hégésandrosznak? Olyan szokásai, amelyek a törvény értelmében kizárják, hogy elkövetőjük a nép előtt szónokoljon. És én mivel vádolom Timarchost, mi áll a vádiratban? Az, hogy Timarchos a nép előtt szónokol, noha prostituáltként élt, és eltékozolta atyjától örökölt vagyonát. Ti pedig mire tettetek esküt? Hogy arról fogtok szavazni, amit a vád megfogalmaz.

155. Hogy ne locsogjak túl sokat a költőkről magyarázva, mondok nektek néhány nevet, idősebb és ismert férfiakét, valamint serdülőket és fiatal fiúkat is, akik közül némelyeknek sok szeretőjük volt a szépségük miatt, másoknak pedig, minthogy még fiatalok, most is van, ám közülük még soha egyiket sem vádolták azzal, amivel Timarchost. Felsorolom aztán majd néhány olyan ember nevét is, akikről nyilvánvaló, hogy szégyentelenül prostituáltként éltek, hogy miután emlékeiteket felfrissítettétek, magatok helyeztétek el Timarchost az őt megillető helyre. **156.** Először azoknak a neveit említem, akik szabad emberhez méltón és helyesen éltek. Ismeritek, athéni férfiak,

Kritónt, Astyochos fiát, a Perithoidai-ba való Perikleidést, aztán Polemagenést, Pantaleónt, Kleagoras fiát és Timésitheost, a futót, akik nemcsak a polgárok közül, hanem a hellének közt is a legszebbek, és akiknek számolatlanul udvaroltak a legerkölsőbb szeretőik (ἐρασταί). Őket azonban soha senki nem vádolta ilyesmivel. **157.** Aztán a serdülők és a még most is gyermekkorban lévők közt ott van elsőként Iphikratés unokaöccse, a rhamnusi Teisias fia is, akit ugyanúgy Timarchosnak hívnak, mint azt, aki most vádlottként van áll előttetek. Ez az ifjú, bár csodálatos szépségű, oly távol áll minden ocsmányságtól, hogy a minap a vidéki Dionysiákon, amikor komédia-előadások voltak Kollytosban, és Parmenón, a komikus színész mondott valamit a karnak anapesztusokban, amelyben bizonyos „nagy timarchosi hímrinyókról” volt szó, akkor senki sem értette e szavakat a serdülőre, hanem mindenki csakis rád, annyira jellemző rád ez a tevékenység. De említhetném még Antiklést, a stadionfutót, vagy Pheidiaszt, Melésias testvérét. Bár sokakat megnevezhetnék még, de inkább nem teszem, nehogy úgy tűnjek, mintha valamiképpen a kegyeiket szeretném elnyerni.

158. Viszont most, hogy azokról kell szólnom, akiknek szokásai hasonlóak Timarchoséihoz, igyekszem elkerülni az ellenségeskedést, ezért olyanokat említek, akikhez a legkevesebb közöm van. Melyikőtök ne ismerné az árvának tartott Diophantost, aki egy idegent az archón elé vezettetett (akinek az azéniai Aristophón volt a segítője), és azzal vádolta, hogy meglopta őt négy drachmával, amit ilyen tevékenységgel szolgált meg, aztán fölolvasta azokat a törvényeket, amelyek elrendelik, hogy az archón gondoskodjon az árvákról, ám átsiklott az erkölcsről szóló törvények fölött? Vagy melyik polgár ne haragudna a Molón fiaként ismert Képhísodórosra, aki dicstelenül elpusztította szépségének legszebb virágzását? Vagy a hentes fiaként ismert Mnésitheosra? Vagy sok másakra, akiknek nevét most szándékosan nem említem? **159.** Nem szeretném ugyanis mindegyiküket név szerint, szurkálódva felsorolni, hanem az állam iránti jó szándékom miatt annak örülnék jobban, ha zavarba jönnék, kit is említek beszédem során. De ha már mindkét csoportból válogatva megneveztünk néhányat, egyrészt olyanokat, akik erkölcsös szerelem tárgyai voltak, másrészt olyanokat, akik vétkeztek saját maguk ellen, akkor most válaszlatok nekem az itt feltett kérdésre: melyik osztályba soroljátok Timarchost? Vajon azok közé, akiket szerettek, vagy azok közé, akik prostituált módjára éltek? [Timarchoshoz:] Így hát ne próbáld elhagyni az általad választott csoportot, és ne szökj át oda, ahová a szabad emberek tartoznak.

160. Ha esetleg azt próbálná mondani, hogy aki nem írásos szerződés alapján bocsátotta áruba önmagát, az nem is volt kitartott (οὐχ ἡταιρήκεν), és azt követelné, hogy mutassak be írott dokumentumokat és tanúkat erre vonatkozóan, akkor csak emlékezzetek vissza a kitartottakról szóló törvényekre, amelyekben a törvényhozó sehol sem említ szerződéseket. Nem az vizsgálta ugyanis, hogy bárki is írásos bizonyítékok alapján szégyení-e meg önmagát, hanem egyszerűen megtiltotta az elkövetőnek (bárhogy is végezte tevékenységét), hogy részt vegyen az államügyekben. Nagyon helyes: akiben ugyanis fiatalon nincs becsvágy (φιλοτιμία) a helyes dolgok iránt, arról azt tartotta, hogy idősebb korában se élvezhesse polgárjogainak teljességét. **161.** Ennek az érvelésnek a bugyutaságát aztán könnyű bizonyítani. Mindnyájan egyetérthetünk ugyanis abban, hogy az egymás iránti bizalom hiánya miatt szoktunk szerződést írni, hogy a kötelezettségét teljesítő fél érvényt szerezhessen igazának a szerződést megszegő fél ellenében a bírák szavazata révén. Ezért, ahogy ők érvelnek, ha abban az ügyben bírósághoz kell fordulni, akkor a törvények által biztosított védelem annak a sértettnek is kijár, aki írásos megegyezés alapján működött kitartottként. De miként érvelne a két fél? Ne úgy tekintetek most az ügyre, ahogy én elmondom, hanem mintha valóban megtörténne. **162.** Tegyük föl először, hogy a bérbevevő tisztességesen járt el, a magát árusító pedig tisztességtelen és megbízhatatlan volt, másodszor pedig fordítva, a magát bérbeadó legyen az, aki méltányosan járt el és tartotta magát a megállapodáshoz, és a bérbevevő, aki elrabolta a másik fiatalságát és becsapta őt. Vegyétek úgy, hogy ti magatok vagytok a bírák. Az idősebb tehát, amint övé a víz, és beszélhet, nagy buzgalommal vádolja ellenfelét, és egyenesen rátok nézve így szól: **163.** „Bérbe vettem Timarchost, athéni férfiak, hogy kitartottként szolgálatokat tegyen nekem, és az erről szóló írásos megállapodást letétbe helyeztük Démosthenésnél.” (Hiszen semmi akadályja nincs, hogy így beszéljen.) „Ő viszont nem hajlandó megtenni nekem, amiben megegyeztünk.” És már sorolja is nyíltan a részleteket a bírák előtt, és elmondja, hogy mi a dolga egy ilyen embernek. De aztán vajon nem kövezik-e meg (καταλευσθήσεται), amiért törvényellenesen bérbe vett egy athéni polgárt? Vajon nem úgy távozik-e bíróságról, hogy nemcsak *epóbeliát* kell fizetnie, de súlyos *hybris* miatt is elítélik? **164.** A másik esetben viszont nem ez, hanem a kibérelt személy perel. Hadd jöjjön hát, és beszéljen – vagy szóljon inkább a bölcs Batalos¹³⁵ az ő nevében, hogy megtudjuk, mit fog mondani:

---

135 Ti. Démosthenés.

„Bírák, fölbérelt engem jó pénzért valaki — hiszen teljesen mindegy, hogy ki —, hogy kitartottjaként vele legyek, és én bizony mindent megtettem, sőt még most is teszem, ami csak az írásbeli megállapodásunkban áll, és amit csak tennie kell egy kitartottnak; ez viszont megszegte a szerződést.” Erre vajon nem háborodnának föl nagy hangon a bírák? Ki ne mondaná ezután, hogy „és mindezek ellenére be mersz lépni az agorára, koszorút raksz a saját fejedre, és velünk akarsz közösködni?” Így hát semmi értelme sincs a szerződésnek.

165. Mindjárt azt is megmondom, hogy miért terjedt el és vált szokássá azt mondani, hogy valaki írásbeli megegyezés alapján működik prostituáltként. Valaki a polgárok közül (akinek a nevét nem árulom el, mert szeretném elkerülni az ellenségeskedést) egyáltalán nem gondolta át előre mindazt, amit éppen az imént kifejtettem nektek, és ezért azt mondják, szerződéssel üzte az ipart, a dokumentumot pedig Antiklésnél helyezte letétbe. Mivel azonban nem maradt egyszerű polgár (*ιδιώτης*), hanem közéleti szerepet vállalt, gyalázkodó támadások céltáblájává vált, és városszerte szokásba hozta ezt a kifejezést. Ezért kérdezik sokan, hogy vajon írásos megegyezés alapján történik-e a dolog. A törvényhozó azonban nem azt nézte, hogy miképpen űzik az ipart, hanem ha bármilyen módon felbéreltek valakit, akkor ítélete szerint gyalázat várt az elkövetőre.

166. De mégis, bár mindezt ilyen világosan meghatároztuk, Démosthenész számtalan félrevezető érvet fog kitalálni. Amíg csak az itt elhangzottakhoz fűzi rosszindulatú megjegyzéseit, addig kevésbé van min fölháborodni, amikor azonban a tárgyhoz nem tartozó dolgokat erőszakol a beszédébe az állami igazságszolgáltatás gyalázatára, akkor már igenis méltán dühödhettek föl. Csak úgy röpködnek majd itt a „Philippos”-ok, időnként fiának, Alexandrosnak nevével vegyítve, mert sok más rossz tulajdonsága mellett ízléstelen és durva is ez az ember. **167.** Philippos ellen hangoló szónoklatokat tartani ostoba dolog, és nem is időszerű, de még mindig kisebb véték annál, mint amiről beszélni fogok, hiszen köztudott, hogy gyalázkodó kijelentésekkel (*βλασφημίας*) fogja támadni ezt a férfiút, jóllehet ő maga nem is férfi. Amikor viszont ügyesen fabrikált, kétértelmű szavakkal próbálja ocsmány gyanúba keverni a fiát, akkor az államot teszi nevetségessé. **168.** Azért, hogy tönkretégye az én hivatali elszámolásomat (*εὐθύνας*), amit a követségről fogok benyújtani, azt állítja rólam, hogy amikor ő a minap a Bulé előtt azt részletezte, hogy a gyermek Alexandros miként

kitharázott az ivászat során, és hogyan idézett beszédekből, és milyen kirohanást intézett egy másik gyerek ellen, és amit csak éppen tudott ezekről a dolgokról, azt mind fölfedte a Bulé előtt, akkor szerinte én úgy fölháborodtam a fiú elleni csúfolódásain, mintha nem is követtárs, hanem a gyerek egy rokona lettem volna. **169.** Nyilvánvalóan nem is beszéltem Alexandrosszal, hiszen még nagyon fiatal, Philippot viszont meg kell most dicsérnem igen kedvező kijelentései miatt, és ha ugyanúgy fog cselekedni, mint ahogy most ígéri, akkor kétkedés nélkül és könnyen lehet majd őt dicsérni. Nem azért feddtem meg Démosthenést a buleutérionban, mert meg akarom nyerni magamnak a fiút, hanem mert úgy gondolom, hogy ha szó nélkül hagyjátok az ilyet, akkor városunk is ugyanolyan illetlennek fog tűnni, mint ő.

170. Általában véve, athéni férfiak, ne fogadjátok el azt a védekezést, amelynek köze sincs a mostani üggyhez, először is azért, mert esküt tettetek erre, másodszor pedig, hogy ne hogy félrevezessen titeket ez a mesteri szónok. Kissé korábban kezdve próbálom ezt elmagyarázni nektek. Miután Démosthenész felélte az atyjától örökölt vagyont, keresztül-kasul járta a várost, hogy árván maradt ifjakra vadásszon, akiknek az apjuk meghalt, és anyjuk kezelte a vagyont. Több esetet is átugrok, hogy elmesélhessek egyet azok közül, amelyeket a legszörnyűbb módon intézett. **171.** Megakadt ugyanis a szeme egy gazdag házon, amely nem volt jól igazgatva, és amelynek feje egy büszke, ám buta asszony volt, és egy árván maradt, félbolond fiatalember kezelte a vagyont: Aristarchos, Moschos fia. Démosthenész úgy tett, mintha ennek a serdülő ifjúnak a szeretője (ἐραστής) volna, elhívta magához, hogy megmutassa neki a maga bőkezűségét (φιλανθρωπία), aztán telebeszélte a fejét hiú reményekkel, hogy nyomban a legelső lesz a szónokok sorában, és mutatott neki egy listát is, **172.** ám végül olyan cselekedetekre bírta rá és tanította, amelyek miatt amaz száműzetésbe kényszerült, ez pedig rátette a kezét a három talantonra, amiből az száműzetése alatt fenntarthatta volna magát; Aristarchos ugyanis brutálisan meggyilkolta az Aphidna-beli Nikodémot: a szerencsétlennek mindkét szemét kivájták, sőt a nyelvét is kivágták, amellyel szabadon szónokolt, mert bízott a törvényekben és bennetek.

173. Tehát ti, athéni férfiak, megöltétek Sókratést, a szofistát, mert úgy találtátok, hogy Kritias tanítója volt, aki a harminc zsarnok egyikeként eltörölte a demokráciát, de vajon Démosthenész megmentheti előletek az elvbarátait (ἐταίρους), az a Démosthenész, aki ekkora büntetéseket rótt egyszerű polgárookra, akik a szólásszabadság (ἰσηγορία)

gyakorlásával mutatták ki, hogy a nép barátai? Meghívta néhány tanítványát, akik itt vannak hallgatóként. Ahogy megtudtam, azt ígéri nekik a ti károtokon nyereszkedve, hogy úgy tereli majd el a pert és a ti figyelmeteket, hogy észre sem veszitek, **174.** és bátorságot önt a védekező félbe, amikor szólásra emelkedik, a vádlót viszont úgy megriasztja, hogy saját életéért retteg, aztán amikor előveszi a nyilvános beszédeimet, és gyalázattal szól a békéről, amelyet én és Philokratés hoztunk létre, akkor olyan felzúdulást, de akkora felzúdulást vált ki a bírákból, hogy szerinte nem is nem is merek majd találkozni vele a bíróságon, hogy védekezzek, amikor benyújtom a hivatali elszámolásomat a követségről, hanem örülni fogok, ha enyhe büntetéssel megúszom, és nem sújtanak halállal. **175.** Semmiféleképpen se adjatok lehetőséget ennek a szofistának, hogy a ti károtokra ne vessen és szórakozzon, hanem képzeljétek el, hogy látjátok őt, amint hazatért a bíróságról, és serdülő ifjak társaságában illegeti magát, azt magyarázgatva, hogy milyen ravaszul kilopta az ügyet a bírák kezéből: „Eltérítettem őket Timarchos ügyétől, aztán a vádló, Philippos és a phókisiak felé fordítottam a figyelmüket, és olyan félelmet keltettem a hallgatóságban, hogy a vádlottból vádló lett, és aki addig vádolt, most afölött mondtak ítéletet, a bírák pedig elfelejtették, hogy miféle pernek is a bírái, és olyan dolgokra figyeltek, ami nem is rájuk tartozott.” **176.** Az a feladatotok, hogy ellenálljatok ezeknek, és hogy mindenben szorosan nyomon követve őt semmiképpen se engedjétek, hogy eltérjen a tárgytól, vagy hogy a tárgyhoz nem tartozó érvekre hivatkozzon, hanem ahogy a lóversenyen teszik, végig a kijelölt pályán tartsátok az ügyet. Ha így teszték, akkor nem illet titeket megvetés, és ugyanúgy tekintenek majd rátok, mint a törvényhozókra és a bírókra (δικάζοντες). Ha viszont nem, akkor olyan színben fogtok föltűnni, mint akik fölháborodnak ugyan előre látva a készülő gazemberséget, de ha bekövetkezik, azzal már mit se törődnek.

177. Összefoglalásképpen, ha megbüntetik a törvénszegőket, akkor törvényeitek helyesek és érvényesek lesznek, ha viszont futni hagyjátok őket, akkor ugyan helyesek maradnak, de immár érvénytelenek. És hogy miért látom ezt így, nem habozom kimondani előttem. Szavaimat párhuzamnak szánom. Mit gondoltok, athéni férfiak, miért van az, hogy bár a törvények kiválóak, az állam néphatározatai (ψηφίσματα) már silányabbak, és a bíróságokon születő ítéleteket időnként komoly kritika éri? Megmagyarázom ennek az okait. **178.** Azért van, mert a törvényeiteket az igazság minden részletére ügyelve hozzátok, és nem vagytok tekintettel semmilyen jogtalan

előnyre, szívességre és gyűlölködéssre, hanem kizárólag az igazságot és a közjót (τὸ συμφέρον) tartjátok szem előtt; valamint úgy vélem, eszesebbek vagytok másoknál, így hát természetes, hogy jobb törvényeket hoztok. A népgyűlésen és a bíróságokon viszont sokszor hagyjátok, hogy ne magáról a tényállásról folyjon a szó, félrevezet titeket a csalás és a szélhámoskodás, és beengedtek a tárgyalóterembe egy mindennél károsabb szokást: hagyjátok, hogy a védekező fél váddal feleljen a vádlójának. **179.** Ha pedig elvontak titeket a védőbeszédtől, és a vádat feledve már másra figyeltek, akkor végül úgy mentek el a bíróságról, hogy nem büntettétek meg egyik felet se: sem a vádlót, hiszen ellene nem is szavazhattok, sem a vádlottat, mert az más rágalomokkal elfeledtette az ellene felhozott vádakát, és így szabadon távozott a bíróságról. A törvények meglazulnak, a demokrácia pusztul, és egyre nagyobb teret nyer ez a szokás, mert néha készséggel elfogadtok olyan érvelést is, amely mögött nem áll becsületes élet.

180. De nem így a spártaiak: és bizony derék dolog idegenek erényeit utánózni. Amikor ugyanis egyszer egy olyan férfi szólalt fel a spártaiak népgyűlésén, aki szégyenletes módon élte életét, ám kitűnően tudott szónokolni, és a spártaiak, mint mondják, már arra készültek, hogy megszavazzák az indítványát, akkor odajött a Vének egyike — akik előtt szégyellik magukat, félnek tőlük, és hivatalukat, amelyet életkor alapján töltenek be, a legnagyobb tisztelettel övezik, és olyan embereket jelölnek közülük, akik gyermekkoruktól fogva vénségükig erkölcsösen éltek — szóval odajött egy a vének közül, és hevesen rátámadt a spártaiakra, és olyan szavakkal gyalázta őket, hogy már nem sokáig marad Spárta épségben, ha ilyen tanácsadókra hallgatnak a népgyűlésen. **181.** Egyszersmind odahívott egy másik spártai férfit, aki ugyan nem szónoklásra termett, de kiváló katona volt, és kitűnt a többiek közül igazságosságával és önfegyelmével (ἐγκράτεια), és megparancsolta neki, hogy mondja el, ahogy csak tudja, ugyanazt az indítványt, amit az előző szónok is, „hogy — mint mondta — a spártaiak egy derék férfi beszéde után szavazzanak, és ne is engedjék a fülükbe jutni egy gyáva és hitvány ember hangját.” E szavakkal buzdította polgártársait az öreg, aki gyermekkora óta erkölcsösen élt. Hagyná is ő, hogy Timarchos vagy a ferde hajlamú (κίναϊδος) Démosthenész a közéletben forgolódjon!

182. Hogy ne tűnjek úgy, mint aki a spártaiakat szolgálja, megemlékezem a mi őseinkről is. Olyan szigorúan kezelték a szégyent, és olyan sokra tartották gyermekeik erkölcsét, hogy amikor a polgárok egyike rájött, hogy leányát megrontották, és leánya

nem őrizte az ártatlanságát illő módon a menyegzőig, akkor az apa befalazta őt egy lóval együtt egy elhagyatott házba, tudva, hogy ott fog elpusztulni bezárva. Még ma is megvan a ház helye a városotokban, és úgy nevezik: Ló és leány helye. **183.** És Solón, akit a legjobban tisztelnek a törvényhozók közt, a régiek módján és ünnepélyesen írt a nők helyes magatartásáról (*εὐκοσμία*). Nem engedi ugyanis, hogy egy nő, ha rajtakapták a csábítójával, ékszereket viseljen, és nyilvános szentélyekbe lépjen, nehogy más asszonyokkal keveredjen, és megrontsa azokat, akik nem követtek el bűnt. Ha azonban mégis belépne a szentélybe vagy ékszereket viselne, akkor Solón elrendeli, hogy aki szembetalálkozik vele, az tépje le róla a ruháit, zúzza szét ékszereit, és verje meg, bár megölni vagy megcsonkítani nem szabad. A törvényhozó így megfosztja a becsületétől az ilyen nőt, és az életet élhetetlenné teszi számára. **184.** És azt is elrendeli, hogy a kerítőket és kerítőnőket állítsák bíróság elé, és ha elítélik őket, akkor halállal bűnhődjenek, mert amikor a bűnre vágyódók haboznak, és szégyellnek találkozni egymással, akkor ezek a saját szégyentelenségükkel támogatják őket fizetség fejében, hogy a dolog megvalósuljon, vagy legalább szó essék róla.

185. Miután atyáitok így határoztak a szégyenletes és a helyes dolgok felől, ti talán fölmentitek majd Timarchost, akire a legszégyenletesebb tettek bizonyultak rá? Azt az embert, aki ugyan testében férfi, de női bűnöket követett el? Ki fogja eztán megbüntetni közületek azt a nőt, akit tetten ért? Vagy ki tűnik olyan ostobának, hogy nehezteljen egy nőre, aki természetéből fakadóan vétkezett, ám tanácsadóként alkalmazzon egy olyan férfit, aki természetellenes módon *hybrist* követett el saját maga ellen? **186.** És mire gondoltok, ha majd hazatértek a bíróságról? Mert a gyanúsított személye sem bizonytalan, hanem nagyon is ismert, a szónokok alkalmassági vizsgálatáról (*περὶ τῆς τῶν ῥητόρων δοκιμασίας*) szóló törvény sem rossz, hanem éppen hogy a legjobb, és az is kézenfekvő, hogy a gyerekek és a serdülők megkérdezik családtagjaikat, hogy miként dőlt el az ügy. **187.** Mit fogtok tehát mondani, akik most a szavazókorong urai vagytok, amikor gyerekeitek megkérdeznak titeket, hogy elítélő vagy felmentő ítéletet hoztatok-e? Ha úgy döntötök, hogy fölmentitek Timarchost, ezzel együtt talán nem forgatjátok-e föl alapjaiban a közös nevelési elveinket (*τὴν κοινὴν παιδείαν*) is? Mi haszna kísérő rabszolgákat (*παιδαγωγούς*) tartani, vagy testnevelőket és tanítókat kijelölni a gyermekek mellé, ha azok, akikre a törvények őrizetét bízta, meghajolnak a szégyenletes cselekedetek előtt?

188. Csodálkozom rajtatok, athéni férfiak, és azon is, ha miközben gyűlölitek a striciket, fölmentitek azokat, akik önként prostituálták magukat. Úgy látszik, hogy ugyanez a férfi, akit semelyik istenség papi tisztségére nem fognak kisorsolni, mert a törvények értelmében tisztátalan a teste, a legfenségesebb istennőkhöz szóló imákat írhat a néphatározatokba a város érdekében. Miért is csodálkozzunk ezután, ha elmaradnak a politikai sikereink, mivel ilyen szónokok jegyzik a népgyűlési törvényjavaslatokat? Küldjük talán követként a városon kívülre, aki szégyentelen módon élt idehaza, és bízunk rá legfontosabb ügyeinket? Vajon mi az, amit ne árulna el, aki *hybrist* követett el saját testén is? Ugyan kit sajnálna meg ez, aki saját magát sem sajnálta?

189. Ki az közületek, aki előtt ne volna jól ismert Timarchos züllöttsége? Ahogy ugyanis könnyedén fölismerjük edzett testalkatukról azokat, akik rendszeresen sportolnak, még ha nem is járunk tornacsarnokokba, ugyanígy fölismerjük azokat is, akik prostituáltként éltek, még ha nem is osztozunk a tetteikben: a szemérmetlenség, a pimaszság és az életmódjuk elárulja őket. Mert aki a legfontosabb dolgokban figyelmen kívül hagyja a törvényeket és az erkölcsöt, annak olyan a lelki alkata, hogy az nyilvánvalóan kiderül illetlen viselkedéséből.

190. Beláthatjátok, hogy az ilyen emberek miatt pusztult el a legtöbb állam, és aztán maguk is a legnagyobb bajba kerültek. Ne gondoljátok ugyanis, athéni férfiak, hogy a bűnök az istenektől, és nem az emberek kicsapongásából származnak, és azt se, hogy a szentségtörőket, ahogy a tragédiákban, az Erinysök üldözik és büntetik lobogó fáklyákkal. **191.** Inkább a test zabolátlan gyönyörei és a telhetetlenség töltik meg a rablóbandákat, ezek szerelik föl a kalózhajókat, ezek válnak mindenki számára Erinysszé, ezek biztatják, hogy valaki gyilkolja le polgártársait, hogy zsarnokoknak szolgáljon, és hogy segítsen tönkretenni a demokráciát. Mert nem törődnek a szégyennel, és azzal, hogy mit fognak elszenvedni, hanem megbabonázza őket a sikereik fölött érzett öröm. Szabaduljatok hát meg, athéni férfiak, az ilyen természetűektől, és az ifjak versengése szóljon inkább az erényes tettekről!

192. Értsétek meg jól, és vessétek alaposan az eszetekbe, amit most mondani fogok: ha Timarchos megfizet tetteiért, akkor ezzel leteszitek a rend alapjait a városban, ha viszont megússza, akkor jobb volna, ha a per meg se kezdődött volna. Mielőtt ugyanis

Timarchos bíróság elé állt, a törvény és a bíróságok neve sokakat visszariasztott. Ha viszont az az ember, aki élen járt a züllöttségben, és legismertebb volt e téren, megússza az eljárást, akkor ez bárkit arra biztat majd, hogy vétkezzen, és végül nem szavak, hanem az előállt helyzet (ὁ καιρός) bőszít majd fel titeket. **193.** Ne a tömegre, hanem egyetlen emberre zúdítsátok hát a haragotokat, és ügyeljete nagyon arra, hogy mire készül, és a segítőtársaira (συνήγοροι), akik közül senkit sem fogok név szerint említeni, hogy aztán ne kezdhessék majd úgy a beszédüket, hogy nem is jöttek volna ide, ha nem szól valaki róluk név szerint. Inkább ezt fogom tenni: nem mondok neveket, ám beszámolok a tetteikről, és így a személyeket is felismerhetővé teszem. Aztán ki-ki csak saját magát okolhatja, ha itt föllép, és bemutatja szégyentelenségét. **194.** Mert három csoportból lépnek majd mellé a segítőtársak. Lesznek, akik mindennapos lakomázásokkal pusztították el az atyjuktól örökölt vagyonukat, aztán mások, akik visszaéltek ifjúságukkal és a testükkel, és nem is Timarchosért aggódnak, hanem inkább saját maguk és a tetteik miatt, nehogy egyszer majd bíróság elé kerüljenek, végül pedig lesznek olyanok is, akik fegyelmezetlenül és határt nem ismerve használták ki az olyanokat, mint ez, és most abban bíznak, hogy segítségükkel azok könnyebben követnek el bűnös tetteket. **195.** Mielőtt meghallgatnátok a vádlottat támogató szavait, jusson eszetekbe az életük, és mondjátok meg azoknak, akik a testük ellen vétkeztek, hogy ne zavarjanak titeket, és ne szónokoljanak a nép előtt: a törvény ugyanis nem az egyszerű polgárokat vizsgálja, hanem azokat, akik részt vesznek a közéletben. Mondjátok meg azoknak, akik fölélték atyai örökségüket, hogy dolgozzanak, és más úton teremtsék meg a megélhetésüket. És végül mondjátok meg azoknak, akik könnyen elejthető ifjakra vadásznak, hogy keressék inkább az idegenek és a metoikosok társaságát, hogy így nekik se kelljen lemondaniuk semmiről, de ti se szenvedjete kárt.

196. Elmondtam tehát mindent, ami csak az igazsághoz tartozik: idéztem a törvényeket, megvizsgáltam a vádlott életét. Most ti lesztek az én szavaim bírái, én pedig ugyanakkor a nézőtök leszek, hiszen a ti ítéleteken múlik minden. Ha úgy akarjátok, és igazságosan, az állam hasznára döntötök, akkor talán a jövőben még nagyobb buzgalommal nyomozhatunk a törvénszegők után.

III. Kommentár

A beszéd felépítése¹³⁶

- I. rész (1–6) Bevezetés
  - 1–3: A pereskedés oka
  - 4–6: A törvények fontossága
- II. rész (6–36) A törvények és értelmezésük
  - 7–16: A gyermekek erkölcsi védelméről szóló törvények
    - 9–12: A tanítókról, a kísérő rabszolgákról és a karvezetőkről
    - 13–14: A rokonok által prostitúcióra kényszerített fiúkról
    - 14: A kerítőkről
    - 15–17: A *hybris*ről
  - 18–21: A serdülők erkölcsére vonatkozó törvények: a prostitúcióról (*hetairésis*)
  - 22–36: A felnőttekre vonatkozó törvények:
    - 22: A közrendről
    - 23–27: A népgyűlési felszólalásról, a régi szónokok erkölcséről
    - 28–32: A szónokok alkalmassági vizsgálatáról
    - 33–34: A népgyűlési elnökökről (érvénytelen)
  - 36: A törvények haszna
- III. rész (37–116) Timarchos pályája és bűnei
  - 37–39: Bevezetés, a gyermekkori vétkek kihagyása
  - 40–70: Timarchos szeretői; testének önkéntes áruba bocsátása
    - 41–50: Misgolas
    - 53–55: Pittalakos
    - 55–70: Hégésandros; Pittalakos bántalmazása, tanúvallomások
  - 71–93: Közbevetett érvelés: a közvetlen tanúk hiánya
    - 72–73: A tanúskodás elmaradásának oka
    - 74–93: Az ügy helyes megítélése nem a bizonyítékok, hanem az előzetes ismeretek alapján. Ennek példái:
      - 74–76: a bordélyházak
      - 77–78: a polgárok névsora
      - 80–85: tanácsai és népgyűlési felszólalások áthallásai
      - 86–88: Démophilos indítványa vesztegetési ügyekben
      - 89–91: a bírák egyben tanúk is
      - 92–93: az Areiospagos tanácsának példája

---

¹³⁶ A beszéd itt közölt vázlata N. Fisher (2001: 118) átdolgozásával készült. Lásd még Usher 1999: 280–284.

- 94–105: Az atyai vagyon elherdálása
  - 94–96: Démosthenés érveinek előzetes cáfolata
  - 97–101: A vagyontárgyak részletezése
  - 102–104: Az atyai vagyon eredete, Timarchos nagybátyjának sorsa
- 106–116: Timarchos közéleti pályája
  - 106–108: visszaélései számvizsgálóként és androsi tisztviselőként
  - 109–112: Hégésandrosszal közös sikkasztási ügye a tanácsban
  - 113–115: megvesztegetési ügye pénzügyi ellenőrként és a polgárok névsorának felülvizsgálatakor
- 116: az eddigiek összefoglalása
- IV. rész (117–176) A védelem várható érvei és előzetes cáfolatuk
  - 119–124: A prostituáltak adója, helyszínek, időpontok
  - 125–131: A „Hírnév” (*Phémé*)
  - 132–140: Az erkölcsös fiúszerelm az athéni kultúrában, Aischinés saját gyakorlata
  - 141–154: Az erkölcsös fiúszerelm és értékítélet a költők műveiben
    - 142–150: Achilleus és Patroklos Homéros *Ilias*ában
    - 151–154: a szerelm eszménye és az emberek megítélése Euripidésnél
  - 155–159: Athéni példák a derék és a romlott ifjakra
  - 160–165: A szerződések és megállapodások
  - 166–176: Démosthenés várható elterelési kísérletei a közelmúlt politikai eseményeivel és szónoki fogásokkal
    - 170–172: közzjáték — Démosthenés esete Aristarchossal
- V. rész (177–196) Következtetések és lezárás
  - 177–179: A törvények tisztelete
  - 180–184: Spárta és Athén erkölcsi példái
  - 185–195: Az erkölcs megőrzésének fontossága és a bírák biztatása Timarchos elítélésére
  - 196: befejezés

1. **Még soha senkit a polgárok közül nem zaklattam...** — Aischinés beszéde erőteljesen metrikus felütéssel kezdődik: *Οὐδένα πώποτε τῶν πολιτῶν...* (— U U — U U — U — —): egy majdnem tökéletes hexameter-nyitány, amelyet csak a *πολιτῶν* hosszú iótája zökkent ki. A szónoklattani szakmunkák eltérő módon ítélték meg, hogy a ritmikus próza milyen mértékben tartalmazhat metrikus egységeket, de a legkorábbi ránk maradt rétorikai tankönyvet író kortárs Aristotelész szerint a szónoki beszédnek csak ritmikusnak kell lennie, de nem szabad metrikussá válnia, hiszen a vers és próza műfaja nem keveredhet össze (*Rhétorika* III.8. [1408b]):

„A [szónoki] stílus nem lehet metrikus, de ritmustalan sem. A metrikus forma ugyanis nem hitelt érdemlő (mert mesterkéltnek tűnik), ugyanakkor elvonja a hallgató figyelmét: arra készíti, hogy várja, mikor tér vissza ugyanaz a metrum. [...] Ezért ritmusosnak kell lennie a beszédnek, de nem metrikusnak, mert ez esetben vers lenne. De a ritmusnak nem szabad rigorózusnak lennie, ez akkor következik be, ha egy bizonyos mértéket túllép.”¹³⁷ (Adamik Tamás ford.)

Aristotelész túlzott fennköltisége okán kerülendőnek tartja a hősi epika daktilikus ritmusát (azaz éppen azt a metrumot, amellyel Aischinész beszéde kezdődik), és megállapítja, hogy a ritmusok közül a *paian* illik leginkább a szónokláshoz, mert ez nem alkot verset, és egyben ez a legkevésbé feltűnő. Szerinte ezt alkalmazzák a rhétorok a mondat elején (— U U U) és a végén (U U U —), azonban a Démosthenész és Aischinész neve alatt ránk maradt szónoklatok egyike sem kezdődik *paian*nal,¹³⁸ sőt összességében mindkét szónoknál igen ritka ez a ritmus.¹³⁹ Az itt látható daktilikus felütés ritka, mégsem teljesen egyedülálló: Démosthenész két szónoklata is hasonló ritmussal kezdődik.¹⁴⁰

A későbbi szónokiskolai tankönyvek közül Quintilianus egyértelműen elítéli, ha egy verssor (vagy akár annak egy jól felismerhető része) szerepel a beszédben, különösen annak elején: „A legrútabb azonban, ha egész verssor jön létre a beszédben, de az is csúnya, ha egy verssor része jelenik meg, például a vers záró része a mondat végén vagy az első része az elején... Nem helyénvaló a verskezdet a beszéd elején, ahogy Livius kezdi a bevezetését: *«facturusne operae pretium sim»*.”¹⁴¹ A beszédek *prooimion*járól értekezve pedig azt is megjegyzi Quintilianus, hogy a jó bevezetés egyszerű, feltűnésmentes, amely tartózkodik a költői szabadosságtól (*poetica licentia*).¹⁴² Megállapítható, hogy a

137 „Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ), καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησι· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἤξει· [...] διὸ ῥυθμὸν δεῖ ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται. ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται ἔαν μέχρι τοῦ ἦ.” A vers és a próza műfajának különbözőségéhez lásd még: Arist. Rhet. III.1404a.20–39, 1404b1–25.

138 Kivétel a Démosthenész neve alatt fennmaradt, de bizonyosan nem általa írt, *Neaira ellen* elmondott beszéd első nyitánya, lásd [Dém.] LIX.1: Πολλά με τὰ παρακαλοῦντα ἦν... A beszéd első 15 fejezetében Theomnéstos beszél, de a szerző valószínűleg Apollodóros.

139 F. Blass szerint Démosthenész tudatosan kerülte a három egymást követő rövid szótagból álló sorozatot, így a *paian*t is: „Es besteht nun dies Gesetz darin, dass die Anhäufung von mehr als zwei kurzen Silben möglichst vermieden wird...” (Blass 1893: 105.) Vö. Dover 1997: 175. Aristotelész *paian* iránti preferenciáját kritizálja pl. Quint. Or. IX.4.110–111.

140 Dém. XXI.1.: Τὴν μὲν ἀσέλγειαν..., Dém. XXXIX.1.: Οὐδεμιᾶ φιλοπραγμοσύνη μὰ τοὺς θεοὺς... Az attikai szónoki szövegekbe megjelenő prózaritmushoz lásd McCabe 1981 (*non vidi*). A metrikus elemek prózabeli jelenlétének túlértékelésétől óv Dover 1997: 163.

141 Quint. Or. IX.4.72–75. (Adamik Tamás fordítása)

142 Quint. Or. IV.1.59.

rétorikai elmélet nem ajánlja az Aischinés által követett gyakorlatot, mégsem kell azt gondolnunk, hogy a közönség számára is visszatetsző lett volna az itt alkalmazott metrikus beszédnyitány. Aischinés valószínűleg arra számított, hogy az epikus mértékben megszólaló, kellemesen csengő hangja¹⁴³ nyomban pozitív benyomást kelt a bíróság tagjaiban, hiszen felidézi Homéros eposzainak nyitányát (*Μῆνιν ἄειδε θεὰ...*, ill. *Ἄνδρα μοι ἔννεπε...*). A tényleges hatást nem ismerhetjük, de valószínűsíthető, hogy Aischinés beszédének első szavai valahol félúton járhatnak a fennkölt elegancia és a nevetséges feltűnősködés határmezsgyéjén.¹⁴⁴

A beszéd nyitánya minden egyéb szempontból jól illeszkedik a hasonló jellegű törvényszéki szónoklatok bevezetéseinek sorába. A beszédek bevezetésének ugyanis nemcsak az a célja, hogy bemutassák az adott bírósági ügy hátterét, és kiindulópontot nyújtsanak a későbbiekben kibontakozó érvelés számára, hanem elsősorban az, hogy megragadják a hallgatóság figyelmét és biztosítsák jóindulatát (*captatio benevolentiae*). Ennek egyik szokásos módja annak hangsúlyozása, hogy a szónok még sosem kezdeményezett (ilyen) bírósági eljárást senki ellen, hanem ez az első eset, hogy így tesz. Ezzel egyrészt tapasztalannak mutatja magát, ami együttérzést kelt a hallgatóság soraiban, másrészt azt is alátámasztja, hogy ebben az esetben már ő sem tehetett másként, mint hogy bírósághoz fordult, hogy érvényt szerezzen igazának. Bár a klasszikus kori athéni átlagpolgárban igen erős volt a hajlam a pereskedésre, egyáltalán nem nézték jó szemmel, ha valaki rendszeresen, netán anyagi előnyök reményében jelent föl másokat: az ilyen embereket hivatásos feljelentőnek (*συκοφάντης*) tartották, és mélyen megvetették.¹⁴⁵ Aischinés azonban nemcsak azt igyekszik hangsúlyozni, ő nem sykophanta (hiszen még nem jelentett fel soha senkit), hanem azt is, hogy éppen Timarchos jelentgeti fel őt (lásd alább). Az athéni politikai és bírósági élet egyik jellegzetes vonása, hogy míg az anyagi előnyszerzés érdekében, vagy egy másik politikai megbízásából folytatott pereskedést elítélték, semmi kivétnivalót sem találtak abban, ha valaki nyíltan vállalta, hogy személyes bosszú sarkallta az eljárás megindítására.¹⁴⁶

143 Aischinés orgánumához lásd Dém. XIX.126. 199, XVIII.285. 313, vö. Kindstrand 1982: 17–20.

144 Aischinéstől más alkalommal sem állt távol a fennkölttség hatását vadászó, epikus lüktetésű próza, lásd pl. Aisch. III.1.: *...τὴν παράταξιν ὅση γεγένηται, καὶ τὰς κατὰ τὴν ἀγορὰν δεήσεις...*

145 A *συκοφαντία* problematikájához lásd Osborne 1990 és Harvey 1990.

146 Rhodes 1998: 160–161, Bolonyai 2001: 14.

sem közvádas feljelentéssel (γραφή) — A „közvád” itt természetesen erősen átvitt értelemben használatos. A *graphé* annyiban tekinthető közvádas eljárásnak, hogy nem csak a közvetlen sértett, hanem bárki (ὁ βουλόμενος) benyújthatta. A magyar kifejezést Horváth László nyomán használom.¹⁴⁷ A beszéd *scholion*-ja az alábbi magyarázattal szolgál a pertípusokra vonatkozóan:

„A *graphé* és a *diké* ... különböznek egymástól. *Dikének* a magán jellegű peres ügyet nevezzük, *graphénak* pedig a közügyek tárgyában indított keresetet. Az előbbinél a törvények határozzák meg a büntetést, a *graphé* esetén viszont olyan ítéletet hozhat az esküdtbíróság, amelyet csak akar. *Démostenés* a „*Meidias* ellen” mondott beszédében (Dém. XXI.45–46.) világossá teszi a különbséget. Mára viszont már annyira összekeveredett e kettő, hogy egybeolvadtak.”

A *scholion* segíti ugyan a tájékozódásunkat, de maga is magyarázatra szorul. Némi leegyszerűsítéssel valóban tekinthetünk úgy a két fő pertípusra mint magánjellegű, ill. közügyek tárgyában indított keresetre.¹⁴⁸ Ugyanakkor a büntetés dolgában félreértés áldozatává vált a *scholiastés*: bár valóban létezik a pereknek olyan felosztása, amelyben egyes perek büntetési tétele a törvényben meghatározott (ἄγωνες ἀτίμητοι), másoké pedig a bíróság által megszabott (ἄγωνες τίμητοι), ám ez a felosztás nem fedi a *scholion*-ban tárgyalt különbségtételt, mert *diké* és *graphé* egyaránt lehet *agón timétos* és *agón atimétos* is.¹⁴⁹ A félreértés oka az lehetett, hogy a *graphé* jellegű vádat, mint azt a források sűrűn említik¹⁵⁰, benyújthatott bárki, „aki csak akart” (ὁ βουλόμενος), míg „magánvádas” (*diké*-típusú) pert csak a károkozás által közvetlenül érintett polgárok indíthattak. A *scholion* e fordulatot félreértve írhatja, hogy *graphé* esetén olyan büntetést szabhat ki a bíróság, „amelyet csak akar (ὅποσον τι βούλοιο)”. A *graphé* és *diké* különbségének lényege azonban valójában abban ragadható meg, hogy míg a *diké*-típusú perek az egyénileg elszenvedett károk és jogsérelmek orvoslását szolgálták, a *graphé*-vádak esetében mindig megragadható az államot és a polispolgárok közösségét ért sérelem. Ebből adódóan sok egyéb bűn mellett a lopást, a károkozást, a testi sértést, a rágalmozást, a hamis tanúskodást, sőt még a gyilkosságot is *diké*-típusú, azaz „magánvádas” eljárás követte, míg a dezertálást, a *hybrist* (lásd 15–17), törvények szellemével ellentétes határozati javaslattevél vagy

147 Horváth 2001: 25–26.

148 Valójában ennél jóval összetettebb a helyzet, lásd Harrison 1971: 74–78, vö. Todd 1993: 98n.

149 Lásd Harrison 1971: 80–82, Horváth 2001: 24–25.

150 Vö. pl. AP IX.1, Dém. XXI.45, illetve e beszédben 32.

törvényjavaslatot (lásd 34), a *sykophantiát*, a polgárjoggal való visszaélést stb. „közváddal” (*graphé*) üldözték.¹⁵¹ A *graphé* vádtípus megalkotását Solón nevéhez köti a hagyomány¹⁵², és a terminus alapjelentése ('írás') arra utal, hogy ilyen vádat a kezdetektől fogva csak írásban lehetett benyújtani. Az eljárás megindítását követően a vádló nem ejthette a vádat, mint a *diké*-eljárások esetén, mert ebben az esetben súlyos büntetés sújtotta: ezer drachmát kellett fizetnie, és elveszítette a jogát, hogy a továbbiakban *graphé*-típusú pert indítson, azaz részleges *atimiával* sújtották. Ugyanez a büntetés vonatkozott azokra a vádlókra is, akik az esküdtek szavazásakor nem szereztek meg a szavazatok egyötödét sem.¹⁵³

sem hivatali elszámoltatással (εὐθυναί) — A *scholion* tudósítása szerint:

„euthynairól pedig akkor beszélünk, amikor valaki egy követet vagy egy állami tisztviselőt (archón) von törvény előtti felelősségre. Euthynainak nevezzük továbbá a leköszönt állami vezetők és a közvagyon kezelői ellen indított *graphékat* is. Az ő ellenőrzésükre számvevőket (*logistai*) választottak, szám szerint tízet. Néha bizony még hazaárulással (*eisangelia*) is megvádolták a hivatali elszámoltatás (*euthynai*) alatt állókat. ... A *graphé* abban különbözik az *euthynától*, hogy a *graphé* csak önálló ügyekben benyújtott kereset lehet, mint amikor azzal vádolnak valakit, hogy törvényellenes törvényjavaslatot, néphatározatot, vagy hasonlót indítványozott, az *euthyna* során viszont olyan ügyekben védi magát vádlott, amelyeket a város bízott rá mint követre, hadvezérre, vagy más egyéb tisztség viselőjére.”

Az összefoglalóan *euthynának* (vagy többesszámban *euthynai-nak*) nevezett vizsgálaton minden állami feladatot teljesítő személy átesett a tisztségének letétele után, és ha sikkasztáson érték vagy bármi más törvénytelenység gyanúja merült föl ellene, ügye bíróság elé került.¹⁵⁴ A *scholion* nem egészen pontosan számol be az *euthynai*-ról, e vizsgálat ugyanis alapvetően két részből állt, és két külön testület előtt folyt. A vizsgálat első részében tíz sorsolt számvizsgáló (*logistés*) ellenőrizte a hivatali tevékenységhez kapcsolódó pénzügyeket, azaz hogy hűségesen kezelte-e a közvagyon az illető.¹⁵⁵ A vizsgálat második része egy másik sorsolt tíztagú testület, az *euthynosok*

151 A *diké* és *graphé* elméleti különbségéhez lásd Harrison 1971: 74–78, MacDowell 1978: 57–61, Todd 1993: 99–102, 109–112; a vádtípusok felsorolását és tömör magyarázatát lásd Todd 1993: 102–109.

152 Erre utalhat az AP (IX.1) megjegyzése: „τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλευμένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων.”

153 MacDowell 1978: 64.

154 Az *euthynai* tömör összefoglalását adja Hansen 1991: 222–224. és Todd 1993: 112–113. Az *euthynai* legutóbbi részletes tárgyalását lásd Efstathiou 2007: 113–135.

155 AP XLVIII.3, LIV.2.

előtt zajlott, akik a hivatalviselés egyéb vonatkozásait vizsgálták, azaz hogy nem élt-e vissza a rábízott hatalommal a tisztségviselő, és intézkedései javára váltak-e a közösségnek. Ha a vizsgálat során feljelentés érkezett az elszámolás alatt álló tisztségviselő ellen, akkor ügye a bíróság elé került.¹⁵⁶ Aischinést *euthynai* keretében vádolta meg hivatali visszaéléssel Timarchos és Démosthenész, lásd alább e caputon belül.

igen mértéktartónak (μέτριος) mutatkoztam minden ügyben — Aischinész nyomban az első mondatban kijelöli a beszéd egyik kulcsfogalmát: a mértéktartást. Ha ellenfelét azzal vádolja, hogy mindenféle önuralom nélkül élte szabados és züllött életét, akkor érthető, hogy a szónok saját magát mindvégig a vádlott kontrasztjának mutatja: önmegettartóztató és a helyes mértéket mindenben szem előtt tartó, azaz *metrios* embernek.¹⁵⁷ Ezt a képet sugallja a beszéd narratív felépítése is, amelynek lényegi szervező eleme a késleltetés és az ebből származó fokozás: az előzményeket ismerő hallgatóság Timarchos gyalázatos tetteinek ecsetelését várja, de a színes narratívát szándékosan késlelteti a szónok a törvényszövegek bőséges, objektivitást sugalló (még ha olykor szándékoltan félrevezető) idézésével, lásd **4–36**. A törvények lajstromán belül is érvényesül a visszafogottság és a fokozás, hiszen Aischinész látszólag módszeresen végigilemzi a jogszabályokat a gyermekkortól kezdve az ifjakon át a felnőttekre vonatkozóig, míg eljut a per tényleges jogi alapjául szolgáló törvényig.¹⁵⁸

Timarchos — A per vádlottjának korábbi életéről élénk (és erősen elfogult) képet nyerünk a beszédből, de ezen kívül nagyon keveset tudunk róla.¹⁵⁹ Timarchos (PA 13636) Arizélos fia volt, és Sphéttos *démós*ból származott. Valószínűleg Kr. e. 391/0-ben, vagy valamivel hamarabb született (lásd **41–42, 49, 109**) vagyonos családba (**101**), apját még gyermekkorában elveszítette (**103**). Aischinész és Démosthenész is egyetértenek abban, hogy fiatalon Timarchos átlagon felüli külsővel rendelkezett,¹⁶⁰ ami igen népszerűvé tehetette őt mind a kortársak, mint a felnőtt férfiak körében. Fiatal korában talán orvosi hivatást fontolgatott (**40**), de végül úgy döntött, hogy politikai pályára

---

¹⁵⁶ AP XLVIII.4–5.

¹⁵⁷ E mértéktartást később is sűrűn hangsúlyozza a beszéd során (**3, 37–39, 42, 51, 55, 70, 103, 141, 147, 162**), és ennek részeként használja a *praeteritio* szónoki technikáját is, lásd 121. oldal.

¹⁵⁸ Edwards 2004: 350.

¹⁵⁹ A Timarchosra vonatkozó legrészletesebb életrajz: Fisher 2001: 20–23.

¹⁶⁰ Lásd **41, 75**, vö. Dém. XIX.233.

lép: Kr. e. 361/0-ban már a tanács (*bulé*) tagja volt (109), később pedig számvizsgáló (*λογιστής*), athéni megbízott Andros szigetén (107), illetve az Euboiában állomásozó zsoldosok pénzügyi ellenőre (113). Jó kapcsolatban állt Hégésipposzal (64, 71), így feltehetően kezdetektől fogva markáns makedónellenes politikát folytatott, 347/6-ban pedig ismét a tanács tagja volt, és számos alkalommal fölszólt a tanácsban és a népgyűlésen is.¹⁶¹ Amikor a philokratési békét előkészítő követséggel meghasonlott Démosthenész oldalán bevádolta Aischinészt, már elismert, középkorú politikusnak számított, ráadásul nyilván tapasztaltabbnak is, mint a közéletben szinte újonc Aischinész vagy a mindkettejükénél ifjabb Démosthenész.¹⁶² Karrierjét Aischinész váratlanul sikeres viszonvádjá zúzta szét: hiába lépett föl mellette Démosthenész (lásd 94, kommentárral), és hiába próbálta fölkelteni a bírák szánakozását idős édesanyjának és gyermekeinek bemutatásával,¹⁶³ az ellene indított pert elveszítette, és a bíróság döntése értelmében *atimiá*val (a polgárjog elvesztésével) sújtották.¹⁶⁴ Későókori források tudósításából arra következtethetünk, hogy Timarchos kísérletet tett a közéletbe való visszatérésre, ám a *sykophant*ésként számon tartott Aristogeitón (PA 1775) bevádolta és elítéltette, mint törvénytelen gyámot (*ἐπίτροπος*).¹⁶⁵

Timarchos családjáról egy márvány sírlékythos árul el további részleteket, amelyet az athéni Benaki Múzeumban őriznek (inv. ΓΕ 27839): az edény oldalára vésett domborműves jeleneten egy ülő nőalak és két álló férfialak búcsújelenetét (*dexiōsis*) látjuk az alábbi felirattal: „ΔΕΙΠΥΛΗ ΤΙΜΑΡΧΟΥ ΤΙΜΑΡΧΟΣ ΑΡΙΖΗΛΟΥ ΖΗΛΙΑΣ ΑΡΙΖΗΛΟΥ”. Deipylé tehát Timarchos leánya, Timarchos és Zéliasz pedig testvérek, mindketten Arizélos fiai. Az elhunyt személye bizonytalan, a lékythost Kr. e. 355 és 345 közé datálják.¹⁶⁶

161 Lásd 26, 80–85, vö. Dém. XIX.286.

162 Démosthenész Kr. e. 384/3-ban született, tehát mintegy hét évvel volt fiatalabb Aischinésznél és Timarchosnál.

163 Dém. XIX.283. Démosthenész nem utal Timarchos feleségére.

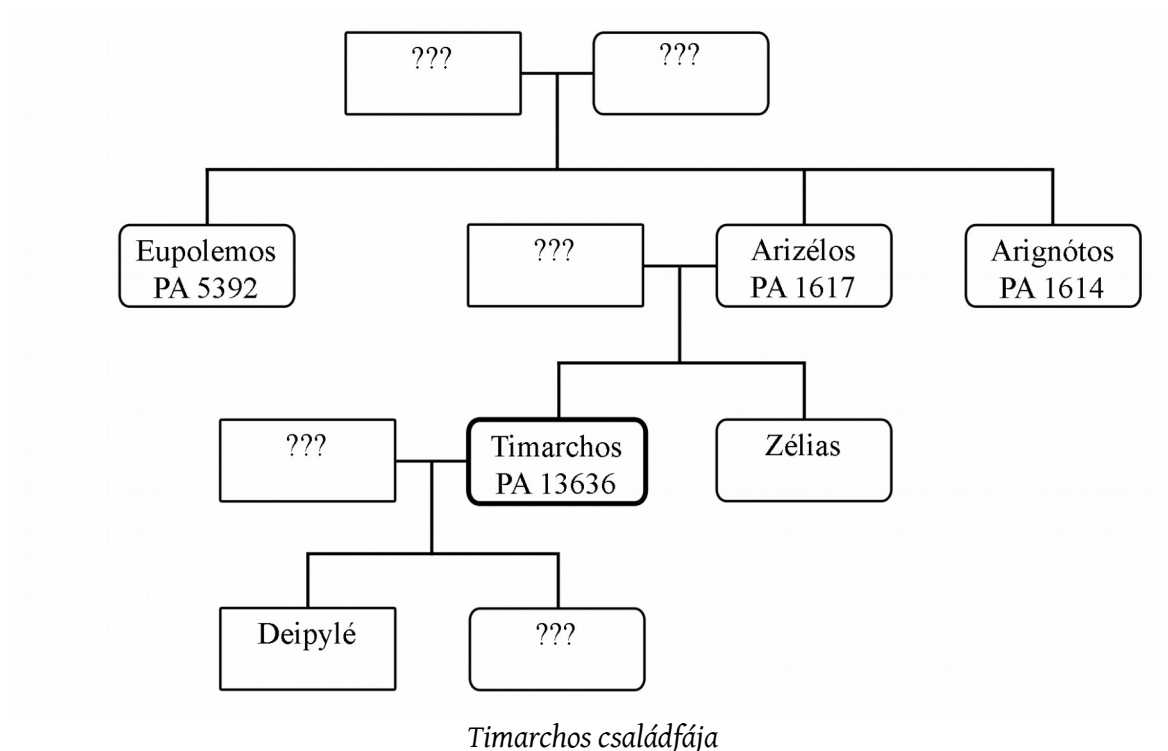
164 Nem hiteles a Plutarchosnak tulajdonított *Tíz szónok élete* c. mű értelmezése, amely szerint Timarchos a törvényszék elmarasztaló ítéletét követően felakasztotta magát. („ἐγράψατο δὲ [sc. Αἰσχίνης] καὶ Τίμαρχον ἐταιρήσεως· ὁ δ' ἐκλιπὼν τὸν ἀγῶνα αὐτὸν ἀνήρτησεν, ὥς πού φησι Δημοσθένης”, Plut. X *Orat. Vit.* 841a.) Démosthenész nem állítja, hogy Timarchos felakasztotta magát, csak annyit mond, hogy Aischinész „eltette láb alól azok egyikét, akik számvevő bizottság előtt megtámadták” (Gyomlay Gyula fordítása, Dém. XIX.2: „τὸν μὲν ἀνήρτηκε τῶν ἐπὶ τὰς εὐθύνας ἐλθόντων”), és e szavak utalhatnak a polgárjog elvesztésével járó politikai megsemmisülésre is, lásd MacDowell 2000: 205.

165 Lásd Harpok. s.v. *Αὐτοκλείδης*, Suda s.v. *Ἀριστογείτων* és *Τίμαρχος*.

166 Clairmont 1993–1995: iii.342. Fotó és további információ:

<http://www.google.com/culturalinstitute/asset-viewer/marble-funerary-lekythos/IgGuX4KEolWbcw?hl=en> (Letöltve: 2014.05.10.)

Az összegyűjtött adatok alapján Timarchos családi kapcsolódásait az alábbi családfa ábrázolja (lásd még 101):

a törvényt lábbal tiporva (παρὰ τοὺς νόμους) szónokol — Ti. ha a vádak igazak, akkor Timarchosnak egyáltalán nem lett volna joga az athéni népgyűlésen beszélni, lásd 20, 28–32.

engem pedig ... feljelentők szorongatnak (καὶ αὐτὸς ἰδίᾳ συκοφαντούμενος) — Utalás a Timarchos (és Démosthenész) által kezdeményezett hivatali elszámoltatásra. Aischinész célja, hogy igazolja: ő maga legkevésbé sem hivatasos feljelentő, nem is lehet az, hiszen még soha senkit nem jelentett föl. Éppen ellenkezőleg: ő a feljelentők áldozata, aki kénytelen a bíróság előtt védeni magát, vö. 3.

(ahogy erre a beszédem során rá fogok mutatni) — E megjegyzése ellenére Aischinész az egész beszéd során mélyen hallgat arról, hogy milyen vádakkal illette őt a „sykophanta” Timarchos, hiszen maga a Timarchos ellen indított kereset sem más célt szolgál, mint hogy e megelőző csapással elterelje a figyelmet az ellene benyújtott vádról a követi működését illetően. A *scholion* magyarázatképpen megjegyzi: Aischinész „arra fog rámutatni, hogy Timarchos mi módon becstelenítette meg a várost, és nem arra, hogy

*miképpen vált ő maga feljelentők áldozatává, hiszen vádbeszédet mond, nem védőbeszédet.*¹⁶⁷

A zárójelbe tett mondat azonban értelmileg aligha vonatkozhat Timarchos becstelen viselkedésére — ha így volna is, akkor meg kellene állapítanunk, hogy vagy a szónok vétett stílushibát, hiszen nem a megfelelő gondolat után illesztette be a zárójeles egységet, vagy pedig a szövegahagyomány tekinthető romlottnak. Valószínűbbnek tűnik, hogy beszéd írója nem véletlenül teszi ezt a megjegyzést. A jelenlévők többsége alighanem jól tudta, hogy mivel vádolta meg Aischinést Timarchos, és az sem lehetett rejtély, hogy a most folyó tárgyalás éppen e korábbi, Timarchos által benyújtott vád miatt kezdődött és került bíróság elé. Aischinés tehát azért ígérte, hogy el fogja magyarázni az őt ért vádakat is, mert tisztában volt azzal, hogy a hallgatóság (főleg kezdetben) kíváncsi volna rá. Később viszont azért nem tért vissza e kérdésre, mert úgy számított, hogy sikerült a bírák figyelmét teljes egészében Timarchos züllött múltja felé fordítani, s így már nem tűnt föl senkinek, hogy Aischinés nem is beszél arról, amit az elején megígért.¹⁶⁸

2. **jegyző** — Az athéni államberendezkedés számos jegyzőnek (γραμματεὺς) nevezett hivatali alkalmazottat foglalkoztatott,¹⁶⁹ melyek közül egyiknek a feladata feladata volt a perbeszéd megkezdése előtt az írásos vádirat ismertetése,¹⁷⁰ valamint a vád- és védőbeszéd által idézett dokumentumok (törvénszövegek, szerződések, levelek, tanúvallomások, stb.) felolvasása a bírák számára.¹⁷¹ Politikai karrierjét megelőzően Aischinés is dolgozott jegyzőként, jóllehet nem a bíróságon, hanem a Buléban és hivatalnokok mellett.¹⁷²

...igaz a közhely, amelyet az állami perekre szokás mondani: a magánviszályok gyakran válnak a közügyek javára — E mondat megerősíteni látszik azt a közvélekedést, hogy egy homályos múltú politikusnak mindaddig nincs félnivalója, amíg nem keresztezi egy másik politikus anyagi vagy politikai érdekeit. Ha azonban ez bekövetkezik, akkor

167 Schol. in Aisch. I.1 [2]: „ὁν τρόπον οὗτος καταισχύνει τὴν πόλιν, οὐχ ὁν τρόπον συκοφαντεῖ αὐτόν. πάρεστι γὰρ κατηγορήσων, οὐκ ἀπολογησόμενος.”

168 Vö. 173: Démosthenés „úgy tereli majd el a pert és a ti figyelmeteket, hogy észre sem veszitek.”

169 Az AP ezek közül ötöt említ: a prytaneia-jegyzőt (AP LIV.3), a törvények jegyzőjét (AP LIV.4), a démos jegyzőjét (AP LIV.5), a thesmothetések jegyzőjét (AP LV.1–2; LIX.7; LXIII.1), valamint az itt szereplő bírósági jegyzőt. Az egyes jegyzők megnevezéséhez és feladatköreikhez lásd Ferguson 1898, Rhodes 1972: 134–143.

170 Ennek paródiáját olvashatjuk Aristophanésnál (Vesp. 894–897).

171 AP LXVII.3.

172 Dém. XIX.249. Erre vonatkozóan lásd még a IV. fejezetet.

e másik politikus (ahogy Aischinés is) az állam és a saját érdekeit egyszerre hangsúlyozva támadhatja meg riválisát, hiszen ha a becstelen politikus eltűnik, azzal az állam élete is tisztábbá válik. Másrésről azonban az is nyilvánvaló, hogy az említett „magánviszály” valójában politikailag motivált ellenségeskedés, és nem valóban privát jellegű nézeteltéréseken alapul, amint azt a közbírási perek esetében el is várták.¹⁷³

3. **...ha észnél lett volna (ἔσωφρόνει), nem kezdett volna feljelentgetni engem.** — A *σωφρονέω* minden jelentésárnyalata egyetlen magyar szóval visszaadhatatlan, ugyanis a *sóphrosyné* szócsaládja a beszéd másik kulcsfogalma a *metrios* mellett. A *σῶς* 'ép' és a *φρήν* 'szív, ész' szavak összetételéből létrejött tövet Aischinés igeként (*σωφρονέω*), elvont főnévként (*σωφροσύνη*), melléknévként (*σώφρων*) és adverbiumként (*σωφρόνως*) is gyakran használja.¹⁷⁴ Az előfordulás gyakoriságát beszédekre lebontva mutató alábbi táblázat önmagában véve is bizonyítja, hogy a szónok kiemelt jelentőséget szán e fogalomnak.

	<u>Aisch. I.</u>	<u>Aisch. II.</u>	<u>Aisch. III.</u>	Összesen
<i>σωφρονέω</i>	5	1	4	10
<i>σωφρόνως</i>	1	1	2	4
<i>σωφροσύνη</i>	10	1	0	11
<i>σώφρων</i>	11	2	5	18
<i>τὸ σῶφρον</i>	1	0	0	1
Összesen	28	5	11	44

Aischinés fennmaradt három beszédében összesen 44 alkalommal találkozunk a szócsalád elemeivel, ám ezeknek csaknem kétharmada, azaz 28 előfordulás a Timarchos ellen mondott beszédre esik.¹⁷⁵ Összehasonlításképpen: Démosthenés 61 fennmaradt beszédében (*Orationes*), valamint összegyűjtött bevezetőiben (*Exordia*) és leveleiben (*Epistulae*) összesen 72 ízben fordul elő a *sóphrosyné* szócsaládjának valamely tagja, és ebből 8 előfordulás esik az Aischinés ellen elmondott két beszédre (Dém. XIX és Dém. XVIII).¹⁷⁶

¹⁷³ Kurihara 2003: 465–466.

¹⁷⁴ Az előfordulásokhoz lásd Preuss 1926: 170.

¹⁷⁵ S. Preuss szerint (1926: 170) csak 42-szer fordul elő a szócsalád, de a TLG segítségével megállapítható, hogy két elemet nem vett föl indexébe: Aisch. I.151 és III.197.

¹⁷⁶ Az összesen 72 előfordulásból nem kevesebb, mint 20 a kétes hitelességű beszédekből származik. A *Szerelemről* (*Eroticus*) címet viselő epideiktikus szónoklat az egyetlen beszéd, amelyben valóban

A *sóphrosyné* és származékszavai a jelentésárnyalatok szokatlan gazdagságát mutatják a homérosi eposzoktól kezdve az archaikus költészetten át a klasszikus kori Athén drámájának és prózájának nyelvéig.¹⁷⁷ Ezeknek közös eleme egyfajta józan megfontoltság, amely számos formában megnyilvánulhat akár intellektuális, akár morális értelemben.¹⁷⁸ Adriaan Rademaker szerint az attikai szónokok ránk maradt beszédeiben három jellemvonásban csúcsosodik ki a *sóphrosyné* erénye, azaz háromféleképpen értelmezhető maga a fogalom. A *sóphrón* polgár 1) illedelmes a társadalmi kapcsolataiban és szexuális viselkedésében, mérsékelt a vágyai és a költségei terén; 2) igazságos és törvénytisztelő, nem hajlik könnyen az erőszakra és a *hybris*re (lásd 102skk. old.); 3) csöndes és *ἀπράγμων*, aki kerüli a pereskedést.¹⁷⁹ Aischinés e beszédben szinte mindig kétértelmű módon használja a szócsalád elemeit, szándékosan játszva az eltérő jelentésekkel. A felszínes jelentés igen sokféle lehet: az itt szereplő mondatban például a *σωφρονέω* jelentése: helyes, „józan” gondolkodásból fakadó ésszerű döntést hozni, azaz „észnel lenni”. A háttérben azonban már ekkor is (és a beszéd során minden említéskor) kitapintható a szónok által sugallt jelentés: a *sóphrón* személy a helyes szexuális erkölcsnek megfelelő módon viselkedik, azaz nem hagyja, hogy a testi élvezetek iránti vágy irányítsa az életét. A szónok éppen ennek képességét vitatja el Timarchostól, amikor saját teste ellen is vétkező *hybristés*nek (*ὕβριστήν ... εἰς τὸ σῶμα τὸ ἑαυτοῦ*) titulálja ellenfelét,¹⁸⁰ saját magát pedig a *sóphrosyné* megtestesítőjeként és védelmezőjeként ábrázolja, aki a fiatalok erkölcsös nevelése miatt aggódik, és e perrel is csupán az a célja, hogy azt megőrizze (lásd **8–10, 22, 117, 121, 155, 191, 195**) — Démosthenés ezért gúnyosan „erkölcsösőznek” (*σωφρονιστής*) nevezi majd őt.¹⁸¹ A felszínen tehát józan megfontolásként vagy egyszerűen

---

számottevő gyakorisággal találkozunk a *sóphrosyné* szócsaládjával: ebben 11-szer fordul elő, ám ez a szöveg szinte biztosan nem Démosthenéstől származik (Worthington 2006: 40). A statisztika elkészítéséhez az *Index Demosthenicus* (Preuss 1892) mellett a TLG adatbázisa nyújtott segítséget.

177 Rendkívül adatgazdag, bár ma már kissé elavult szemléletű alpmű: North 1966.

178 A fogalom intellektuális és morális tartalma azonban soha nem különült el élesen egymástól: „*Σωφροσύνη* est santé d'esprit, soit intellectuelle, soit éthique. Bien que ces deux moments divergent, ils ne sont pas séparés dans la conscience grecque.” (De Vries 1943: 99.)

179 Rademaker 2005: 234–247.

180 Lásd **108, 116, 185, 188**. A *hybris* mint a *sóphrosyné* ellentéte, lásd MacDowell 1976: 21.

181 Dém. XIX.285: „isten ments, hogy városunk fiatalsága olyan erkölcsösőzőkre szoruljon, mint Aphobétos és Aischinés!” (*μη γάρ οὕτω γένοιτο κακῶς τῇ πόλει ὥστ' Ἀφοβήτου καὶ Αἰσχίνου σωφρονιστῶν δεηθῆναι τοὺς νεωτέρους*.) Aischinés válasza: Aisch. II.180.

erkölcsként értendő fogalom a mélyben mindig ugyanarra utal: a végtelen szexuális vágy féken tartásáról, amire Timarchos képtelen.¹⁸²

Aischinés rögtön a beszéde elején kijelenti, hogy Timarchos nem szükségképpen került a jelenlegi helyzetébe, hanem azért vádolja (és reményei szerint győzi majd le) őt Aischinés, mert amaz korábban följelentette őt. Mindennek fényében érdekes válasz adódik arra a magától értetődő, ám a beszéd során később már érthető okokból nem érintett kérdésre, hogy ha egy volt prostituált nem beszélhet a nép előtt, akkor miért csak most, sokéves zavartalan politikusi működés után indult meg Timarchos ellen a szónoki alkalmassági vizsgálat (δοκιμασία ῥητόρων)?

4. **három államforma van a világon** — Aischinés magabiztos államelméleti fejtegetését szinte szó szerint megismétli a Koszorú-ügyben mondott beszéde bevezetésében is.¹⁸³ Az államformák hármas tagolása a Hérodotosnál olvasható nevezetes fiktív perzsa államelméleti vita (Hdt. III.80–83) óta közzismert a művelt athéni hallgatóság számára. Hérodotos szerint mind a három államforma mellett lehet érveket felhozni, azaz mindegyik lehet jó, és a szintén Kr. e. V. századi Pindaros hasonlóan látja: az egyenes beszédű ember mindháromban boldogul.¹⁸⁴ A Kr. e. IV. században Platón¹⁸⁵ és különösen Aristotelész¹⁸⁶ ennél összetettebb rendszer szerint osztályozta az államformákat. Isokratész viszont Aischinéshez hasonlóan azt állítja a *Panathénai* című beszédében, hogy három államforma létezik: az oligarchia, a demokrácia és a monarchia. Abban viszont már merőben eltér Aischinéstől, hogy szerinte e három közül bármelyik lehet helyes, ha a legjobbak vezetésével valósul meg: „bármelyik államformában élők közül azok járnak el helyesen saját maguk és mások számára is, akik azokat bízzák meg a hivatalviseléssel és az egyéb ügyek intézésével, akik a polgárok közül a legrátermettebbek, és a legjobb és legigazságosabb módon látják el a feladataikat.”¹⁸⁷ Aischinés

182 A szócsalád előfordulásai a beszédben: 3, 6, 7, 9, 11, 20, 22, 25, 48, 121, 122, 123, 133, 137, 139 (háromszor), 140, 141, 151 (kétszer), 156, 158, 159, 180, 181, 182, 189. Vö. Fisher 2001: 125–126; Lape 2006: 143.

183 Aisch. III.6.

184 II. *pythói óda*, 86–88.: ἐν πάντα δὲ νόμον εὐθύγλωστος ἀνὴρ προφέρει, / παρὰ τυραννίδι, χυπότην ὁ λάβρος στρατός, / χῶταν πόλιν οἱ σοφοὶ τηρέωντι.

185 Például *Törvények*, 693d (kétféle államforma), *Állam*, 445c (ötféle állam).

186 Aristotelész például a *Politika* III. és IV. könyvében (lásd különösen: Arist. *Pol.* 1279a–b) az általa alkotott kétszer hármas beosztásban az államformák eltorzult formáját nevezi tyrannissnak, oligarchiának és demokráciának.

187 Isok. XII.132: Ἐγὼ δὲ φημὶ τὰς μὲν ἰδέας τῶν πολιτειῶν τρεῖς εἶναι μόνας, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν, μοναρχίαν, τῶν δ' ἐν ταύταις οἰκούντων ὅσοι μὲν εἰώθασιν ἐπὶ τὰς ἀρχὰς καθιστάναι καὶ τὰς ἄλλας πράξεις τοὺς ἱκανωτάτους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς μέλλοντας ἄριστα καὶ δικαιοτάτα τῶν πραγμάτων ἐπιστατήσιν,

mintha hízelegni akarna hallgatóságának, a demokratikus államberendezkedésű Athén polgárainak, amikor eleve hibásnak és szükségképpen törvénytelennek állítja be a kevesek uralmát és az egyszemélyi vezetést, a törvényes rendet pedig a demokráciával azonosítja.¹⁸⁸

5. a demokráciában élők személyét és az államuk biztonságát a törvények garantálják —

A közhelyes igazságon túl Aischinés hangsúlyozza, hogy a törvények a polgárok személyét (szó szerint: a testét, σώματα) is védik, hogy ne szennyezhesse be őket semmilyen törvénytelenység. A testi sértetlenség a polgári identitáshoz is hozzátartozott, hiszen a rabszolgákkal ellentétben egy polgárt nem lehetett kínvallatás alá vonni.¹⁸⁹ Ezen felül nem nehéz észrevenni a Timarchos testére vonatkozó áthallást: aki nem tartja be a törvényeket, annak testét nem védik meg a törvények. Timarchos kicsapongó élete (azaz a testével elkövetett bűnök) éppen a testére hulltak vissza, hiszen Aischinés állítása szerint az egykor viruló ifjúból visszataszító külsejű ember vált, lásd 26.

erőszakkal — A kifejezés (ἐν χειρῶν νόμῳ) Hérodotosznál (VIII.89) és Polybiosnál (I.34.5, V.111.6) is azt jelenti: „ütközetben, közelharcban”.

6. mekkora gondot fordított az erkölcsi mértékletességre (σωφροσύνη) — A σωφροσύνη felszínes értelme itt is az erkölcsi mértéktartás és általában véve az erkölcsös élet, de a mögöttes jelentés mindvégig a testi szerelemben tanúsított mértéktartás, lásd fent.

Ezzel a mondattal kezd bele Aischinés a beszéd első nagy egységébe, a törvények tárgyalásába. Részletes felsorolást nyújt mindazokról a törvényekről, amelyek szerinte jelentőséggel bírnak Timarchos ügye szempontjából, és ezek a törvények kivétel nélkül kapcsolatba hozhatók a vád kulcsfogalmaként bevezetett *sóphrosyné* eszményével, hiszen egy józan megfontoltsággal, erkölcsi tartással rendelkező polgár sosem szegne meg egyet sem az itt tárgyalt pontok közül. Aischinés a törvények lehengerlő katalógusával olykor kimondatlanul, máskor kimondva is azt sugallja a hallgatóságának, hogy Timarchos valamennyi itt felsorolt törvényt megszegte, még akkor is, ha egy részük nyilvánvalóan nem rá tartozik. A felsorolás élén álló jogszabályok (a tanítókról, kísérő rabszolgákról, karvezetőkről, a prostitúcióra

---

τούτους μὲν ἐν ἀπάσαις ταῖς πολιτείαις καλῶς οἰκῆσιν καὶ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους.

188 Lásd Lane Fox 1994: 144–145.

189 Lásd még Fisher 2005: 73–74.

kényszerített fiúkról és a kerítőkről, lásd **9–14**) nem Timarchos bűneire vonatkoznak, legföljebb vele szemben követhettek volna el efféle vétkeket, de erről a beszédben nem esik szó.¹⁹⁰

Aischinésnek más okai is lehettek, hogy szó szerint és szabadon idézett törvényszövegek kusza kavalkádjával borítsa el hallgatóságát. Ezzel egyrészt igazolni tudta a jogszabályokban való jártasságát, amelyet nyilván jegyzőként szerzett magának.¹⁹¹ Másrészt a sok törvény felolvasásával elbizonytalanította a bírakat, hogy melyik is lehet a számos jogszabály közül az, amelyik a jelen helyzetre vonatkozik – hiszen a vádat csak az egyik törvény (esetünkben a szónokok alkalmassági vizsgálata)¹⁹² alapján lehetett benyújtani, mire azonban idáig eljutott a szónok, addigra már elhangzott a *hybris*re és a prostitúcióra vonatkozó törvény szövege is. Ezeknek a rendelkezéseit ügyesen keveri majd össze a **72–73.** caputban, amikor azt indokolja meg, hogy miért nem várható a szégyenletes tetteket igazoló tanúk föllépése. A gyermekek és a fiatalokra vonatkozó törvények felsorolásával ráadásul feléleszthette az athéni ifjúság erkölcsös jövője iránt érzett aggodalmat a hallgatóságban, amelyre a Timarchos elleni vádbeszéd stratégiáját alapozta.¹⁹³

a mi egykori törvényhozónk, Solón, és hasonlóképp Drakón — Drakón a hagyomány szerint Kr. e. 621-ben foglalta írásba legendásan szigorú törvényeit, amelyek közül Solón (Kr. e. 594?) csak a nem szándékos emberölésről szóló törvényt hagyta érvényben.¹⁹⁴ A történettudomány igyekszik megkülönböztetni *Solón törvényeit* a *solóni törvényektől*, azaz a feltehetően valóban általa hozott rendelkezéseket azoktól a törvényektől, amelyeket valamely későbbi időszakban Solón nevéhez kapcsolt, neki tulajdonított a hagyomány. Az attikai szónokok szívesen hivatkoztak koruk számos jogszabályára mint solóni törvényre.¹⁹⁵ Az athéni történelem nevezetes és legendás

---

190 „Itt még nem magához a fiúhoz beszél a törvényhozó, hanem csak a hozzátartozókhoz.” (18) Később nagyvonalúan hozzáteszi, hogy „mindazokban [...], amelyekben gyermekként vétkezett a saját teste ellen, fölmentem őt.” (39, lásd az ide vonatkozó kommentárt.)

191 Ugyanezt a taktikát használja a Koszorú-perben a Ktésiphón ellen mondott beszédében, lásd Aisch. III.9–48.

192 Lásd **28**, kommentárral.

193 Lásd a IV. fejezetet, ill. Fisher 2001: 61–65.

194 AP VII.1. A törvény töredéke (IG I³ 104) egy Kr. e. 409/408-ból származó feliraton maradt ránk.

195 Solón törvényeit Ruschenbusch (1966) próbálta összegyűjteni, de a módszerek és az eredmények máig vita tárgyát képezik (Scafuro 2006: 175–180). A szónokok által hagyományozott archaikus és solóni törvényekhez lásd Rhodes 1993: 53–64, valamint Rhodes 2006: 248–260. A Kr. e. 403-ban megreformált athéni törvények korpuszára a továbbiakban is mint „Solón törvényei”-re hivatkoztak, lásd Clinton

alakjainak említése mindössze azt a célt szolgálja, hogy Aischinés súlyt adjon a szónok által nemsokára idézett és (olykor önkényes módon) értelmezett törvényeknek.

valamint az akkoriban élt többi törvényhozó is — N. Fisher szerint Aischinés valójában aligha gondolhat más törvényhozókra az említetteken kívül,¹⁹⁶ a *scholion* szerint viszont azokra az athéni politikusokra utal, akik röviddel Solón után működtek Athénban, s az volt a fő érdemük, hogy nem törölték el Solón törvényeit.¹⁹⁷

7. másodszor a serdülő ifjakról — A különböző életkorú fiatalokra alkalmazott antik terminológia nem teljesen következetes, Aischinés azonban világosan megkülönbözteti a gyermekeket és a serdülőket, elválasztva őket a felnőtt férfiak további korcsoportjaitól. A *scholion* szerint a serdülőkor kezdetéig gyermekeknek (*παῖδες*) nevezték őket; a *μειράκιον* elnevezés pedig a serdülőkor kezdetétől az ephébosi szolgálatot követő férfivá avatásig illetve az ifjakat.¹⁹⁸

[törvények,] amelyek nemcsak a magánemberekre, de a szónokokra is érvényesek — Ez az első alkalom, hogy világosan érezhető az ironikus él a „rhétór” említésekor, mintha ma rezignált általánosítással „a politikusok”-ról beszelnénk.¹⁹⁹ Az irónia szándékoltságát valószínűsíti, hogy egyáltalán nem ismerünk olyan törvényt, amely csak magánemberekre vonatkozna, de szónokokra nem, viszont a későbbiekben említett prostitúció elleni törvény (*εταίρησεως γραφή*, lásd 19) szónokok alkalmassági vizsgálata (*δοκιμασία ρητόρων*, lásd 28) esetében éppen fordítva áll a helyzet: a szabályok az aktív politikusokra vonatkoznak, a magánemberekre azonban nem, vö. 195. C. Preus szerint Aischinés rétorikai alapállása mindhárom ránk maradt beszédében erőteljesen rhétór-ellenes: saját magát magánembernek (*ιδιώτης*) ábrázolja, ellenfeleit pedig dörzsölt politikusoknak (*ρήτορες*).²⁰⁰

8. amelyek nemcsak a magánemberekre, de a szónokokra is vonatkoznak — A régebbi szövegkiadók egy része (Bekker, Schultz és Franke) kirekeszti e tagmondatot, és Fr.

1982: 29–30, Németh 1986: 297–311.

196 Fisher 2001: 127.

197 *Schol. in Aisch.* I.6 [20]: τοὺς μετὰ Σόλωνα λέγει, οὐχ ὡς αὐτοὶ ἐνομοθέτησαν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔλυσαν. τῷ γὰρ μὴ λῦσαι δηλοῦσι συντιθέμενοι.

198 *Schol. in Aisch.* I.7 [21]: παῖδας τοὺς ἀνήβους, μείρακας τοὺς ἀρξαμένους ἡβᾶν, ἕως ἂν ἐκ τῶν ἐφήβων ἐξελθόντες ἐγγραῶσιν εἰς ἄνδρας. Az egyes korosztályok megnevezése bizonytalan, ehhez bővebben lásd Roisman 2005: 11, Davidson 2006: 38–51, Matuszewski 2011: 75–76.

199 A politikusok megjelölésére alkalmazott fogalmakhoz lásd Ober 1989: 105–108. A *rhétór* terminus jelentésváltozataihoz lásd Arthurs 1994: 1–10. (különösen: 6.)

200 Preus 2012: 211–213. (A Timarchos-beszédre vonatkozóan: 25–84.)

Blass súlyos szónoki stílushibaként értékeli ezt a helyet,²⁰¹ ám valószínűbbnek tűnik, hogy Aischinés szándékosan ismételi, hogy ezzel is hangsúlyosabbá tegye az ironikus hatást.²⁰²

gyermekünk helyes viselkedéséről (περὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν παίδων) — A κόσμος-ból képzett εὐκομία szintén fontos értékfogalom, a nevelés és a közélet kultúrájának fokmérője a fent említett σωφροσύνη mellett. Az erről szóló törvényhez lásd 22.

9. a tanítókról (διδάσκαλοι) — Aischinés nyilvánvalóan jól ismerte a tanítók helyzetét a korabeli Athénben, hiszen apja, Atrométos is tanítóként (γραμματιστής) kereste a kenyerét, és Aischinés állítólag segédkezett is mellette az iskolában (Dém. XIX.249, XVIII.258).²⁰³ A továbbiakban azokról a szabályokról szól, amelyek az oktatás fő színhelyéül szolgáló iskola (διδασκαλεῖον) és tornacsarnok (παλαίστρα) rendjére vonatkoznak. Az előbbiben írást-olvasást, költészetet, zenét és számtant tanultak a diákok, az utóbbi pedig a testedzés helyszíne volt.²⁰⁴

A betűvetést oktató iskolák létezését a Kr. e. V. század elejétől kezdve igazolják források,²⁰⁵ de feltehető, hogy eredetük és hagyományaik a Kr. e. VI. századba nyúlnak vissza. Az Aischinés által szabadon idézett törvény solóni eredete mindenesetre igen kétséges. Az írás-olvasást és számolást tanító *didaskaleionok* mellett a hellénisztikus korra igen elterjedtté váltak a serdülő ifjak testi-szellemi nevelésével foglalkozó, többnyire magánalapítványból fenntartott *gymnasionok*.²⁰⁶ Az iskolák működését szabályozó törvények az itt említetteken kívül nem ismertek a polisvilág klasszikus korszakából, azonban viszonylag nagy számban kerültek elő a hellénisztikus kor századaiból. Közülük a legteljesebb a makedóniai Beroiában talált, a Kr. e. II. század első felére datált feliraton (*I.Beroia 1.*) maradt fenn, amely tartalmában jól illeszkedik az Aischinés által vázolt Kr. e. IV. századi helyzethez: szabályozza a tanító (*gymnasiarchos*) életkorát, a *gymnasion* nyitvatartását, felsorolja, hogy ki nem

---

201 Blass 1880: 194.

202 Fisher 2001: 129.

203 Lásd az Aischinés életrajzáról szóló fejezetet.

204 Az iskolai tananyaghoz lásd Plat. *Prt.* 325d–326c.

205 Chios szigetén 496-ban (Hdt. VI.27), a szintén Égei-tengeri Astypalaián a 490-es években (Paus. VI.9.6–7) már működött iskola, lásd W. V. Harris 1989: 57–60. A perzsa invázió idején kiűrt Athénből elmenekített gyermekeknek államköltségen szervezték meg az oktatást Troizénban (Plut. *Them.* 10), lásd Németh 2013: 17–18. Az klasszikus kori görög neveléshez lásd még Hoffmann 2009.

206 Ehhez lásd Bobou 2013: 2316–2317 és Skaltsa 2013b: 3008–3010. Két hellénisztikus kori alapítványi iskola alapítási felirata magyarul is olvasható, lásd Németh 2013: 18–22.

látogathatja az iskolát (többek közt például olyan személy, korábban áruba bocsátotta a testét [ἡταιρενκώς]). A beroiai felirat megerősíti, hogy a *gymnasion*okra (és feltehetően a *didaskaleion*okra is) vonatkozó hasonló szabályok már Aischinés korában is érvényben lehettek, később pedig általánossá váltak.²⁰⁷

e tanítók jóléte az erkölcsösségüktől függ (ἀπὸ τοῦ σωφρονεῖν) — A mögöttes jelentés itt is ugyanaz: vajon képes-e a tanító korlátok közt tartani szexuális vágyait? Csak akkor lehet sikeres a pályáján, ha képes erre, máskülönben senki sem bízna rá a gyermekét. A törvény minden egyes itt ismertetett részlete azt próbálja szavatolni, hogy a tanítók ne kerülhessenek intim közelségbe a gyerekekkel, mert a törvényhozó „a legnagyobb gyanakvással tekint az egyedüllétre és a sötétségre.”

10. a tornacsarnokot — A *palaistra* szűkebb értelemben a birkózók számára fenntartott helyet jelenti, itt azonban a testgyakorlás helyét általánosabb értelemben jelölő *gymnasion* helyett áll.

kísérő rabszolgák (παιδαγωγοί) — A *paidagógosok* elsődleges feladata az volt, hogy az iskolába vagy haza tartó gyermekek testi és „lelki” épségét felügyeljék, ezért rendszerint a háztartás legmegbízhatóbb rabszolgái voltak. Themistoklés a salamiszi ütközet előtt űzött kettős politikai játékát Sikinnos nevű szolgája segítségével hajtotta végre, aki fiainak *paidagógosa* volt.²⁰⁸ A Platón *Lysis* című dialógusának végén megérkező (nyilvánvalóan nem görög származású) *paidagógosokat* hiába próbálják elzavarni — ők hajthatatlanul jelzik, hogy késő van, és ideje, hogy *Lysis* és *Menexenos* hazatérjenek.²⁰⁹

a Múzsák ünnepéről az iskolákban — A *Museia* ünnepét Theophrastos is említi (Thphr. *Char.* 22, 6), egyébként nem sokat tudunk róla. Valószínűleg évenként rendezett iskolai színjátszó fesztivál lehetett, amelyekre zenés-táncos előadással készültek a tanulók, hogy fellépjenek a rokonok és (az olykor szexuálisan érdeklődő) ismerősök előtt. A *scholion* által közölt magyarázat kevésbé meggyőző, és nem is biztos, hogy ide vonatkozik: „Az iskolák és tornacsarnokok belső helyiségeiben kultuszszobrok, sőt kicsiny szentélyek voltak a Múzsák, Hermés és Héraklés tiszteletére. Odabent raktároztak ivóvizet is,

---

207 Fisher 2001: 130–131. A beroiai felirat bővebb kommentárját lásd Gauthier – Hatzopoulos 1993, újabb szakirodalomhoz pedig lásd SEG 55,677bis.

208 Hdt. VIII.75.

209 Plat. *Lys.* 223a. A feladataikhoz lásd még *ibid.* 208c.

nehogy szomjúság gyötörje a gyermekeket. Voltak azonban, akik szomjúságot színlelve bejáráltak ide, és odabent megrontották egymást. Ezért rendelte el a törvényhozó, valaki valaki ezt is felügyelje.”²¹⁰

a Hermés-ünnepről a tornacsarnokokban — Hermés (Héraklés mellett) a *gymnasionok* legfőbb patrónusa. A tiszteletére rendezett ünnepségekről említést tesz Platón is,²¹¹ de a legtöbb adatot hellénisztikus kori feliratok szolgáltatják, köztük a fent említett beroiai *gymnasion*-felirat, amely szerint a *Hermaia* a tanévet lezáró, versenyekkel, díjakkal és lakomákkal egybekötött ünnepség volt a *gymnasionok* életében.²¹²

végül a fiúcsapatokról — Nem világos, hogy milyen társaságokra utal Aischinés. Fisher ide vonatkoztatja a Múzsza-ünnepekről szóló (fent idézett) *scholion*-kommentárt,²¹³ és ezt megerősítheti, hogy a múzsai versenyeken fiúcsapatok is részt vettek egy Artemis Orthiának felajánlott (jóllehet Kr. u. II. századi) spártai izopszéfikus felirat szerint, amelynek állítója egy Leonteus nevű βοαγός ('fiúcsapat vezető') volt.²¹⁴

A kontextusból egyértelmű, hogy a fiúk által formált társaságokban megjelenő szexualitás problémaként jelentkezett.²¹⁵

a körtáncok kórusairól — A körtánc (κύκλιος χορός vagy ἐγκύκλιος χορός) itt valószínűleg a Dionysos tiszteletére előadott *dithyrambost* jelöli. A *scholion* így ír erről: „Az athéniai szokás szerint phylénként ötven gyerekből, illetve férfiből állítottak kart, tehát összesen tíz kórust, hiszen tíz phylé volt. Dithyrambos-előadásokkal versengtek egymással, és a karvezetők felügyelték a saját kórusuk illő viselkedését. A győztes kar jutalma egy háromlábú edény volt, amelyet felajánlott Dionysosnak. A dithyrambos-kart *kyklios*-nak nevezték.”²¹⁶

210 Schol. in Aisch. I.10 [27]: „...ἀγαλμάτια ἦν, ὥσπερ καὶ ναῖσκάρια, ἐν τῷ ἐνδοτέρῳ οἴκῳ τῶν διδασκαλείων καὶ τῶν παλαιστρῶν, Μουσῶν καὶ Ἑρμοῦ καὶ Ἡρακλέους. ἐκεῖ δὲ ἔσω ἀπέκειτο ὕδωρ, ἵνα μὴ τις διψήσῃ τῶν παίδων. προσποιούμενοι δὲ διψῆν εἰσέρχοντο καὶ ἐκεῖσε ἔσω ἡχριοῦντο μετ' ἀλλήλων. ἐκέλευσεν οὖν ὁ νομοθέτης καὶ περὶ τούτου εἶναι ἐπιμέλειάν τινα.”

211 Plat. Lys. 223b.

212 I.Beroia 1, B45–71. Ehhez lásd Skaltsa 2013a: 3007.

213 Fisher 2001: 133.

214 IG V 1 257: „Ὁρθεῖν δῶρον Λε/οντεὺς ἀνέθη/κε βοαγός, βψλ / μῶαν νικήσας / καὶ τάδε ἔπαθλα / λαβών, βψλ vacat / καὶ μ' ἔστειψε πα/τὴρ εἰσαρίθμοις / ἔπεσι, βψλ.”

215 A kortárs csoporton belüli fiúszerelemhez lásd Hubbard 2014b: 128–139.

216 Schol. in Aisch. I.10 [29]: „ἐξ ἔθους Ἀθηναῖοι κατὰ φυλάς ἵστασαν ν' παίδων χορὸν ἢ ἀνδρῶν, ὥστε γενέσθαι δέκα χορούς, ἐπειδὴ καὶ δέκα φυλαί. διαγωνίζονται δ' ἀλλήλοις διθυράμβῳ, φυλάττοντος τοῦ χορηγοῦντος ἐκάστῳ χορῷ τὰ ἐπιτήδεια. ὁ δ' οὖν νικήσας χορὸς τρίποδα λαμβάνει, ὃν ἀνατίθῃσι τῷ Διονύσῳ. λέγονται δ' οἱ διθύραμβοι χοροὶ κύκλιοι καὶ χορὸς κύκλιος.”

11. a karvezető (χορηγός) – A *chorégos* állami leiturgiaként teljesítette a kar betanítását, lásd 97 (kommentárral). A *chorégia* a leggazdagabb athéni polgárok állami hozzájárulása volt, hiszen a betanítás költségei akár 2500 drachmára is rúghattak (Lys. XIX.42). Az AP (LVI.3.) is megjegyzi, hogy a gyermekek karait betanító chorégosnak negyven éven felülinek kell lennie, ám úgy tűnik, hogy ez csak a Kr. e. IV. században alakult ki, hiszen Alkibiadész (PA 600) jóval fiatalabb korában teljesítette a chorégosi feladatokat, s ő is fiúkórust vezetett ([Andok.] IV.20, Dém. XXI.147).²¹⁷

már a legmértékletesebb életkorban (ἐν τῇ σωφρονεστάτῃ ... ἡλικίᾳ) – Tehát amikor már kevésbé valószínű, hogy szerelmi viszonyba keveredne az ifjakkal. A mértékletes (*sóphrón*) mögöttes jelentése itt is egyértelműen szexuális természetű.

12. [Legkorábban napfelkeltekor ... karvezetők (χορηγοί) legyenek negyven év fölöttiek.]

– A beszédbe illesztett állítólagos törvénytöredékek és tanúvallomások bizonyosan nem Aischinész eredetileg megjelentetett szövegéből származnak, hanem egy későbbi redakció eredményei, mivel a régebbi kódexekben (f) és a papirusztöredékeken ezek nem szerepelnek.²¹⁸ Ezen kívül számos stilisztikai, formai és tartalmi érv is igazolja, hogy a 12. caputban idézett szöveg későbbi betoldás. Példaként említhető, hogy bár Aischinész több törvény felolvasására utasítja a törvénytisztát, az itt szereplő szöveg egyetlen törvénynek tűnik, amely mintha egyszerre vonatkozna az iskolai szabályokra és a karvezetőkre. Továbbá, nem említi például a *paidagógosok* feladatait (amelyekről Aischinész szerint szólnia kellene), de olyan szigorú rendelkezéseket ír elő az iskolák látogatására, amilyenekről Aischinész nem beszélt, és nincs is összhangban a platóni dialógusokból megismert képpel: felnőtt korú személyek nem voltak kitiltva a gymnasionokból.²¹⁹ Tárgyi tévedés, hogy a *chorégosok*at a népgyűlés jelöli ki, hiszen valójában ez az archón és a *phylék* feladata (AP LVI.3). Valószínűnek tűnik, hogy e törvénytöredékek (és a későbbi néhány tanúvallomás) betoldását nem a szándékos

²¹⁷ Hasonlóan fiatal *chorégos*nak tűnik Lysias egyik ismeretlen beszélője is (Lys. XXI.1–4). A *chorégos*okkal szemben támasztott követelményekhez és feladataikhoz lásd Wilson 2000a: 55–57, 148–155.

²¹⁸ Fisher 2001: 68. Az attikai szónokok szövegkorpuszában idézett dokumentumok (törvények, levelek, tanúvallomások) hitelességéhez mindmáig alapvető Drerup 1898 (Aischinészre vonatkozóan: 305–308); egy újabb szemléleti alapvetéshez lásd Canevaro–Harris 2012: 98–100; bővebben Canevaro 2013a: 27–36. Az egyes törvénytöredékek és tanúvallomások hamis voltának igazolását lásd a megfelelő kommentárokból, valamint lásd még 69. Az athéni törvénytöredékek hagyományozódásához legutóbb lásd Gagarin 2008.

²¹⁹ Vö. Plat. Lys. 203b–204b.

hamisítás szándéka motiválta, hanem az lehetett az interpolátor célja, hogy megmutassa, mi hangozhatott el e helyeken a per során.²²⁰

13. ha egy fiút prostitúció (ἑταιρεῖν) céljából bérbe ad... — Feltehetőleg az itt idézett törvény megszegőire a prostitúció miatti vád (γραφὴ ἑταιρήσεως) vonatkozhatott, lásd 19–21.

ugyanaz a büntetés sújtsa mindkét vétkest — Aischinés nem nevezi meg a büntetést, de később erre a törvényre utal vissza, amikor azt próbálja megindokolni, hogy miért nem várható, hogy bárki is tanúként jelentkezik, hogy igazolja a Timarchos szexuális züllöttségét igazoló vádat (lásd 72–73). Ott úgy utal e törvényre, mint amely halállal bünteti az elkövetőket, azaz a bérbeadót és a bérbevevőt is. A törvény azonban, amint az a folytatásból kiderül, felmentette az áldozattá vált fiút az atyjával szembeni későbbi kötelezettségek alól. Erre a kitételre semmi szükség nem volna, ha az apát szükségképpen kivégezték volna. Valószínűbbnek tűnik, hogy a büntetés mértékét timésis eljárásával állapították meg.²²¹ Nem kizárható, hogy a büntetés halál is lehetett, de ez semmiképpen nem volt szükségszerű.²²²

nem köteles támogatást nyújtani és szállást adni az apjának — Az athéni „társadalombiztosítás” ugyanis a viszonzosság elvén alapult: ahogy az apáknak jogi és erkölcsi kötelessége volt, hogy a lehető legjobb nevelést és örökséget biztosítsák fiaiknak, úgy a fiúknak is kötelességük volt gondoskodni apjukról, ha már megöregedett.²²³ E fiúi kötelezettség elmulasztása közbírói eljárást (γραφὴ γονέων κακώσεως) vonhatott magával,²²⁴ illetve ennek ürügyén is lehetett indítani szónoki alkalmassági vizsgálatot (δοκιμασία ῥητόρων), lásd alább a 114. oldalon.

az egyéb szokásos szertartásokról — A scholion szerint „ital- és zsenge áldozatot kell bemutatnia, és ki kell töltenie a gyász napjait.”²²⁵

14. elvette saját gyermekétől a szabad szólás jogát — A scholion magyarázata is megerősíti, hogy bár a gyermeket nem vonták felelősségre az őt bérbeadó rokon és a

²²⁰ Carey 2000: 27; Fisher 2001: 135.

²²¹ Lásd 106. oldal.

²²² Lásd Fisher 2001: 136–137. Aischinés súlyos csúsztatáshoz használja az itt hivatkozott törvényt, lásd alább a 72. caputhoz írt kommentárt és bővebben a IV. fejezetet (195.sk oldal).

²²³ A családon belül működő viszonzosság elvéhez általában lásd Dover 1974: 273–275. és Herman 2006: 34.

²²⁴ Lásd Harrison 1968: 77–78.

²²⁵ Schol. in Aisch. I.13 [35]: „σπένδειν, ἀπάρχεσθαι, τὰ ἡρία ἐπιτελεῖν.”

bérbevevő fél perbe fogásakor, a továbbiakban rá is vonatkozott a prostitúció miatti törvény (γραφῆ ἐταιρήσεως, lásd 19–20) és a szónokok alkalmassági vizsgálatáról szóló törvény (δοκιμασία ῥητόρων, lásd 28–32) előírása, azaz felnőve nem vehetett részt a közéletben aktív politikusként, mert ekkor ő is perelhetővé vált volna.

miután azonban meghalt és a végtisztességben részesülve már nem érzékeli, hogy jól tesznek vele — Aischinés álláspontja nem tükrözi a korabeli közvélekedést, amely szerint a halott ember lelke még kapcsolatban van az élők világával, hiszen az élők igyekeztek biztosítani a holtak jóindulatát, és elkerülni haragjukat.²²⁶

A kerítők elleni törvényt — A törvényt Plutarchos is Solónnak tulajdonítja,²²⁷ bár szerinte Solón mindössze 20 drachma büntetéssel sújtotta a kerítőt, szemben az itt említett „legsúlyosabb” (halál-?) büntetéssel, lásd 184. Plutarchos tanúsága ellenére is kétséges, hogy az Aischinés által idézett kerítők elleni törvény valóban Solónra vezethető-e vissza.

15. A hybrisről szóló törvényt — A *hybris* fogalma jogi és szociális értelemben egy másik ember becsülete (τιμή) ellen elkövetett súlyos és szándékos támadást jelöl, amely során az elkövető a saját önteltsége vagy élvhajhászása miatt nem sokat törődik az áldozatát érő szégyennel. A kifejezés pontos magyarítása általánosságban nem lehetséges, ezért a fordításban megőriztem a görög terminust. Pusztán 'nemi erőszak'-ként értelmezni még a Timarchos-beszéden belül is félrevezető volna, hiszen sokkal tágabb jelentéssel bír, noha Aischinés természetesen ezt is beleérti (lásd pl. 107–108), és e beszédében minden esetben a testi szexualitás szféráját érintő jelentésben használja. A *hybris* azonban nem feltétlenül szexuális természetű támadás, lásd például alább Meidias esetét.

A *hybris*nek a modern köztudatban elterjedt jelentése ('az emberi határokat áthágó gőg, öntelt elbizakodottság') csak bizonyos epikus és tragikus szövegek esetén helytálló,²²⁸ és általános megfogalmazásként illetve a szónoki beszédekben való értelmezésében szintén félrevezető. A *hybris* értelmének antik meghatározását Aristotelész adja meg a *Rhétorikában*, ahol a semmibe vétel egyik fajtájaként ismerteti azt (Arist. *Rhet.* 1378b).

²²⁶ Lásd Dover 1974: 243–244.

²²⁷ Lásd Plut. *Sol.* 23. A magyar kiadás helytelenül 'elcsábít'-nak fordítja a προαγωγέω igét.

²²⁸ Ezt a *hybris*-képet veszi át Hérodotos is, lásd Fisher 1992: 343–385.

„A *semmibevétel* (ὀλιγωρία) értéktelen tárgyra vonatkozó vélemény kinyilvánítása. ... Három válfaja van a *semmibevételnek*: a lenézés, a megvetés és a sértés (ὕβρις). ... A sértő (ὁ ὑβρίζων) is *semmibe vesz* valakit; a sértés ugyanis olyan cselekedet vagy szó, ami az érintett becsületébe gázol (ἐφ' οἷς αἰσχύνῃ ἔστι τῷ πάσχοντι), nem azért, hogy valami mást nyerjen vele azon kívül, ami már megtörtént, hanem pusztán gyönyörűségért. Mert aki viszonozza, az nem sért, hanem bosszút áll. A sértő örömeinek forrása abban a tudatban van, hogy gonosz cselekedve még magasabbra jut. Ezért hajlamosak a sértésre a fiatalok és a gazdagok. Ugyanis abban a tudatban sértenek, hogy különbek másnál. A sértés következménye a sértett becsületének elvesztése (ἀτιμία); aki más becsületét elrabolja, az őt *semmibe veszi*. Mert ami *semmire* — sem jóra, sem rosszra — nem jó, annak nincs becsülete.” (Adamik Tamás fordítása, módosításokkal)

Aristotelés számára a *hybris* egyszerre egyfajta öntelt, másokat lenéző hozzáállás és az ebből fakadó sértő, a másik ember becsületét megsemmisítő megnyilvánulás is — a szubjektív elem (hozzaállás) és az objektív összetevő (tett) azonban nincs egymástól világosan elkülönítve, ezért a szakirodalomban komoly vita alakult ki annak kérdésében, hogy melyik is tekinthető a *hybris* legfontosabb alkotóelemének.²²⁹ A fogalomtörténeti vitánál azonban fontosabb számunkra a *hybris* jogi meghatározása, amelyhez Démosthenész *Meidias* ellen írt beszéde kínál fogódzót.²³⁰ A beszéd egy *graphé hybreós*, azaz *hybris* miatt benyújtott vád során készült, ugyanis Kr. e. 348-ban Meidias állítólag arcon ütötte a *chorégosi* tisztséget betöltő Démosthenést a *Dionysia* ünnepén. Itt Démosthenész beszéde szó szerint idézi a törvényt:

„Ha valaki *hybrist* követ el akár egy gyermek, egy nő, vagy egy férfi ellen, legyen az szabad vagy rabszolga, vagy bármi törvényelleneset tesz (παράνομόν τι ποιήσει) bárkivel ezek közül, akkor nyújtson be vádat ellene a *thesmothetéseknél* bárki az athéniaiak közül, akinek jogában áll, és a *thesmothetések* vigyék az ügyet a bíróság elé a vád benyújtásától számított harminc napon belül, hacsak nem akadályozza meg azt valamely közös ügy, de ha nem, akkor a lehető legkorábbi időpontban. Bárhogy is ítéljen a bíróság, szabja ki nyomban azt a büntetést, amelyet méltányosnak tart elszedni vagy megfizetni. Akik pedig [magántermészetű] vádat (γραφὰς ἰδίας)²³¹

229 A *hybris* fogalmának tisztázására tett jelentősebb kísérletek: MacDowell 1976: 14–31, Fisher 1990: 123–138, Cairns 1996: 1–32. A különféle álláspontokat jól szintetizálja Harris 2008: 81–82.

230 A beszéddel kapcsolatban fölmerült, hogy Démosthenész végül nem vitte bíróság elé az ügyet, hanem peren kívüli egyezséget kötött az őt megsértő Meidiasszal, vö. Aisch. III.52: „eladta harminc mináért az ellene elkövetett *hybrist*”. A peren kívüli megállapodást Aischinész szavainak szó szerinti hitelt adva sokáig kész tényként kezelte a kutatás, lásd például Szabó 1943: 79. Hosszas mérlegelés után bizonytalan álláspontra helyezkedik MacDowell 1990: 27–28, ám a per elejtését meggyőzően cáfolja Harris 2008: 84–86. (Érveit nem veszi tekintetbe MacDowell 2009: 246.)

231 MacDowell (1990: 116. és 264.) a szöveg kiadóját, H. Diltset követve kirekeszti a γραφὰς ἰδίας kifejezést, Harris szerint viszont éppen e szó igazolja, hogy a beszédbe illesztve hagyományozott törvényt szöveg

nyújtanak be a törvényeknek megfelelő módon, ha elállnak az ügytől, vagy végigviszik ugyan, de nem kapják meg a szavazatok egyötödét, ezer drachmát tartoznak fizetni az államkincstárnak. Ha pénzbüntetésre ítélik a *hybris* miatt, akkor vessék börtönbe, amíg meg nem fizeti a büntetést, feltéve, hogy szabad ember ellen követett el *hybrist*.²³²

Az itt szereplő törvény szövegének hitelessége vitatott. A beszédhez részletes kommentárt író D. MacDowell szerint a törvényidézett hiteles,²³³ ezzel szemben foglal állást E. Harris, aki szerint éppen Aischinés itt szereplő szavai alapján interpolálták a törvénytörvényt Démosthenés beszédébe.²³⁴ A szöveg hitelességét utóbb N. Fisher vette védelmébe, mivel a démosthenési korpuszban hagyományozott *Makartatos ellen* című beszédben egy hasonló törvénytörvényt idéz és magyaráz a szónok ([Dém.] XLIII.75–78).²³⁵ Érveit E. Harris nem tartja helytállónak.²³⁶ Véleményem szerint a Dém. XXI.47-ben idézett törvénytörvény hitelessége megnyugtató módon nem tisztázható, de tartalma az egyéb locusokból rekonstruálható tartalommal lényegében megegyezik, ezért a hitelesség kérdése (és a róla folyó vita) másodlagos fontosságú.

Akár hitelesnek tartjuk tehát a *hybris* elleni törvény Meidias-beszédben hagyományozott szövegét, akár nem, az eredeti törvénytörvény valószínűleg nem írta körül pontosan, hogy milyen cselekmények esnek hatálya alá, hiszen egyrészt az aristotelési definíció értelmében („abban a tudatban sértenek, hogy különbek másnál”), másrészt pedig a Meidias-beszéd egy másik megjegyzése²³⁷ szerint is a *hybris* nem csupán egy tett, hanem az elkövető lenéző hozzáállása az áldozathoz, amely révén

---

hellénisztikus kori hamisítvány, hiszen ekkorra a *graphé* sajátos 'közvád' jelentése elhomályosult (Harris 1992: 77).

232 Dém. XXI.47.: ΝΟΜΟΣ. Ἐάν τις ὑβρίζῃ εἰς τινά, ἢ παῖδα ἢ γυναῖκα ἢ ἄνδρα, τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν δούλων, ἢ παράνομον τι ποιήσῃ εἰς τούτων τινά, γραφέσθω πρὸς τοὺς θεσμοθέτας ὁ βουλούμενος Ἀθηναίων οἷς ἔξεστιν, οἱ δὲ θεσμοθέται εἰσαγόντων εἰς τὴν ἡλιαίαν τριάκοντα ἡμερῶν ἄφ' ἧς ἂν γραφῇ, ἔάν μὴ τι δημόσιον κωλύῃ, εἰ δὲ μὴ, ὅταν ἢ πρῶτον οἶόν τε. ὅτου δ' ἂν καταγῶ ἢ ἡλιαία, τιμάτω περὶ αὐτοῦ παραχρῆμα, ὅτου ἂν δοκῇ ἄξιος εἶναι παθεῖν ἢ ἀποτεῖσθαι. ὅσοι δ' ἂν γράφωνται γραφὰς ἰδίας κατὰ τὸν νόμον, ἔάν τις μὴ ἐπεξέλθῃ ἢ ἐπεξίων μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων, ἀποτεισάτω χιλίας δραχμὰς τῷ δημοσίῳ. ἔάν δὲ ἀργυρίου τιμηθῇ τῆς ὕβρεως, δεδέσθω, ἔάν ἐλεύθερον ὑβρίσῃ, μέχρι ἂν ἐκτείσῃ.

233 MacDowell 1990: 46–47, ill. 263–265.

234 Harris 1992: 77–78.

235 Fisher 2001:139–140.

236 Harris 2008: 103–104. Utoljára ugyanerről szintén E. Harris írt összefoglalóan, lásd Canevaro 2013a: 224–231.

237 „Nem a pofon okozott haragot, hanem a becsületsértés (*ἀτιμία*), és nem is az a szörnyű egy szabad embernek, ha megütik, (jóllehet az is szörnyű), hanem ha *hybris* révén (*ἐφ' ὕβρει*) ütik meg. Sok mindent tehet a támadó, athéni férfiak, amit az áldozat nem is tud elmondani senkinek, a testtartásával, a tekintetével, a hangjával, amikor *hybrist* követ el, amikor ellenségesen viselkedik, amikor ököllel sújt, amikor arcul üt.” (Dém. XXI.72.)

annak becsületébe gázol. Ennek következtében tehát nem lehetett minden szóbeli sértésért, netán pofonért, verekedésért, nemi erőszakért és gyilkosságért *hybris* miatti vádat emelni — ezekre voltak megfelelő magánvádas (*diké*) eljárások.²³⁸ A *hybris* miatti vád ezekkel szemben *graphé* típusú eljárás volt, azaz bárki (ὁ βουλούμενος) benyújthatta, azonban a per során azt kellett hitelt érdemlően bebizonyítania, hogy az alperes tette nem pusztán erőszak volt, hanem az áldozat legfontosabb (polgári) erényét, a becsületét (*τιμή*) célba vevő magatartás, amely ezáltal a *polis* egésze ellen irányult.²³⁹

ha valaki hybrist követ el egy fiúval szemben — és bizony ezt teszi, aki bérbe veszi... — A gondolatjelek közé szúrt mondat nyilvánvalóan Aischinés megjegyzése, amellyel értelmezni kívánta a törvényt a hallgatóság számára. Valójában azt sugallja ezzel, hogy a **13–14.** caputban leírt bérbe vétel (*μίσθωσις*) és kiközvetítés (*προαγωγή*) egyszersmind *hybris* is, így összemos két (vagy három) vádat, hogy később úgy hivatkozhatson rájuk, mintha mind Timarchos ügyére vonatkoznának, lásd 146. oldal. Nem tudjuk bizonyosan, hogy tényleg magától értetődően *hybris*-nek tekintették-e, ha valaki szexuális céllal kibérelt egy serdületlen fiút, de az bizonyos, hogy egy serdülő fiú esetében legálisnak tartották az ilyen aktust, és akár szerződéssel is megerősítették, lásd **160–164.** Az ilyen szerződéses prostitúció tehát, még ha mélyen megvetették is, egyértelműen legális volt.²⁴⁰

vagy bármi törvényelleneset tesz — „καὶ παράνομόν τι ποιῇ” — a *graphé hybreós* keletkezésének datálásától függően kétféleképpen érthetjük a *παράνομόν τι* jelentését. A Kr. e. VI. században a νόμος elsősorban szélesebb értelemben vett szokást, elfogadott normát jelent, a Kr. e. V. században inkább törvényt. Ennek megfelelően a kifejezést vagy „törvényellenes tett”-ként érthetjük, ha a későbbi keletkezést fogadjuk el, vagy „a szokásokat megsértő, felháborító tett”-ként értelmezhetjük, ha a korábbi. E. Ruschenbusch és M. Gagarin szerint a *hybris* elleni törvény a Kr. e. V. század harmadik negyedében születhetett, mert a *graphé paranomón* néven ismert eljárás is ekkoriban jött létre.²⁴¹ Ezzel szemben D. MacDowell és N. Fisher amellett érvel, hogy a törvény Kr.

238 Rágalmazásért *δίκη κακηγορίας*, testi sértésért *δίκη αἰκείας*, gyilkosságért *δίκη φόνου* (rabszolga megölése esetén a károkozás miatt *δίκη βλάβης*), a nemi erőszakért *δίκη βιαίων* típusú vádat lehetett emelni, ezeknek tömör összefoglalását lásd Todd 1993: 102–104.

239 Fisher 1992: 37. A *hybris* elleni törvényhez és annak szexuális vonatkozásaihoz lásd még Gagarin 1979: 229–236, Dover 1989: 34–39, MacDowell 1990: 18–23, Fisher 1990: 123–138, Cohen 1991: 171–188, Cohen 1995: 143–162.

240 Vö. Fisher 2001: 38–39.

241 Ruschenbusch 1965: 307, és Gagarin 1979: 233–234.

e. VI. századból, talán épp Solón korából származik, mert egy klasszikus kori törvény szövegében tautologikusnak és felesleges szószaporításnak hatna a kitétel, hogy „vagy bármi törvényelleneset tesz”.²⁴²

a kiszabott büntetést pedig el kell szenvednie vagy ki kell fizetnie — Az athéni bíraskodási gyakorlatban léteztek olyan perek (*ἄγωνες ἀτίμητοι*), ahol a törvény egyértelműen előírta a büntetést, más esetekben (*ἄγωνες τίμητοι*, azaz 'felbecsült perek') viszont a bűnösség kimondása után az alperes és a felperes is javaslatot tehetett a kiszabandó büntetésre, és az esküdtbíróság egy második szavazás során döntött a megfelelő büntetésről, amely a pénzbírságtól a halálbüntetésig terjedhetett. Ez volt a *timésis*, amelyre közismert példa Sókratés pere, vö. Plat. *Apol.* 36a–b.²⁴³ E megjegyzés azt bizonyítja, hogy a *hybris* miatti elítéltek büntetését is *timésis* során állapították meg, így nem volt szükségszerű a halálbüntetés.

16. [Ha egy athéni hybrist követ el...] — A szövegbe illesztett idézet egészen nyilvánvalóan későbbi interpoláció eredménye. A fent említett érveken túl (lásd 100. oldal) az is igazolja ezt, hogy az állítólagos törvény itt kifejezetten a fiatal fiúk elleni *hybrist* szankcionálja, noha Aischinés azt állítja, hogy a törvény összefoglaló jellegű volt, és nem csak a fiúk ellen elkövetett tettekre vonatkozott: „*egyetlen paragrafusban összefoglalja az összes ilyen esetet.*” (15)

17. a rabszolgákról szóló kitétel — A törvény nyilvánvalóan a rabszolgák elleni *hybrist* is szankcionálta.²⁴⁴ Aischinés azzal magyarázza a törvénynek ezt a passzusát, hogy ha a törvényhozó még a státusz és *τιμή* nélküli rabszolgákkal szemben is megtiltotta *hybrist*, akkor ezzel még jobban megerősítette a *hybris* elkerülésének szükségességét.²⁴⁵ Felmerülhet azonban az a magyarázat is, hogy a törvény ezzel a *hybris* szubjektív összetevőjére, a többi ember lenézésére és semmibe vételére világít rá, hiszen ez a tudatállapot független a körülötte lévők státuszától. A *hybris* tehát nem feltétlenül egy másik ember *timéjének* a semmibevétele, hanem inkább a *hybristés* saját *timéjének* kóros és káros túlbecsülése. Fisher azonban helyesen jegyzi meg, hogy Aischinést nem a törvényhozó valós szándékának felderítése indította arra, hogy külön hangsúlyozza

242 MacDowell 1990: 264–265, és Fisher 1992: 36–81, különösen 54–56.

243 Lásd még 149. jegyzet.

244 Ezt megerősíti: Dém. XXI.48–49. A *hybris* és a rabszolgák viszonyához bővebben lásd Fisher 1995.

245 Vö. Plat. *Leg.* 777d.

a *hybris* minden formájának törvénytelen voltát, hanem inkább az, hogy erre építve később Pittalakos, azaz egy (volt) állami rabszolga megverését és Timarchos saját teste ellen elkövetett vétkeit is *hybris*nek írhasa le.²⁴⁶

18. a polgárok névjegyzékébe (ληξιαρχικὸν γραμματεῖον) — A felserdült fiúkat 18 éves koruk körül beírták a polgárok névjegyzékébe, amelyet az állam „önkormányzataiként” működő 139 *démos* külön-külön tartott nyilván a *démarchosok* vezetésével, hiszen egységes attikai regiszter sosem létezett. A jegyzékbe való felvétellel a gyermekből *ephébos* lesz, lásd 130. oldal. A *léxiarchikon grammateion* a (szintén nem létező) születési anyakönyv szerepét is betöltötte, hiszen a polgárok életkorát is a névjegyzékbe vétel szerint rögzítették, és a hadsereg behívása is ennek segítségével történt életkori csoportok alapján. A lista neve onnan származik, hogy a jegyzék tartalmazta mindazok nevét, akik a sorsolás (*λήξις*) útján választott hivatalokra (*ἀρχαί*) jelölhetőek voltak.²⁴⁷

19. „Ha valaki ... kitartottként él (ἐταιρήση)...” — Az itt idézett és Aischinés gondolatjelekkel jelölt közbevetéseivel tűzdelt törvény tartalmazta a prostitúció miatti vádemelést (*γραφὴ ἐταιρήσεως*). A magyar fordításban, amennyiben ez lehetséges volt, igyekeztem különbséget tenni a prostitúció két formáját jelölő görög szócsalád (a *πορνεία* és *ἐταιρήσις*) között, az utóbbira a “kitartott”, az előbbire a “prostituált” megfelelő formáit használva. Mivel ezt a különbségtételt nem mindenhol lehetett fönntartani, olykor a *ἐταιρήσις* szócsaládjának elemeit is „prostitúció”-nak stb. fordítottam. A prostitúció terminológiai kérdéseire (*πορνεία* és *ἐταιρήσις* különbségéhez) lásd a **29.** és az **51–52.** caputot a hozzá tartozó kommentárral együtt. A törvény valószínűleg nem definiálta pontosan a prostitúció (*hetairésis*) fogalmát, nem foglalkozott külön annak női és férfi, ill. homoszexuális és heteroszexuális válfajával, hanem csak a tényállás következményeit tárgyalta. Ezek alapján megállapítható, hogy a prostitúció önmagában véve nem volt büntetendő cselekmény Athénban, hanem mindössze az adott polgár politikai kilátásait szűkítette jelentős mértékben. Röviden összefoglalva a **19–20.** caput megszorításait: aki korábban kitartott volt, az nem vállalhatott aktív politikai szerepet, mert ebben bármikor perbe foghatták és elítélhették. A törvény születésének ideje bizonytalan, de

---

²⁴⁶ Fisher 2001: 142.

²⁴⁷ Lásd AP XLII.1–5, *Schol. in Aisch.* I.18 [39], Harpokration s.v., Hansen 1991: 96–97, 104.

Aristophanés egyik utalása a *Lovagok*-ban azt valószínűsíti, hogy Kr. e. 424-ben már használatban volt.²⁴⁸

... **ne lehessen a kilenc archón egyike**— A kilenc archón (az epónymos, a basileus, a polemarchos és a hat thesmothetés) hagyományosan a legjelentősebb hivatali rang Athénban, de már a Kr. e. V. század óta hivataluk inkább reprezentatív és funkcionális jellegű, mintsem tényleges hatalommal járó, hiszen Kr. e. 487 óta nem választással, hanem sorsolással töltötték be a kilenc archón tisztét (AP XXII.5), ráadásul Kr. e. 457 után már nem csak a lovagok és ötszázmérősök vagyoni osztályából, hanem a zeugitések közül is sorsolták az archónokat (AP XXVI.2).²⁴⁹

állami képviselőt se vállalhasson (μηδὲ συνδικησάτω τῷ δημοσίῳ) – Szó szerint: „syndikosként se működhesse a köz javára”. A συνδικέω ige pontos jelentése homályos, mivel az alapjául szolgáló σύνδικος főnév értelme is változó. A syndikosok lehettek az egész polis vagy egy állami egység (például egy phylé, phratría vagy démos) jogi képviselőiben eljáró személyek olyan ügyekben, mint pl. a nagykorúság megállapítása,²⁵⁰ de felléphetek társvádloként vagy -védőként is valamely szervezet vagy közösség képviselőiben, sőt akár magánszemélyként is — ez utóbbi esetben nem elkülöníthetők a synégorosoktól, akik a per fő vádlója vagy vádlottja mellett szólaltak föl, mint például Démosthenész Ktésiphón mellett a Koszorú-perben (Dém. XVIII), vagy Apollodóros Theomnéstos mellett a Neaira-perben ([Dém.] LIX). Syndikosnak nevezték a más polisokkal szembeni jogi vitákban Athén képviselőjét ellátó megbízottat is — ebből a tisztségéből hívta vissza Aischinész az Areiospagos a délosi ügyben.²⁵¹ Bizonytalan, hogy a törvény a syndikosok melyikére vonatkozott.²⁵²

és bíróság elé se idézhesse a követeket, sőt ne is jelenthesse fel őket sykophantaként, pénzjutalom fejében — Aischinész talán humorosnak szánta e kiszólást, hiszen a törvény idézése közben hirtelen személyes ügyét hozza elő: ő maga volt az athéni követek egyike az előző hónapok béketárgyalásai során, és őt vádolta meg az

248 Ar. Eq. 876–879, vö. Schol. In Ar. Eq. 877. és Bolonyai Gábor megjegyzését e sorhoz (Bolonyai 2002: 130).

249 „The principal officials of early Athens had been the nine archons, but by the middle of the fifth century they had become routine officials.” (Rhodes 2010: 65.) Mindazonáltal az egyes archónoknak továbbra is voltak tényleges feladataik: a polemarchos járt el a metoikosok ügyében, a basileus rituális kérdésekben döntött, stb.

250 Az AP (XLII.1) κατηγοροῦς-ként említi őket, két athéni felirat (IG II² 1196 és 1197) viszont σύνδικοι-t ír.

251 Dém. XVIII.134. A délosi üggyhöz lásd a 21. old.

252 A syndikos értelmezéséhez bővebben lásd Lavency 1964: 84. és Rubinstein 2000: 45–49.

euthyna-eljárás során Timarchos és Démosthenész. Természetesen „sykophantaként, pénzjutalom fejében” mindenkinek tilos pert indítani, nemcsak egy volt prostituáltként.

20. a törvényhozó létrehozta a prostitúció miatti vádakat (*γραφαι ἑταιρήσεως*) – A hallgatóság – hacsak nem volt különösen tájékozott a per előkészítését illetően – úgy érezhette, hogy a szónok végre elérkezett ahhoz a törvényhez, amely alapján perbe fogta ellenfelét. Aischinész céljainak nagyon is megfelelt ez a pillanatnyi látszat, mert úgy állíthatta be Timarchost, mint aki a vonatkozó jogszabály értelmében a legsúlyosabb büntetésre, azaz halálbüntetésre is méltó, szemben a *dokimasiával*, amelynek eredménye „csak” a polgárjog elvesztése (*atimia*) lehetett.²⁵³

Nem tudjuk bizonyosan, hogy Aischinész miért nem *graphé hetairéseós* vádjával fogta perbe Timarchost, és miért részesítette előnyben a *dokimasia rhétorón* eljárását.²⁵⁴ Semmilyen nyilvánvaló körülmény nem kényszerítette, hogy az utóbbit válassza. Talán az lehetett döntésének hátterében, hogy a prostitúció miatti vád esetén egyrészt a kelletténél nagyobb hangsúly eshetett volna a rendszeresen pénzért nyújtott szexuális szolgáltatásokra és ennek (mindenképpen problémás) bizonyítására, másrészt e vád mellett nemigen lett volna lehetősége az örökölt vagyon elvesztegetésével érvelni, amelyre viszont alkalom nyílt az alternatívaként választott *dokimasia* eljárásában. A *hetairésis* miatt elmarasztalt polgárokat akár halálra is ítélték, ám Aischinésznek nem volt szüksége erre a drasztikus büntetésre, hiszen neki megfelelt az is, ha az őt vádló Timarchost *atimiával* sújtják, hiszen így már nem viheti bíróság elé az ellene emelt vádat. Mindenesetre Aischinész a törvények korosztályok szerinti tagolásával is igyekszik világossá tenni, hogy miért választotta a *dokimasiát*: a *graphé hetairéseós* szerinte természetes módon a serdülő ifjakra vonatkozik, a *dokimasia* pedig a felnőtt, teljes jogú polgárokra érvényes törvények közt szerepel.²⁵⁵ Lásd még 51–52 (kommentárral).

²⁵³ Legalábbis erre utal Aischinész a 134. caputban, utólag pedig arról értesülünk, hogy Timarchos büntetése valóban *atimia* lett, lásd Dém. XIX.257. és 284.

²⁵⁴ Lane Fox (1994: 149–151) kétségbe vonta, hogy a *dokimasia rhétorón* eljárása valóban létezett-e mint a *graphé hetairéseós*tól független vádtypus, de önmagában az a tény, hogy Aischinészt senki sem vádolta meg utólag nem létező törvény idézésével, igen valószínűtlenné teszi Lane Fox feltételezését. Hamis törvények idézését halállal büntették (lásd [Dém.] XXVI.24), de a törvények értelmezésében igen nagy volt a szónokok szabadsága, lásd Kapparis 1998: 198–199.

²⁵⁵ Lásd a 22. caput visszautaló megjegyzését *graphé hetairéseós*ra: „Ezek a törvények vonatkoznak tehát azokra a serdülő ifjakra, akik könnyelműen vétkeznek a saját testükkel szemben.”

22. „Törvények a közrendre (εὐκοσμία) vonatkozóan.” — Ha az adott rendelkezés valóban így kezdődött, akkor valószínűleg a közügyek helyes intézésére vonatkozó szabályok gyűjteménye lehetett. Aischinés az élet minden területét, így a magánszférát is magában foglaló erkölcsi törvényként hivatkozik rá, hogy összekapcsolhassa az erkölcsi mértékletességgel (sóphrosyné), amely az ügyben kulcsfontossággal bír.²⁵⁶

23. az elnököknek (προέδροι) — A népgyűlés üléseit az elnökök kilenc fős bizottsága vezette egy elöljáró vezetésével. Feladatukról és kiválasztásuk rendjéről az Aristotelés neve alatt fennmaradt Athéni állam tudósít (AP XLIV.2–3): „Miután a prytanisok egybegyűjtötték a tanácsot vagy a népet, ez kilenc elnököt (πρόεδροι) sorsol ki, egyet-egyet mindegyik phyléből, annak kivételével, ahonnan a prytanisok kikerülnek, majd ezek közül ismét egy élenállót (ἐπιστάτης), s átadja nekik a napirendet. Ők ezt átvéve felügyelnek a rendre (εὐκοσμία), előadják, hogy miről kell tárgyalni, elbírálják a szavazások eredményét, irányítják az egész ügymenetet, és joguk van a gyűlés felosztatására. Élenállónak lenni nem lehet egy évben egynél többször, az elnöki tisztelet azonban prytaneiként egyszer szabad viselni.” (Ritoók Zsigmond fordítása)

„Ki akar felszólalni az ötven évnél idősebbek közül?” — Vö. Aisch. III. 4.: „...immár nem hangzik föl a legjobb és leghelyesebb hírnöki szó a városban: «Szóljanak először az ötven év fölöttiek, majd sorjában a többi athéni polgár!»” Lehet, hogy 346 és 330 között eltörölték az idősebbek e kiváltságát, de az is lehet, hogy Aischinés Kr. e. 346/5-ben egy olyan régi solóni törvényre hivatkozik, amelyet már nagyon régóta nem használtak, de formailag sosem töröltek el. A Timarchos ellen mondott beszédben kapóra jön, mint az életkor és a becsületesség iránti tisztelet bizonyítéka.²⁵⁷

24. Arra akarja rászoktatni, sőt rákényszeríteni a legbölcsebben gondolkozó embereket — Aischinés túloz, hiszen senki sem kényszeríthette az idősebbeket arra, hogy akaratuk ellenére beszéljenek. Az is lehet azonban, hogy Solón törvényére utal, amely szerint vizsály (stasis) esetén a polgárok nem maradhattak semlegesek, hanem döntenüük kellett, hogy melyik oldal partját fogják. (AP VIII.5, Cic. Att. X.1.2, Plut. Sol. 20.)

25. Olyan erkölcsösek voltak a régi szónokok, Periklés, Themistoklés és Aristeidés... — A mi korunkhoz hasonlóan a Kr. e. IV. századi Athénban is közhelynek számított, hogy a

²⁵⁶ Az eukosmia további említései (8, 34, 183, 192) szintén az erkölccsel összefüggők.

²⁵⁷ Fisher 2001: 148–149.

régebbi idők politikusi magasabb erkölcsi minőséget képviseltek, mint a kortársak. Az összehasonlítás során Aischinésnek nyilvánvalóan nem jelentett problémát, hogy a kibékíthetetlen politikai ellentétben álló Themistoklést és Aristeidést egymás mellett említse, mint ahogyan valószínűleg Themistoklés saját túlélését célzó ravasz politikai húzásai és hazaárulásért elszenvedett száműzetése sem vontak le semmit erkölcsi nagyságából a hallgatóság szemében.²⁵⁸ Az állam ügyeinek Kr. e. V. század végén tapasztalt romlása már az *Athéni állam* szerzője szerint is összefüggésben állt a szónokok erkölcsének változásával; erre utal az a megjegyzése, hogy „míg Periklész állott a nép élén, az állam ügyei még jobban folytak, mikor azonban Periklész meghalt, sokkal rosszabb lett a helyzet. [...] Kleón, Kleainetos fia [került a nép élére], s nézetem szerint indulatával ő tette leginkább tönkre a népet. Ő volt az első, aki a szószéken rikácsolt, gyalázkodott, és bőrkötényben szónokolt a néphez, míg a többiek illendőképpen szólottak.” (AP XXVIII, Ritoók Zsigmond fordítása)²⁵⁹

[mert úgy nevezték: az Igazságos] — A beszédben szereplő becenevek és gúnynevek mind arra szolgálnak, hogy viselőjük valódi jellemét egyszerű formában megjelenítsék. A szögletes zárójelekkel határolt rész azonban valószínűleg magyarázó megjegyzésként a szövegbe beszivárgott interpoláció, hiszen nélküle erőteljesebben érvényesül Aristeidész és Timarchosz jelleme közti ellentét; Aischinész pedig szándékosan késlelteti Timarchosz melléknevének (ὁ πόρνος — 'Hímringyó') kimondását.²⁶⁰

láttátok Solón szobrát — Az itt igen archaikusnak feltüntetett salamisi Solón-szoborról ezt mondja Démosthenész (XIX.251.): „[Aischinész] arra figyelmeztetett benneteket, hogy Solón szobra milyen példáját adhatja az akkori népgyűlési szónokok komoly méltóságának azzal, hogy kezét ruhája alá rejtve tartja. Rosszindulatú célzás volt ez Timarchosz kapkodó magatartására. Csakhogy arról a szoborról azt mondják a salamisiak, hogy ötvenéves sincs. Márpedig Solóntól mostanáig mintegy kétszáznegyven év telt el, s eszerint a művész, aki Solónt ilyen állásban tüntette föl, nemcsak maga nem volt Solón kortársa, de még a nagyapja sem.”

²⁵⁸ Lásd Thuk. I.135–138. és fent a 208. jegyzet.

²⁵⁹ Vö. Plut. Nik. 8.: „[Kleón] a szószéket megfosztotta ékességétől; ő volt az első szónok, aki teli torokkal ordított, széttárta köpenyét, a combját csapkodta, és beszéd közben ide-oda szaladgált. Ezzel a viselkedésével nem sokkal később például szolgált a politikai vezéreknek a hányavetiségre és az államügyek felületes intézésére, ami végül teljes zűrzavart idézett elő a közügyekben.” (Máthé Elek fordítása)

²⁶⁰ Fisher 2001: 150, vö. Carey 2000: 32, aki szerint elképzelhető, hogy Aischinész valóban efféle stílushibát vétett. Aischinész mindkét másik beszédében utal Aristeidész becenevére, hogy kontrasztba állítsa őt Démosthenésszel, lásd Aisch. II.23, III.181.

(Gyomlay Gyula fordítása, módosításokkal.) Eszerint tehát a szobor valamikor Kr. e. 393 után készülhetett.

A *scholion* szerint „a szobor nem szónokolva ábrázolja Solónt, mint rendszerint, ahogy Aischinés állítja, hanem amint éppen elégiáit szavalja.”²⁶¹ Feltűnő, hogy Aischinés nem azt a Solón-szobrot hozza föl példaképpen, amely az athéni agorán állt a Stoa Poikilé előtt ([Dém.] XXVI. 23); lehet, hogy e szobrot 346 és 323 között állították, de az is lehet, hogy Solón ott ábrázolt tartása nem felelt meg a régi szónokokról itt felidézett képnek.

amelyben állva ő maga beszélt az athéni néphez — Beszédének e pontján Aischinés valószínűleg színpadias módon utánozta a Solón-szobor testtartását, hiszen ezt a tettét még három évvel később is rosszállóan fölrotta neki Démosthenész.²⁶² Nem kizárt, hogy ez a póz adta az ihletet Aischinés egyetlen fönmaradt egész alakos szobrának elkészítéséhez, amelynek római márványmásolatát a herculaneumi színházban találták és ma a nápolyi Museo Archeologico Nazionale gyűjteményében őrzik (inv. 6018). Az ikonográfiai jegyek alapján az eredeti alkotás a Kr. e. IV. század végén készülhetett, és a szónokot szorosan *himation*jába burkolózva ábrázolja: csak az egyik keze látszik, és az is csak részben.²⁶³

26. pankration-versenyzők mozdulatait mutogatta meztelenül a népgyűlésen — A pankration az ökölvívás és a birkózás keveréke volt, amelyben az egész testfelületre lehetett ütni és rúgni, valamint szabályos volt a csavarás, leszorítás is — súlyos sérülésekről és halálesetekről is vannak feljegyzések. Aulus Gellius szerint a küzdelemre készülő *pankratiastések* kinyújtott karral készülnek a védekezésre és a támadásra egyaránt.²⁶⁴

Ami a mozdulatokat és a meztelenséget illeti, Aischinés itt is nyilvánvalóan túloz. Bár a korabeli görög közízlés nem találta kivetnivalónak a ruhátlanul végzett sportgyakorlatokat a gymnasionokban vagy a versenyeken, nem tűrte el a nyilvános meztelenkedést a hétköznapi életben és különösen a politikai közélet színterein.

261 *Schol. in Aisch.* I.25 [62]: „ἀντεῖθη ἡ Σόλωνος εἰκὼν οὐκ ἐπὶ τῷ ἐν κόσμῳ λέγειν, ὥς φησιν Αἰσχίνης, ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτω τὰ ἐλεγεία ἀπήγγειλε.”

262 Lásd Dém. XIX.252.

263 Dillon 2006: 61–62, jegyzetben megjelölve az alkotásra vonatkozó korábbi publikációkat. A szobor fotóját lásd a 4. képmellékletben (226. oldal).

264 Gell. *Noct. Att.* XIII. 28.

Timarchos nyilvánvalóan nem léphetett meztelenül a szónoki emelvényre.²⁶⁵ Valószínűbbnek látszik, hogy a heves gesztikuláció miatt a felsőruházata följebb csúszott a kelleténél, és látni engedte karjának vagy mellkasának egy részét is. Talán erre utal Démostenész, aki elismeri, hogy Timarchos „a kelleténél kissé szilajabban élte életét” (*ἰταμώτερον ἐχρήσατο τῷ βίῳ* – Dém. XIX. 233), illetve hogy „kapkodó magatartás” (*προπέτεια* – Dém. XIX. 251.) jellemezte.

a teste azonban immár olyan hitvány és szégyellnivaló a sok ivástól és züllöttségtől (ὕπὸ ... βδελυρίας) – Timarchos vétke tehát nem is elsősorban az, hogy a közízlés határát túllépve, „meztelenül” szónokolt, hanem hogy ezáltal felfedte hamar elrútult testét. Aischinész igyekszik tudatosítani a bírókban, hogy az erkölcstelen, kicsapongó életmód az egykor mégoly csinos ifjú testét is idő előtt eltorzította, s így a teste most világosan igazolja lelkének romlott voltát. Ezen érvelésbe illeszkedik annak a hangsúlyozása, hogy Timarchos még nem is idős – noha már bizonynyal elmúlt negyvenöt éves, azaz nagyjából egykorú lehet Aischinésszel, lásd 49 (kommentárral). Timarchos testi rútságának és erkölcsi romlottságának kontrasztba állítása a dicső athéni múlt nagy alakjainak fizikai és morális tartásával előkészítette a hosszan késleltetett tényleges vád, a szónokok alkalmassági vizsgálatának (*δοκιμασία ῥητόρων*) ismertetését.

A züllöttség (*βδελυρία*) fogalmához lásd 118. oldal.

27. Nem tiltja el a szónoki emelvénytől... – Aischinésznek több oka is lehetett, hogy az athéni állam e „demokratikus” vonását hangsúlyozza, amelynek értelmében a nemtelen vagy szegény származású polgárok (legalábbis elvben) éppúgy a polis életét irányító személyekké válhattak, mint gazdag és előkelő társaik. Egyrészt ezzel igazolta saját politikai létezésének jogosultságát, hiszen ő maga is szerény háttérrel indulva küzdötte föl magát a korabeli közélet élvonalába.²⁶⁶ Másrészt arra számíthatott, hogy az *iségoria*, az ügyekhez való hozzászólás demokratikus szabadságát kiemelve tetszést arathat a nagyjából szegény közemberekből álló esküdtek előtt.²⁶⁷ Harmadrészt

²⁶⁵ A hétköznapi nyilvános meztelenkedést világosan cáfolják a források: Theophrastos a züllöttség (*βδελυρία*) egyik megnyilvánulásának tartja, ha valaki szabad születésű nők előtt a szemérmét mutogatja (Thphr. *Char.* XI.2); Aristophanész vicceiből is kitűnik, hogy a fiatal fiúk meztelensége inkább izgalmas kuriózum és nem hétköznapi látvány (Nub. 961–989, Av. 137–142, Vesp. 577–578). Az illő öltözködéshez lásd Plat. *Tht.* 175e, Ar. Av. 1567–1571. A hétköznapi és a művészetben ábrázolt ruhátlansághoz lásd Osborne 1997: 504–528.

²⁶⁶ Thukydides hasonló gondolatokat ad Periklész szájába az ún. halotti beszédben, lásd Thuk. II.37. 40. Aischinész származásához lásd az I. fejezetet.

²⁶⁷ Ober 1989: 296.

azért emelhette ki Aischinés, hogy Athénban mellékes körülmény a származás és a vagyoni helyzet, hogy utána még nagyobb hangsúlyt kaphasson a közvetlenül ez után tárgyalt, a szónokok alkalmassági vizsgálatáról szóló törvény, amely viszont tartalmazza mindazt, ami tényleg alkalmatlanná tehet egy szónokot a közéletben való részvételre.

28. szónokok alkalmassági vizsgálata (δοκιμασία ῥητόρων) – Hosszú előkészítés és feszültségkeltő fokozás után (lásd 93. oldal) Aischinés végre rátér a per tényleges jogi alapjául szolgáló törvény tárgyalására. A *dokimasiának* nevezett eljárás önmagában véve nem számított különlegesnek vagy ritkának, hanem az állam rutinszerű működéséhez tartozott. Az *Athéni állam* szerzője szerint minden tisztviselőt bírósági átvilágító vizsgálatnak vetettek alá beiktatása előtt, hogy valóban alkalmas-e a rábízandó tisztség betöltésére (AP LV.2). Ezen felül a *bulé* tagjainak volt a feladata megvizsgálni a *démotagok* közé frissen beírottakat (AP XLII.2), a következő évi tanácstagokat és a kilenc archónt (AP XLV.3), a lovakat, a könnyűlovasságot és a segédgyalogságot (AP XLIX.1), valamint a munkaképteleneket (AP XLIX.4).²⁶⁸ A kilenc archónt mind a bíróság, mind a tanács megvizsgálta a beiktatásuk előtt.²⁶⁹

E rutinszerű vizsgálattal csak nevében rokon az itt leírt szónokok alkalmassági vizsgálata. Míg a többi *dokimasia* előzetes átvilágítást kívánt, ez a vizsgálat utólag és minden esetben bírósági tárgyalás keretében történt, azaz nem a tanács végezte. Az eljárásra vonatkozóan szinte minden ismeretünk e beszédből származik.²⁷⁰ A vizsgálatot (a *graphé*-vádakhoz hasonlóan) bárki indítványozhatta, és ez a népgyűlés előtt tett bejelentéssel (*epangelia*) vette kezdetét.²⁷¹ A bejelentést írásban is rögzíteni kellett, feltehetőleg a *thesmothetése* előtt.²⁷² Az itt felsorolt vádpontok listája (szülők elhanyagolása, katonai kötelesség elmulasztása, prostitúció, örökség elherdálása) nem feltétlenül teljes, de alighanem a törvény által meghatározott legfőbb vétségeket tartalmazza, hiszen ezek révén biztosítható az athéni politikusoktól elvárt erkölcsi

268 Feltehetőleg rájuk hárult a tíz versenyrendező (*athlothes*) átvilágítása is, lásd AP LX.1.

269 Az átvilágítás részletes menetét lásd AP LV.2–5. A szónokok alkalmassági vizsgálatáról az *Athéni állam* nem ejt szót. A tisztségviselőkre vonatkozó további *dokimasia*-vizsgálatokhoz lásd Harrison 1971: 201–103.

270 Más források (Lysias és Lykurgos beszédei) csak utalnak a *δοκιμασία ῥητόρων* létezésére, de további részletekre nem derítenek fényt: Lys. X.1; Lyk. fr. 5.1 (Conomis) = Harp. s.v. 'δοκιμασθεις'.

271 Lásd 2, 32, 64, 81.

272 Az írásos vádemeléshez lásd 112, 154. A *thesmothetése*ket említi a beszéd III. *hypothesise* (lásd 35sk. oldal), lásd még Harrison 1971: 205.

minimum: tisztelje a szüleit, védje a hazáját, szexuális értelemben legyen független, és őrizze meg a családi vagyont az utódai számára.²⁷³ Az eljárás során elítélt politikust polgárjogának elvesztésével (*atimia*) sújtották, ami tökéletesen megfelelt Aischinés számára, hiszen így az ellene benyújtott *euthyna*-vádát jegyző két szónok egyike, Timarchos nem léphetett volna föl többé ellene.²⁷⁴

29. vagy aki eldobta pajzsát — A pajzs eldobása Archilochostól (fr. 5 West) Alkaioson (fr. 32 Bergk) és Anakreónon (fr. 36b Page) át legalábbis Horatiusig (*Carm.* II.7.) érő irodalmi toposz volt. A görög polisok törvényei hagyományosan igen szigorúan, a polgárjog elvesztésével büntették a pajzseldobókat (*ῥιψάσιδες*), hiszen a hoplita phalanxban az egyes harcosok nemcsak magukat, hanem a tőlük balra és a mögöttük állókat is védték, ezért a pajzseldobás az egész csatasor felzilálódásával járhatott. A gyakorlatban azonban többnyire nem szabtak ki súlyos büntetést a pajzs eldobásáért, hiszen egy-egy vesztes csatában a polgárok jelentős hányada megfutamodott, és így egyrészt a soraikból verbuvált esküdtbírószágok tagjai nem ítélték saját rokonaik vagy ismerőseik ellen, másrészt az állam egész működését veszélybe sodorhatta volna, ha tömegesen fosztják meg az állampolgárokat a polgárjoguktól.²⁷⁵

A pajzseldobókkal szembeni eljárás athéni gyakorlatát jól mutatja Lysias Theomnéstos elleni (X.) beszéde. A népgyűlésen szólásra emelkedő Theomnéstost bíróság elé idézte Lysitheos, és két tanú vallomásával igyekezett bizonyítani, hogy a korinthosi csatában (394) pajzsát eldobva menekült. Végül mégis a feljelentő húzta a rövidebbet: a bíróság Theomnéstos helyett Lysitheost fosztotta meg a polgárjogától hamis tanúzásért. Mivel a fenti csatában az athéni csapatok nagyobbik fele megfutamodott (lásd Xen. *Hell.* IV.2.19), könnyen lehet, hogy Lysitheos vádja nagyon is igaz volt, ám az esküdtek többsége „saját gyávasága felett hozott felmentő ítéletet.”²⁷⁶ Hasonlóképpen elmaradt a büntetés Kleónymos és Démosthenés pajzseldobási ügyében is.²⁷⁷

---

273 Fisher 2001: 159.

274 A szónokok alkalmassági vizsgálatához lásd még Lipsius 1905–1915: 278–282, Harrison 1971: 204–205, Ober 1989: 110, Todd 1993: 116, MacDowell 2005: 79–88, Gagliardi 2005: 89–97.

275 Németh 2007: 35–40.

276 Németh 2007: 37.

277 Kleónymos valószínűleg 424-ben, Délionnál dobhatta el pajzsát (Aristoph. *Nub.* 353), Démosthenés pedig a 338-ban, a chairóneiai csatában (Aisch. III. 175, 244, 253).

aki prostituáltként (πεπορνευμένος), vagy kitartottként (ἡταιρικώς) élt — Ha Aischinés pontosan idézi a törvényt, akkor megállapíthatjuk, hogy a jogszabály — legalábbis terminológiaiilag — különbséget tett a prostitúció két fajtája között, amelynek értelmezéséhez az 51–51. caput nyújt segítséget. A πεπορνευμένος a πορνεύομαι („prostituáltként él/viselkedik”) igéből képzett participium, amely a πέρνημι („árusít”) igével áll etimológiai kapcsolatban.²⁷⁸ Ebből származik a bordélyokban naponta kuncsaftokat fogadó közönséges örömlányok megnevezése: πόρνη. A ἡταιρικώς a εταῖρος („társ”) főnévből képzett εταίρεω ige participiuma, amely etimológiaiilag talán a visszaható névmásból (indoeurópai *se, görögben ἐ) származtatható.²⁷⁹ A εταῖρα szót gyakran használták az olyan elit kurtizánok megjelölésére, akik az őket eltartó (többnyire gazdag) férfiak számára tartósan és kizárólagosan rendelkezésre álltak, azaz valójában kitartottként éltek.²⁸⁰ A πορνεία és a εταίρησις mint a prostitúció két fajtája inkább elméletben megkülönböztetett polaritásként, egymást kiegészítő antitézisként, mintsem gyakorlati terminusként értelmezhető, hiszen egyrészt a valóságban bőven adódik középút a két véglet között a prostituáltak szolgáltatásaiban, azok gyakoriságában, kizárólagosságában, stb., másrészt előfordul, hogy ugyanazt a személyt is hol πόρνη-nak, hol pedig εταῖρα-nak nevezik.²⁸¹ Ráadásul arra is akadt példa, hogy egyszerű prostituáltakat hetairának, egy tartós kapcsolatra kibérelt, elit „társalkodónőt” pedig pornénak neveztek.²⁸² Megállapítható, hogy a két fogalmat a források nem mindig precíz terminusként használták, hanem a mondanivalójukhoz igazítva választották a lenézőbb, megvetőbb πόρνη (és származékai) kifejezést, illetve az elegánsabbnak, exkluzívabbnak vélt εταῖρα (és származékai) szót.²⁸³

278 Beekes 2010: 1223. (s.v. πόρνη)

279 Beekes 2010: 474. (s.v. εταῖρος), vö. Chantraine 1968–1980: 381. (s.v. εταῖρος), aki az ἔτης („rokon, hozzátartozó”) szóval rokonítja.

280 Dover 1989: 20–21.

281 Lásd pl. a komédiaszerző Anaxilas egyik töredékét (fr. 22. [Kock]), ahol ugyanazokat a nőket előbb hetairának (1. sor), később pornénak (22. sor), végül újra hetairának nevezik (31. sor); Ar. Plut. 149–155, ahol a korinthusi kurtizánok (εταῖραι) és hímrinyók (πόρνοι) ugyanúgy viselkednek.

282 Apollodóros a Neaira ellen elmondott beszédében egy alkalommal a hetaira szóval jelöl mindenfajta prostituáltat, a közönséges örömlányokat is beleértve ([Dém.] LIX.122, lásd hozzá Kapparis 1999: 422–423), máskor viszont pornénak nevezi Neairát, aki tartós és exkluzív kapcsolatban élt Stephanossal ([Dém.] LIX.114, lásd hozzá Kapparis 1999: 408–409). Lásd még pl. Lys. IV.19.

283 A scholion a „saját teste elleni vétkezés” (ἀμαρτὼν εἰς τὸ ἑαυτοῦ σώμα) gyakoriságára vonatkoztatja a terminusok különbségét: a prostituált sűrűn, a kitartott csak egyszer (Schol. in Aisch. I.29 [67]). A prostitúció terminológiai kérdéseire bővebben lásd Kurke 1997: 106–150, Davidson 1997: 117–136, Németh 1999: 153–158, McClure 2006: 6–7, Cohen 2006: 95–114, Sipos 2006: 81–84.

Az itt idézett törvény (δοκιμασία ῥητόρων) ugyan mindkét kifejezést használja, a prostitúció vádjára vonatkozó törvény (γραφὴ ἑταιρήσεως, lásd 19–21) fennmaradt részeiben azonban csak a *hetairésis*ről esik szó, *porneia*ról nem. Igen valószínű, hogy a törvények nem definiálták, hogy mi a pontos különbség a két terminus közt, legalábbis ezt látszik alátámasztani egyrészt a szavak gyakorlati használatában tapasztalt „következetlenség”, másrészt az a tény is, hogy Aischinés a két kifejezés magyarázatakor (51–52, vö. a hozzá tartozó kommentárt) nem hivatkozik semmilyen törvényszövegre. A *πορνεύομαι* ige származékai – köztük a *πόρνη* („szajha”) hímnemű alakja, a *πόρνος* („férfiprostituált, hímrinyó”) – mindenképpen erősen megbélyegző tartalmú szavak lehettek, de nem számíthattak kimondottan trágárnak, hiszen Aischinés több alkalommal is használta ezeket beszédében, vö. 134. oldal.

saját testét eladta, hogy erőszakot (ὕβρις) tegyenek rajta — Ez az első alkalom, hogy Aischinés profitálni próbál a korábban idézett *hybris* elleni törvény értelmezéséből (lásd 15–17), hiszen Timarchos pénzért árult szexuális szolgáltatásait a saját testének (azaz polgári identitásának) kárára elkövetett megszegyenyítésnek és becsületvesztésnek, tehát *hybris*nek tekinti. Timarchos így nemcsak a *hybris* vétkének áldozata, hanem egyben a vétkes fél is: saját maga *hybristése*. Az érv további felhasználásai: 55, 87, 108, 116, 137, 141, 163, 185, 188.²⁸⁴

30. aki fölemésztette (κατεδιδουκώς) atyai örökségét — Szó szerinte: 'megette'. A törvényszövegben használt terminus mögött a költséges lakomázások révén fölélt vagyon képze áll, amelynek legismertebb irodalmi előképe az *Odysseia* kérőinek viselkedése, akik „fölélik Odysseus házat / dölyfükben” (κατέδουσι βιαίως /οἶκον Ὀδυσσῆος).²⁸⁵

31. Egy jó és derék ember (ἀνὴρ καλὸς καὶ ἀγαθός) — A testi és lelki kiválóság, azaz a *καλοκαγαθία* erénye a Kr. e. V. század második felétől mutatható ki a görög irodalomban (lásd Hdt. I.30.4). A század végén Athénban a mérsékelt politikai elit társadalmi státuszának exkluzív önmegjelölésévé vált, a Kr. e. IV. században viszont már általános polgári erényként tekintettek rá, amelyet bármilyen származású polgár elérhetett.²⁸⁶ A terminus még háromszor szerepel a beszéd során: egyszer Misgolasra

²⁸⁴ Fisher 2001: 160–161.

²⁸⁵ Od. II.237–238. (Devecseri Gábor fordítása.) További párhuzamokhoz lásd még Davidson 1997: 206–210.

²⁸⁶ Poddighe 2013: 3684. A fogalom kialakulásáról és jelentésváltozatairól F. Bourriot (1995) írt monográfiát.

(41), egyszer Hégésandrosra (69), egyszer pedig a születendő athéni gyermekekre (134) vonatkozóan. Hégésandros (és valószínűleg Misgolas) esetében ironikus értelemben áll.²⁸⁷ Beszéde végén Aischinés még egyszer visszatér a gondolathoz, hogy egy szónok jelleme, καλὸς καὶ ἀγαθός volta sokkal többet számít, mint szavainak csiszoltsága, lásd 180–181.

egy olyan züllött ember — A βδελυρός eredeti jelentése: 'undorító, elvetemült'. A beszéd során tizenhárom ízben találkozunk e szóval vagy származékaival, rendre Timarchos és a hozzá hasonló emberek jelzőjeként.²⁸⁸ Aischinés a mindenféle szexuális devianciára hajló züllöttségen túl az erőszakosságot és az italozásban, lakomázásban tanúsított mértéktelenséget jelöli vele.²⁸⁹

32. aki csak akar (ὁ βουλόμενος) — A δοκιμασία ῥητόρων tehát technikai szempontból graphé-típusú eljárásnak számított, mert bárki (szó szerint 'aki akarta') benyújthatta a vádiratot, nem csak a közvetlenül sértett fél, lásd 85skk. oldal.

33. egy újabb törvényt is alkottatok a népgyűlésen bemutatott szép pankration-gyakorlata után — Úgy tűnik, Aischinés megpróbálta összekapcsolni Timarchos imént említett „ruházati balesetét” a népgyűlés rendjét zavaró bekiabálásokkal, oda nem illő felszólalásokkal és egyéb illetlen viselkedéssel, és azt állította, hogy az ekklesia kifejezetten Timarchos produkciója miatt hozott törvény a szónoki emelvény ellenőrzéséről.²⁹⁰ Célzását fenntartásokkal kell kezelnünk, azonban bizonyos, hogy a népgyűlések munkáját állandó zsvaj kísérte, ami nem egyszer megnehezíthette az ügyek hatékony intézését.²⁹¹ A Ktésiphón ellen mondott beszédben (Kr. e. 330) Aischinés továbbra is arról panaszkodik, hogy „a szónokok helytelen viselkedését (ἀκοσμία) immár nem képesek megzabolázni sem a törvények, sem a prytanisok, sem az elnökök (πρόεδροι), sem az elnöki tisztséget betöltő phylé...”²⁹² A népgyűlés által alkotott törvényt, amint az a folytatásból kiderül, bírósági úton érvénytelenítették.

---

287 Vö. Fisher 2001: 162.

288 További főnévi (βδελυρία) és melléknévi (βδελυρός) előfordulásai a beszédben: **31, 41, 46, 54, 60, 70, 88, 95, 105, 107, 189, 192**. Theophrastos jellemrajza szerint a βδελυρία (Szepessy T. fordításában 'otrombaság') számos egyéb viselkedésben is megnyilvánulhatott, lásd Thphr. Char. XI.

289 Fisher 2001: 155, 173.

290 A scholiasta meghazudtolja Aischinést: szerinte a törvény régebbi, de értesülését nem lehet biztosra venni, lásd Schol. in Aisch. I.33 [74].

291 Tacon 2001: 181–186.

292 Aisch. III.4.

34. *fel fogja olvasni nektek a szónokok helyes viselkedését (εὐκοσμία) szabályozó törvényeket* — E megjegyzés arra utal, hogy a felolvasandó szöveg a 22. caputban említett, közrendre (εὐκοσμία) vonatkozó törvény volt, amelynek talán része lehetett a szónokok alkalmassági vizsgálatáról (δοκιμασία ῥητόρων) szóló rendelkezés is. Nem lehet megállapítani, hogy a ténylegesen felolvasott törvény mit tartalmazott, mert az idézett dokumentum hamis.

alkalmatlansági óvást — Az elfogadott törvények benyújtója ellen az elfogadástól számított egy éven belül *graphé*-típusú vádat lehetett emelni a bíróságon, ha felmerült, hogy az új törvény nem áll összhangban korábban elfogadott és érvényben lévő jogszabályokkal. E vád szakszerű elnevezése az *Athéni állam szerzője* szerint *γραφὴ νόμον μὴ ἐπιτήδειον θεῖναι*.²⁹³ Amennyiben a törvény elfogadásától számított egy év letelt, a törvény beterjesztője már volt felelősségre vonható. A vádtípus nem összetévesztendő az „alkotmányellenes határozati javaslattétel” miatt benyújtott váddal (*γραφὴ παράνομων*), amelyet nem törvények (νόμοι), hanem népgyűlési határozatok (*ψηφίσματα*) ügyében lehetett indítani, és amely vád pl. a Ktésiphón elleni per jogi alapja is volt.²⁹⁴ A megjegyzés arra utal, hogy a 33. caputban említett törvényt érvénytelenítették, tehát ezért nem olvasták föl a közrendre (εὐκοσμία) vonatkozó törvényekkel együtt.

35. [Ha bármely szónok a tanácsban ... bízzák a büntetés behajtását a végrehajtókra.] — Nyelvi és tartalmi jegyek alapján az itt szereplő törvény szövege is késői hamisítás eredménye, ahogy minden egyéb dokumentum is a beszédben.²⁹⁵ Nem lehet eldönteni, hogy a hamisító valódi törvénytövegekből dolgozott-e.

a végrehajtókra (πράκτορες) — A *praktórok* feladata volt, hogy a közbíró perek ítéletében megállapított pénzbüntetést behajtsák, illetve (ha a vesztes fél nem tudott azonnal fizetni) följegyezzék azt az Akropolison őrzött nyilvántartásban.²⁹⁶

293 AP LIX.2. Részletesen lásd Hansen 1991: 175–177, 205–207; Carey 2000: 36n; MacDowell 2009: 152–155. E vád alapján született pl. Démosthenész *Leptinés ellen* (Dém. XX) és *Timokratés ellen* (Dém. XXIV) írt beszéde. A vádhoz és az athéni törvényhozás Kr. e. IV. századi eljárásához lásd Canevaro 2013b.

294 Lásd pl. Aisch. III.5.

295 Drerup 1898: 307–308. Vö. Carey 2000: 36n. és Fisher 2001: 164.

296 Lásd [Dém.] XLIII.71, Dém. XXV.4, Dém. XXV.28. Lásd még Hansen 1991: 261.

36. *Ha ugyanis megbüntetik a törvénszegőket, ... érvénytelenek.* — Aischinés ezzel a hatásos mondattal zárja le beszédének a törvényekről szóló részét — és e mondatot a nyomaték kedvéért szó szerint megismétli a 177. caputban.
37. *olyan tevékenységekről (ἐπιτηδεύματα) kényszerülök szólni* — Az általában értéksemleges ἐπιτήδευμα ('tevékenység, szokás') kifejezés e beszédben minden alkalommal Timarchos szexuális züllöttségeire vonatkozik, azaz erősen pejoratív színezetet kap. A szó további előfordulásai: 44, 67, 79, 123, 138, 153, 154, 157, 185, 189, 193, 194.
38. *valamit esetleg nyíltan kimondok* — Bár formálisan nem szabályozta semmi, a szexualitásra, egyes testrészekre (pl. nemi szervek) és testi funkciókra (pl. ürítkezés) használt szavak a komédia színpadán jóval nagyobb szabadságot élveztek, mint a tárgyalóteremben vagy a népgyűlésen. Sem trágár szó, sem a szexuális viselkedés (pl. a behatolás módjának) egyértelmű megjelölése nem fordul elő az attikai szónokok szövegkorpuszában.²⁹⁷ Aischinés előzetes mentegetőzése ennek tudatában szónoki fogásnak tekinthető, hiszen ő maga sem használ csúnya szavakat vagy Timarchos tetteit egyértelműen és pontosan megjelölő kifejezéseket. A hosszas feszültségkeltés után az 52. caputban nagy nehezen kimondott πεπορνευμένος ('prostituált volt') kifejezést a szónokok alkalmassági vizsgálatáról szóló törvényt idézve már korábban is használta (29), és később is sűrűn emlegeti. Ehhez képest a πόρνος ('férfi prostituált, hímringyó') kimondásából már egyáltalán nem csinál ügyet (70, 123, 130, 157). Ennél erősebb szavakat hiába keresünk a beszédében, ami nem is csoda, hiszen Aischinés a mértéktartás (μετριότης), erkölcsi megfontoltság (σωφροσύνη) és műveltség (παίδευσις) letéteményeseként áll a hallgatóság előtt, így nem beszélhet közönségesen.

297 Biraud 1991: 335–343. Előfordulhatott, hogy egyes szónokok a szexualitásra vonatkozó szóhasználat és kifejezőmód határait feszegették, mint (Hermogenés szerint) a Neaira ellen írt beszéd szerzője, amikor azt írta, hogy Neaira „három lyukkal kereste kenyerét” (ἀπὸ τριῶν τρυπημάτων τὴν ἐργασίαν πεποιῆσθαι, Hermog. *Id.* II.3), nyilván arra utalva, hogy az örömlány vaginálisan, análisan és orálisan is kuncsaftjai rendelkezésére állt. A fordulat azonban (a magyar kiadásban közöltekkel szemben, lásd Németh 2006: 62.) nem maradt fenn a beszéd ránk hagyományozott kézírataiban, mert Hermogenés szerint egyesek betoldásnak vélték (ὠβελισμένον ὑπὸ τινων, *ibid.*). Hermogenés értesülését Dionysios Halikarnasseusra hivatkozva megerősíti a bizánci Ióannés Tzetzés, aki szerint a Neaira-beszéd szerzője Lysiasztól lopta a fordulatot. Lysias állítólag egy Antiopé nevű prostituáltról írta, hogy „mindkét lyukát használta a közösüléshez” (ἄμφω ταῖς ὁπαῖς τῇ μίξει κεχρημένη, Tzetz. *Chil.* VI.46). K. Kapparis szerint a mára törölt tagmondat bizonyára valóban Apollodóros szövegének része volt (Kapparis 1999: 402–404), de éppen a törlés ténye mutatja, hogy mennyire oda nem illőnek és trágárnak tekintették az efféle megjegyzéseket a szónoki szövegekben. Lásd még Carey 1994: 174–175.

Aischinés két szónoki fogást is fölhasznált, hogy Timarchos tetteit minél gyalázatosabbnak ábrázolhassa. Szüksége volt egyrészt az itt is alkalmazott technikára: előre *mentegeti* magát a később következő csúnya szavak miatt. A mentegetőzés serkenti a hallgatóság várakozását, hogy vajon milyen szavak hangzanak majd el, a tényleges kifejezések pedig egyfelől hatásos antiklimaxként csattannak (lásd 134. oldal), másfelől megerősítik a bírakat abban az érzésükben, hogy a szónok valóban nagyon visszafogottan beszélt. A másik fogás a nem trágár, de azért sikamlós *célzások* alkalmazása. Ezek egyszerűen összefoglalva mind arra utalnak, hogy Timarchos rendszeres és pénzért vállalt homoszexuális közönségek passzív résztvevője volt, de a közlések minden esetben megmaradnak az általában egyértelmű, ritkábban kétértelmű allúziók szintjén.²⁹⁸

39. Mindazokban..., amelyekben gyermekként vétkezett..., fölmentem őt... — Aischinés szónoki fogását mellőzésnek (*παράλειψις*, *praeteritio*) nevezik: úgy „megy el” (*praeterire*) a vélelmezett bűnök sora mellett, hogy nem fejti ki őket részletesen, sőt hangsúlyozza, hogy mindez nem tárgya a beszédnek, noha ezekkel az érintőlegesen említett, bizonyítatlan rágalomokkal is befeketíti ellenfelét a bírák szemében, míg maga nagylelkűbbnek és erényesebbnek látszik, lásd még **40, 52, 81, 106, 109, 157–159, 170.**²⁹⁹ Ugyanezt a technikát használja pl. Cicero a *Verres elleni* második beszédében: „Így Verres életének első, mérhetetlenül szégyenletes és gyalázatos szakaszára nem térek ki. ... Mellőzöm mindazt, amiről úgy vélem, hogy ocsmányság volna kimondanom. ... A hivatalvállalását és közéleti tevékenységét megelőző időt mindenestül elengedem és elhagyom. Ne essék szó éjjeli kicsapongásairól és dorbézolásairól, ne kerüljenek a kerítők, szerencsejátékosok és csábítók említésre, maradjanak homályban a veszteségek és gyalázatok, amelyekkel apjától kapott vagyonát és saját életkorát bemocskolta, tartsa meg magának hajdani szégyenének bizonyítékait — további életszakaszai miatt engedjétek meg, hogy a hatalmas vádhalmaizról lemondjak!” (Cic. *In Verr.* II. 1. 32–33. Nótári Tamás fordítása)

legyenek ezek mind elévültek, amiként a Harmincak idején, vagy az Eukleidész archónsága előtti, vagy más efféle határnap előtt tett dolgok — A Harminc Zsarnok uralmának bukása után (Kr. e. 403) ugyanis általános amnesztiát hirdettek, azaz (a

²⁹⁸ Egyértelmű utalások: pl. **41, 51–2, 55, 70, 185.** Szándékosan kétértelmű célzások, szójátékok vannak a **80–85.** caputban, az anális behatolásra tett óvatos célzás sejlik föl a **187.** caputban, lásd a vonatkozó fejezetekhez írt kommentárokat.

²⁹⁹ Adamik 2010: 785–787. (s.v. „mellőzés”).

főkolomposokat leszámítva) senkit sem lehetett bíróság elé idézni a Harmincak alatt végbevitt tetteiért. A demokrácia helyreállítása során revíziónak vetették alá a törvényeket, s az új törvények Eukleidész archóni évében (Kr. e. 403/402) léptek érvénybe.³⁰⁰

40. Euthydikos orvosi rendelőjében (ἰατρεῖον) — Bár Aischinész semmivel sem támasztja alá mondandóját, Euthydikos egy viszonylag jól ismert peiraieusi orvos lehetett, akinek neve a démosthenési korpuszból is ismert.³⁰¹ Bizonytalan, hogy Timarchos miért élt Euthydikosnál — nem kizárt, hogy valóban orvosi pályát fontolgatott. Aischinész a *praeteritio* technikáját használva utal rá, hogy már ekkor is számos polgárral és idegennel volt szexuális kapcsolata. Mindezek alapján Euthydikos kiváló tanúja lehetne Timarchos kezdeti züllésének — mégsem szólítja őt Aischinész.

azzal kereste a kenyerét, amit a törvény a nyilvános szóláshoz való jog elvesztésének terhe mellett megtilt — Ez az első visszautalás a szónokok alkalmassági vizsgálatáról szóló törvényre.

41. A Kollytosból származó Misgolas — Misgolas (PA 10225) neve apanévvel és a *démos* megjelölésével két attikai feliraton is szerepel: egy tíztagú testület második tagjaként a Kr. e. IV. század közepéről (IG II² 2825),³⁰² és egy Kr. e. 330-as évekre datálható rabszolga-felszabadítási feliraton a fivérével, Nauklésszal (IG II² 1554).³⁰³ Aischinész közlése alapján Misgolas a per idején 45 éves volt (**49**), tehát Kr. e. 391/390-ben született. Szemben Timarchossal Misgolast úgy mutatja be Aischinész, mintha a többség számára ismeretlen személy volna

minden másban derék és jó ember (καλὸς καγαθός) — Mivel Misgolast Timarchos egykori szeretőjeként lépteti föl Aischinész, aki a perbeszéd narratívája szerint „igencsak féktelen volt ezekben a dolgokban”, fölmerült, hogy Aischinész erős szarkazmussal nevezi őt derék és jó embernek.³⁰⁴ N. Fisher (Dovert követve) azonban úgy véli, hogy Aischinész nem gúnyolódik, hanem nagyon is óvatosan bánik Misgolasszal, hogy ne tüntesse föl túlságosan rossz színben (vö. **45**), és legyen esélye

300 A harminc zsarnok utáni amnesztiához és annak utóéletéhez lásd Wolpert 2002.

301 A *Boiotos* (2.) *elleni* beszédben tanúként szólítják, lásd Dém. XL.33.

302 Lásd Develin 1989: 352.

303 Bővebben: Fisher 2001: 170.

304 Ober 1989: 257; Bourriot 1995: 440–441.

rábírni a szájába adott vallomás (50) szentesítésére.³⁰⁵ Nézetem szerint Aischinés finom iróniát alkalmaz, ami csak annak tűnhetett föl, aki hozzá hasonlóan már tudta, hogy Misgolas tagadni fogja a neki írt vallomás tartalmát.³⁰⁶

az volt a szokása, hogy folyton mindenféle kitharázó énekesekkel és zenészekkel vette körül magát — Látszólag megerősítik ezt az Athénaios (*Lakomázó bölcsék*. VIII.21–22 = 339a–c) által idézett Kr. e. IV. századi komédiaszerzők (Timoklés, Alexis, Antiphanés) töredékei, amelyeknek tanúsága szerint Misgolas különösen vonzódott a fiatal fiúkhoz, azon belül is a kitharásokhoz. Antiphanés írja a *Ἀλιευομένη* ('Halászó nő') című komédiájában: „Vajon ki jön először, hogy vegyen ebből az angolnából, amelynek vastagabb a gerince, mint Sinópénak? Misgolas nem igazán eszi az ilyet szívesen. De íme, itt e lepényhal (κίθαρος), ha ezt megpillantja, nem húzza vissza a kezét. És valóban, milyen érdekes, ahogy lopva rátapad minden kitharázó énekesre.”³⁰⁷ Timoklés a *Sapphóban* írja, hogy „Úgy tűnik, Misgolas nem udvarolt neked, / pedig bimbózó ifjakra gerjed ő.”³⁰⁸ Alexis *Ἀγωνίς ἡ Ἰππίσκος* ('Agónis, avagy Kancácska') című komédiájának töredéke arról árulkodik, hogy a szülők Misgolasszal ijesztgették csinos gyermeküket: „Anyám, könyörgök, ne rémítgess / Misgolassal, nem vagyok kithara-énekes.”³⁰⁹ Sajnos egyik komédiát sem tudjuk pontosan datálni, így nem lehet eldönteni, vajon a per előtt született-e bármelyikük. Ha így volna, akkor bizonyosan tudnánk, hogy Misgolas Aischinés vádjától függetlenül valóban városszerte közismert pederaszta volt, és nem csak Timarchos elítélése után került be a köztudatba és vált színpadi tréfák céltáblájává (lásd 157). Mindenesetre feltűnő, hogy míg Aischinés előszeretettel hivatkozik Timarchosnak a komédia színpadán is megmutatkozó ismertségére, Misgolas esetében semmi ilyesmit nem említ. Szónoki stratégiája természetesen azon alapul, hogy elhitesse: mindenki régóta tudja, hogy Timarchos és Misgolas milyen természetű viszont folytattak.³¹⁰

305 Dover 1989: 25–26; Fisher 2001: 171.

306 Bővebben lásd a IV. fejezetet (190skk. oldal).

307 Antiphanés fr. 27 K–A (Ath. VIII.21. = 339a): „καὶ τὸν Σινώπης γόγγρον ἤδη παχυτέρας / ἔχοντ' ἀκάνθας τουτονὶ τίς λήψεται / πρῶτος προσελθών; Μισγόλας γὰρ οὐ πάνυ / τούτων ἐδεστής. ἀλλὰ κίθαρος οὐτοσί, / ὃν ἂν ἴδῃ τὰς χεῖρας οὐκ ἀφέξεται. / καὶ μὴν ἀληθῶς τοῖς κιθαρωδοῖς ὡς σφόδρα / ἅπασιν οὗτος ἐπιπεφυκὺς λανθάνει.”

308 Timoklés fr. 32 K–A (Ath. VIII.22. = 339c): „ὁ Μισγόλας οὐ προσιέναι σοι φαίνεται / ἀνθοῦσι τοῖς νέοισιν ἡρεθισμένος.”

309 Alexis fr. 3 K–A (Ath. VIII.22. = 339c): „ὦ μῆτερ, ἵκετεύω σε, μὴ 'πίσειέ μοι / τὸν Μισγόλαν· οὐ γὰρ κιθαρωδὸς εἰμ' ἐγώ.”

310 Lásd 44, bővebben lásd a IV. fejezetet.

Timarchos ugyanis jó alakú volt — Az εὔσαρκος tulajdonképpen „jó húsú”-t jelent. A jelző elsősorban az orvosi vagy biológiai témájú művekben gyakori, és ritkán használatos az attikai prózában, vö. Xen. *Lak.* V. 8, Xen. *Hipp.* I. 17. Tekintetbe véve, hogy Aischinés (és a komédiatöredékek) szerint Misgolas a karcsú kitharásokat kedvelte, valószínű, hogy a jelző nem elsősorban az atlétikai gyakorlatokkal izmosra edzett testre utal, hanem inkább a karcsúságra és hajlékonyságra. Ez az első alkalom, hogy Aischinés hangsúlyozza Timarchos ifjúkori kivételes szépségét (lásd még: 75, 126), amelyet később Démostenés is kénytelen elismerni.³¹¹ Nem tudjuk megállapítani, hogy Aischinés mennyire túlozhatta el mind ellenfelének egykori tündöklő szépségét, mind pedig a jelenben látható rútságát, de bizonyos, hogy mindezt a szónoki hatáskeltés érdekében tette, hogy megmutassa hallgatóságának, hogy milyen eredménye van annak, ha valaki erkölcstelenül él: még a legszebb ifjúból is hamar visszataszító külsejű középkorú férfi válik, lásd 26.

züllött — Azaz mindenféle szexuális viselkedésre kapható, lásd 118. oldal.

kapható arra a dologra... — Noha sem itt, sem máshol nem mondja ki nyíltan, Aischinés nyilvánvalóan a homoszexuális testi kapcsolatra, pontosabban az anális behatolás elfogadására utal. Mindebből alapvető hiba volna arra következtetnünk, hogy Timarchos a mai értelemben vett homoszexuális irányultságú ember volt, vagy akár csak arra, hogy Aischinés homoszexuálisnak próbálta ábrázolni ellenfelét. A homoszexualitás irányultság, amely valamilyen arányban nyilvánvalóan létezett az ókorban is, nem összekeverendő az athéni társadalomban jelenlévő és bizonyos határokon belül elfogadott fiúszerelem (παιδεραστία) szokásával.³¹² Ez utóbbi egy

---

³¹¹ Dém. XIX.233.

³¹² Az ókori görög fiúszerelemnek vagy pederasztíának (amelyet gyakran kissé pontatlanul homoszexualitásnak neveznek) bőséges szakirodalma teremtett az elmúlt három és fél évtizedben. K. Dover először 1978-ban megjelent munkája (lásd Dover 1989) úttörő jelentőségű volt a téma kutatásában, mert bemutatta, hogy miként lehet tudományos objektivitással, erkölcsi megítélést sugalló jelzők nélkül vizsgálni egy régi kultúra olyan vonásait, amelyek napjainkban is érzékeny társadalmi jelenségnek számítanak. Hasonló jellegű, bár jóval elméletibb és általánosabb nézőpontú M. Foucault háromkötetes műve, amelynek második része foglalkozik a fiúszerelem kérdésével (Foucault 1985). Dover és Foucault munkásságának eredményeképpen mindmáig a kutatás érdeklődésének középpontjában áll a görögök hozzáállása a szexualitáshoz, különösen az azonos nemű felek esetén. Míg D. Halperin (1990), J. Winkler (1990) és különösen E. Keuls (1993) a testi behatolást és az általa szerzett dominanciát (Keuls munkájának címét idézve: „a phallos uralmát”) hangsúlyozták, az évezred utolsó évtizedének második felétől kezdve egyre többen hívták föl a figyelmet arra, hogy Dover-Foucault-Halperin fémjelezte kutatás figyelmen kívül hagyta a szexualitás érzelmi-érzéki oldalát, és általában véve eltúlozták a testi szexualitás jelentőségét (Davidson 1997, Hubbard 1998, Davidson 2001, Verstraete-Provencal 2005). Úgy tűnik, a doveri modell jól működik az athéni társadalom esetében, de Hubbard szöveggyűjteménye (Hubbard 2003) világosan megmutatja, hogy az

felnőtt férfi (ἐραστής) és egy fiatal fiú (ἐρώμενος) idealizált és ideiglenes kapcsolata volt, amelyből a fiatalabb fél nyeresége nem testi gyönyör, hanem a felnőtt férfiak világában szerzett értékes tapasztalat volt. A 'homoszexuális' terminus nem is létezett a XIX. század előtt; a testi szerelemben betöltött passzív, befogadó szerepet élvező, és ezt a szerepet tartósan vállaló személyt az (erősen pejoratív) κίναιδος jelzővel illették.³¹³ Aischinés használja is e jelzőt, de sosem Timarchosra, hanem mindig Démosthenésre vonatkozóan.³¹⁴ Aischinés nem utal arra, hogy Timarchos valaha is élvezte a passzív szerető szerepét, hanem mindig azt állítja, hogy *elviselte*, eltűrte azt,³¹⁵ hogy az általa nyert pénzzel finanszírozni tudja romlott életmódját: a drága ételek és italok fogyasztását, a szerencsejátékokat, valamint a (nőnemű) kurtizánokat.³¹⁶ Az androsi nőkkel való afférja (107) is bizonyítja, hogy Timarchos nem a férfiakkal, hanem a nőkkel való szexuális érintkezésben lelte örömét, tehát semmiképpen nem tarthatjuk homoszexuálisnak.³¹⁷

42. nem szenvedett hiányt..., hiszen atyjától igen nagy vagyont örökölt — ám ezt mind fölélte — Aischinés e mondattal előreutal a második fontos vádpontra, az atyai örökség elherdálására, lásd 94–105.

halevésnek (ὀψοφαγία) — Az ὀψον eredetileg mellékétel volt a kenyér és a bor mellé: só, olajbogyó, sajt, zöldségek, gyümölcsök, stb. nyersen vagy bármi módon elkészítve (Plat. Rep. 372c–373a). Mivel húst csak igen ritkán, az ünnepi áldozatbemutatók után ettek, az ὀψον legízletesebb fajtái a különféle halak voltak, akár sózva és szárítva, akár frissen — ez utóbbi számított a legelőkelőbbnek és legdrágábbnak is. Az ὀψον ezért Athénban felvette a 'hal, halból készült étel' jelentést is. (Kicsinyítőképzős formája, az ὀψάριον szolgál az újjörög ψάρι 'hal' szó alapjául.) A rendszeres és mértéktelen halevés

---

antik görög világ egészére csak fenntartásokkal alkalmazható. Az utóbbi években nagy vitát kavart J. Davidson újabb műve, amely új alapokra kívánja helyezni az antik görög szexualitás és homoszexualitás tudományos vizsgálatát (Davidson 2007, *non vidi*). A téma megbízható korszerű és tömör feldolgozásai a további tájékozódáshoz: Fisher 2001: 25–53, Deacy 2013: 6187–6190, Lear 2014: 102–127; magyar nyelven: Németh 2012: 64–68.

313 Lásd Winkler 1990: 46–54, Matuszewski 2011: 124–135.

314 Lásd 131, 181. Aischinés másik két beszédében is mindig Démosthenést gyalázza a κίναιδος kifejezéssel és származékaival (II.88, 99, 151; III.131, 167).

315 Lásd 46, 73, 191. A felsorolt caputokban, mindenhol a πάσχω ige alakjai szerepelnek, melynek alapjelentése: 'elszenved', lásd LSJ sv.

316 Lásd 42, 75, 95–96, 115.

317 Fisher 2005: 77–78.

a komédiaköltők és a szónokok szerint az elpuhultság, a túlzó fényűzés és a politikai felfordulásra törekvés velejárója.³¹⁸ Az ὄψον ezen felül a halpiacot is jelenti, lásd 65.

aulosos lányoknak — Az oboára hasonlító auloson férfiak és nők is játszottak, de az utóbbiak elsősorban nem drámai előadásokat kísérték hangszerükkel, hanem lakomákat (*symposion*) és az utánuk következő mulatságot (*kómos*). Az Athéni állam tanúsága szerint a városfelügyelők (*astynomosok*) felügyelete mellett legföljebb 2 drachmáért bárki bérbe vehette szolgálataikat (*AP L.2*), amely nyilvánvalóan szexuális tartalmú szórakoztatást is tartalmazott.³¹⁹ Ha Timarchos *aulosos* (öröm)lányokkal és egyéb hetairákkal szerette mulatni az időt, akkor nemi orientációja — a homoszexuális prostitúció vádjának ellenére — nem tekinthető homoszexuálisnak.

ahhoz a Misgolaszhoz költözött, aki ... idősebb nála — Aischinés valószínűleg nem mond igazat. Misgolas egyidősnek mondja saját magával: mindketten negyvenöt évesek (49), Timarchosról pedig elárulja, hogy Nikophémos archóni évében (Kr. e. 361/0) volt a Bulé tagja (109), amelynek alsó korhatára 30 év. Ha tehát elfogadjuk, hogy a Timarchos elleni per Kr. e. 346 végén vagy 345 elején zajlott, akkor láthatjuk, hogy a 391/0-ben született Aischinés és Misgolas nem lehet számottevően idősebb az ugyanekkor született Timarchosnál, aki lehet, hogy még idősebb is volt náluk.³²⁰ Aischinés azért hangsúlyozza (hamis módon) Misgolas idősebb voltát, nehogy a hallgatóság egykorú fiúkként kezelje őket, akiknek kapcsolata (bár a források a korabeli Athénra vonatkozóan jóval szűkösebbek) teljesen természetesnek és elfogadottnak számított, hanem úgy tekintsen rá mint egy idősebb ἐραστής és egy fiatalabb ἐρώμενος romlott viszonyára, amely az anyagi függésen és a szexuális mértéktelenségen alapul.³²¹ Két egykorú fiú vagy fiatalember esetében nehezebben tudná elhíttetni a bírakkal, hogy az egyik pénzt fizetett a másik szolgálataiért. A fentiek alapján — és különösen tanúk hiányában — a legkevésbé sem tekinthetjük jól megalapozottnak Aischinés állításait Timarchos és Misgolas kapcsolatáról.

43. városi Dionysia felvonulásán — A városi Dionysia többnapos ünnepségét évente rendezték meg Athénban Dionysos tiszteletére Elaphébolión (március–április)

318 Bővebben lásd Davidson 1993: 53–66. és Davidson 1997: 3–35.

319 Rhodes 1981: 574.

320 Lásd Harris 1985: 377–380. és Harris 1988: 211–214.

321 A kortárs fiúk közti homoszexuális viszony elterjedtségét és elfogadottságát messze alulbecsülte K. Dover, ehhez újabban lásd Hubbard 2014b: 130.

hónapjában. Az ünnep a felvonulással (πομπή) kezdődött a másnapi drámaelőadásokat szponzoráló *chorégosok* részvételével, melynek során fából készült phallosokat hordoztak körbe. Az ünnep az áldozatbemutatással folytatódott: a levágott állatok húsból közös lakomát rendeztek, amely zajos mulatozással és italozással kísért újabb körmenetbe (κῶμος) torkollott.³²² Az Aischinés által elmesélt történet valószínűleg az első felvonulás előkészületei során történt.

a sphéttosi Phaidros — Vagyonos családból származó athéni politikus: apja, Kallias két ezüstművét bérelt Sunionban és Napéban. Phaidros (PA 13964) valószínűleg viszonylag ismert politikusnak számított a per idején, mert nem sokkal korábban (Kr. e. 347/6) stratégusi tisztséget viselt (IG II² 213, 8),³²³ ráadásul ő is ezüstművekkel üzletelt a 340-es években (IG II² 1582, 180–181).³²⁴ Aischinésszel való kapcsolatára semmilyen forrás sem utal, de úgy tűnik, ő nem utasította el a perben való tanúskodást, lásd 50.

megtalálták egy bérházban, ahol mindenféle idegenekkel ebédelt együtt — A leírás alapján úgy tűnik, hogy a ház (συννοικία, lásd 124–125) vendéglátóipari egységként is szolgált, ahol étkezés és italozás mellett lehetőség nyílhatott szexuális együttlét céljából szobát is bérelni.³²⁵ Aischinés azt sugallja, hogy Timarchos éppen azért időzött együtt az (alighanem a Dionysia látványosságaira turistaként ideérkezett) idegenekkel, hogy a mulatozást később egy ilyen helyiségben folytathassák — ám sugalmazását semmilyen bizonyítékkal nem támasztják alá a tanúvallomások (50).

kövessék őket a börtönbe, amiért megrontottak egy szabad születésű ifjút — Misgolas és Phaidros az idegenek tudatlanságát kihasználva ijesztettek rá Timarchos asztaltársaira, hiszen egyrészt a leírt helyzet alapján semmilyen törvénysértő tettet sem hajtottak végre, ami miatt aggódniuk kellett volna, másrészt (Aischinés sugalmazásával ellentétben) a törvények értelmében akkor sem lettek volna sikerrel perelhetők, ha történetesen szexuális együttlét közben éri őket tetten Phaidros és Misgolas, hiszen ahogy nem tilos egy szabad születésű athéni számára áruba bocsátani

---

322 Pickard-Cambridge 1968: 57–100; Goldhill 1990: 99; Csapo 1997: 253–295; Wilson 2000b: 102–109; Hegyi 2003: 57.

323 A sphéttosi Phaidrosra vonatkozó forrásokat bővebben lásd Davies 1971: 524–525.

324 Strauss 1984: 421.

325 Az efféle helyszínek látogatása azonban egyáltalán nem illett az előkelő származású athéni ifjakhoz, lásd 53, ill. lásd Matuszewski 2011: 122.

a testét (a későbbiekben azonban nem működhet aktív politikusként, lásd 19–20, 29), ugyanúgy egy idegennek sem tilos igénybe venni a felkínált szolgáltatást. Az idegenek talán nem ismerték jól az athéniak törvényeit, de már hallhattak például az *ἀπαγωγή* eljárásáról, amelynek keretében az ítéletvégrehajtó Tizenegyek elé lehetett vezetni, és ha elismerték tettüket, azonnal ki lehetett végezni a köztörvényes bűntényt (lopás, rablás, útonállás, rabszolga eltulajdonítása, stb.) elkövető, tetten ért gonosztevőket (*κακοῦργοι*).³²⁶

Más forrás is alátámasztja, hogy az Athénba látogató idegeneket könnyen meg lehetett riasztani az athéni törvényekre történő hivatkozással: Apollodóros azt állítja a *Neaira ellen* írt beszédében, hogy a Neairát kitartó Stephanos jókora összegeket zsarolt ki gazdag és tudatlan (*ἄγνως*) idegenektől, amikor tetten érve őket azzal fenyegetőzött, hogy házasságtörés (*μοιχεία*) miatt vádat emel ellenük, hiszen Neaira az ő felesége.³²⁷ Később pedig beszámol az androsi (tehát idegen) Epainetos esetéről, akit Stephanos előbb letartóztatott, majd harminc mina megfizetésére akart kötelezni, mert rajtakapta, hogy lefeküdt Neaira lányával.³²⁸

44. megfogjátok a szavazókorongot — A törvényszéki döntéshozatal mechanizmusához lásd 79 (kommentárral).

45. már előre megírtam Misgolas tanúvallomását — Ellentétben a Kr. e. V. századi törvényszéki szokásokkal, amikor minden tanú személyesen elmondott vallomásával tanúskodott, a IV. században előre megírt vallomásokat olvastak föl az esküdtek előtt. Úgy tűnik, hogy a tanúnak arra sem volt lehetősége, hogy saját maga fogalmazza meg a tanúvallomást, hanem a peres fél által készített iratot olvasták föl³²⁹ — természetesen ez csak abban az esetben okozhatott problémát, ha a tanú az ellenfél környezetéhez tartozott, ahogyan az Misgolas (és később pl. Hégésandros) esetében volt. A nevében megfogalmazott és a törvényszolga által fölolvasott vallomást a jelenlevő tanú háromféleképpen fogadhatta (vö. 46–48): 1) Vagy elfogadta és ezáltal tanúsította annak tartalmát; 2) Vagy eskü alatt tagadta, hogy tudomása volna a vallomásban

326 A Tizenegyek (*οἱ ἑνδεκά*) feladataihoz lásd AP LII.1, [Dém.] XXXV.47. Az *απαγωγή* (valamint a vele rokon *endeixis* és *ephégésis*) eljárásához lásd Hansen 1976, különösen 26–28; Mészáros 2011: 125–126.

327 [Dém.] LIX.41, lásd hozzá Kapparis 1999: 252. Neaira természetesen nem lehetett Stephanos törvényes felesége.

328 [Dém.] LIX.64–71. Az androsi Epainetos tette, amennyiben Phanó valóban athéni polgár volt, tényleg „házasságtörésnek” (*μοιχεία*) számított, lásd Kapparis 1999: 295–300.

329 Lásd Schol. in Aisch. I.45 [99].

foglaltakról (*exómosia*); 3) Vagy nem mondott semmit, esetleg nem is jelent meg, de ebben az esetben törvény elé lehetett idézni (*kléteusis*), és 1000 drachma büntetéssel lehetett sújtani. Mindennek az volt az oka, hogy az athéni bíraskodási rendszerben nem elsősorban azért szólították a tanúkat, hogy segítsenek a bírának kideríteni a pontos „igazságot”, hanem azért, hogy rangjuk, kapcsolatrendszerük, ismertségük és megbecsültségük teljes súlyával felsorakozzanak egyik vagy másik peres fél mögött, és így világossá tegyék a két oldal társadalmi támogatottságát.³³⁰

nem is írtam le semmit, ami által a törvény előtt büntethetővé válna egy igaz tanú — A per során szólított tanú két esetben büntethető: egyrészt, ha nem hajlandó tanúskodni — ebben az esetben a *kléteusis* eljárása vonatkozik rá (46);³³¹ másrészt pedig akkor, ha a perbeszédék végeztével bárki a jelenlévők közül hamis tanúskodással vádolja meg — ebben az esetben pedig egy új bírósági ügy indul (*δίκη ψευδομαρτυρίων*).³³² Jelen esetben azonban Aischinés nem ezekre az eljárásokra utal, hanem azt a hamis látszatot kelti, hogy a Timarchos által elkövetett vétkek valódi tanúi egyben társtettesek is, és ezért tanúskodásuk valójában a bűneiket beismerő vallomás, lásd 72–73.

...mindazt azonban megírtam e vallomásban, ami számotokra, a hallgatók számára jól ismert, de veszélytelen a tanúra nézve, és nem is csúf. — Aischinés feltűnően óvatosan bánik Misgolaszal, mintha ügyelni akarna arra, hogy csak Timarchosnak ártson, de a „tettekben” részes Misgolasnak ne. E körülményesnek tűnő, ám annál fontosabb szakaszban azt készíti elő, hogy az elmondandó, enyhébb megítélés alá eső tettekből következtetve a bírák szigorú mércével mérjék Timarchos ki nem mondott, csak sugalmazott vétkeit.³³³ A Misgolaszal szemben tanúsított óvatos bánásmód lehetséges okaihoz lásd 50 (kommentárral).

330 Az attikai törvényszéki tanúskodáshoz általában lásd Todd 1990a, Thür 2005, Humphreys 2007; az *exómosiá*hoz Carey 1995, Martin 2008; e helyre vonatkozóan lásd Carey 1995: 115, Fisher 2001: 180; valamint lásd még a IV. fejezetet.

331 A *κλήτευσις* mellett létezett még a *δίκη λιπομαρτυρίου* eljárása, amelyet az ígérete ellenére sem megjelenő tanú ellen lehetett indítani, lásd [Dém.] XLIX.19–21, Todd 1993: 97.

332 AP LIX.6 és LXVIII.4; Harrison 1971: 192–197. Elméletileg akit három alkalommal elítéltek hamis tanúskodás miatt, az elveszítette a polgárjogát (*atimia*), ezért két ítélet után már nem lehetett arra kényszeríteni senkit, hogy tanúként föllépjen bárki oldalán, lásd Hyp. Phil. XXI.12, Horváth 2001: 79. Gyakorlatilag nem valószínű, hogy akit akár csak egyszer is elítéltek emiatt, azt bárki tanúként állította volna ki a továbbiakban.

333 Az itt alkalmazott „mindenki tudja”-technikához lásd 196. és 200sk. oldalakat.

46. **inkább beidézti magát** — Ha a tanú nem jelenik meg vagy megtagadja a tanúskodást, akkor kikiáltó útján beidézték. Ez a *kléteusis* eljárása, lásd feljebb.
47. **Az előlépő tanúk ugyanis nem az én barátaim lesznek, nem is az ők ellenségei, még csak nem is olyanok, akik egyikünket sem ismernek, hanem éppen az ő barátaik.** — Kevésbé valószínű ugyanis, hogy terhelő vallomást tegyenek egymás ellen jelenlegi vagy egykori barátok. Aischinés talán a bírák jóindulatát próbálja biztosítani a maga számára, amikor a tanúállítás nehézségeit ecseteli. Számára egy olyan tanú érne a legtöbbet, aki egykor Timarchos barátja és szeretője volt, ám mostanra ellenségekké váltak, de úgy tűnik, ilyet nem talált. Aischinés úgy tesz, mintha Misgolasszal akarná eljátszatni e szerepet, és ezért bánik vele mindvégig kesztyűs kézzel, noha tisztában kellett lennie azzal, hogy Misgolas nem vall Timarchos ellen (lásd 50, kommentárral). A szónok érveléstechnikai bravúrja, hogy közvetve ezt is föl tudja használni a bírák meggyőzésére.
48. **Az erkölcsös férfi élete ugyanis legyen olyan tiszta, hogy a rossz hírnévnek még árnyéka se vetüljön rá.** — Aischinés nyilvánvalóan túloz, hiszen a közéletben résztvevők mindenkor számíthattak (és ma is számíthatnak) arra, hogy ellenségeik rosszindulatú pletykákat terjesztenek róluk. Aischinés gondolatmenetének azonban egyik legfontosabb alapvetése, hogy minden szóbeszédnek van alapja — hiszen erős bizonyítékok híján ezekre a híresztelésekre építi a Timarchos elleni vádat.³³⁴
49. **együtt voltunk ephébosok** — E szöveghely egyike azon kevés forrásoknak, amelyek igazolják az *ephébia*, azaz a 18–20 éves fiatal férfiak (*ἐφηβοί*) szervezett katonai kiképzésére létrehozott intézményének létét már a Kr. e. 335/4-es reformot megelőzően.³³⁵ E korai *ephébia* pontos működése nem tisztázott, de fennmaradt az *ephébosok* plataiai csata (Kr. e. 479) előtt tett hazafias esküje (Tod 204),³³⁶ valamint az is biztosra vehető, hogy már Kr. e. 370 körül is határvadász feladatokra használták a alapkiképzésen átesett *ephébosokat* a kijelölt parancsnokok irányítása mellett (Aisch.

334 Vö. 71–73, 127, ill. Hunter 1990: 309–310.

335 További források: Aisch. II.167, Xen. *Por.* IV.51–52, IG II² 1250.

336 Ehhez bővebben lásd Siewert 1972.

II.167).³³⁷ Az intézményt Lykurgos idején, Epikratés törvénye alapján szervezték át (Lyk. fr. 5.3 [Conomis]), és működésének részletei olvashatók az *Athéni államban*:

„Miután az ephébosok kiállták a vizsgálatot,³³⁸ az apák phylénként összegyűlnek és esküt téve a negyven éven felüli phylétagok közül kiválasztanak hármat, akiket a legjobbnak tartanak és a legmegfelelőbbnek arra, hogy az ephébosokra felügyeljenek. A nép szavazással megválaszt ezek közül phylénként egyet felügyelőnek (σωφρονιστής) és egyet vezetőnek (κοσμητής) a többi athéniek közül, valamennyi fölé. Ezek összegyűjtve az ephébosokat először körbejárják a szentélyeket, azután a Peirieusba vonulnak és őrseget állnak, egyesek Munichiában, mások az Aktén. A nép választ számukra két testdőt és tanítókat, akik megtanítják őket a nehézfegyverzettel bánni, nyilazni, dárdázni, és a hajítógépeket kezelni. A felügyelőknek ellátásukra egyenként egy drachmát adnak, az ephébosoknak egyenként négy oboloszt. A saját phyléjéhez tartozók járandóságát az illető felügyelő veszi át, s a szükségeseket mindenki számára közösen vásárolja meg (mert phylénként együtt étkeznek), és általában minden másra is gondot visel. Az első évet ilyen módon töltik el. A következő évben a színházban tartott népgyűlésen bemutatják a népnek a katonai dolgokban való jártasságukat, és pajzsot és dárdát kapva az államtól bejárják a vidéket és az őrállomásokon tartózkodnak. Ez alatt a két esztendő alatt hadiköpenyben teljesítenek őrszolgálatot és minden köztehertől mentesek; nem vonhatók és nem vonhatnak felelősségre, nehogy ürügyük legyen a távozásra. Kivételt képez, ha örökségről vagy örökösnőről van szó, és ha valakire származásánál fogva papi tisztség vár. A két év eltelte után már a többi polgár közé tartoznak.”³³⁹

mindketten negyvenötödik évünkben járunk — Ezen a megjegyzésen alapul, hogy Aischinés születési évét a Kr. e. 391/0-es évre tesszük. Aischinés és Misgolas tehát, a látszat ellenére, egykorúak, de Aischinés számára mégis azért fontos ennek hangsúlyozása, hogy úgy állíthassa be Misgolast, mintha idősebb volna Timarchosnál, ami minden bizonnyal nem igaz.³⁴⁰

Ennek a férfinak ugyanis... ..amikor az még serdülő ifjú volt. — Ἄμα μὲν γὰρ ἡ φύσις ἐστὶ τοιαύτη τοῦ ἀνθρώπου, ἅμα δὲ ἤδη μεираκίῳ ὄντι αὐτῷ ἐπλησίαζεν. A fordítások egyöntetűen „már” értelemben veszik az ἤδη-t.³⁴¹ Ez azonban szerintem nem illik bele

337 A ephébia Kr. e. IV. századi feliratos forrásait összegyűjtötte és kialakulását elemezte Reinmouth 1971 (lásd főképp: 123–138), de munkájának érdemeit csorbítja, hogy az 1. sorszámmal közölt, általa Kr. e. 361/0-ra datált felirata bizonyosan Kr. e. 334 után keletkezett. Az ephébia kialakulásának és a Lykurgos idején végrehajtott szervezeti reformoknak kitűnő, tömör leírását adja Faraguna 1992: 274–280.

338 A vizsgálathoz lásd a 18. caputhoz írt kommentárt.

339 AP XLII.2–5. (Ritoók Zsigmond fordítása.) Az athéni ephébia Kr. e. III–I. századi működését (és általában a korabeli nevelés kérdését) alaposan tárgyalja Perrin-Saminadayar 2007.

340 Bővebben lásd 126. oldal.

341 Lásd Carey 2000: 42; Fisher 2001: 82.

az érvelés logikájába. Aischinés éppen a (talán nem is létező) korkülönbséget akarja hangsúlyozni Misgolas és Timarchos közt, így nyilván ez utóbbi fiatalságát emeli ki azzal, hogy még csak serdülő volt (cf. *LSJ* s.v. ἤδη 3.: 'opp. to the future or past, actually, now'). Előfordulhat viszont, hogy annak a papirusz-variánsnak van igaza, amely kihagyja e szót, és az alábbi szöveget hozza: „ἀμα δὲ καὶ μιρακίῳ αὐτῷ ὄντι ἐπλησίαζεν” (P.Oxy. 4030. Col. iv. 28–30.) Az általam javasolt fordítást mindkét esetben helytállónak gondolom, szemben a többi modern megoldással.

50. szólítsd azokat a tanúkat, akik tudják, hogy Timarchos Misgolasnál lakott — Nem tudjuk, hogy kik lehettek ezek a tanúk, de ha valóban csak az együtt lakást igazolták vallomásukban, akkor ezzel semmit nem támasztottak alá az Aischinés által megfogalmazott súlyosabb vádakból (züllöttség, pénzért árult szexuális szolgáltatások, stb.). A fentiek alapján ráadásul Phaidros sem tanúsíthatott mást, mint hogy egy alkalommal együtt készültek felvonulni Misgolasszal és Timarchossal, és az utóbbit hosszas keresés után idegenek társaságában lakomázva találták meg.

hátha [Misgolas] ... hajlandó lesz tanúskodni az igazság mellett — A szövegből nem derül ki egyértelműen, vajon Misgolas hitelesítette, vagy eskü útján megtagadta a neki írt tanúvallomást (*exómosia*).³⁴² Aischinés úgy tesz, mintha ő maga sem tudná, mi fog történni: vajon Misgolas magába száll, és tanúskodik, vagy megátalkodottan tagad? Vitatott, hogy a tanúknak mindenképpen ki kellett-e nyilvánítaniuk már a tárgyalás előtt, hogy a felolvasandó vallomást elfogadják vagy *exómosiával* élnek, netán elegendő volt a tárgyaláson döntenüik.³⁴³ Ha nem is kellett a tárgyalás előtt kinyilvánítania a tanúnak, hogy miként fog dönten, Misgolas esetében akkor is számos okunk van azt gondolni, hogy Aischinés pontosan tudta előre, hogy Misgolas *exómosiával* fog élni. Egyrészt, régi barátját próbálja Timarchos ellen felhasználni, ez pedig csak akkor lehet sikeres, ha Timarchos és Misgolas kapcsolata megromlott az elmúlt években. Erre semmilyen jel nem utal. Másrészt, ha meg is romlott volna a két barát viszonya, Misgolasnak akkor is olyan tartalmú vallomást kellene most elfogadnia, amely hiába van óvatosan megfogalmazva, rá nézve a legkevésbé sem hízog, sőt tartalmának

342 Vö. Hégésandros vallomásának esetét (69).

343 Az egyik álláspont szerint bizonyos esetekben elegendő volt a tárgyaláson kinyilvánítani az *exómosiát* (Rubinstein 2005), a másik szerint erre már a tárgyalás előtt, az előzetes tárgyaláson (*ἀνάκρισις*), vagy legkésőbb az állami döntőbíráskodás során sor került, tehát a peres felek a bíróság előtt már pontosan tudták, hogy ki tanúskodik, ki folyamodik *exómosiához*, és ki marad távol (Thür 2005: 167). Ehhez bővebben lásd a IV. fejezetet (190.skk oldalak).

elismerése bizonyára megvetést váltott volna ki az athéni közönségből. Ráadásul a vallomás valószínűleg tárgyszerű hazugságot is tartalmazott: az állt benne, hogy Misgolas jelentősen idősebb Timarchosnál. A hamis tanúbizonyság elfogadása megtámadhatóvá tette volna Misgolaszt (*δίκη ψευδομαρτυρίων*), akinek így semmiképpen nem maradt más lehetősége, mint hogy *exómosiával* éljen. Ez mégis kapóra jött Aischinésnek, hiszen az *exómosia* nem a vallomás tartalmi cáfolata volt, hanem annak kinyilvánítása, hogy a tanúnak nincs tudomása a leírt vallomásban foglaltakról.³⁴⁴ Aischinés valószínűleg azért ebben a sorrendben szólítja az itt fellépő tanúkat (1. „akik tudják, hogy Timarchos Misgolasnál lakott”, 2. a sphéttosi Phaidros, 3. Misgolas), hogy az első két elfogadott (bár gyengébb érvényű) vallomás után nevetségesnek és valószínűtlennek tűnjön, hogy Misgolas nem tud semmiről. Aischinés tehát bravúros technikával még Misgolas *exómosiájából* is az ő ügyét támogató momentumot faragott.³⁴⁵

Tanúvallomások [A *peiraieusi* Misgolas... .. nagy gonddal bántam vele.] — Az általános gyanún (lásd 100. oldal) felül számos árulkodó részlet igazolja, hogy e tanúvallomás jelen formájában — a törvények idézeteihez hasonló módon — utólag került a beszéd szövegébe: csupán egy vallomást olvasunk, noha Aischinés több tanú vallomását ígérte, köztük Phaidrosét is; Misgolas neve mellett más apa és démosnév szerepel (vö. 41); ráadásul az athéni törvényszéki gyakorlatban az írott tanúvallomások mindig egyesszám harmadik személyben szólnak („XY tanúsítja, hogy...”), itt azonban első személyben áll.³⁴⁶

51–52. Aki ... egy embernek pénzért teszi meg ...; aki válogatás nélkül, sok emberrel, fizetségért teszi... — Aischinés egyszerűen a pénzért nyújtott szolgáltatás kizárólagosságával magyarázza a *porneia* és a *hetairésis* különbségét, az utóbbin az egyetlen személlyel fönntartott szexuális kapcsolatot, az előbbin pedig a sokakkal létesített viszonyt értve. A két fogalom magyarázatát lásd a 29. caputhoz írt kommentárban. A szónok számára egyrészt a két fogalom társadalmi megítélésének fokozatbeli különbsége miatt fontos annak hangsúlyozása, hogy Timarchos nem

344 Lásd például Pollux VIII.37. (*ἐξομώσασθαι ὡς οὐκ εἰδεῖν ἢ μὴ παρεῖν*), Dém. XIX.176, Plat. *Leg.* 936e–937a. E látszólag logikátlan értelmezésnek magyarázatához lásd Martin 2008.

345 Hasonló példák az *exómosia* előnyre váltására: Aisch. II.68, [Dém.] XLV.59–60, [Dém.] LIX.28, Isaios IX.18–19. Lásd még Fisher 2001: 183, Thür 2005: 168–169.

346 Carey 2000: 42.

egyszerűen kitartottként élt (ἡταιρηκέναι), hanem tulajdonképpen kurválkodott (πεπορνευμένος). Másrészt talán azért is hangsúlyozza ezt, hogy megmagyarázza, miért nem hetairésis miatti vádat (γραφὴ ἑταιρήσεως) nyújtott be ellene. A vádtípus megválasztásának további lehetséges motivációihoz lásd a 20. caputhoz írt kommentárt.

52. a durva férfiakat (τοὺς ἄγριους), Kédónidést, Autokleidést és Thersandrost —

Aischinés ismét a *praeteritio* technikáját alkalmazza, lásd 121. oldal. A *scholion* szerint e férfiak „pederaszták, akiket 'durvák, triballosok és kentaurok' néven emlegetnek.”³⁴⁷ A triballos egy harciasnak tartott thrák törzs elnevezése. Az ἄγριος (tkp. 'mezei', tehát 'vad') jelzőt a komédiaszerző Aristophanés egy alkalommal egy hosszú hajú, loncsos külsejű férfira (Hieronymosra, Xenophantos fiára) alkalmazza, akit a kentaurokhoz hasonlít.³⁴⁸ E mitikus keveréklények közismertek voltak vadságukról és arról, hogy gyakran igen zabolátlan módon igyekeztek szexuális kapcsolatot létesíteni bármelyik nem tagjaival. A nevezett férfiak közül Kédónidés és Thersandros neve ismeretlen, Autokleidés talán a komédiaszerző Timoklés *Orestautokleidés* című, töredékesen ismert darájának célpontja lehetett.³⁴⁹ Egy oxyrhynchosi papiruszon olvasható negyedik név, Androkleidés, valószínűleg másolási hiba folytán került a felsorolásba.³⁵⁰

prostituált volt (πεπορνευμένος) — Jól fölépített narratológiai antiklimax: a nagy fokozás után igen csúnya szót várnánk, de az elhangzó kifejezés már korábban is szerepelt (lásd 29). A hallgatóság számára azért is humorosan hangozhatott a Timarchosra vonatkoztatott jelző, mert a szónok már régóta (lásd 25) készíti elő ellenfelének állítólag városszerte jól ismert gúnynevét: „A Hímringyó” (ὁ πόρνος), lásd 70, 130, 157.³⁵¹

53. Kallias fia, Antiklés vette őt magához — A Kallias igen gyakori név volt a korabeli Ahénban, az itt említett bizonyosan nem azonos a fent említett sphéttosi Phaidros apjával, viszont azonos lehet azzal a Kalliasszal, aki a *hellénotamias* (kincstárnok) tisztét töltötte be a Délosi Szövetségben 410/409-ben.³⁵² Antiklésről semmit sem

347 Schol. in Aisch. I.52 [115]: οὗτοι παιδερασταί, ἐπωνυμίας ἔχοντες 'ἄγριοι καὶ Τριβαλλοὶ καὶ Κένταυροι'.

348 Ar. Nub. 348–350: „καὶ ἦν μὲν ἰδῶσι κομήτην / ἄγριόν τινα τῶν λασίων τούτων, οἷόνπερ τὸν Ξενοφάντου, / σκώπτουσαι τὴν μανίαν αὐτοῦ κενταύροις ἥκασαν αὐτάς.”

349 Timoklés fr. 27 és 28 K–A. Lásd még Dover 1989: 37–38, Fisher 2001: 184.

350 Lapini 2005: 31–41.

351 Fisher 2001: 185.

352 IG I³ 375.26.

tudunk az itt leírtakon kívül. Távolléte kapóra jöhetett Aischinésnek, hiszen minden kockázat nélkül hozzátehetett egy újabb nevet Timarchos állítólagos szeretőinek listájához.

Samoson van a kléruchosokkal — A *kléruchia* a gyarmatosítás sajátos athéni módszere, amelynek során az elfoglalt polisok földjeinek egy részét kisajátították, és athéni telepésekkel (kléruchosokkal) népesítették be, akik rendfenntartó erőként is működtek. A perzsa fennhatóság alatt álló Samos szigetét Kr. e. 366/5-ben foglalták el az athéni erők, ám a többi hellén megdöbbenésére nem szabadították fel, hanem telepéseket küldtek oda. Athén a chairóneiai csata (Kr. e. 338) után is megtartotta samosi birtokait.³⁵³

a játékbarlangban (κυβεῖον) — A *scholion* figyelmezteti az olvasót, hogy Aischinés szóhasználata különleges, mert az efféle szórakozóhelyet *skirapheion*nak szokás nevezni.³⁵⁴ A *kybeion* stilisztikai értékét nehéz meghatározni, hiszen nem szerepel más forrásokban, de a *skirapheion* Isokratés két beszédében is erősen pejoratív értelemben áll.³⁵⁵ Aischinés úgy véli, hogy hallgatósága „látta azt, amiről beszélek, de ha nem, hát legalábbis hallottatok felőle”, tehát nem tartja erkölcsileg megbélyegzőnek ismerni egy játékbarlangot, bár nyilván kíváncsiaknak sem.³⁵⁶ Timarchos életmódja viszont, aki a szónok állítása szerint rendszeresen ott töltötte a napot, nyilvánvalóan visszatetszést váltott ki. A tavernák és játékbarlangok R. Matuszewski szerint az athéni társadalmi érintkezés legitim színhelyei (*lieux de sociabilité*) voltak, ahol az elit tagjai éppúgy megfordultak, mint az egyszerűbb emberek, és ahol a jelenlét addig számított elfogadhatónak, amíg a polgár mértéket gyakorolt és önuralmat tanúsított a játékban és a szórakozásban, és nem engedett szabad folyást a szenvedélyeinek és ösztöneinek.³⁵⁷

---

353 A *kléruchia* működéséhez lásd Németh 1999: 185–186, Rhodes 2010: 187. A samosi *kléruchiá*hoz lásd Dém. XV.9, Isokr. XV.108–111, ill. Diod. XVIII.18.9. Lásd még Rhodes 2010: 234.

354 *Schol. in Aisch.* I.53 [124b]: „ιδίως δὲ εἶπεν κυβεῖον· οὐ γὰρ οὕτως ἐκάλουν, ἀλλὰ σκιραφεῖον.” Egy másik *scholion*-megjegyzés ugyanitt *ταβλιστήριον*-nak magyarázza a *κυβεῖον*-t, ez azonban hapax.

355 Isokr. VII.48, XV.287.

356 Vö. például a sokkal rosszabb megítélésű bordélyokkal (74) vagy az „elhagyatott helyekkel” (82).

357 Matuszewski 2013: 75–76.

föl van állítva a kockázótábla (τηλία), és az emberek kakasviadalokat rendeznek — A téliát nemcsak kockázáshoz használták, de olykor a kakasok vagy fürjek is erre állítva viaskodtak egymással.³⁵⁸

54. Pittalakos, a város szolgálatában álló állami szolgálta — Pittalakos társadalmi helyzete ellentmondásos. Aischinés itt használt szavai (δημόσιος οἰκέτης τῆς πόλεως) rabszolga státuszra utalnak, ennek azonban merőben ellentmond, hogy megveretése után Pittalakos bírósághoz fordul (ami egy rabszolga esetében nem volna lehetséges), a cholargosi Glaukos pedig tanúsítja, hogy Pittalakos nem rabszolga, hanem szabad ember (62–64). Pittalakos valószínűleg egy tehetős felszabadított lehetett, Aischinés viszont a történetben játszott szerepe alapján máshogy utal rá előbb és később. Az itt következő, Pittalakos, Timarchos és Hégésandros „szerelmi háromszögét” bemutató kaland elején Pittalakos egy kéjsóvár kuncsaft, aki „elmondhatatlan” dolgokat művelt Timarchos testével, és e bűnös viszonynak különösen visszataszító színezetet kölcsönöz, ha Pittalakos nemcsak nem polgár vagy szabad idegen, hanem egyenesen rabszolga.³⁵⁹ Az a körülmény, hogy Pittalakost ekkor már valószínűleg felszabadították, tehát szabad idegenné (*metoikos*nak) számít, Aischinés számára itt még mellékes, sőt elrejtendő. Amikor viszont Timarchos már nem Pittalakos oldalán áll, hanem Hégésandrosén, akkor Aischinés inkább a hatalmával és a státusával visszaélő Hégésandros szerencsétlen áldozatának mutatja be Pittalakost, hogy ezzel is sötétebbre fesse kínzóinak jellemét.³⁶⁰

Pittalakos és a *kybeion* kapcsolata szintén nem világos. N. Fisher szerint Pittalakos nem egyszerűen napi vendég lehetett az említett játékbarlangban, hanem ő működtette azt.³⁶¹ Ezt mindössze az támasztja alá, hogy jelentős mennyiségű felszerelést (dobókockákat, kupákat, más eszközöket, ráadásul fürjeket és kakasokat) említ Aischinés, amikor Pittalakos megveréséről szól: az eszközöket tönkretették, az állatokat elpusztították (59). Mindezek birtoklása azonban nem bizonyítja, hogy Pittalakos üzemeltette volna az itt említett *kybeion*t, hanem lehettek ezek egy

358 *Schol. in Aisch.* I.53 [124b]: „ἐχρῶντο δ' αὐτῇ οἱ κυβεύοντες καὶ πρὸς τὸ βάλλειν τοὺς κύβους, καὶ πρὸς τὸ συμβάλλειν τοὺς ὀρνυγας καὶ τοὺς ἀλεκτρυόνας.” A *télia* egyéb előfordulásaihoz és jelentéseihez lásd Fisher 2001: 187.

359 Ha azonban valóban rabszolga lett volna, akkor a 139. caputban idézett törvény értelmében büntethető volna, erre azonban egyáltalán nem került sor.

360 Pittalakos státusához lásd Jacob 1928: 158–162; Todd 1993: 192–194; Hunter 1994: 231; Fisher 2001: 190–191; Fisher 2004 (*non vidi*); Kamen 2013: 25–26.

361 Fisher 2001: 191; őt követi Matuszewski 2013: 71.

szenvedélyes játékos hobbifelszerelése is, „amelyekben kedvét lelte (ἡγάπα)”. Ráadásul ha azt feltételezzük, hogy Pittalakos részt vett a játékbarlang üzemeltetésében, akkor nem sok értelme van Aischinés megjegyzésének, hogy miután Timarchos Hégésandroshoz költözött, Pittalakos továbbra is eljár a *kybeion*ba.³⁶² Ha ő vezetné, akkor magától értetődő volna, hogy továbbra is eljár, és nem kéne megemlíteni. Feltehetőleg tehát Pittalakos egy lelkes játékbarlang-látogató, esetleg az üzemeltető segédje vagy beszállítója volt,³⁶³ aki valószínűleg rendelkezésre bocsátotta (bérbe adta?) a felszerelését a *kybeion* többi látogatójának, de aligha ő működtette a helyet.³⁶⁴

55. Hégésandros — A sunioni Hégésandrost (PA 6307), Hégésias fiát és Hégésippos (aki hajviseletéről a Konty (Κρωβύλος) gúnynevet kapta, lásd **64** és **71**) fivérét közismert személyként mutatja be Aischinés. Születésének idejéről semmit sem tudunk. Aischinés szerint ugyanabban az évben, amikor Timarchos a tanács tagja volt (Kr. e. 361/0), Hégésandros volt az istennő (Athéné) kincstárnoka (**110**). Feltehetőleg a Timomachos oldalán betöltött kincstárnoki tisztségét ezt megelőzően töltötte be, lásd alább (**56**). Timarchossal való szexuális kapcsolata a beszéd gyakran visszatérő, ám szokás szerint alapos bizonyítás nélkül maradó narratívája.³⁶⁵

annyira közismert, amit mondok — Előreutalás a Phémé-érvre (**127–129**).

56. Acharnai-beli Timomachos — Timomachos (PA 13797) a források szerint két alkalommal volt stratégos: először Kr. e. 367/6-ban, amikor a spártai Nauklés oldalán sikertelenül próbálta megakadályozni a thébai Epameinondas előrenyomulását a Korinthos melletti Oneion-hegynél;³⁶⁶ másodjára pedig Kr. e. 361/0-ban, amikor a Thasoson és Thrakiában kellett volna az athéni érdekeket érvényesítenie, ám a stratégiai fontosságú Chersonésos mégis I. Kotys thrák király kezére került. Az

362 „ἐφοῖτα ἐπὶ τὴν οἰκίαν.” (**58**) Minden valószínűség a *κυβεῖον*-ra utal az itt álló *οἰκία*.

363 Talán erre utal a neve mellett a kommentárokból fennmaradt mesterségmegjelölés: ὁ ὀρνιθίας ('a madaras', lásd Dém. XIX *hypothesis* I.4 [MacDowell 2000: 357] és Tzetz. *Chil.* VI.59), bár ennek kialakulásában az is közrejátszhatott, hogy Démosthenész (Aischinést parafrázálva) egyszerre emlegeti a madárviadalokat és Pittalakost: „τὸν εἰς τοὺς ὄρνεις εἰσιόντα καὶ μετὰ Πιτταλάκου περιόντα” (Dém. XIX.245.)

364 Ha ez a feltételezés igaz, akkor N. Fisher hipotézise (Fisher 2001: 357–362 és Fisher 2004) a Pittalakos megverése mögött húzódó, a rivális szórakozóhelyek közt fölmerült területi vitáról kis módosításra szorul, lásd 139. oldal.

365 Személyére és tisztségére vonatkozóan a fentiekén túl lásd Schaefer 1885–1887: ii.331; Davies 1971: 209 (nr. 6351); Develin 1989: 269 (nr. 1350); Fisher 2001: 188–189, 194–195.

366 Xen. *Hell.* VII.1.41.

athéniaiak ezért hazaárulás (*eisangelia*) vádjával perbe fogták és halálra ítélték.³⁶⁷ Aischinés alighanem e második stratégosi működésére utalva kapcsolja Hégésandrost Timomachoszhoz, ám kronológiailag ismét ellentmondásba kerül önmagával, hiszen Hégésandros aligha lehetett ugyanabban az esztendőben (Kr. e. 361/0-ban) egyszerre odahaza az Athéné-szentély és a Helléspontosnál működő Timomachos kincstárnoka (*tamias*) is.³⁶⁸ Aischinés megjegyzését („végül nem kis mértékben okozója is lett Timomachos balsorsának”) semmilyen itt idézett bizonyíték vagy más forrás nem támasztja alá.³⁶⁹

57. Ha ugyanis üzletről van szó, Timarchos megdöbbenően nyílt és bármire rávehető —

Vitatott olvasatú szöveghely. A legújabb szövegkiadást készítő M. Dilts e ponton a kéziratok kisebb része által hozott ἡ κακία καὶ ἀπιστία ('gonoszság és hűtlenség') olvasatot részesíti előnyben a kódexek többségében szereplő (részben javított) ἡ ἀκακία καὶ εὐπεισία ('nyíltság és meggyőzhetőség') olvasattal szemben. Bár Dilts döntése elsőre helyesnek tűnhet — hiszen Aischinés célja kétségtávolan Timarchos jellemének minél sötétebbre festése —, én mégis ez utóbbi olvasatot tartom valószínűbbnek, mert ez tűnik a kifinomultabbnak: Aischinés nem egyszerűen azt állítja, hogy ellenfele gonosz és hűtlen, hanem azt, hogy tulajdonságai, amelyek más körülmények közt nem volnának súlyos vétségek (*εὐπεισία*), sőt még dicséretre méltók is lehetnének (*ἀκακία*), Timarchos esetében mérhetetlenül szégyenletesek. Ezzel a szónok kritikája és megvetése még erőteljesebb hangsúlyt kap.³⁷⁰

Az értelmezés helytálló voltát erősíti meg a *scholion* itt közölt szómagyarázata is: „ἀκακία ἀπλότης. εὐπιστία εὐχέρεια εἰς τὸ πείθεσθαι.” (*Schol. ad Aisch. ad loc.*) Az itacizmus hatását mutató *εὐπιστία* alakot J. Reiske (1771) javította a helyesebb *εὐπεισία*-ra.

58. továbbra is eljár a házba — Ti. a *κυβεῖον*-ba, azaz a játékbárányba, lásd 53 (kommentárral).

59. dobókockákat (ἀστραγάλους τινὰς διασείστους) — Az *astragalos* a birka (vagy kecske) bokacsontja, amelyet kockázáshoz használtak. Az *astragalos* (latinul *talus*) négy oldalán tudott megállni, ezeknek elnevezése egyes, hármas, négyes és hatos oldal volt.

367 [Dém.] L.5–22, Dém. XXIII.115, Hyp. III.1; *Schol. in Aisch.* I.56 [127, 130]. Lásd még Horváth 2001: 66. Az *εἰσαγγελία* vádjához lásd Todd 1993: 113–115.

368 A problémára Develin (1989: 269) hívta föl a figyelmet.

369 Timomachoszra vonatkozóan lásd még Fisher 2001: 193–195.

370 Hasonló állásponton van a Loeb-féle kiadás (Adams 1958: 50) és C. Carey (2000: 44) is.

Ismerték és használták már ugyanekkor a *kybost* (lat. *alea*), azaz a hat oldalú dobókockát is.³⁷¹

fürjeket — A fürjekkel nemcsak a kakasokéhoz hasonló viadalokat rendeztek, hanem létezett az ún. fürjpöckölésnek (*ὀρτυγοκοπία*) nevezett játék is: az egyik játékos egy körbe helyezte a maga fürjét, a másik pedig az ujjával pöckölve vagy a tollát tépkedve igyekezett elérni, hogy a fürj kiessen a körből. A játékot fogadás kísérte. Említése az ókomédiában: Ar. Av. 1299. A játék szabályai: Phótios, Suda s.h.v., Pollux 102. ill. 107–109.

háromszor szerencsétlen (τρискаκοδαίμων) férfiú — A jelző Aristophanés komédiáiból ismerős, és rendre valamilyen gonosz hatalom vagy súlyos balszerencse által sújtott emberre alkalmazzák.³⁷² Aischinés hangneme látványosan megváltozott: korábban, amíg Timarchossal együtt volt, elítélően és megvetően beszélt Pittalakosról (54–55), mostantól kezdve viszont, hogy Timarchos Hégésandrosszal élt, igyekezett szimpátiát ébreszteni iránta.

még a szomszédok is meghallották az ordítását — Ha igaz lenne Aischinés állítása, akkor valószínűleg könnyen rá tudott volna venni néhány szomszédot, hogy tanúsítsák szavait, de semmi sem utal rá, hogy a 66. caputban szólított „többi tanú” bármelyike is közülük került volna ki. Pittalakos megverésének valódi motivációja nem teljesen tisztázott. Aischinés egyértelműen Timarchos „birtoklásáért” vívott, Hégésandros és Pittalakos közti szerelmi vetélkedés mozzanataként ábrázolja e jelenetet: célja Timarchos és Hégésandros gátlástalanságának és (egykori) életmódjának bemutatása. N. Fisher ezzel szemben arra tesz óvatos kísérletet,³⁷³ hogy a szórakozóhelyek ellenőrzése fölötti rivalizálás konfliktusaként értelmezze az ügyet: szerinte az események középpontjában álló *kybeion* (vagyis *skirapheion*) Athéné Skiras phaléroni szentélye mellett működhetett, amely Hégésandros nemzetségének, a Salamisiaknak (οἱ Σαλαμίνιοι) az ellenőrzése alá tartozott,³⁷⁴ akik rossz néven vehették Pittalakos működését a környéken. Erre utal a kockázófelszerelés tönkretétele, a viadalokhoz használt kakasok és fürjek elpusztítása, amely valóban nem egészen logikus

371 A kockajátékokhoz lásd Kurke 1999: 283–295; Németh 2002: 23–27, 60–62.

372 Ar. Ach. 1024; Pax 1271; Thesm. 209, 875; Ran. 19; Eccl. 1098; Plut. 851.

373 Fisher 2001: 361–362 és Fisher 2004 (*non vidi*).

374 A Salamisiak nemzetségéhez lásd Ferguson 1938; újabban Lambert 1997 és Lambert 1999.

következménye egy szerelemfáltésból fakadó verekedésnek. De mivel úgy tűnik, hogy Pittalakos nem a *kybeion* működtetője volt, hanem legfőljebb egy segítő vagy intéző a viadalok és játszmák szervezésében, a phaléroni Athéné Skiras szentélyt és a hozzá tartozó szórakozóhely(ek)et ellenőrző Salamisiak nemzetsége számára aligha jelenthetett konkurenciát. Valószínűbbnek látszik, hogy a játékbarlang környékén valóban jelentős befolyással bíró Hégésandros valamely jelentéktelen, játékkal vagy fogadással összefüggő ügyben haragudott meg Pittalakosra, és ezért leckéztette meg embereivel.

60. ruhátlanul jelent meg az agorán — Bizonytalan, hogy a γυμνός jelző itt valóban teljes meztelenséget jelent-e, vagy csak bizonyos ruhadarabok hiányát. Kétségtelen, hogy Pittalakos célja az volt, hogy feltűnést keltsen előző éjszaka szerzett sebesüléseivel, ehhez azonban nem kellett egészen levetkőznie, elég volt csak fölfednie a zúzódások nyomait.³⁷⁵ Ilyen célú „meztelenkedésről” más forrásból nem tudunk.

az Istenek Anyjának oltáránál — Valószínűleg a kis-ázsiai eredetű Kybelé tiszteletére emelt oltárnál az athéni agora nyugati oldalán.³⁷⁶

61. igen előnyös külsejű volt — Az életkor és a külső megjelenés összefüggéseire lásd a 26. és a 49. caputokat. Aischinés e ponton is élezi a különbséget Timarchos egykori és jelenlegi külseje közt. Valójában nem tudhatjuk, hogy mennyire volt csúnya, azt pedig még kevésbé, hogy korábban mennyire szép — Aischinés célja, hogy a hallgatóság képzeletében élesítse a kontrasztot, mert (más bizonyítékok híján) részint ez támasztja alá a vádat, hogy Timarchos züllött életet élt: hiszen mi mástól csúnyulhatott volna el?

megérintette Pittalakos állát (ὕπογενειάζων) — Az áll (γένυς) megérintése a kérés ill. könyörgés hagyományos gesztusa, amelynek első irodalmi megjelenése Thetis kérése Zeushoz (*Ilias* I.500–502).³⁷⁷ A fiúszerelemet ábrázoló vázaképeken azonban J. Beazley óta jól ismert mozdulat a föl-és-le kombináció (*up-and-down position*), amely során az *erastés* egyik kezével az *erómenos* nemi szerve felé, a másikkal az álla felé nyúl. Az lefelé nyúló kéz a nemi vágyakozást, a felfelé nyúló a könyörgést fejezi ki.³⁷⁸ Timarchos itt

375 Lásd Fisher 2001: 198; ill. feljebb a 112. oldalt.

376 Fisher 2001: 197–198.

377 Lásd még *Il.* X.454–455.

378 Dover 1989: 94–95; Lear–Cantarella 2008: 133–134; Lear 2014: 105–106.

leírt gesztusának elsődleges értelme nyilván a Pittalakos felé intézett bocsánatkérő könyörgés, de mivel kettőjük közt korábban (állítólag) szexuális viszony is volt, a mozdulatba erotikus motívumot is beleérthetünk, különösen a kárpótlás ígérete miatt, lásd alább.

bármit megtesz neki, amit csak szeretne — Ezzel a fordulattal Aischinés ismét hangsúlyozza Timarchos jellemének csalfa és romlott vonásait, hiszen úgy tűnik, hogy előnyös külsejét kihasználva, szexuális szolgálatokat ígérve vette rá Pittalakost, hogy keljen föl az oltár mellől.

62. pert indított — Nem tudjuk, Pittalakos milyen vádat nyújtott be. Aischinés itteni és korábbi szavai alapján akár *graphé hybreós* is lehetett volna a vád, hiszen az ellene elkövetett megalázó tettek kimerítik a *hybris* fogalmát, lásd 15–17 (kommentárral). Mégsem valószínű, hogy Pittalakos ezzel a váddal élt volna, mert egyrészt nem tisztázott, hogy egy polgárjog nélküli (feltehetőleg szabad) idegen jogosult volt-e egyáltalán *graphé hybreós* eljárást indítani, másrészt a *graphé* eljárások esetén nem volt lehetőség sem döntőbíráskodásra (lásd alább), sem pedig a kereset súlyos következmények nélküli visszavonására.³⁷⁹ Valószínűbb tehát, hogy károkozás (*diké blabés*) vagy testi sértés (*diké aikeias*) miatt indított magánvádas eljárást.

Glaukón ... szabadnak ismerte el Pittalakost — A cholargosi Glaukónról (PA 3035) az itt leírtakon kívül semmit sem lehet tudni. A szabadnak elismerés jelképes aktusa (*ἀφαίρεσις εἰς ἐλευθερίαν*) volt az ellenszere annak, hogy valakit tévesen vagy rosszindulatból, mint itt is, jogtalanul rabszolgaságra vessenek. A rabszolga állítólagos ura vádat emelhetett e harmadik személy ellen (*δίκη ἀφαιρέσεως*), így ügyükben bíróság döntött.³⁸⁰

63. a sunioni Diopeithés — A Salamisiak nemzetségének (lásd 374. jegyzet) sunioni ágából két politikus is ismert ebben a korban, akire Aischinés utalhat: Diphilos fia az ismertebb, aki Kr. e. 343 és 340 között stratégusként kléruchiákat alapított a thrákiai Chersonésoson.³⁸¹ A másik kortárs Diopeithés, Phasyrkidés fia a Salamisiak nemzetségének két ága közti megállapodás eskütevői közt szerepel Kr. e. 362/1-ben.³⁸²

379 Harrison 1968: 166–171; Harrison 1971: 83; Todd 1993: 170–174. A *graphé* és *diké* eljárások különbségéhez lásd 85skk. oldal.

380 Hasonló esetek: Lys. XXIII.9–11; Dém. LVIII.19. Bővebben lásd Harrison 1968: 178–180.

381 Dém. VIII *passim*.

382 Lambert 1997: 79. (1. szöveg 70–71. sor)

döntőbírájuk — Az athéni jogrendszer kétféle döntőbíráskodást ismert: magán jellegűt és állami. A magán döntőbíráskodás önkéntes volt, és elkerülte a pereskedés szokásos ügymenetét: a vitában álló felek fölkertek döntőbírónak (*διαιτητής*) egy mindkettejük által elismert és elfogadott, tetszőleges személyt, aki meghallgatva ügyüket döntést hozott. Döntése elvileg kötelező érvényű volt a felekre nézve.³⁸³ Az állami döntőbíráskodás a bírósági ügymenet kötelező része volt: a „Negyvenek”³⁸⁴ bírói hatósága alá tartozó, *diké* jellegű ügyek döntő többségében a fő tárgyalás előtt az ügyeket tekintélyes állami döntőbírák elé utalták, hogy az esküdtbírók leterheltségét csökkentsék. A hatvanéves korú jelöltek közül sorsolt döntőbírák döntése nem volt kötelező érvényű, azaz ha bármelyik peres fél nem fogadta el az eredményt, akkor a per a tényleges tárgyaláson folytatódott és fejeződött be.³⁸⁵ Ebben az esetben úgy tűnik, hogy Pittalakos és Hégésandros magán jellegű döntőbíráskodáshoz fordulhattak.³⁸⁶

akit már fiatalkorában is felhasznált — Utalás a Hégésandros és Diopeithés közti szexuális viszonyra. A *χράσμαι* ('használ') ige ilyen értelmű mögöttes jelentésére a *scholion* is fölhívja a figyelmet.³⁸⁷

64. Amikor viszont Hégésandros politikai pályára lépett — Szó szerint: „Föllépett a ti szónoki emelvényetekre” (*παρήει ἐπὶ τὸ βῆμα τὸ ὑμέτερον*). Kronológiailag itt újabb ellentmondás figyelhető meg, hiszen Hégésandros már Timarchossal való, legkésőbb Kr. e. 361/0-ra datálható megismerkedése előtt is vállalt kincstárnoki tisztséget (lásd 56), tehát nem ekkor lépett politikai pályára.

az azéniai Aristophónnal is összeütközött — A talán a Kr. e. 350-es évek elejére datálható eset idején Aristophón (PA 2108) már veterán politikusnak számított, hiszen a Kr. e. 430-as években született. Számtalan törvényjavaslatot nyújtott be, és állítólag azzal büszkélkedett, hogy hetvenöt alkalommal védte meg magát sikeresen alkotmányellenes határozati javaslatlétel (*γραφὴ παράνομων*) miatt indított vádakkal

383 Magán döntőbíráskodás: Lipsius 1905–1915: 220–226; Harrison 1971: 64–66; Todd 1993: 123–125; Hunter 1994: 55–62.

384 Lásd AP LIII.1–2. (Rhodes 1981: 587–590.)

385 Az állami döntőbíráskodás részletes leírását lásd AP LIII.2–6. Lásd még Lipsius 1905–1915: 226–228; Harrison 1971: 66–68; Todd 1993: 128–129; Hunter 1994: 62–66.

386 Lásd Fisher 2001: 201.

387 *Schol. in Aisch.* I.63 [143]: „καὶ τὸν Ἡγήσανδρον διαβάλλει ὡς ἡταιρηκότα παρὰ Διοπείθει.” Lásd még 68.

szemben.³⁸⁸ Kr. e. 348-ban és a következő években Aristophón agresszív Philippos-ellenes politikát folytatott, többször fölszólalt a makedónokkal kötendő béke ellen, és szembehelyezkedett a békét propagáló Eubulossal.³⁸⁹ A *scholion* szerint kilenc hónap híján száz esztendőit élt.³⁹⁰ Aischinés talán azért említi őt, hogy bemutassa, milyen súlyú politikusokkal került ellentétbe Hégésandros és fivére Hégésippos, valamint hogy alkalma legyen célozni Hégésandros szexuális kicsapongásaira, amelyek miatt állítólag Aristophón megfenyegette, hogy ugyanolyan pert (δοκιμασία ρητόρων) indít ellene, mint amely miatt most Timarchos bíróság előtt áll.³⁹¹

a fivére, Konty (Κρωβύλος) — Hégésandros fivére, Hégésippos (PA 6351) maga is aktívan részt vett a politikai életben a makedón-ellenes tábor erőteljes szószólójaként, Démosthenés elvbarátjaként.³⁹² A beszédben Aischinés mindvégig a gúnynevét (Konty — Κρωβύλος) használja. A *scholion* tanúsága szerint Hégésippos a régi athéni arisztokraták divatját követve kontyba csavarva viselte hosszúra növesztett, olajjal gondosan megkent haját, vö. Thuk. I.6. Plutarchos is ezen a néven említi Hégésipposzt, amikor a chairóneiai csata előkészületei során tett szellemes kijelentését idézi: „A háborút nem lehet fejadaggal táplálni.”³⁹³ A Démosthenés neve alatt hagyományozott VII. beszéd (*Halonnesos ügyében*) a tudományos közvélekedés szerint Hégésippos műve.³⁹⁴

66. [Tanúvallomások] — Az itt olvasható információk megbízhatatlanok, lásd 100. oldal. Nem tudjuk, hogy Glaukón valóban Timaios fia volt-e. A szabadnak elismerés miatt indított per (δίκη ἀφαιρέσεως) nem az állítólagos rabszolga (Pittalakos), hanem az őt szabadnak elismerő polgár (Glaukón) ellen folytatott. Kibékülésről Aischinés nem beszélt, csak Pittalakos visszahúzódásáról. Amphisthenésről semmit sem tudunk, és az sem világos, hogy kik lehettek a további tanúk, akiknek vallomását felolvasták. Árulkodó jel, ahogyan a feltehetőleg interpolált bekezdés véget ér: „és így tovább (καὶ

---

388 Aisch. III.194.

389 Theop. *FGrH* 115 F166; Dém. XIX.291 és (név nélkül) Aisch. II.74. Lásd még Efstathiou 2004: 394–397.

390 *Schol. in Aisch.* I.64 [145]. Aristophónhoz lásd még Davies 1971: 64–66. (nr. 2108), Whitehead 1986, Fisher 2001: 202–203.

391 Valószínűleg Leódamasszal folytatott állítólagos viszonya miatt, lásd 69.

392 Lásd *Schol. in Dem.* XIX.72.

393 Plut. *Dém.* 17: „οὐ τεταγμένα σιτεῖται πόλεμος.”

394 Trevett 2011: 113.

τὰ ἐξῆς)”. Úgy tűnik, a dokumentum „hamisítója” kezdte elunni a feladatát. Mindenesetre a következő tanúvallomás (68) utáni dokumentumok már üresen maradnak, lásd 100, 104, 115.

Aischinés számára kézenfekvő lett volna Pittalakost is vallomásra bírni. Ha valóban szabad ember volt, mint ahogyan azt többször is hangsúlyozta, akkor ennek nem lehetett volna technikai akadály.³⁹⁵ Pittalakos azonban nyilvánvalóan nem áll rendelkezésre: vagy azért, mert már nem élt, vagy, ami még valószínűbb, mert nem volt hajlandó Aischinés szájíze szerint tanúskodni Timarchos ellen, noha a fenti narratíva alapján minden oka meglett volna rá.

67. Írtam számára egy tanúvallomást, amely mérsékeltebb (κοσμιώτερος), mint az ő jelleme, de azért némiképp szókimondóbb, mint Misgolasé volt — A Hégésandros számára írt vallomás feltehetőleg a bíróság előtt is elfogadható szókinccsel (vö. 38), de egyértelműen leírta, hogy (Aischinés szerint) Hégésandros hímprostituáltként használta Timarchost. A vallomás fogalmazásmódja azért is lehetett szókimondóbb, mint a korábbi, mert itt Aischinés nem próbálja elhitetni a bírakkal, hogy Hégésandros talán majd magába száll és hitelesíteni fogja a vallomást. Aischinés itt világossá teszi, hogy a tanú exómosiával él majd, azaz esküvel fogja tagadni, hogy bármi tudomása volna a vallomásban foglaltak felől.³⁹⁶ A kizsartolt exómosia viszont alkalmas eszköz lehetett Aischinés számára, hogy befektetse Hégésandrost a hallgatóság előtt. Akik ugyanis hajlandók hitelt adni az Aischinés által alkalmazott „mindenki tudja”-technikának, azok számára Hégésandros minden ez utáni megnyilvánulása csak további igazolása lesz Timarchos bűnösségének.

68. [Tanúvallomás] — A Hégésandros vallomásaként hagyományozott szöveg hitelességét nem növeli az a körülmény, hogy rosszul szerepel benne az apanév (Hégésias helyett Diphilos áll — talán Diopeithés apjának nevéként szüremkedett át ide, lásd 63 [kommentárral]) és a démos neve is (Sunion helyett Steiria áll).

Leódamasszal — Az Acharnai démosból származó Leódamas (PA 9077), Erasistratos fia a Kr. e. 370-es évek óta aktív politikus volt, tehát feltehetőleg valamivel idősebb Hégésandrosnál. Több alkalommal is vállalt követi feladatokat Thébaiban, Aischinés

---

³⁹⁵ Harrison 1971: 136.

³⁹⁶ Az exómosiához lásd a 45. és 50. caputok kommentárjait.

Kr. e. 330-ban kitűnő szónokként emlékezik meg róla, tehát ekkoriban már nem élt.³⁹⁷ A Plutarchos neve alatt fennmaradt *Tíz szónok életrajza* szerint Isokratés tanítványa volt.³⁹⁸ A hamisított tanúvallomás fabrikálója fölcserélte a Hégésandrosszal való állítólagos kapcsolatának nemi szerepeit, hiszen Leódamas lehetett az *erastés*, Hégésandros pedig az *erómenos*, vö. **70** és **111**.

69. a nemes és derék férfiú (ἀνὴρ καλὸς καγαθός) — A *kalokagathia* erényéhez és gúnyos alkalmazásához lásd 117. oldal.

neve hallatára felhördültek — Nem tudjuk, hogy a közönség reakciója mennyiben lehetett természetes vagy előre megrendezett.³⁹⁹ Az idevonatkozó *scholion* szerint „nem világos, hogy vajon most szólították-e tanúskodni Leódamast, és ezért hördültek föl neheztelve a bírák, vagy még Aristophón olvasta föl Leódamas tanúvallomását, amikor prostitúció miatt bevádolta Hégésandrost.”⁴⁰⁰ Valószínűnek tűnik, hogy a *scholion* téved, és nem gondol a leginkább kézenfekvő megoldásra, ti. hogy az Aischinés által Hégésandros szájába adott vallomásban szerepelt Leódamas neve, ahogy azt a dokumentum hamisítója is kitalálta, és ezt hallva zúdultak föl a bírák. A *scholion* tévedése azonban újabb érv a számos eddigi után amellet, hogy Aischinés eredetileg kiadott szövegében nem szerepeltek törvénytörések és tanúvallomások.

70. Talán szánjam el magam, hogy világosabban beszéljek annál, mint természetem szerint való volna? — Aischinés felháborodása és szónoki hevülete ebben a fejezetben éri el egyik csúcspontját: az isteneket hívja tanúnak, és ismét mentegetőzik a szavak miatt, amelyeket kimondani kényszerül, noha az itt elhangzó erőteljes kifejezések mindegyiket használta már korábban is beszéd során: *πόρνος, πεπορνεῦσθαι, βδελυρία, παροινέω*.⁴⁰¹ Az egyetlen újdonság, hogy e kifejezések ódiumát nemcsak Timarchosra zúdítja, hanem Hégésandrosra is, akit a vádlotthoz hasonlóan hímringyónak (*πόρνος*) nevez, noha csak két férfival való erkölcstelen kapcsolatát említette (egy harmadikra, a Diopeithéshez fűződőre pedig csak célzást tesz, lásd **63**), ráadásul semmilyen bizonyítékkal nem szolgál.

397 Aisch. III.139.

398 [Plut.] *Mor.* 837d.

399 A tárgyaláson jelenlévő bírák és nézők reakcióihoz, véleménynyilvánításaihoz lásd Bers 1985: 1–15.

400 *Schol. in Aisch.* I.69 [154]: „ἄδηλον πότερον νῦν κατεκέκλητο πρὸς τὴν μαρτυρίαν ὁ Λεωδάμας, ὥστε ἄχθεσθέντας τοὺς δικαστὰς τῷ ὀνόματι θορυβῆσαι, ἢ ὁ Ἀριστοφῶν ἀνέγνω μαρτυρίαν Λεωδάμαντος κρίνων τὸν Ἠγήσανδρον ἐταιρείας.”

401 A szónoki beszédben elvárt nyelvi regiszterhez lásd **38** (kommentárral).

71. fel fognak szólítani, hogy állítsak ... tanúkat — Aischinés e fontos közbevetett érvelésben (71–93) előrevetíti, hogy ellenfelei (akik között Timarchos védelmében nyilván fölszólal majd Hégésandros és Hégésippos is) megkérdézik majd tőle, hogy vajon miért nem állít tanúkat, akik pontról pontra igazolják mindazt, amit a vádbeszéd állít. Kérdésük jogos, hiszen Aischinés tanúi, mint láttuk, csak a vád szempontjából jelentéktelen tényeket igazolhattak, Misgolas és Hégésandros megtagadták a nekik előkészített vallomás hitelesítését, Pittalakos pedig a jelek szerint nem szólalt meg. Aischinésnek ezért azt kell most elmagyaráznia, hogy miért képtelenség megfelelő tanút állítani.

72. a törvények azt írják... — Aischinés itt visszautal a beszéd bevezető szakaszában felolvasott törvényekre, ám miközben arra hivatkozik, hogy a bírák még nyilván emlékeznek rájuk, ravaszul össze is keveri a tartalmukat. Azt állítja, hogy „ha valaki kibérel bárkit az athéniaiak közül ezzel a céllal, vagy saját magát adja el, akkor arra mindkét esetben egyformán a legsúlyosabb (*ti. halál-*) büntetés vonatkozik.” Aischinés összemosza a prostitúció céljából bérbe adott gyermek ügyében hozott törvény (13) és a *graphé hetairéseós* esetét (19–20). Ez utóbbi az önmagát prostituáló polgárra vonatkozik abban az esetben, ha aktív politikai szerepet vállal, az előbbi pedig a bérbeadó családtagját és a bérbevevőt bünteti, de csak akkor, ha egy gyermek vált a *hetairésis* (mai fogalmaink szerint: megrontás) áldozatává. Timarchos azonban nem volt már gyermekkorú, amikor állítólagos züllött viselkedését folytatta (lásd 18 ill. 22), így az őt állítólag szexuálisan kihasználó férfiaknak, például Misgolasnak és Hégésandrosnak nem kellett attól tartania, hogy a gyermekekre vonatkozó *hetairésis* miatt mint bérbevevőket bíróság elé állíthatnák. Aischinés viszont úgy tesz, mintha halál várna mindarra, aki bérbevevőként tanúskodna, holott mindössze a közösség megvetése sújthatná őket, jogi következményekkel nem kéne számolniuk.⁴⁰²

74. Nézzétek azokat ott, akik a bordélyházakban üldögélnek — A tárgyalás helyszínéről talán rálátás nyílhatott az agora nyilvánosházaira, így Aischinés színpadiasan rámutathatott azokra beszéde közben.⁴⁰³ A szónok következetesen hímnemben beszél róluk, így nem lehet kétségünk felőle, hogy a bordélyházak hímrinyóira utalt.

⁴⁰² Lásd Dover 1989: 26–28; Fisher 2001: 36–37, 209. A törvények összekeverésének az érvelés menetében játszott szerepéhez bővebben lásd a IV. fejezetet. (195skk. old.)

⁴⁰³ A bírósági épületek elhelyezkedéséhez lásd Boegehold et al. 1995: 91–113.

megpróbálják valahogy leplezni a szegyenüket — Aischinés úgy állítja be ezeket a prostituált férfiakat, mint akiket az anyagi szükség szorított rá, hogy ilyen megélhetést válasszanak, de egyébként tisztában vannak tevékenységük szégyenletes voltával, és megpróbálják leplezni azt. Ezt a képet állítja kontrasztba a bíróságon megjelent Timarchos viselkedésével, akit szerinte nem a nélkülözés kényszerített prostitúcióra, és nem is szégyellte soha, amit művelt. Ezzel azt próbálja elérni, hogy a bírák még a megvetett (bár nyilván sűrűn igénybe vett) hímringyóknál is alantasabbnak tartásák Timarchost.

Ha mármost megkérdez valaki titeket, ... akkor nyomban meg tudjátok nevezni a tevékenységet — A szónok (tanúk híján) azzal érvel, hogy mindenkinek vannak előzetes ismeretei, elképzelései, előítéletei a prostitúcióról, azaz nem kell látni magát az aktust ahhoz, hogy tudjuk, mi történik odabent. Éppen ez a sztereotip gondolkodásmód Aischinés leghatékonyabb segítője, hiszen ha mindenki tudni véli, hogy Timarchos áruba bocsátotta a testét (vö. „mindenki tudja”-technika, 196. és 200. oldal), akkor nincs szükség tanúkra az ügy igazolásához, mert éppen a bírák lesznek egyben tanúk is előzetes ismereteik révén (lásd 78, 89).

75. mit mondanál te magad egy olyan emberről, akit ezzel vádolnak? — Aischinés a prostituáltak és Timarchos viselkedése között von kétes párhuzamot. Az itt alkalmazott technikát a rhétorika valószínűségeen alapuló érvelésnek, röviden *εἰκός*-érvelésnek nevezi. Az Aristotelés neve alatt fennmaradt (de valószínűleg a lampsakosi Anaximenés által írt) *Rhetorica ad Alexandrum* című szónoklattani munka szerint a gyanúsított érzelmei, szokásai, vagy a tetteiből számára fakadó előnyök tehetik valószínűvé (*eikosszá*), hogy valóban elkövette a szóban forgó bűnt.⁴⁰⁴ Ha tehát Timarchos együtt élve különböző férfiakkal rendszeresen gazdag lakomákon vesz részt és örömlányokkal mulat együtt, miközben (látszólag) semmiért sem fizet, akkor magától értetődően adódik a legvalószínűbb következtetés, hogy az életmódját a férfiaknak nyújtott szexuális szolgálatai fejében finanszírozzák. Lásd még 91.

mit mondjunk, ha egy serdülő ifjú, ... más és más embereknél éjszakázik, ... gazdag lakomákon vesz részt, ... a legdrágább kurtizánokkal szórakozik, ... más fizet helyette?

---

⁴⁰⁴ *Rhet. ad Alex.* 7 (1428a–1429b). A valószínűségeen (*εἰκός*) alapuló érvelésre más források is utalnak, lásd Plat. *Phdr.* 266e–267a, Arist. *Rhet.* 1357a, lásd még Walton 2002 (4. fejezet, különösen: 133–141), Mészáros 2011: 109–111..

— Valószínűleg a Timarchos-beszédnek éppen erre a mondatára utal Athénaios, amikor Ehippos *Sapphó* című, elveszett komédiájából idéz: „Hiszen ha egy fiú / szokása lesz, hogy jó halért máshoz járjon, / kezét az ételért kinyújtja, de nem fizet, / te már tudod, hogy éjjel adja meg, mi jár.”⁴⁰⁵ A közös lakomáért a résztvevők hozzájárulást (*συμβολή*) fizettek, és aki ezt nem tette, azzal szemben fölmerült a gyanú, hogy más módon egyenlítette ki a számlát.⁴⁰⁶ Ehippos töredékének pontos értelmezését ugyanaz a probléma nehezíti, mint a Misgolasra utaló komédiarészletekét (41, lásd 123. oldal): nem tudjuk, hogy Kr. e. 346/5 előtt vagy után született-e, azaz a beszéd által felkeltett figyelem és érdeklődés hatására írta-e a szerző, vagy már korábban elkészült vele.⁴⁰⁷

Az itt említett mulatozási formák igazolják Timarchos szexuális orientációjára vonatkozó feltételezésünket: Aischinés nem mai értelemben vett homoszexuálisként vagy *kinaidos*ként ábrázolja Timarchost, aki élvezetet talál abban, ha férfiak alárendelt szexuális partnere lehet, hanem nőkkel érzi jól magát, „aulosos lányokkal és a legdrágább kurtizánokkal szórakozik”, tehát ha valóban oda is adta a testét más férfiaknak fizetségül (amit Aischinés a szóbeszéden és az *eikos*-érvelésen kívül semmilyen szilárd bizonyítékkal nem tud alátámasztani), akkor azt nem élvezetből tette, hanem azért, hogy megengedhesse magának az itt említett költséges szórakozásokat.⁴⁰⁸

77. *Megtartottuk a démosokban a polgárok névsorának felülvizsgálatát (διαψηφίσεις)* —

Az említett *diapséphisist* a közelmúltban, Kr. e. 346/5-ös esztendőben tartották Démophilos indítványára (86). A felülvizsgálat során a démosonként vezetett névjegyzék (*ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*, lásd 18) adatait ellenőrizték, és aki nem volt feljegyezve a névjegyzékben, az elveszítette polgárjogát, és száműzték Athénból. A *scholion* szerint ilyen felülvizsgálatot vizsályos időszakokban tartottak, és úgy vélték, hogy a vizsály okozói a polgárjogot bitorló idegenek lehetnek.⁴⁰⁹ A források szerint Kr.

405 Ehippos fr. 20 K-A (Ath. XIII.30 = 572c): ὅταν γὰρ ὦν νέος / ἀλλότριον † εἰσελθὼν ὄψον ἐσθίειν μάθη, / ἀσύμβολόν τε χεῖρα προσβάλλῃ βορᾶ, / δίδοναι νόμιζ' αὐτὸν σὺ τῆς νυκτὸς λόγον.

406 Davidson 1997: 270–273.

407 Ehippos már Kr. e. 370-es években felbukkan mint versenygyőztes komédiaszerző (IG II² 2325, 145. sor).

408 Lásd fent 124. oldal és Fisher 2005: 77–78.

409 Schol. in Aisch. I.77 [169b]: „διαψηφίσεις δέ ἐστίν, ὁπνῆκα στάσεως δημοτικῆς γενομένης συνέρχονται ἅπαντες οἱ ἐκ τῶν δήμων καὶ σκοποῦσι τίς τε ἐστὶ πολίτης καὶ τίς ξένος. καὶ ἐὰν εὕρωσι ξένον, τοῦτον διώκουσιν, ὥς ἐξ αὐτοῦ γενομένης τῆς στάσεως. ἔλεγον δὲ ἐκ πολίτου μὴ γενέσθαι τι τοιοῦτον.”

e. 510-ben (a Peisistratidák elűzése után, AP XIII.5) és Kr. e. 445/4-ben (a gabonaellátás problémái miatt, *Schol. in Ar. Vesp.* 718) tartottak *diapséphisist*. A démosokban végzett felülvizsgálat eredménye ellen az esküdtbíróshoz lehetett fellebbezni. A Kr. e. 346/5-ös felülvizsgálat idején ilyen okból született Démosthenész és Isaios egy-egy beszéde (Dém. LVII és Isa. XII).

79. átfúrt szavazókoronggal szavazzon — A bírák szavazásának menetét az Aristotelész neve alatt fennmaradt *Athéni állam* írja le részletesen (AP LXVIII–LXIX). A bronzból készült szavazókorongokból minden esküdt kettőt kap a szavazás előtt: egy tömöret és egy átfúrtat. A ujjai közé szorítva az esküdt könnyen elrejthette, hogy melyiket dobja az érvényes szavazatok összegyűjtésére szolgáló bronz amphorába, és melyiket az érvényteleneknek fönntartott fadobozba. A bronz amphorába dobott szavazatok összeszámlálása után hirdették ki a tárgyalás eredményét annak függvényében, hogy a vád (átfúrt korong) vagy a védelem (tömör korong) kapott-e többet. Az *ἀγῶνες τιμητοί* (lásd 106. oldal) esetében a szavazás után újabb beszédek hangzottak el a büntetés mértékére téve javaslatot, majd zárásképpen újabb szavazás következett az íménti módon.⁴¹⁰

Aischinész szavai — amelyek egyébként a legkorábbi fennmaradt forrásaink a törvényszéki szavazás bonyolult szabályozott rendszerének működésére — a *scholion* szerint rosszindulatú mellékjelentéssel is bírnak: a vádat igazoló átfúrt korong (*τετραπλημένη ψήφος*) Timarchos szexuális szolgálataira utal.⁴¹¹

80. tavaly a Bulé tagja volt — Kr. e. 347/6-ban, tehát abban az évben, amikor a philokratési béke feszült tárgyalásai folytak Athén és II. Philippos makedón király között. Ez volt legalábbis a második alkalom, hogy Timarchos a tanács tagja volt, lásd 109.

Amikor csak említést tett a falak vagy a bástyák tatarozásáról — Timarchos talán a makedónokkal akkoriban még mindig fennálló hadiállapot okán, a város védelmének ügyeit tárgyalva beszélhetett falakról és bástyákról, ám a hallgatóság Aischinész szerint nem figyelt másra, csak a szavaiból kihallott szexuális célzásokra.⁴¹² A város külső kerületeiben, a falak közelében nyilván nagy számmal lehetett látni kuncsaftokra váró

410 A régészeti feltárások során talált szavazókorongokhoz lásd Boegehold et al. 1995: 82–86.

411 *Schol. in Aisch.* I.79 [174a]: „τοῦτο κακοήθως εἶπεν ἐπὶ τοῦ Τιμαρχοῦ, καὶ ἔστι κακέμφοτον.”

412 Davidson 1997: 271–263, Fisher 2001: 216.

prostituáltakat, akiket könnyen rá lehetett venni „valamire”. Aischinés úgy próbálja beállítani Timarchost, mint egy olyan politikust, akit nem lehet többé komolyan venni a múltja miatt, mert bármiről szónokol is, szavaival mindig ugyanazt idézi a hallgatóság emlékezetébe, ami miatt korábban hírhedetté vált.⁴¹³

81. a népgyűlésen, amikor én ezt a vádat bejelentettem Timarchos ellen — A megjegyzés jelzi, hogy a *δοκιμασία ῥητόρων* eljárását a népgyűlésen kellett bejelenteni, lásd 114sk. oldal. A kérdéses népgyűlés időpontja a Kr. e. 347/6-os archóni év utolsó hónapjára (Skirophorión), azaz Kr. e. 346 nyarára eshetett, nem sokkal az után, hogy Démosthenés és Timarchos az *euthynai* vizsgálat során vádat emeltek Aischinés ellen.

az Areiospagos Tanácsa — Az archónviselt férfiakkól álló tanács a Akropolis szomszédságában álló Arés-dombról (*Ἄρειος Πάγος*) kapta, amelynek lábánál az üléseit tartotta. Az egykor széles bírói és igazgatási jogkörökkel felruházott testület sokat veszített jelentőségéből az Ephialtés nevéhez fűződő reformokkal kezdődően (Kr. e. 462): csak gyilkossági és egyes vallási ügyekben ítélezhetett (AP XXV–XXVII). A Kr. e. IV. század közepe táján viszont szerepe újra fontosabbá vált: vallási és erkölcsi kérdésekben döntött, időnként részt vett a tanács vagy a népgyűlés ülésein, valamint gyakran hallatta hangját olyan aktuálpolitikai kérdésekben, mint a makedónok térnyerése Hellasban.⁴¹⁴ Mindez összefüggésben állhatott a korabeli athéni közhangulat morális kérdésekben tanúsított növekvő érzékenységevel, lásd 198sk. oldal.

néphatározat..., amelyet ez indítványozott a Pnyxön lévő házakra vonatkozóan — A Pnyx domb az athéni népgyűlés helyszíne volt, amelyet három szakaszban is átépítettek a Kr. e. V–IV. században.⁴¹⁵ A harmadik periódus építési munkálatait az ott ásató amerikai régészek ma a lykurgosi Athén építkezései közé sorolják, és a Kr. e. 330-as évekre datálják, ám könnyen elképzelhető,⁴¹⁶ hogy e nagy átépítés szerény előkészületei megkezdődtek már Kr. e. 347/6 körül, és Timarchos népgyűlési felszólalása ezzel hozható összefüggésbe. Aischinés természetesen nem közöl további részleteket, amelyekből bármiféle részlet kiderülne a tervezett átalakításokra

413 Lásd még az alább következő kétértelmű szavakat (82–84), Davidson 1997: 306–307.

414 Fisher 2001: 217. Az Areiospagos tanácsához lásd Wallace 1989, Hansen 1991: 289–291, Rhodes 2010: 379–380.

415 A Pnyx egyes építési szakaszaihoz összefoglalóan lásd Thompson 1982 (e részletre vonatkozóan: n. 40).

416 Rotroff–Camp 1996: 275–277.

vonatkozóan, hiszen az indítványt is csak azért említi, hogy ennek örve alatt az állítólagos szexuális allúziókra emlékeztesse a hallgatóságát.⁴¹⁷

Autolykos — Valószínűleg ugyanaz a személy (PA 2746), mint akit a chairóneiai csatavesztés után elítéltek és kivégeztek, amiért a feleségét és gyermekeit külföldre menekítette a válságos időkben (Lyk. I.53). Késő-antik források szerint Autolykost maga Lykurgos vádolta be *eisangelia*-váddal.⁴¹⁸

82. azon az elhagyatott helyen — Az elhagyatott hely (*έρημιά*) említése különösen kapóra jött Aischinésnek, hogy Timarchos egykori állítólagos szolgálatait nevetségessé téve fölidézzé. A *scholion* szerint „bizonyos épületek a Pnyx környékén elhagyatottak és lepusztultak voltak: ezeket tanácsolta Timarchos felújítani, de az areopagiták ellene voltak. A Pnyx egy sziklás hely, ahol a népgyűlést tartották, és elhagyatott helyen fekszik.”⁴¹⁹ Aristophanés is megerősíti, hogy a Pnyx területe napközben forgalmas, éjszaka azonban elhagyatott volt.⁴²⁰

84. építési területeket és a ciszternákat — Az itt használt szavak az adott helyzetben felidézhettek hasonló hangzású, ám igen sikamlós értelmű, a komédia nyelvéből ismerős kifejezéseket: az *οἰκόπεδα* ('építési területek') kiejtve nem sokban különbözik az *ὀρχιπέδα*-tól ('heregolyók', vö. Ar. Eq. 772, Av. 443, Pl. 956), ezek után pedig a *λάκκος* ('ciszterna') szóval már több asszociáció is könnyen adódik: egyrészt a *λακκοπέδον* ('herezacskó', vö. Aristagoras fr. 4 K-A), másrészt a *λακκόπρωκτος* ('ciszterna-valagú', vö. Ar. Nub. 1330), ami a kielégíthetetlen szexuális étvágyra utal.⁴²¹ Aischinés ezek által úgy elégítheti ki a hallgatóság vulgáris megnyilvánulásokra fogékony tagjait, hogy továbbra sem mond ki trágár kifejezéseket, ám (mások szavait idézve) mégis felidézi azokat. Vö. 120sk. oldal.

Pyrrhandros — Anaphlystos démosból származó, a hallgatóság számára nyilván jól ismert, tekintélyes, ám a jelek szerint a humorra kevésbé fogékony athéni politikus (PA 12496), akinek működése Kr. e. 378-tól kezdve kimutatható: többször látott el követi

417 Fisher 2001: 218.

418 [Plut.] X Orat. Vit. 843d, Harpok. s.v. Autolykos, Lyk. fr. 3. Az *eisangelia*hoz lásd 367. jegyzet.

419 Schol. in Aisch. I.81 [179]: „οἰκήσεις τινές ἦσαν περὶ τὴν Πνύκα ἔρημοι καὶ καταπεπτωκυῖαι. ταύτας συνεβούλευσεν ὁ Τίμαρχος κτισθῆναι, οἱ δ' ἐξ Ἀρείου πάγου ἀντιλέγουσιν. Πνύξ δὲ πετρώδης ἐστὶ τόπος, ἔνθα ἐκκλησιάζουσιν, ἐν ἐρήμῳ τόπῳ κείμενος.”

420 Ar. Ach. 19–20: „ὥς νῦν, ὅπῃ οὔσης κυρίας ἐκκλησίας / ἐωθινῆς ἔρημος ἡ πνύξ αὐτή.”

421 Adams 1958: 71, Fisher 2001: 220.

szolgálatot (Byzantionban, majd Thébaiban), és ő javasolta az euboiai Chalkis felvételét a Második Athéni Tengeri Szövetségbe.⁴²² A Koszorú-per idején (Kr. e. 330) még életben volt (Aisch. III.139).

85. nemigen lehet azzal vádolni, hogy tanúsága hamis volna — Az athéni nép mint elvont fogalom valóságos tanúként való fölhasználása előkészíti az absztrakt istenség, Phémé hasonló szerepeltetését, lásd 130.

86. Démophilos — Démophilosról (PA 3664) az itt elmondottakon túl semmi biztosat nem tudunk, mert a név rendkívül gyakori volt a korabeli Athénban, vö. LGPN Vol II. s.v. Δημόφιλος.

indítványozott egy hasonló indítványt (πολίτευμα ἐπολιτεύσατο) — Aischinés látványos *figura etymologica*-ja: egy mondaton belül háromszor használ a πολιτευ- töből képzett szót: „Ἐπεὶ δὲ ἐμνήσθην τῶν διαψηφίσεων καὶ τῶν Δημοφίλου πολιτευμάτων. [...] οὗτος ἀνὴρ καὶ πρότερόν τι τοιοῦτον πολίτευμα ἐπολιτεύσατο.” Úgy tartottam helyesnek, hogy a magyar fordítás megőrizze az eredeti ismétlést, amely talán az indítvány „ügyes politikai manőver”-voltát próbálja kiemelni. Aischinés látványosan vonzódott e szóképhez, vö. „φυλακτέον δὴ τοῖς μὲν ὀλιγαρχικοῖς καὶ τοῖς τὴν ἄνισον πολιτείαν πολιτευομένοισι” (5).⁴²³

Ugyanígy járt el nemrégiben Nikostratos is. — A Nikostratos igen gyakori név Attikában a Kr. e. IV. század közepén, lásd LGPN Vol. II. s.v. Νικόστρατος. A mondat elhelyezkedéséből nem egyértelmű, hogy Nikostratos (PA 11008) Démophiloshoz, vagy a vesztegetőkhöz hasonlóan járt-e el, azaz a bűn üldözője vagy elkövetője volt. A kontextus azonban azt valószínűsíti, hogy ő is egy olyan indítványt terjeszthetett be, mint amelyet Démophilos.⁴²⁴

87. ha e vádlottak ugyanazon védekezéshez folyamodnának, mint most Timarchos — Aischinés ismét csúsztat, amikor a vesztegetési ügyek szereplőit szükségképpen vesztegetőnek és megvesztegetettnek nevezi, hiszen az is lehetséges volna, hogy valakit megpróbáltak megvesztegetni, de az illető visszautasította a kenőpénzt, így most tiszta lelkiismerettel tanúskodhatna, ráadásul a vesztegetésnek lehetnek további tanúi és tárgyi vagy egyéb bizonyítékai.

⁴²² IG II² 41, 43, 44 = Tod II 121, 123, 124.

⁴²³ Greaney 2001.

⁴²⁴ Máshogy érti Calhoun 1913: 68.

ahogy esetünkben is, ha valaki hybris céljából kibérel bármely athénit — Aischinés ismét úgy tesz, mintha a γραφή εταιρήσεως és a γραφή ὕβρεως vonatkozna minden prostituáltra és kuncsaftjaikra, lásd 72, 90.⁴²⁵

89–91. ti magatok lestek egyszerre bírák és az elmondottak tanúi is... — Ebben a részben a szónok levonja a tanúk szükségképpen hiányának konzekvenciáit: egyrészt, hogy a bírák Timarchosról szerzett előzetes ismereteik révén nemcsak ítélik, de tanúskodnak is ebben az ügyben, másrészt hogy a tanúk hiánya egyáltalán nem lehet akadály a bűnösök megbüntetésének, hiszen akkor föl kéne menteni minden gonosztevőt, akit nem értek tetten, mert titokban követte el vétkeit. A bírák tanúként való beállítása a Phémé-érvet készíti elő.⁴²⁶

91. Akiket ugyanis tetten érnek (ἐπ' αὐτοφώρῳ ἁλόντες), azokat helyben kivégzik — E szakaszt egyesek az ἀπαγωγή eljárásának forrásaként értelmezik,⁴²⁷ ezt azonban meggyőzően cáfolja E. Harris.⁴²⁸

a valószínűség dönti el — „εὐρίσκεται δὲ ἡ ἀλήθεια ἐκ τῶν εἰκότων.” A valószínűségen alapuló érvelés hangsúlyozásával Aischinés önmagát igazolja, lásd 75.

92. az Areiospagosról, államunk legkörültekintőbben eljáró testületéről — Az Areiospagos tanácsát a Kr. e. 340-es és 330-as években különösen sűrűn emlegetik a szónoki források, és rendre a legnagyobb tisztelettel beszélnek róla,⁴²⁹ ami a tanács politikai súlyának növekedését jelzi (lásd 150. oldal). Később Aischinés egyik legnagyobb politikai megszágyenülését az Areiospagos tanácsának döntése nyomán volt kénytelen elszenvedni, amikor visszahívták a délosi Apollón-templom ügyében vállalt követi tisztségéből.⁴³⁰ Nem csoda, hogy a Koszorú-perben mondott beszédében már egyáltalán nem szól ilyen behízelt hangon a tanácsról.⁴³¹

94. egy bértollnok (λογογράφος), aki a védőbeszédet gyártja neki — A δοκιμασία ῥητόρων másik releváns vádpontjáról (30), a családi vagyon eltékozlásáról szóló narratív rész egy rövid átvezetéssel kezdődik, amelynek elején Aischinés rosszmájú utalást tesz

425 Bővebben lásd 146. old. és a IV. fejezetet. (195skk. old.)

426 Lásd 127–130, részletesen a 194skk. oldalak.

427 Hansen 1976: 44–45. Az απαγωγήhoz lásd 127. old.

428 Harris 2006: 291–293. Az ἐπ' αὐτοφώρῳ kifejezés értelmezéséhez lásd Harris 2006: 373–390.

429 Lásd pl. Dém. XVIII.133–134, XX.157, XXIII.66–67, [Dém.] LIX.80–81, Lyk. I.12.

430 Dém. XVIII.134.

431 Aisch. III.20.

Démostenészre, akiről közismert volt, hogy egykor beszédírói megbízásokat is vállalt.⁴³² Innentől fogva a vádbeszéd szinte egyformán szól Démostenész és Timarchos ellen. Aischinész ezt azzal indokolja, hogy a züllött, ám tehetségtelen szónok Timarchos mögött a ferde hajlamú (κίναϊδος), ám veszedelmes szónoki erejű Démostenész áll, aki ravaszul kifundálta (μηχανώμενος) számára a védelmi stratégiát.⁴³³ Aischinész számára azonban más szempontból is logikus és fontos lépés volt Démostenész bevonása a vádbeszédbe, hiszen maga a Timarchos elleni vád oka éppen a Timarchos és Démostenész által ellene benyújtott *euthynai*-vád volt, így bár formailag most Timarchost támadja annak múltja miatt, valójában Démostenész reputációját is igyekszik a lehető legnagyobb mértékben lerombolni. Ezt úgy érthette el, hogy bármily csekély volt is ellenfeleinek kapcsolata egymással, most úgy állítja be őket, mintha közeli szövetségben állnának egymással.⁴³⁴ Így érthette el, hogy a Timarchos felett aratott győzelmével Démostenész megítélésén is eleget rontott ahhoz, hogy amaz jobbnak lássa félretenni a megindított *euthynai*-eljárást.⁴³⁵

Korábban fölmerült, hogy bár Démostenész nyilván támogatta valamilyen mértékben Timarchost az eljárás során, személyesen nem jelent meg és nem is mondott beszédet a törvényszéken, hiszen semmilyen más forrás nem szól Timarchos védelmében elmondott beszédéről, és maga Démostenész sem említi.⁴³⁶ A mai álláspont azonban egyöntetűen úgy vélekedik, hogy Démostenész hallgatása a vereség fényében nagyon is érthető, a korszakban szokásos társvádloi és társvédői szónoklatok gyakorisága pedig arra mutat, hogy alaptalan volna kétségbe vonni Démostenész jelenlétét és szónoki segítségét.⁴³⁷ A nagy szónok minden bizonnyal *synégoros*ként fel is szólalt a vádlott mellett, és végül osztozott a vereség székén.⁴³⁸

432 Plut. *Dém.* 15. A *logographosok* szolgálatait sokan lenézték (lásd *Schol. in Aisch.* I.94 [201]), mégis széles körben igénybe vették, Horváth 2001: 30, Bolonyai 2003: 14–17, 494–496.

433 Lásd még **117–119, 123, 166, 173–176.**

434 Ha szoros vagy régi barátságban állt volna egymással Démostenész és Timarchos, akkor valószínűleg Aischinész mindent megtett volna annak érdekében, hogy szexuális partnerként is ábrázolja őket, hiszen ezzel tudta volna a legjobban befeketíteni ellenfeleit, erre azonban egyetlen utalás sem történik. A két ellenfelet más és más bűnökkel hozza összefüggésbe: Timarchost testének áruba bocsátásával, míg Démostenészt nőies és ferde hajlamokkal (**131, 181**).

435 Harris 1995: 102, 106.

436 Pickard-Cambridge 1914: 302, Ellis 1976: 275.

437 A *synégoriá*hoz lásd Rubinstein 2000.

438 Fisher 2001: 23–24.

95. annak a nőnek (ἐπίκληρος) a vagyona, akit Hégésandros ... feleségül vett — Ha valaki fiúörökös nélkül halt meg, a vagyona a leányára mint örökös nőre (*epikléros*) maradt, akit a rokonok közül valakinek feleségül kellett vennie a jog által meghatározott sorrend alapján, hogy a vagyon a későbbiekben az ő leszármazottjaikra szálljon. Természetesen az anyagi haszonszerzés reménye miatt ebből számos családi viszály is származhatott.⁴³⁹

aki emezt is elvette — Ti. Hégésandros Timarchost, hiszen úgy bánt vele, ahogy egy férfi egy nővel (vö. 70, 110–111).

természete minduntalan ugyanarra vágyott — Ti. az említett költséges szórakozási formákra. E szakasz is egyértelművé teszi, hogy Timarchos a drága életmód fenntartása érdekében vállalta a behatolást elviselő női szerepet a partnereivel szemben, és nem azért, mert ebben szexuális élvezetet talált. Aischinés tehát nem κίναϊδος-ként, hanem hetairákkal szórakozó, gátlástalan dőzsölőként ábrázolja ellenfelét, lásd 124sk. old.

96. Eladta az összes vagyontárgyát... Ennyire igyekezett gyönyörökhöz jutni — Aischinés az atyai vagyon elemeinek kiárusításában is Timarchos mértéktartásra és önuralomra való képtelenségét hangsúlyozza, lásd 87sk. oldal.⁴⁴⁰

97. más akár leiturgiát is teljesített volna — A vagyonos athéni polgárok — bár nem mindig önként — átvállalták bizonyos közfeladatok elvégzését az államtól, és ezt nevezték *leiturgiának*.⁴⁴¹ A legismertebb és legköltségesebb állami leiturgiák a kar betanításának (*chorégia*, lásd 11) vagy egy hadihajó felszerelésének (*triérarchia*) a finanszírozása voltak. A leiturgia komoly anyagi áldozatot kívánt az arra vállalkozótól, ám hasonlóképpen jelentős presztízsnyerést is jelentett a közéletben. A leiturgia végzéséhez nem volt világosan előírt vagyoni cenzus, de úgy tűnik, két talanton fölött már lehetett vállalni, négy talanton fölött pedig már igen nehézkes volt kibújni alóla.⁴⁴² Aischinés úgy állítja be Arizélos vagyonát, mint amely alkalmas lett volna

---

439 Az ebből származó törvényszéki ügyekhez lásd pl. Dém. XXXVI, Dém. XLI, Isai. X, stb. Lásd még Harrison 1968: 132–138, Hunter 1994: 13–25.

440 Lape 2006: 143–144.

441 Etimológiailag a λαός és az ἔργον szavak összetétele, tehát λειτουργία vagy λειτουργία a 'népnek végzett munka', lásd Beekes 2010: 832. (s.v. λαός)

442 Davies 1971: xxiii–xxiv. A leiturgia elkerülését többféle módon is meg lehetett kísérelni, lásd Christ 1990: 14–169.

valamilyen leiturgia vállalására, tehát valószínűleg a bírák nagyjából 2 és 4 talanton közé becsülhették azt.

amorgosi szövetet — A rendkívül finom szövetet egy különleges lenfajtából készítették, amely az Égei-tenger egyik apró szigetéről, Amorgosról kapta a nevét, lásd *Schol. in Ar. Lys.* 150 és 735.

98. most valóban hozok nektek olyan tanúkat, akik ... világosan és egyértelműen tanúskodnak — Aischinés ezzel a megjegyzésével voltaképpen maga is beismeri, hogy a korábban hozott tanúk (pl. a sphéttosi Phaidros [50] vagy a cholargosi Glaukón [65]) semmi lényegeset nem tanúsítottak a *hetairésis* vádjából.

városban lévő házat ... később megvásárolta ... hús mináért — A narratíva azt a benyomást kelti az olvasóban (és kelthette a hallgatóban is), hogy Timarchos gyorsan és irreálisan kevés pénzért kótyavetyélte el az örökölt birtokokat, ám az egyes tételek árát (az alópekéi földért kapott 2000 drachma kivételével) elhallgatja Aischinés. Az áron aluli értékesítést az bizonyíthatná, ha megtudnánk, mennyiért vette a városi házat Nausikratés, hogy utána hús mináért (azaz kétezer drachmáért) adott túl rajta. Bár nem kizárt, hogy Nausikratés vallomása (100) tartalmazta a hiányzó adatot, de ez valószínűnek mégsem tekinthető.

Kleainetos, a kar betanítója (χοροδιδάσκαλος) — A *chorodidaskalos* (vagy röviden csak *didaskalos*, 'tanító') feladata volt a kar tényleges betanítása a drámai ünnepekre készülődve; nem összetévesztendő a karvezetővel (*chorégos*, lásd 11), aki a kar betanításának költségeit vállalta. A *didaskalos* gyakran (bár nem mindig) azonos volt a drámai mű szerzőjével, lásd pl. IG II² 3090.⁴⁴³

99. Az alópekéi teleknek sem kegyelmezett, ... bár anyja ... könyörögve kérlelte — Az anyja könyörgését visszautasító Timarchos kegyetlensége a szónokok alkalmassági vizsgálatáról (*δοκιμασία ρητόρων*) szóló törvény első pontját juttathatta a bírák eszébe, amely a szülőkkel való bánásmódra vonatkozott (lásd 28). Timarchos anyja talán jegyadományként hozhatta magával az alópekéi telket az Arizélosszal kötött házasságába, és ezért kívánhatta, hogy majd egyszer oda temessék. Démosthenés a Kr. e. 343-as beszédében felidézi, hogy Aischinés szerint „nem szabad megkönyörölnötök

---

443 Storey–Allan 2005: 18–20.

Timarchos anyján, azon az élemedett asszonyon”,⁴⁴⁴ ami azt sejteti, hogy Timarchos a bírák elé hívta idős édesanyját, hogy együttérzésüket fölkeltse — éppúgy, ahogy Aischinés is tette saját apjával a későbbi perben.⁴⁴⁵

100. a sphéttosi Metagenést — Valószínűleg azonos azzal a Metagenésszel (PA 10090), akit Aischinés újfent tanúként szólít mint Proxenos athéni stratégos phókisiakhoz küldött követét.⁴⁴⁶ Úgy tűnik, hogy ő volt az egyetlen az említett „néhány” adós (lásd 97) közül, aki tanúskodott.

aztán tovább a többit is — A korábbiakhoz hasonlóan (lásd 50 és 65) itt sem világos, hogy hány további tanút szólít Aischinés, ahogyan az sem, hogy pontosan mit is igazol a vallomásuk, annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy Timarchos számos ingatlan és ingó vagyontárgyat eladott, amit apjától örökölt, valamint valóban volt, aki pénzzel tartozott neki. Ezeknek a tranzakcióknak a tényleges hátteréről és anyagi vonzatairól szinte semmit sem tudunk meg, ám ha Timarchos nem tudta meggyőzően bemutatni a védőbeszédében, hogy milyen céllal adott túl ezeken, akkor Aischinés vádját az atyai örökség elherdálásáról könnyen megalapozottnak tekinthették a bírák.

101. hogy ne kelljen leiturgiákat teljesítenie, ... eladta mindenét — Az eladott birtokokból befolyt pénz könnyen elrejtethető és letagadható volt, így tulajdonosának lehetősége nyílt elkerülni a gazdag polgárokra háruló leiturgia-kötelezettséget, lásd 97 (kommentárral).

Thrasymosban — A szövegkiadásokban egyöntetűen Thrasyllós áll, ám az attikai bányákra vonatkozó feliratok következetesen Thrasymost említene.⁴⁴⁷ Az önmagában is könnyen magyarázható másolási hiba a jól ismert Thrasyllós személynév miatt rögzülhetett, ezért ma minden kéziratban, sőt a *scholion*okban is Thrasyllós szerepel — helytelenül.⁴⁴⁸

---

444 Dém. XIX.283: „οὐδ' ἐλεεῖν ὑμᾶς οὔτε τὴν μητέρα δεῖν τὴν Τιμάρχου, γραῦν γυναῖκα.” (Gyomlay Gyula fordítása, módosítással.)

445 Aisch. II.146–147.

446 Aisch. II.134. Egy athéni sírfelirat töredékén is szerepel ugyanez a név a Kr. e. IV. század közepén, lásd IG II² 7523.

447 Lásd pl. „a Laureonból Thrasymosba vezető út” (ἡ ὁδὸς ἡ ἀπὸ Λαυρέου ἐπὶ Θράσυμον φέρουσα) IG II² 1582 (sokszor említve), 1587; SEG 12,100; 16,124, stb.

448 A hibás Thrasyllós alak mint helynév előfordul még: Dém. XXXVII.25, Harpok. s.v. „Ἐπὶ Θρασύλλωι”. M. Dilts kiadása (1997) is a hibás alakot közli. A Dilts-féle kiadás további hibáinak rövid gyűjteményéhez lásd a Függelékét (208. oldal).

102. Hárman voltak testvérek — Timarchos családfáját lásd a 89. oldalon.

Elsőként Eupolemos halt meg — A nevén kívül semmit sem tudunk Eupolemosról (PA 5392), de mivel testnevelő (παιδοτρίβης) volt, Fisher megkockáztatja, hogy valamiképpen hozzájárulhatott a fiatal Timarchos megnyerő fizikai megjelenéséhez.⁴⁴⁹ Fisher azonban nem veszi figyelembe, hogy Arizélos halálakor Timarchos még gyermek volt (παῖς ἦν οὗτος, lásd **103**), Eupolemos pedig előbb hunyt el, mint Arizélos, tehát egyáltalán nem biztos, hogy életben volt még, amikor Timarchos a *gymnasiont* látogatni kezdte.

Arignótos — Arignótosról (PA 1614) sem tudható semmi az alább elmondottakon túl, de figyelemre méltó, hogy Timarchos rokonságából ő volt az egyetlen, aki a jelek szerint hajlandó volt tanúvallomást tenni a vádlott ellen (**104**).

103. a polgárok névjegyzékébe — A ληξιαρχικὸν γραμματεῖον-hoz lásd **18** (kommentárral).

rokkantaknak járó segélyig — Ahogy azt az Aristotelés neve alatt fennmaradt *Athéni állam* is írja, a munkavégzésre képtelen rokkantak (οἱ ἀδύνατοι), ha vagyonuk nem érte el a három minát (azaz 300 drachmát), napi két obolos juttatásra voltak jogosultak (6 obolos = 1 drachma).⁴⁵⁰ A jogosultságot a bulé vizsgálta felül δοκιμασία vizsgálat keretében.⁴⁵¹

104. hagyta, hogy elveszítse a prytaneia segélyét — A napi két obolosban megállapított segélyt tehát nem naponként fizették ki, hiszen ennek átvétele komoly kényelmetlenséget okozhatott volna egy rokkant személynek, hanem prytaneiánként, azaz kb. 36 naponként.⁴⁵² Ezt megerősíti a *scholion* megjegyzése,⁴⁵³ valamint egy feliraton fennmaradt határozat is, amely az Athénba menekült délosi Peisitheidés számára prytaneiánként kifizetendő napi egy drachmáról rendelkezik.⁴⁵⁴

449 Fisher 2001: 20, ill. 239–240. A paidotribés kötelezettségeihez lásd **10**.

450 Lysiasnak A nyomorék védelmében írt beszédében, amely egy rokkantsági felülvizsgálat ügyében született, napi egy obolosról esik szó, lásd Lys. XXIV.13.

451 AP XLIX.4: „δοκιμάζει δὲ καὶ τοὺς ἀδυνάτους ἢ βουλὴ· νόμος γάρ ἐστιν, ὃς κελεύει τοὺς ἐντὸς τριῶν μνῶν κεκτημένους καὶ τὸ σῶμα πεπηρωμένους, ὥστε μὴ δύνασθαι μηδὲν ἔργον ἐργάζεσθαι, δοκιμάζειν μὲν τὴν βουλὴν, διδόναι δὲ δημοσίᾳ τροφὴν δύο ὀβολοὺς ἐκάστῳ τῆς ἡμέρας. καὶ ταμίας ἐστὶν αὐτοῖς κληρωτός.” Lásd ehhez Rhodes 1981: 570, Dillon 1995.

452 Dillon 1995: 41–42.

453 *Schol. in Aisch.* I.103 [222a]: „κατὰ μῆνα ἐκ τοῦ δημοσίου δίδεται τοῖς ἀδυνάτοις πολίταις μισθός.” Egy másik scholiastés megjegyzése szerint a rokkantaknak járó napi segély három obolosra rúgott [222b]. A „havonkénti” kifizetést a *scholion* később pontosítja, lásd *Schol. in Aisch.* I.104 [226].

454 IG II² 222, 35–48. sorok: „ὅπως ἂν δὲ μὴ ἀπορῆται τ[ρ/οφῆς Πει]σιθειδῆς, ἕως ἂν κατέλθ[η/ι εἰς Δῆ]λον, τὸν ταμίαν τοῦ δήμου[τ/ὸν ἀεὶ τ]αμ[ι]εύοντα διδόναι Πεισ[ι/θειδῆ] δραχμὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῶ[ν] / [κατὰ

A nyomorúságban tengődő Arignótos megjelenítésével és tanúként való szólításával Aischinés kimondatlanul is a *δοκιμασία ῥητόρων* első pontjára, azaz a szüleinek kijáró támogatást megtagadó szónok esetére hívja fel a bírák figyelmét (lásd még: 99 [kommentárral]).

106. *mindet törvényellenesen vásárolta* — A politikai tárgyú törvényszéki szónoklatok egyik legközismertebb vádja, hogy az ellenfél minden hivatali tisztségéhez korrupció kötődik. Mint a legtöbb ilyen esetben, itt sem támasztja alá semmilyen bizonyíték a sommás állítás igaz voltát.

többségükről most nem ejtek szót — *praeteritio*, lásd 121. oldal.

107. *számvizsgáló (λογιστής)* — A számvizsgáló feladata volt a hivatalviselők pénzügyi ellenőrzése az *euthynai* vizsgálat keretében (lásd 86. oldal). Timarchos e minőségben elkövetett állítólagos visszaéléseit Aischinés egyetlen név említésével sem erősíti meg.

Vezető tisztséget viselt Androszon, amelyet harminc mináért vásárolt — Timarchos androsi tisztségét nem tudjuk datálni, hiszen nem bizonyos, hogy Aischinés kronológiai sorrendben számol be Timarchos különféle hivatalairól.⁴⁵⁵ Az Égei-tengeren fekvő Andros tagságáról a Második Athéni Tengeri Szövetségben elsőként egy Kr. e. 356-ra keltezhető felirat tanúskodik (IG II² 123), és bár az évtized során számos szövetséges elszakadt Athéntól, Andros hűségesen kitartott legalább Kr. e. 348/7-ig (IG II² 1441). A démosokban sorsolt tisztségek megszerzéséért folyó korrupcióra az *AP* is utal (*AP* LXII.1).⁴⁵⁶ A Timarchos által felvett állítólagos kölcsön havi kamata átszámítva (9 obolos = 1,5 drachma, 1 mina = 100 drachma) évi 18%-ot jelent, ami nem számít kiugrónak ebben a korszakban.⁴⁵⁷

romlott módon bánt a szabad emberek asszonyaival — Aischinés itt alkalmazott ábrázolásmódja a kegyetlen tyrannosok tulajdonságaival ruházza fel Timarchost, aki nyilvánvalóan nem tiszteli a szabad embereket, hanem úgy bánik velük, mintha rabszolgák volnának.⁴⁵⁸ Ha Aischinés állítása Timarchos erőszakos tettéről valóban

---

ψηφίσματα ἀναλίσκομένων [τ/ῶι δήμῳ]· [...] ὁ δὲ τ/αμίας ἀπ]οδότω Πει[σι]θείδει κατὰ / τὴν πρυτ[ανείαν] ἐκάστην.” A felirat Kr. e. 344/3-ra datálható.

455 Vö. Develin 1989: 262 és 264, aki a feltételezett kronológiai sorrendre hivatkozva bizonytalanul Kr. e. 364/3-ra datálja Timarchos *logistés*i hivatalát, Kr. e. 363/2-re pedig androsi megbízatását.

456 Calhoun 1913: 132.

457 Davies 1981: 63–64, Fisher 2001: 245.

458 Lásd még 191; Meulder 1989: 319.

minden alapot nélkülöző rágalom, mint aminek látszik, hiszen semmi sem támasztja alá, akkor Aischinés igen jó érzékkel választotta ki e gyalázatos rágalmat, mert magyarázata a tanúk vonakodásáról hihetőnek tűnhetett a hallgatóság számára: Aristotelész szerint a családhoz tartozó asszonyok meggyalázását a sértettek rendszerint szégyellték fölfedni.⁴⁵⁹ Ezek az állítólagos visszaélések egyrészt Timarchos *hybris*re való hajlandóságát emelik ki (vö. 108), másrészt megerősítik a vádlott szexuális orientációjára vonatkozó ismereteinket: Timarchos a nőkhez vonzódott, és a férfiakkal való kapcsolatát csak pénzszerzésre használta (lásd 124. oldal).

108. akkoriban nem akadt senki, aki megvásárolta volna az androsiak városát — Kétféleképpen is érthető mondat: egyrészt, ha Timarchos felháborító tetteinek idején bárki megpróbálta volna fegyveresen megszerezni magának Androst, annak nem lett volna nehéz dolga, hiszen az androsiak örömmel megszabadultak volna a nyakukra küldött athéni Timarchostól. Másrészt érthetjük úgy is, hogy amiképpen Timarchos hajlandó volt áruba bocsátani a saját testét és atyai örökségét is, hogy anyagi előnye származzon belőle, ugyanúgy hajlott volna arra is, hogy Androst játssza át bármely érdeklődő „vásárló” kezére.⁴⁶⁰ Aischinés szerint tehát Athénnek mindenféleképpen nagy szerencséje volt, hogy Timarchos működése nem került Andros elszakadásába.⁴⁶¹

109. a tanács tagja lett Nikophémos archónsága idején — Ez a megjegyzés a legfontosabb keltezőelem Timarchos tényleges életkorára és hivatalviselésére vonatkozóan: Nikophémos archónsága a Kr. e. 361/0-as évre esett,⁴⁶² és mivel harmincéves kortól lehetett a tanács tagjává válni, Timarchos nyilván a Kr. e. 391/0-es évben, vagy azt megelőzően született, lásd 126. oldal.

110. Hégésandros lett az istennő kincstárnoka (ταμίας τῆς θεοῦ) — Azaz az Akropolison lévő Athéné-szentély kincstárának ügyeivel megbízott tífzós testület tagja.

szerfölkött bajtársiasan (μάλα φιλεταίρως) — Az itt használt kifejezés szó szerinti jelentése: 'társát szerető módon', ami felidézhetette a hallgatóság számára a *hetairésis* vádját és Timarchos Hégésandrosnak tett szexuális szolgálatait.

459 Ar. Rhet. 1373a.

460 Lásd Schol. in Aisch. I.108 [235a–b], Davidson 1997: 261–262.

461 A Második Athéni Tengeri Szövetséghez lásd Cargill 1981, Dreher 1995.

462 Develin 1989: 267.

az acherdusi Pamphilos — Az amúgy ismeretlen Pamphilos (PA 11540) nevének említése legalább némi súlyt ad az itt elmondott esetnek az előző vádakhoz képest, még ha nem is sokat, hiszen tanúvallomás ezt sem támasztja alá. Nem tudjuk, hogy mi miatt haragudott Timarchosra már régebbtől fogva.

111. Hégésandros... korábban maga is Leódamas asszonya volt — Visszaütalás Hégésandros *exómosiá*val tagadott tanúvallomására (69–70). A női szerep vállalása, még ha csak ideiglenesen történt is, megvetést vont maga után.⁴⁶³

levélszavazással elítéli (ἐκφυλλοφορήσασα) — A bulé belső rendjének fenntartására használt levélszavazás (ἐκφυλλοφορία) intézményének ez a szöveghely a fő forrása.⁴⁶⁴ Ismeretlen okból kifolyólag az állítólagos rendbontók vagy törvényszegők elleni titkos szavazás első fordulóját nem szavazókövecsekkel (ψηφοί), hanem olajfa-levelekkel tartották. Aischinés szavaiból úgy tűnik, hogy a bulé kétfordulós elítélő szavazása után bírósági eljárás következett, amelyre Timarchos és Hégésandros esetében végül nem került sor.⁴⁶⁵

a nekik járó jutalmat — Ha jól végezték munkájukat, egész éves szolgálatuk elismeréseképpen a bulé tagjai koszorút kaptak ajándékul.⁴⁶⁶

112. a határozathozatalkor mégis visszafogadták — Azaz a vizsgálat második fordulóján felülbírálták a levélszavazás során hozott döntést. Nem tudjuk megállapítani, hogy mennyi az igazság az itt elmondottakból, mindenesetre Pamphilos vádjának megalapozottságát nem erősíti, hogy az ügy nem jutott el bírósági szakaszba. Az is bizonytalan, hogy a bulé kitüntetésének elmaradása összefüggésben állt-e a Timarchos és Hégésandros ellen indított vizsgálattal.⁴⁶⁷

113. Eretriában állomásozó zsoldosok pénzügyi ellenőreként (ἐξεταστής) — A katonai szolgálatra behívott athéni polgárok sosem kaptak zsoldot, e tisztség viselőinek tehát az volt a feladata, hogy a külföldi hadjárat során igénybe vett idegen zsoldosok létszámát ellenőrizzék. „Azért küldték ki őket, mert a hadvezérek gyakran hazudtak (a

---

463 Dover 1989: 100–105.

464 Lásd még Dein. fr. 2, Harpok. és Suda s.v. ἐκφυλλοφορήσαι.

465 Schol. in Aisch. I.111 [242a]: „διὰ φύλλων γὰρ οἱ βουλευταὶ ἐψηφίζοντο ἐν τῇ πρώτῃ δοκιμασίᾳ, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ψηφοίς. δεύτερον γὰρ ἐβουλευόντο περὶ τοῦ αὐτοῦ.”

466 Schol. in Aisch. I.111 [243a]: „στεφανοῦται ἡ βουλὴ κατ' ἔτος, ὅτε καλῶς ἄρχει.”

467 Fisher 2001: 249–250.

pontos létszámról), amikor zsoldosokat fogadtak idegen földön.”⁴⁶⁸ Az euboiai Eretriánál Kr. e. 348-ban küzdöttek athéni (és idegen zsoldos) csapatok Phókión parancsnoksága alatt, és e hadmozdulatokban Aischinés is részt vett (lásd 63. jegyzet); valószínű, hogy ebben az évben volt *ἐξεταστής* Timarchos.⁴⁶⁹

harminc minát — Azaz fél talantont, tehát büntetésének felét elengedték. Nem világos, hogy ha Timarchos bevallotta bűnösségét, a többi ellenőr miért nem tett így. Mindenesetre feltűnő, hogy e közelmúltbeli eseményt egyetlen tanú vallomása sem erősíti meg.

A törvények azonban úgy rendelik... — Aischinés értelmezése szerint tehát a megvesztegetett tisztségviselőre ugyanúgy vonatkozhat az *απαγωγέ* eljárása (lásd 127. oldal), mint a közönséges gonosztevőkre (*κακοῦργοι*), de ez az értelmezés nyilvánvalóan téves.

114. a polgárok felülvizsgálatáról szóló szavazáskor — A *diapséphisis*hez lásd 77 (kommentárral).

a vád élére állt a bíróságon (ἐπιστὰς τῇ κατηγορίᾳ ἐπὶ τοῦ δικαστηρίου) — Aischinés (feltehetőleg szándékosan) félreérthetően fogalmaz: úgy beszél, mintha Timarchos maga vádolta volna be Philótadést (PA 14924). Ez merőben valószínűtlen, hiszen a *diapséphisist* *démosonként* tartották, így a sphéttosi Timarchosnak nem lehetett módja bevádolni a kydathénaioni Philótadést.⁴⁷⁰ Ráadásul a megindított eljárás félbehagyásáért súlyos büntetés járt a vádlónak (lásd 85skk. oldalak). N. Fisher azt feltételezi, hogy Timarchos a Philótadés ellen indított per koronatanúja lehetett, akit végül megvesztegettek Philótadés rokonai, hogy álljon el a megígért tanúvallomásától.⁴⁷¹ Véleményem szerint azonban a tanúskodás elmaradása miatt Timarchos a *δίκη λιπομαρτυρίου* hatálya alá esett volna (lásd 331. jegyzet), ezért valószínűbbnek tartom, hogy Timarchos társvádlóként (*συνήγορος*) szerepelt ebben az

---

468 EM 386.10, s.v. *Ἐξεταστής*. Lásd még Arist. Pol. 1322b.

469 Develin 1989: 317.

470 Az AP (XLII.1) szerint a *ληξιαρχικὸν γραμματεῖον*-ba való beiratkozást megelőző *δοκιμασία* során „amennyiben valakiről úgy szavaznak, hogy az nem szabad ember, úgy az fellebbezhet a bírósághoz, a démostagok pedig öt férfit választanak maguk közül vádlókul (*κατηγοροί*).” A *διαψήφισις* során azonban nem biztos, hogy ugyanúgy jártak el, mint egy szokványos *δοκιμασία* során.

471 Davidson 1997: 234, Fisher 2001: 254.

ügyben, és a kenőpénz fejében vagy elállt az ügytől, vagy szándékosan rosszul beszélt az eljárás során.⁴⁷²

fogadalmat tett az esküvések isteneire, és romlást idézett magára — A *scholion* Deinarchos egyik szónoklatára hivatkozó megjegyzése szerint Apollón Patróosra, Démétérre és Zeusra kellett esküdni.⁴⁷³ Timarchos tehát nemcsak züllött prostituált, aki elherdálta atyai vagyonát és korrupt módon végezte minden hivatali megbízatását, hanem ráadásul esküszegő és istentelen is, mert nem fél a saját fejére idézett átoktól.

115. Leukónidéstől ... húsz minát kapott a színész Philémón közvetítésével — Az előző állításokkal ellentétben ezt a pontosan körülírt vádat már egy tanú vallomása is alátámasztja, aki feltételezhetően azonos azzal a Philémónnal,⁴⁷⁴ aki ekkoriban sikeres komikus színésznek számított, két ízben is győztesként szerepelt a *Lénaia* komédiaversenyén, és Aristotelész is említi őt a *Rhétorikában*.⁴⁷⁵ Leukónidésről (PA 9070) semmit sem tudunk azon kívül, hogy Philótadész rokona volt. Philémón és Leukónidész itt következő tanúskodása az egyetlen vallomás a beszédben, amely feltételezhetően valóban azt az állítást igazolja, amit Aischinész Timarchossal szemben vádként megfogalmazott, azaz hogy Philótadész ügyében a rokonok megvesztegették Timarchost, aki feltehetően elfogadta a fölkínált összeget, és írásos garanciát adott rá, hogy miként fog cselekedni.⁴⁷⁶ Az egyetlen elem, amit sem a tanúk vallomása, sem a felolvasott szerződés nem bizonyíthatott, hogy Timarchos mire költötte el a kapott pénzt.

Philoxenére, a kurtizánra — Ez az állítás bizonyítatlan volta ellenére is jelzi, hogy Aischinész alapvetően heteroszexuális orientációjának ábrázolja Timarchost, lásd 124skk. oldal.

117. szeretnék előzetes összefoglalást nyújtani a védőbeszédről — Számos ránk maradt vádbeszédben olvashatunk róla, hogy a szónok még azelőtt felsorolja az ellenfele érveit, hogy a védőbeszédre sor kerülne, és így lehetősége van még a vádbeszéd

---

472 Ehhez lásd Rubinstein 2000: 187–189.

473 *Schol. in Aisch.* I.114 [252] = Dein. fr. 29: „Ἀπόλλωνα πατρῶν καὶ Δήμητρα καὶ Δία, ὡς φησι Δεῖναρχος ὁ ῥήτωρ.”

474 Nem szerepel a *Prosopographia Atticá*ban (PA), de lásd LGPN s.v. Φιλήμων 80.

475 IG II² 2325 és IG XII Suppl. 400; Arist. *Rhet.* 1413b.

476 A beszéd többi tanúvallomásának bizonyító erejéhez lásd a IV. fejezetet.

keretein belül előre meg is cáfolni azokat.⁴⁷⁷ Erre N. Fisher szerint a politikai körökben terjedő pletykák kínáltak lehetőséget, amelyekből nagyjából meg lehetett állapítani, hogy milyen érveléssel fog védekezni az ellenfél. Az előzetes cáfolat, ha célba talált, kicsorbíthatta a legkitűnőbb érveket is, ha pedig a vádbeszédben előre jelzett elem mégsem került elő a védőbeszédben, később még mindig lehetett arra hivatkozni, hogy az előzetes cáfolat elvette a védelem kedvét attól, hogy előhozakodjék a szóban forgó magyarázattal.⁴⁷⁸ A másik lehetőség e szakaszok értelmezésére, hogy feltételezzük: utólag illesztették ezeket a szöveg kiadásra szánt változatába,⁴⁷⁹ ez azonban a beszédek utólagos átdolgozásának kétségkívül izgalmas, ám végső soron megválaszolhatatlan kérdésének ingoványos területére vezet bennünket. A szerkesztett és publikált szónoklatok bizonyosan különböztek valamilyen mértékben a törvényszéken elhangzott változattól, de e különbség mértéke nem állapítható meg pontosan.⁴⁸⁰ Úgy vélem, hogy N. Fisher megfelel a leginkább kézenfekvő magyarázatról: a peres feleknek találkozniuk kellett az előzetes bírósági meghallgatás (*ἀνάκρισις*) során, ahol bemutatták érvelésük fő támpontjait is és bizonyítékait is.⁴⁸¹ Ennek alkalmával megismerték ellenfelük gondolatmenetét és tanúit is, és ez szolgáltatott alapot az itt is elhangzó előzetes cáfolathoz.

aki azt hirdeti magáról, hogy az ifjakat a szónoklás mesterségére tanítja — Utalás Démosthenésre (lásd 119).

119. a Bulé minden évben meghirdeti a prostituáltak illetékének (τὸ πορνικὸν τέλος) beszédését — A római adóbérlő társaságokhoz hasonlóan a klasszikus Athénban is magánszemélyek szedtek be bizonyos állami jövedelmeket, például a bányák, piacok, kikötők, stb. forgalma után járó illetékeket.⁴⁸² A feladatra pályázni kellett, és a *pólétések* tíztagú testülete állapította meg a bérlők személyét és a beszédendő díj

477 Csak néhány példa Démosthenés beszédeiből: Dém. XIX.72, 80, 202, XX.145, XXII.17, XXIII.110, XXIV.144, 187, stb.

478 Fisher 2001: 256–257.

479 Ennek lehetőségét csak érinti Fisher 2001: 257.

480 Todd 1990b: 164–167, Todd 1993: 37. Ismereteim szerint egyedül I. Worthington képviseli a beszédek radikális utólagos átdolgozásának elméletét, elsősorban Deinarchos Démosthenés ellen elmondott beszédének bonyolult gyűrűs szerkesztésmódjára hivatkozva, lásd Worthington 1991 és Worthington 1994b. Mások szerint a változtatások igen csekély mértékűek lehettek, lásd például Harris 1995: 9–11, MacDowell 2009: 7–8.

481 Az *anakrisishoz* lásd az 583. jegyzetet.

482 Ar. Vesp. 657–659.

mértékét.⁴⁸³ A pályázónak előre kellett egy összegben kifizetnie az illetéket, és utólag nyilván annyi pénzt szedett be, amennyivel maga is jól járt.⁴⁸⁴ A prostituáltak adójának beszedőjét (πορνοτελώνης) a komédiaszerző Philónidész is említi (lásd Philónidész fr. 5 K–A).

122. Ha ... bármi igaz ezekből, ... akkor ... életem hátralévő részét már nem szabad leélnem — Ti. ha a vádak igazak, akkor a szegénység miatt jobb meghalni, mint tovább élni. Aischinész (némi iróniával) ugyanazt a magabiztos, végsőkéig elszánt védekezést kéri számon Timarchoson, mint amivel maga is él három évvel később a hűtlen követség ügyében mondott beszéde elején: „Mert ha bárki tényleg elhiszi akár a kívülálló nézők közül (hiszen jelen van a polgárok jelentős többsége), akár közületek, akik bíraként vagytok jelen, hogy bármi ilyet elkövettem, nem hogy egy szabad emberrel, de akárkivel szemben is, azt hiszem, életem hátralévő részét már nem szabad leélnem.”⁴⁸⁵

125. szofista — A sértő megjegyzés ismét Démosthenészre irányul. A pénzért szónoki és filozófiai ismereteket tanító szofisták megítélése már a Kr. e. V. században is igen ellentmondásos volt (lásd például Aristophanész *Felhők* című komédiáját), és ez nem változott Démosthenész korában sem (lásd például Isok. XIII). A megjegyzés rétorikai furkósbotként szolgált, amelyet mindkét szónok szívesen felhasznált ellenfelével szemben: lásd még 175, Aisch. II.112, III.16 és 202; illetve Dém. XIX.246, 250, XVIII.276.

semmi sem igazságatlanabb a hírnévnél (φήμη) — Démosthenész tehát nyilván kósza szóbeszédként és rosszindulatú pletykaként próbálta beállítani a Timarchosról szóló híreket, amelyeknek állítólagos közismertsége volt Aischinész vádjának legfontosabb alapja.⁴⁸⁶ Démosthenész várható érve ezt az alapot semmisítette volna meg, ezért Aischinész az érv előzetes cáfolatába bújtatva előhozakodik a per „koronatanújával”, az

483 AP XLVII.2: „ἔπειθ' οἱ πωληταὶ ἰ' μὲν εἰσι, κληροῦται δ' εἷς ἐκ τῆς φ[υ]λῆς. [μ]ισθοῦσι δὲ τὰ μισθώματα πάντα, καὶ τὰ μέταλλα πωλοῦσι καὶ τὰ τέλη μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἡρημένων ἐναντίον τῆς [βουλῆς], καὶ κυροῦσιν ὅτῳ ἂν ἡ βουλή χειροτονήσῃ, καὶ τὰ πραθέντα μέταλλα, τὰ τ' ἐργάσιμα τὰ εἰς τρία ἔτη πεπραμένα, καὶ τὰ συγκεχωρημένα τὰ εἰς [...] ἔ[τη] πεπραμένα. [...] καὶ τὰ τέλη τὰ εἰς ἐνιαυτ[ὸ]ν πεπραμένα, ἀναγράψαντες εἰς λελευκωμένα γραμματεῖα τὸν τε πριάμενον καὶ [ὅσου] ἂν πρίηται, τῇ βουλῇ παραδιδόασιν.”

484 Az adóbérlés körüli ügyeskedéshez lásd az Andokidész által elmesélt esetet (Andok. I.133–136).

485 Aisch. II.5: „Εἰ γάρ τις ἢ τῶν ἔξωθεν περιεστηκότων πέπεισται, σχεδὸν δ' οἱ πλείστοι τῶν πολιτῶν πάρεισιν, ἢ τῶν δικαζόντων ὕμῶν, ὥς ἐγὼ τοιοῦτόν τι διατέπραγμαί, μὴ μόνον εἰς ἐλεύθερον σῶμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τυχόν, ἀβίωτον εἶναί μοι τὸν λοιπὸν βίον νομίζω.”

486 Hunter 1994: 104–106.

elvont istennővé avatott Hírnévvel, akinek tanúságát Démosthenész szavai ellenére sem helyes kétségbe vonni.⁴⁸⁷

Démón társasháza — Talán Démosthenész unokatestvérééről (PA 3736) van szó, aki egy Kr. e. IV. század közepére keltezhető felirat tanúsága szerint egy jóslatot követve felajánlotta egyik házát és annak kertjét Asklépios isten számára (lásd IG II² 4969), de ennek azonosítása az Aischinész által említett épülettel nem tekinthető bizonyosnak.⁴⁸⁸ Két Kolónos nevű démos is volt Attikában, az egyik (Kolónos Ergatikos) az agora nyugati szomszédságában, a másik (Kolónos Hippios) a várostól északra.⁴⁸⁹ Valószínűleg az előbbi Kolónos területén helyezkedett el az itt említett ház.⁴⁹⁰

Andokidész Hermája sem Andokidészé — A pillér alakú, Hermész-fejben végződő, középtájt phallosszal ábrázolt kultikus szobrok megcsonkítása a szicíliai hadjárat előestéjén (Kr. e. 415) nagy fölháborodást keltett Athénban, amelynek eredményeképpen végül perbe fogták Alkibiadész (PA 600), ahogy később a szónok Andokidész is.⁴⁹¹ Az Aigéis phylé által a Phorbas-szentély előtt felállított herma érintetlen maradt, Andokidész szerint azért, mert a csonkításra összeesküvők arra számítottak, hogy majd Andokidész végzi el a rongálást.⁴⁹²

126. Batalosnak szólít — Démosthenész állítólag közismert gúnynevének vagy becenevének értelmét már az ókori források is többféleképpen magyarázták.⁴⁹³ A *scholion* szerint egyesek úgy tartják, hogy egy prostituáltként is működő aulosjátékost hívtak Batalosnak, mások pedig egy költőt emlegetnek ezen a néven, aki puhány, nőies dalokat írt.⁴⁹⁴ A *scholion* azt is hozzáteszi, hogy Démosthenészt terjedelmes ülepe, illetve fajtalan és puhány természete miatt gúnyolták így.⁴⁹⁵ Harpokrátió a komédiaszerző Eupolisra (Kr. e. V. század) hivatkozva írja, hogy a βάταλος szó magát az *anust* jelenti.⁴⁹⁶

487 Bővebben lásd a 194sk. oldalt illetve az V. fejezetet.

488 Az érvekhez és ellenérvekhez lásd Fisher 2001: 263–264.

489 *Schol. in Aisch.* I.125 [270].

490 Carey 2000: 65.

491 Az eseményhez lásd Andok. I (*passim*), Thuk. VI.27, Plut. *Nik.* 13, *Alk.* 21; lásd még Furley 1996.

492 Andok. I.62.

493 Ezeket összegzi: Lambin 1982.

494 *Schol. in Aisch.* I.126 [275]: „ὠνομάσθαι δέ φασιν οἱ μὲν ἀπὸ Βατάλου αὐλητοῦ μαλακοῦ, οἱ δὲ ἀπὸ ποιητοῦ κατεαγότα κρούματα γράφοντος. διόπερ καὶ Δημοσθένη διὰ μαλακίαν οὕτως ὀνομασθῆναι.” Hasonlóképp magyarázza Plutarchos is (Plut. *Dém.* 4).

495 *Schol. in Aisch.* I.126: „Βάταλος ὁ Δημοσθένης ἐκαλεῖτο, καθότι μεγάλα καθίσματα εἶχεν.” [273b] „Βάταλον – καταπύγωνα καὶ μαλακόν.” [275]

496 Harpok. s.v. Βάταλος: „Εὐπολις δὲ τὸν πρωκτὸν βάταλον λέγει.” (Eupolis fr. 92 K–A.)

Démosthenés Batalos helyett Battalos alakban említi ezt a nevet (Dém. XVIII.180), és nyilvánvalóan egykori beszédhibáját érti alatta, mert párhuzamba állítja a maga Battalos-mivoltát Aischinés tehetségtelen színészi teljesítményével.⁴⁹⁷

127. az emberek életéről és tetteiről — Az itt elővezetett Phémé-érvhez lásd a IV. és az V. fejezet vonatkozó részeiben (194skk. és 206skk. oldalak).

130. Melyik Timarchos? A Hímringyó (ὁ πόρνος)? — Hosszas késleltetés és más gúnynevek (Κρωβύλος – Hégesippos; Βάταλος – Démosthenés) felfedése után Aischinés végre kimondja Timarchos állítólag mindenki által jól ismert nevét is, amelyet az isteni Phémé tanúsága hitelesít.

131. férfiatlansága és ferde hajlamai (κιναιδία) miatt kapta ezt az elnevezést — Timarchossal ellentétben, aki anyagi előnyök reményében csak elviselte a homoszexuális kapcsolatokban betöltött passzív szerepet, Démosthenést kimondottan nőiesnek, már-már transzvesztitának ábrázolja Aischinés, azaz olyannak, aki élvezetet is talál e szerepben.⁴⁹⁸

132. egyik stratégos — Aischinés feltehetően ismét az *anakrisis* során szerzett előzetes ismereteire alapozza, hogy ki fog fölszólalni *synégorosként* Timarchos mellett (lásd 117, kommentárral). Arnold Schäfer feltételezését, hogy a megjelenő *stratégos* talán a sunioni Diopeithés lehetett, semmilyen szilárd bizonyítékkal nem lehet megerősíteni.⁴⁹⁹ A *stratégost* mint a szellemi és politikai elit öntelt képviselőjét mutatja be Aischinés, hogy visszatetszővé tegye a valószínűleg jórészt egyszerű emberekből álló esküdtek előtt (lásd 141).

Harmodios és Aristogeitón példáját fogja fölhozni — A Peisistratos fiát, Hipparchost Kr. e. 514-ben meggyilkoló Harmodios és Aristogeitón már Thukydides idején is mint „zsarnokölők” és a demokrácia élharcosai éltek az athéni köztudatban, holott a történetíró beszámolója szerint egy szerelemföltéti ügy miatt kezdtek szervezkedni a tyrannos Hippas megbuktatására.⁵⁰⁰

497 A βατταρίζω jelentése: 'dadog'. Démosthenés a hagyomány szerint önsanyargató gyakorlatokkal küzdötte le beszédhibáját (Plut. Dém. 11).

498 Lásd 124skk. oldal. A *kinaidiához* bővebben lásd Matuszewski 2011: 124–135.

499 Schaefer 1885–1887: ii.340.

500 Thuk. VI.54–59. A történet legkorábbi elbeszélését lásd Hdt. V.55–57. A Kr. e. IV. század második felében Harmodios és Aristogeitón tette úgy élt a köztudatban, mint akik eredményesen megdöntötték az athéni zsarnokok uralmát (Hyp. VI.39 [*Halotti beszéd*]), és nevüket a törvény értelmében tilos volt szidalmazni (Hyp. IV.3 [*Philippidés ellen*]).

- 133. himnuszt zeng Patroklos és Achilleus barátságáról** — A trójai háború két görög hősnének kapcsolatát az *Ilias* úgy ábrázolja, hogy annak feltételezett erotikus jellege az ókortól napjainkig vita tárgya. Homéros szavai sehol sem teszik egyértelművé, hogy Patroklos és Achilleus szeretők lettek volna, mint ahogy más esetben sem utalnak nyíltan homoszexuális kapcsolatokra (lásd 142).⁵⁰¹ Ez azonban nemcsak úgy magyarázható, hogy a fiúszerelem még nem volt jellemző a Kr. e. VIII. században, és ezért hiányzik a homérosi–hésziodosi költeményekből, hanem az is lehetséges, hogy az ilyen kapcsolatot ekkor még nem illett nyíltan fölfedni egy költői műben, ezért a szerzők csak óvatos utalásokat alkalmaztak.⁵⁰² Míg ez utóbbi álláspontot ma a kutatók kisebb hányada képviseli, a kérdésben állást foglaló ókori szerzők többsége, úgy tűnik, meg volt győződve róla, hogy Achilleus és Patroklos szerelmi viszonyban álltak, bár abban eltérően vélekednek, hogy melyikük volt az *erastés*, és melyik az *erómenos*: Aischylos szerint Achilleus az idősebb fél (fr. 288, 289), míg Platón *Lakomájában* Phaidros épp fordítva gondolja (*Symp.* 179e). Xenophón Sókratése kivételes az ókori vélemények között, mert szerinte Achilleus és Patroklos közt nem volt több pusztán barátságnál (Xen. *Symp.* VIII.31). Aischinés szerint Homéros úgy írja le kettőjük viszonyát, hogy „*érzelmeik hevessege ... nyilvánvaló a művelt hallgatóság számára*” (142).
- 134. megfosztjátok a polgárjoguktól** — Azaz Timarchosnak a stratégos állítása szerint éppen a szépsége válhat a végzetévé. A kifejezés valószínűsíti, hogy a jelenlegi peres eljárás (*δοκιμασία ῥητόρων*) eredménye a polgárjog elvesztése (*ἀτιμία*) lehetett.
- 135. bemutatja az összes szerelmes költeményt, amit csak írtam** — Aischinés költői vénájára enged következtetni az I. fejezetben bemutatott epigramma is (AG VI.330), amelyet vitatott epidaurosi gyógyulásához kapcsolnak.
- 136. elismerem, hogy én írtam őket** — Az említett versekből egy sort sem ismerünk, de témájukban és nyelvezetükben hasonlíthattak a Kr. e. VI. századi lírikus, Theognis neve alatt hagyományozott korpusz II. könyvének egyes darabjaira.⁵⁰³ Aischinés pontosan tudhatta, hogy ellenfelei az általa írt erotikus témájú versek felolvasásával akarják majd nevetségessé tenni, így választania kellett: vagy letagadja a költeményeket, vagy elismeri azokat, de megpróbál módosítani az értelmezési

⁵⁰¹ Dover 1989: 196–199, Holmberg 2014: 316.

⁵⁰² Clarke 1978, Davidson 2007: 255–284.

⁵⁰³ Dover 1989: 57–59.

kereten, azaz meggyőzni a bírakat, hogy amit majd hallani fognak, az mind a helyes, törvényes és erkölcsös szerelem megnyilvánulása, és nem a pénzért kínált, törvénytelen és züllött vágyé.⁵⁰⁴

137. Meghatározásom szerint — A továbbiakban egy morális alapokon nyugvó, de gyakorlati szempontból legkevésbé sem egyértelmű felosztását olvashatjuk a szerelmi kapcsolatoknak.⁵⁰⁵ Aischinés nem teszi világossá, hogy a testi érintkezés milyen formái tartoznak az egyik vagy a másik kategóriába. Ennek egyrészt az lehetett az oka, hogy a szónoki beszédekben használt nyelvi kód kizárta bizonyos kifejezések használatát (lásd 120sk. oldal), másrészt azonban az is lehetséges, hogy az Aischinés által erkölcsösnek nevezett viszony testi megnyilvánulásaiban nemigen különbözött az erkölcstelentől, hanem a különbség a cserébe nyújtott ellenszolgáltatásban ismerhető fel: a romlott szerelem sosem önzetlenségből, hanem mindig pénzsóvárságból fakad. Látszólag hasonló elméleti felosztásra figyelhetünk föl Aristophanés *Plutosában*:

Chrémýlos: S úgy hallom, a korinthetai hölgyek (ἐταίραι) is.
szegény legényre, ha kerülgeti,
ügyet se' vetnek: ellenben ha dús,
mindjárt feléje fordul a cipó (πρώκτος).

Karión: S azt hallom, a fiúk is ezt teszik,
Nem az imádók (ἐρασταί), de a pénz miatt.

Chrémýlos: Jó nem cselekszi, csak ki fajtalan (πόρνοι),
Mert nem kíván pénzt a jóféle.

Karión: Hát mit?

Chrémýlos: Ki szép lovat kér, ki vadász ebet.

Karión: Alkalmasint, mert pénzt szégyellve kérni,
Szép színbe rejti undok üzletét (μοχθηρίαν).⁵⁰⁶

Aristophanés azonban (Aischinésszal ellentétben) gúnyosan rávilágít a jó és rossz fiúszeretők közti különbség viszonylagosságára: a hímrinyók (πόρνοι) pénzt kérnek a testi szerelemért az *erastésektől*, a jó fiúk (χρηστοί) viszont „csak” ajándékokat — ám ezzel csak elfödik erkölcstelenségüket, hiszen a valódi eltérés csak látszólag létezik a két típus között. Aristophanés társadalomkritikának is beillő ábrázolásmódját Aischinés érthető módon nem teszi magáévá, hiszen érvelésének lényeges eleme,

504 Lape 2006: 149.

505 A szerelem (Erós) kétféleségének hangoztatása Platón *Lakomájában* két beszélő hozzászólásában is előkerül: Pausaniasében (Plat. *Symp.* 180c–185c) és Eryximachosében (186a–188e).

506 Ar. *Plut.* 149–159. (Arany János ford.)

hogy egyértelmű megkülönböztetést tegyen a helyes és a helytelen fiúszerelem között — noha ez a gyakorlatban nehézkesen alkalmazható.⁵⁰⁷

141. *mintha bizony a bírák még nem is hallottak volna a kultúráról* — Aischinés az „elitista” stratégos által várhatóan idézett költői szövegekre előzetesen válaszolva kezd bele Homéros és Euripidés verssorainak idézésébe, hogy saját műveltségét (és kifinomult orgánusát) bizonyítsa.⁵⁰⁸

144. „Jaj, bizony ... pirosítsuk a földet” — Il. XVIII.324–329. (Devecseri Gábor fordítása.) Az itt olvasható az egyetlen az *Ilias*ból származó idézetek közül, amelyet a ma ismert szövegnek tökéletesen megfelelően idéz Aischinés.

147. *versben is halljátok* — Szó szerint: „a mértéken keresztül is halljátok” (διὰ τοῦ μέτρου ... ἀκούσητε). Mivel a mértékletesség (μετριότης) a beszéd egyik kulcsfogalma (lásd 87sk. oldal), Aischinés talán nemcsak azért idéz ilyen sűrűn a költők szövegeiből, hogy műveltségét fitogtassa, hanem azért is, hogy „kimért”, azaz versmértékbe szedett szavaikkal is a maga mértékletes (és ellenfelének mértéket nem ismerő) voltát hangsúlyozza.⁵⁰⁹

olvassa föl nektek a jegyző — Az eddigi versrészleteket maga Aischinés adta elő a hallgatóság számára, a továbbiakat azonban a jegyző (*grammateus*) felolvasására bízta. Ezt egyrészt az indokolhatja, hogy a szavalás átruházásával a lenyűgöző hangú Aischinés ismét tanújelét adhatja mértéktartásának és szerénységének (lásd 87. oldal), másrészt pedig így a felolvasott részletek a korábban idézett törvényszövegek és tanúvallomások mintájára technikailag bizonyítéknak tűnhetnek a bírák számára.⁵¹⁰ A tekintélyes költők igazoló szavai kapóra jöttek a szilárd bizonyítékoknak híján lévő Aischinésnek.⁵¹¹

148. „Ámde barátom ... vad megölnédnek” — Il. XVIII.333–335. (Devecseri Gábor fordítása, módosítással.) Az Aischinés által idézett szöveg első szavai (Ἄλλ' ἐπεὶ οὖν, φίλ' ἑταῖρε) nem egyeznek meg az *Ilias* vonatkozó sorában hagyományozottakkal (νῦν δ' ἐπεὶ οὖν Πάτροκλε). Aischinés nyilvánvalóan azért módosított e soron, hogy ezáltal

⁵⁰⁷ Fisher 2005: 85–86.

⁵⁰⁸ A prózai szövegekben alkalmazott verses idézetek rétorikai célú felhasználásáról írva éppen a Timarchos-beszéd idézeteit említi Hermog. *Meth.* 30 (lásd Kennedy–Rabe 2005: 252–255).

⁵⁰⁹ Vö. 141: „verses szövegekbe próbálnak menekülni”.

⁵¹⁰ Ford 1999: 252.

⁵¹¹ A költők tanúként való fölhasználását Aischinés szemére is veti Démosthenés (Dém. XIX.243).

jobban megjelenjen benne a két hős közt feltételezett érzelmi-szerelmi kapcsolat, amelynek keretében Achilleus nem pusztán néven szólítja, hanem „drága barátom”-nak nevezi Patroklost.

149. „Már mi az életben ... kétfülű korsó” — *Ilias* XXIII.77–91. (Devecseri Gábor fordítása, módosításokkal.) A dőlttel szedett sorok nem ismeretesek az *Ilias*ból, ám ebben az esetben az eltérések valószínűleg nem Aischinés szándékos manipulációjának eredményei, hanem ekkor még létező szövegvariánsok, amelyeket a hellénisztikus kori redakció egységesített.

150. „Jaj, rövidéletű léssz ... ki nekem volt legszeretettebb.” — *Il.* XVIII.95–99. (Devecseri Gábor fordítása, módosításokkal.) A dőlttel szedett 97. sor helyén az *Ilias*ban ma ezt olvassuk: „Erre nagyot sóhajtvá felelt gyorslábu Achilleus.” Az Aischinés által idézett sor vagy egyenértékű szövegvariáns, de valószínűbb, hogy az *Ilias* másik helyéről (XXIV.668) lett ideigazítva, hogy így elrejtse Achilleus sóhajtását, azaz anyja iránt megnyilvánuló indulatát. Ennél is árulkodóbb azonban a 99. sorban tapasztalható módosítás, amely Devecseri Gábor fordításában így áll: „...s nagymessze az otthoni földtől / pusztult...”.⁵¹² Az itt szereplő végződés ilyen formában nem ismert Homérosznál (bár vö. XVII.584, XVIII.118, XX.410), így valószínűleg Aischinés alkotta, hogy Achilleus és Patroklos érzelmi kapcsolatának szorosságát hangsúlyozza.

151. „A bölcsességet ... irigylem én” — Az idézet Euripidés *Stheneboia* c. elveszett tragédiájának prológosából származik (fr. 672 Nauck²). A Ióannés Logothetész bizánci kommentátor által idézett 31 soros prológos révén az itt szereplő kurta idézet kontextusába helyezhető: maga Bellerophontész beszéli el a korábban megtörtént esetet, amikor Proitos király felesége, Stheneboia ágyába csábította, majd amikor Bellerophontész visszautasította közeledését, a nő azt hazudta Proitosnak, hogy a hős meg akarta erőszakolni. Úgy tűnik, az Euripidész-részlet Aischinés elméletéhez (lásd **137**) hasonlóan kétféle szerelemről beszél: a nemes és erkölcsös (σώφρων) érzelemről, valamint a *hybris*en alapuló, pusztulásba vezető vágyról. A bővebb idézettől és a darab címének közlésétől talán azért tartózkodott Aischinés, mert a prológos nyíltan a heteroszexuális kapcsolatról beszélt, Aischinés pedig éppen az erkölcsös fiúszerelm mellett érvelt.⁵¹³

⁵¹² *Il.* XVIII.99–100: „...ὁ μὲν μάλα τηλόθι πάτρης / ἔφθιτο...” Aischinésnél: „ὁ μοι πολὺ φίλτατος ἔσκεν.”

⁵¹³ Fisher 2001: 295.

152. „Sok érvelést ... kikkel együtt lenni vágy.” — Phoinix története a bibliai „József és Putifárné” másik görög mitológiai párhuzama Stheneboia és Bellerophontés esete után: azért vádolta meg apja, Amyntas, mert hitelt adott ágyasa, Phthia rágalmának, hogy Phoinix meg akarta erőszakolni.⁵¹⁴ A részlet (fr. 812 Nauck²) utolsó három sorát Démosthenés is idézi Aischinés és az akkor már távollétében halálra ítélt Philokratés kapcsolatára utalva.⁵¹⁵

154. Ti pedig mire tettetek esküt? Hogy arról fogtok szavazni, amit a vád megfogalmaz — A bírák esküjét, amelyben megfogadják, hogy ragaszkodnak a vádban megfogalmazott tárgyhöz, és arról hoznak ítéletet, Aischinés más alkalommal is említi, lásd **170** és Aisch. III.6–7. Démosthenés a *Timokratés ellen* írt beszédében (Dém. XXIV.149–151) fölolvastatja a bírák esküjét, ám a kézirati hagyományban megőrzött dokumentum hitelessége kérdéses.⁵¹⁶ A szövegben elhangzik az alábbi mondat: „És meghallgatom a felperest és az alperest, egyformán mindkettőt, és abban a tárgyan hozok ítéletet, amelyben a vádat megfogalmazták.”⁵¹⁷ Ahogy a bírának, ugyanúgy a szónokoknak is ragaszkodniuk kellett per tárgyához, és nem volt szabad elkalandozniuk attól, ennek ellenére igen sűrűn előfordult, hogy az ellenfél jellemének befeketítése (vagy éppen a védelem mind kedvezőbb színben való föltüntetése) végett igen messze eltértek a tárgyalás témájától.⁵¹⁸

157. a vidéki Dionysiákon — A városi ünneppel szemben (lásd **43**, kommentárral) a vidéki Dionysiákat tél közepe táján tartották az egyes démosokban, és ennek alkalmával megismételték egyes tragédiák és komédiák előadásait.⁵¹⁹

„nagy timarchosi hímringyókról” (τινας πόρνους μεγάλους Τιμαρχώδεις) volt szó — Aischinés ezzel az utalással akarja jelezni, hogy Timarchos szexuális kicsapongásai annyira közismertek, hogy már a Dionysiák előadásai során is ezzel viccelnek a színészek. Ha tényleg elhangzott az idézett mondat a vidéki Dionysiák valamelyik téli

---

⁵¹⁴ Egy másik változathoz lásd *Il.* IX.447–484.

⁵¹⁵ Dém. XIX.245.

⁵¹⁶ Vö. Drerup 1898: 256–264.

⁵¹⁷ Dém. XXIV.151: „καὶ ἀκροάσσομαι τοῦ τε κατηγοροῦ καὶ τοῦ ἀπολογουμένου ὁμοίως ἀμφοῖν, καὶ διαψηφιοῦμαι περὶ αὐτοῦ οὗ ἂν ἡ δίκη τις ᾖ.”

⁵¹⁸ Lásd Rhodes 2004: 152–153.

⁵¹⁹ Wilson 2000b: 97–99.

előadásán, akkor a „minap” (πρῶην) kifejezés használata miatt talán helyesebb Kr. e. 345 tavaszára datálnunk a Timarchos elleni pert.⁵²⁰

158. az árvának tartott Diophantost — Bár a szövegkörnyezetből nem teljesen világos, úgy tűnik, hogy Diophantos volt a szolgáltatást nyújtó fél, akit nem fizetett ki az ismeretlen nevű idegen. A bizarr történet valóságtartalmát lehetetlen megállapítani, ám a pereskedő Diophantos és az ellenfelét segítő Aristophón (lásd **64**, kommentárral) nevének említése valószínűvé teszi, hogy van valamekkora igazság benne. Az itt említett történeten kívül nem tudunk meg mást Diophantosról (PA 4420), akit nem lehet azonosítani egyikkel sem a több tucat névrokona közül. Hasonlóképpen azonosíthatatlan a korban rendkívül népszerű nevet viselő Képhisodóros (PA 8346) és Mnésitheos is, ami nem feltétlenül azt jelenti, hogy alakjukat Aischinés találta ki, hanem inkább azt, hogy valóban rossz hírű alakok voltak, akik nem hagytak maguk után nyomot a közéletben.

160. aki nem írásos szerződés alapján... — Bizonyos, hogy a Kr. e. IV. században egyre elterjedtebbé vált a különféle ügyletek szerződésekkel való biztosítása,⁵²¹ de szexuális szolgáltatások rögzítéséről mindössze három esetben hallunk, és ebből kettő a beszédből való (Diophantos iménti esete **[158]** és annak a meg nem nevezett polgárnak az ügylete, aki szerződését Antiklésnél helyezte letétbe **[165]**). A harmadik állítólagos esetről Lysias *Simón ellen* írt védőbeszédéből értesülünk, amelyben Simón a saját állítása szerint 300 drachma értékben szerződött Theodotossal, a bizonytalan jogállású plataiai ifjúval, bár a szerződés létét a beszélő vitatja.⁵²² Ezek tükrében nem látható világosan, hogy mennyire volt gyakori az efféle szerződés, de Aischinés itt következő szavai logikusan érvelnek amellett, hogy miért volt célszerű elkerülni az ilyesmit.

162. amint övé a víz, és beszélhet — A vád és a védelem számára ügyük bemutatására rendelkezésre álló, *graphé*- és *diké*-típusú perek esetében eltérő mennyiségű időt vízórákkal (κλεψύδραι) mérték.⁵²³ Az athéni agora ásatása során előkerült egy bírságon

---

520 De ez a datálás továbbra sem tekinthető bizonyítottnak, lásd Fisher 2001: 6–8.

521 W. Harris 1989: 69–70.

522 Lys. III.22–26. Theodotos jogállásához és a szerződéshez lásd Bolonyai 2003: 116–118; Matuszewski 2011: 74–82.

523 AP LXVII.2–3.

használt, 2 *chous* (kb. 6,5 liter) űrmértékű vízóra, amely kb. 6 perc alatt jár le, és amelyet ma az Agora Múzeumban látható.⁵²⁴

163. vajon nem kövezik-e meg (καταλευσθήσεται) — A megkövezés nem tartozott az athéni ítéletvégrehajtás bevett módszerei közé, bár a hagyomány szerint a perzsa háborúk idején előfordult, valószínűleg elrettentő példaként (lásd Hdt. IX.5, Dém. XVIII.204). Aischinés valószínűleg arra céloz, hogy a szégyentelen viselkedés ilyen arcátlan megvallásának akkora dühöt kellene kiváltania a bírákból, hogy kedvük támadjon nyomban meglincselni az illetőt.⁵²⁵ Ezen a ponton is világos, hogy bár mélyen megvetendő tett volt igénybe venni egy férfi prostituált szolgáltatásait, a törvény mégsem büntette azt.

epóbeliát kell fizetnie — Bizonyos magánvádas ügyekben a felperesnek, ha nem tudta megszerezni az esküdtek szavazatának egyötödét sem, ki kellett fizetnie a vádban követelt összeg egyhatodát: ez volt az *epóbelia*.⁵²⁶

164. szóljon inkább a bölcs Batalos az ő nevében — Gúnyos utalás arra, hogy Timarchos tényleges védelmét nem is saját maga látja majd el, hanem Démosthenés mondja a nagyobb jelentőségű védőbeszédet. Aischinés ügyes narratológiai megoldást választ: a saját magát megszégyenítő szerződéses szerető szavait Batalos (Démosthenés)⁵²⁷ közvetíti. Ezzel azt a benyomást kelti, hogy amennyiben a fiktív perben Démosthenés beszél a szerető helyett, és a most következő tényleges védőbeszédben is Timarchos mellett szónokol, akkor ebből következően a képzelt perben mondott szavak is Timarchosra (és talán Démosthenésre is) vonatkoznak egyes szám első személyben, noha maga Aischinés fogalmazta őket.

sőt, még most is teszem — Célzás arra, hogy Timarchos még most sem szabadult meg múltbeli züllöttségeitől, legföljebb ügyesebben leplezi azokat.

165. Valaki a polgárok közül (akinek a nevét nem árulom el...) — Egy Kr. u. IV. századi oxyrhynchosi papirusz (P.Oxy. 1012 II.14) szerint az illető nem más, mind Androtión, Andrón fia (PA 913 és 915), aki ellen Dém. XXII íródott. A beszéd valóban említi, hogy Androtión ellen korábban fölmerült a *hetairésis* vádja, és erről egy tanú vallomásának

⁵²⁴ Young 1939: 274–284.

⁵²⁵ Dover 1989: 31; Allen 2000: 141–146.

⁵²⁶ Harrison 1971: 183–185; Hansen 1991: 202.

⁵²⁷ A Batalos névhez lásd a 166. oldalt.

írási dokumentuma (nem szerződés) is rendelkezésre áll (Dém. XXII.21–24),⁵²⁸ ennek ellenére e kései azonosítás helyes volta nem vehető biztosra.

Antiklésnél helyezte letétbe — Bizonytalan hogy azonosítható-e a beszédben említett bármelyik azonos nevű személlyel (lásd 53 és 157).

166. Démosthenés számtalan félrevezető érvet fog kitalálni — Aischinés tisztában volt vele, hogy a védelem megpróbálja hangsúlyozni a per tényleges hátterét, azaz hogy Aischinés csak azért vádolta Timarchost, hogy megússza az ellene indított *euthynai*-vizsgálatot (lásd 19skk. oldalak és 1 [kommentárral]), és igyekeznek majd az ő követi működése alatt történetekre terelni a szót. Az itt kezdődő, kifejezetten Démosthenés ellen irányuló részben Aischinés egyszerre próbálja ezt a veszélyt elhárítani, és magát Démosthenést mint követet és mint politikust nevetségessé tenni.

167. Philippos ellen hangoló szónoklatokat tartani ostoba dolog, és nem is időszerű — Aischinés igen lekezelően beszél a Philippos-ellenességről Kr. e. 346 végén vagy 345 elején, amikor sikertelen háborúskodás és hosszas tárgyalások után végre békét kötöttek a makedón királysággal.

jöllehet ő maga nem is férfi — Hanem férfiatlan *kinaidos*, lásd 131 és 181, illetve lásd még 124sk. oldal.

168. a gyermek Alexandros — Ez a legkorábbi említése a későbbi III. Alexandrosnak, azaz Nagy Sándornak, aki Kr. e. 356 nyarán született, tehát a tárgyalások idején (Kr. e. 346 tavasz) majdnem tízéves volt. Apja nyilván büszkeségből mutatta be az athéni követeknek a tiszteletükre adott lakomán.⁵²⁹ Az említett „kirohanásait” (*ἀντικρούσεις*) valószínűleg csípős, bántó megjegyzéseként kell értelmeznünk, amelyeket (a *scholion* szerint) zenei témában intézett egy másik gyerek ellen.⁵³⁰

169. nem is beszéltem Alexandrosszal — Aischinés kijelentésének hátterében egy súlyos vád fenyegetése áll: arra számít, hogy Alexandrost indulatosan megvédő fellépését ellenfelei a gyermek iránt táplált gyöngéd érzelmekként próbálják majd beállítani. Ezt

528 Bővebben Fisher 2001: 310–311.

529 Alexandros *kitharatudását* Ailianos is említi (Ail. VH III.32).

530 *Schol. in Aisch.* I.168 [334]: „ἀντικρούσεις πρὸς ἕτερον παῖδα – οἷον πρὸς κῶλάν τινα καὶ ᾄσματα.” A szó további előfordulásaihoz lásd Fisher 2001: 313.

támasztja alá itt következő magyarázkodása: „nem azért feddtem meg Démosthenést, mert meg akarom nyerni magamnak a fiút”.

Philippost viszont meg kell most dicsérnem — Aischinés úgy ábrázolja a makedón királyt, mint Athén nemes lelkű barátját, aki a békekötés során olyan ígéreteket tett a városnak, amelyek a legjobb reményekre jogosítanak fel.⁵³¹ Ez a megjegyzés véleményem szerint érv lehet a beszéd korábbi datálása mellett: amikor a fogságba esett athéniak már hazatérhettek,⁵³² de a Phókis elpusztításával járó pontos következmények (makedón dominancia Hellas középső vidékén) még nem váltak egészen világossá az athéni közvélemény előtt. Ezért valószínűbbnek tűnik, hogy a per Kr. e. 346 végére datálható.⁵³³

Míg az athéniakkal hosszú ideje hadban álló makedón királyt a lehető legkedvezőbb színben tünteti föl, Aischinés az államon belül véli megtalálni Athén valódi ellenségeit: a prostituáltként élő Timarchost és az elnőiesedett Démosthenést. Ha tehát az athéniak rendbe akarják hozni államuk ügyeit, akkor nem jóakarójukat, Philippost kell gyűlölniük, hanem a várost belülről bomlasztó erkölcstelen törvényszegőket (ehhez lásd **188**). A külpolitikai téma szándékos elkerülésével, jelentőségének kisebbitésével Aischinés a per fő ütkártyáját, a belső rend fontosságát és a törvények megőrzését hangsúlyozza.⁵³⁴

170. ne fogadjátok el azt a védekezést, amelynek köze sincs a mostani üggyhöz — Aischinés az itt következő bizonyítatlan pletykákkal, súlyos rágalomokkal saját maga szegi meg az itt is megfogalmazott szabályt, hogy a szónok maradjon a per tárgyánál (lásd **154**).

nehogy félrevezessen titeket ez a mesteri szónok — Aischinés következetesen veszedelmes szónoknak mutatja be Démosthenést, míg saját magát mint a retorikai fogásokat kerülő, egyszerű és tiszta hangú polgárt állítja be.⁵³⁵

---

531 További utalások az ígéretekre: Dém. XIX.20, 40–41; lásd még Harris 1995: 87–88, 199–200. E bizonytalan ígéretek jelentőségét Aischinés nyilvánvalóan túlértékelte: végül semmi sem vált valóra belőlük.

532 Ez Archias archóni évének (Kr. e. 346/5) első hónapjaiban, azaz Kr. e. 346 nyara végén vagy őszén lehetett, lásd [Dém.] VII.38.

533 Hasonló véleményen van Harris (1985: 379–380); Fisher másképp látja (Fisher 2001: 6–8). A *scholion* (*Schol. in Aisch.* I.169 [335]) azt állítja, hogy az itt elmondottak miatt a per időpontja a második és a harmadik követség közé és a phókisiak elpusztításánál korábbra datálható, ez azonban bizonyosan tévedés.

534 Lape 2006: 154–156.

535 Preus 2012: 75–78.

171. Aristarchos, Moschos fia — Az itt elmesélt történet igazságtartalma annak ellenére sem állapítható meg pontosan, hogy számos kortárs forrás utal rá.⁵³⁶ Bizonyosnak tűnik, hogy Démostenész kapcsolatba került egy Aristarchos nevű férfival (PA 1656), akit később elítéltek az Aphidnai-beli Nikodémosz (PA 10868) brutális meggyilkolásáért, és száműzetésbe kellett vonulnia. A gyilkosság ügyében felmerült a politikai motiváció gyanúja is, ugyanis Nikodémosz volt az egyik a két vádló közül, akik pert indítottak Démostenész ellen a Kr. e. 348-as euboiai hadjáratról való dezertálás miatt.⁵³⁷

mutatott neki egy listát is — A *scholion* szerint a lista azoknak a nevét tartalmazta, akiket ő tanított szónokolni.⁵³⁸

172. megöltétek Sókratészt, a szofistát — A filozófus-tanító jól ismert perére és halálára (Kr. e. 399) utalva Aischinész nem adja tanújelét, hogy igazságtalannak tartja Sókratész halálát, sőt Démostenészhez hasonlítja az esetet, akinek ügyében legalább ugyanolyan szigorúan kellene eljárnia a bíróságnak, mint Sókratész esetében tette. Ebből arra következtethetünk, hogy az írói munkássággal rendelkező Sókratész tanítványok (elsősorban Xenophón, Platón, illetve az ő tanítványa, Aristotelész) erőfeszítései ellenére a szofista Sókratész negatív képe tovább élt az athéni köztudatban.⁵³⁹

173. ekkora büntetéseket rótt egyszerű polgárookra — Utalás Nikodémoszra, akit (Aischinész szerint) Démostenész felbujtására gyilkolt meg Aristarchos.⁵⁴⁰

174. Philokratés és én — A megjegyzés önmagában is mutatja, hogy Aischinész a beszéd elhangzásakor még büszke a nem sokkal korábban megkötött, ún. philokratési békére, az eredetiben lévő szórend („én és Philokratés”) pedig arra mutat rá, hogy a békekötésben játszott szerepét még Philokratésénál is nagyobbának tartotta. Az őt vádoló Hypereidész elől Kr. e. 343-ban száműzetésbe menekült és távollétében halálra ítélt Philokratéstól a későbbi beszédeiben Aischinész látványosan igyekszik eltávolítani magát, és inkább annak Démostenésszel való kapcsolatát hangsúlyozta, sőt a

---

536 Dém. XXI.104–122; Aisch. II.148, 166; Dein. I.30, 44; Idomeneus (*FGrH* 338 F 12 = Ath. 592e–593a). Bővebben lásd Fisher 2001: 316–317; MacDowell 2009: 249.

537 Aisch. II.148. A hadjáratához lásd **113**, illetve a 63. jegyzetet.

538 *Schol. in Aisch.* I.171 [341]: „κατάλογον – ρητόρων ὑπ’ αὐτοῦ γεγενημένων.”

539 A szofista Sókratész korai ábrázolását lásd Ar. *Nub.* (*passim*). Sókratész peréhez lásd Brickhouse–Smith 2002. A *scholion* szerzőjét látnivalóan felháborította Aischinész hozzáállása Sókratészhez, mert ennyit fűz hozzá: „ἔπειθ’ ὑμεῖς Σωκράτην – ψεῦδος.” (*Schol. in Aisch.* I.173 [346])

540 Idomeneus szerint pedig maga Démostenész végzett részegen Nikodémossal, lásd Ath. 592f. (Az állítás valószínűségéből levon egy keveset, hogy Démostenész [saját állítása szerint] közismerten vízivó volt, lásd Dém. VI.30, XIX.46.

Koszorú-perben már Démosthenést vádolja, hogy összeesküdött Philokratésszal, és hagyta, hogy Philippos mindkettőjüket megvesztegesse.⁵⁴¹

175. Philippos és a phókisiak felé fordítottam a figyelmüket — Ez az egyetlen hely a beszédben, ahol Aischinés utalást tesz a békefolyamat egyik konkrét eseményére: a korábban Athénnal szövetséges viszonyt ápoló (ám azt egy Phalaikos nevű politikai kalandor vezetésével felrúgó) Phókis lerombolására. Phókis volt a harmadik szent háború (Kr. e. 356–346) kirombolója, ezért a háborúban végül Philippos segítségével felülkerekedő thébaiak és thessaliaiak súlyos büntetést akartak róni rájuk — Athén számára viszont stratégiai érdek volt, hogy a velük baráti viszonyban álló Phókis ellensúlyozza Thébai hatalmát Hellas középső régiójában. Ezért is támogatták a háború során, és ezért próbálták elérni, hogy a makedónokkal kötött békeszerződésbe Phókisra vonatkozó garanciák is kerüljenek, ám erre Philippos nem volt hajlandó. Végül a békeeskü letétele és egy elterelő hadművelet után júliusban a makedón uralkodó megszállta a phókisi Thermopylait, és a phókisiak sorsát az *amphiktyonia* döntésére bízta. Az athéni közvélemény számára lesújtó volt a határozat: Phókist lerombolták, Thébai pedig (makedón támogatással) a Boiót Szövetség vezetője lett.⁵⁴²

177. Összefoglalásképpen — A beszéd hátralevő részében a szónok összefoglalja a legfontosabb pontokat, újra kihangsúlyozva a törvények tiszteletét, valamint az erkölcs és a helyes közrend fontosságát.

ha megbüntetik a törvényszegőket ... de immár érvénytelenek — Szó szerinti ismétlése a 36. caputban mondottaknak. A törvények fontosságának hangsúlyozása közhely a törvényszéki rétorikában,⁵⁴³ Aischinés számára azonban még az átlagosnál is nagyobb súllyal esik latba.⁵⁴⁴

nem büntették meg egyik felet se — Aischinés úgy beszél, mintha a bíróság minden körülmények között csak akkor hozhatna helyes döntést, ha elítelné az alperest, büntetés híján ugyanis a törvények érvényüket veszítik. Jelen helyzetében ez az érv

---

541 Aisch. II.14–15, 20; III.54, 58–60, 80–81. A Démosthenés és Philokratés együttműködését hangsúlyozó Aischinés állításaiban lehetett valamennyi igazság, lásd Efstathiou 2004: 389–401.

542 Az események rövid kivonatához lásd 19skk. oldalak; A követség (Dém. XIX és Aisch. II) és a koszorú ügyében (Aisch. III és Dém XVIII) mondott szónoklatokon kívül Phókis megszállásának fő forrása Démosthenésnek *A békéről* írt beszéde (Dém. V [passim]). A szakirodalomhoz lásd Cawkwell 1962: 452–459; Ellis 1976: 111–128; Harris 1995: 95–101; Buckler 2001: 115–132.

543 Lásd például Lys. I.34; Dém. XXIV.210–213; Hyp. I.1 (*Démosthenés ellen*); V.22 (*Athénogenés ellen*), stb.

544 Allen 2000: 179–181.

érthető, ám nem csoda, hogy a három évvel későbbi perben, amikor magát védte a hűtlen követség ügyében, nem hozakodott elő ugyanezzel.

180. *nem így a spártaiak* — Az athéniaiak ősi riválisainak erényéről szóló, itt következő történet annyira általános, névtelen, kortalan, és olyan tökéletesen illik Aischinés érvelésébe, hogy nem volna meglepő, ha maga a szónok találta volna ki. A későbbi irodalmi hagyományban sűrűn előfordul, sőt Plutarchos egy alkalommal úgy idézi az anekdotát, hogy az erkölcstelen spártait Démosthenés névvel illeti.⁵⁴⁵ Valószínű tehát, hogy e példázat Aischinés beszédéből vált ismertté a későbbi antik irodalomban, ezért nem érdemes elkönyvelni a tényleges spártai erkölcsök hiteles forrásául.

szégyenletes módon élte életét, ám kitűnően tudott szónokolni — A párhuzam tökéletes: Démosthenés az erkölcstelen, aki kiváló szónok, Aischinés pedig a „*másik spártai férfit, aki ugyan nem szónoklásra termett, de kiváló katona volt, és kitűnt a többiek közül igazságosságával és önfegyelmével.*” (181)

182. *amikor a polgárok egyike rájött, hogy leányát megrontották...* — Az itt elmondott borzongató történetet számos forrásból ismerjük, és úgy tűnik, az Aristotelés neve alatt hagyományozott *Az athéni állam* című mű elveszett első részében is szerepelt, mert Hérakleidés Lembos kivonata tartalmazza, és meg is nevezi a szereplőket. A királyságkori Athén utolsó időszakáról az alábbiakat olvashatjuk itt: „*A Kodridák közül nem választottak többé királyt, mert fényűzőknek és elpuhultaknak tartották őket. Hippomenés, a Kodridák egyike, aki vissza akarta verni ezt a rágalmat, mikor lányán, Leimónén kapta a szeretőjét, ezt kocsijába fogva veszejtette el, leányát pedig egy lóval záratta össze, mígnem elpusztult.*”⁵⁴⁶ A történetet tehát nem Aischinés találta ki, ám néhány ponton a beszéd céljaihoz igazította: elhallgatja a szereplők nevét és azt, hogy Kodros athéni király családjából származnak, és helyette azt állítja, hogy egyszerűen a polgárok egyikéről (ἀνὴρ εἷς τῶν πολιτῶν) és annak leányáról van szó. Ezzel azt a benyomást kelti, mintha a demokrácia korábbi időszakából hozna példát a tekintélyes, régi polgárok erkölcsi szigorára és igazságosságára, holott a történet fiktív időpontja jóval régebbre esik a demokráciánál. Elhallgatja azt a körülményt is, hogy Hippomenés a Kodridák

⁵⁴⁵ Plut. Mor. 801c. Az anekdota további említései: Mor. 41b, 233f; Gell. XVIII.3 (névvel említve Aischinést mint forrást).

⁵⁴⁶ HL 1. (Ritoók Zsigmond fordítása.) A történetet említi még többek közt Kallimachos (*Aitia*, fr. 94–95) és a szicíliai Diódoros (VIII.22); további forrásainak felsorolását lásd Fisher 2001: 331.

uralmának állítólagos erélytelenségét akarja megcáfolni a kegyetlen eljárással, és nem mindettől függetlenül bünteti meg Leimónét és annak szeretőjét.⁵⁴⁷

183. Solón... írt a nők helyes magatartásáról (εὐκοσμία) — A beszéd záró részében újra előkerülnek a nyitó egység témái: Solón törvényei (6–8) és az εὐκοσμία (22). Az elcsábított nőkre vonatkozó, itt hivatkozott törvénynek azonban semmi jelentősége nincs Timarchos ügye szempontjából. Aischinés talán arra akarja emlékeztetni a hallgatóságot, hogy Timarchos nőként viselkedett erkölcstelen kapcsolataiban (lásd 110–111, 185), így képletesen értve ő is nő, aki e törvény hatálya alá tartozik.

184. a kerítőket és kerítőnőket állítsák bíróság elé — Lásd 14 (kommentárral).

185. nehezteljen egy nőre, aki természetéből fakadóan vétkezett — A nőkről kialakított közvélekedés szerint a nőknek erős szexuális vágyai vannak, ám gyenge az akaratuk ezek kordában tartására, így „természetükből fakad”, hogy szexuális vétségeket kövessenek el, és ezért könnyebben érthető, ha bűnt követnek el.⁵⁴⁸ Timarchos azonban férfi létére képtelen a vágyait kontrollálni, ezért sokkal súlyosabb megítélés alá esik.

természetellenes módon hybrist követett el saját maga ellen — Lásd 180. jegyzet.

187. Mit fogtok tehát mondani, ... amikor gyerekeitek megkérdeznék titeket...? — Aischinés úgy beszél a bírákhoz, mint szülőkhöz, akiket a gyermekeik kifaggatnak majd a per végeredményéről, hiszen életükre közvetlen hatással lesz az eredmény. A szónok szavainak célja, hogy aggodalmat ébresszen a hallgatókban saját gyermekeik erkölcsös felnevelkedését illetően: ha nem ítélik el Timarchost, akkor semmi sem akadályozhatja meg, hogy gyermekeik ugyanolyan züllött emberré váljanak, mint a vádlott (lásd 192). Értelemszerűen tehát nem az következik számára az esetleges felmentő ítéletből, hogy ügyét nem támogatta meg elég szilárd bizonyítékokkal, hanem az, hogy a polgárok nem tartják magukat a törvényekhez, így veszélybe kerül az athéni ifjúság jövője.⁵⁴⁹ A stratégos által említett „szörnyűséges műveletlenség magvát” (δεινῆς ἀπαιδευσίας ἀρχήν, lásd 132) tehát nem Aischinés hinti el, hanem maguk a bírák, ha fölmentik a vádlottat.

⁵⁴⁷ A lány nevét egyes források (pl. Kallimachos) Leimónisként ismerik, lásd *Schol. in Aisch.* I.182 [365].

⁵⁴⁸ Dover 1974: 98–102.

⁵⁴⁹ E burkolt fenyegetéssel is fölrő érvet más törvényszéki beszédekből is ismerjük: Aisch. III.245–246; [Dém.] LIX.109–113; Lyk. I.141.

meghajolnak (κατακάμπωνται) a szégyenletes cselekedetek előtt — Az elsődleges jelentésen túl egy másik értelem is felsejlik az attikai szónokok nyelvében máshonnan nem ismert *κατακάμπω* igében: a lehajolás, meghajlás fizikai aktusa a kárukra elkövetett szexuális visszaélés előtt, azaz ha nem ítélik el Timarchost, akkor tulajdonképpen hagyják magukat megerőszakolni.⁵⁵⁰

188. semelyik istenség papi tiszttségére ..., mert ... tisztátalan a teste — A hetairésis miatti tisztátalansághoz lásd 19 (kommentárral).⁵⁵¹

190. ne gondoljátok ..., hogy a bűnők az istenektől ... származnak — Aischinés váratlanul felvilágosult kijelentése nemcsak a görögök hagyományos kettős meghatározottságú világképének mond ellent (amelyben mind az isteni elrendelésnek, mind a személyes emberi felelősségnek szerepe van)⁵⁵², hanem saját magának is, hiszen ő is valamely isteni erőnek (*δαιμόνιον*) tulajdonította egy Amphissai-beli követ Athén-ellenes felszólalását a delphoi *amphiktyónok* tanácsában.⁵⁵³

Erinysők — A görög itt mint *Poinékat* (Ποιναί) említi a bosszúálló istennőket.

194. három csoportból lépnek majd mellé — A szónok megkülönbözteti azokat, 1) akik elherdálták a vagyonukat, 2) akik áruba bocsátották a testüket, és 3) akik kihasználták az olyanokat, mint Timarchos. Az ellenfél segítőinek csoportosítása nem ritka, három csoportra osztásukhoz lásd Lys. XIV.16–21.

195. akik a testük ellen vétkeztek... — Az első tanács a prostituáltként élőknek szól, és megerősíti, hogy a *γραφὴ ἑταιρήσεως* és a *δοκιμασία ῥητόρων* törvényei csak az aktív közéleti szerepet vállalókra vonatkoznak, azaz a prostitáltaknak nincs mitől félniük, akármilyen neműek, amíg polgárjogukkal nem próbálnak politikusként élni, lásd 19–20, 28–32 (kommentárral).

akik fölélték atyai örökségüket... — Aischinés tanácsa nekik a legegyszerűbb: dolgozzanak a megélhetésükért.

---

⁵⁵⁰ Fisher 2001: 342.

⁵⁵¹ Parker 1983: 96–97.

⁵⁵² Hegyi 2003: 151–154.

⁵⁵³ Aisch. III.117: „ἀναβοήσας τις τῶν Ἀμφισσέων, ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ ὥς ἐμοὶ ἐφαίνετο οὐδεμιᾶς παιδείας μετεσχηκῶς, ἴσως δὲ καὶ δαιμονίου τινὸς ἐξαμαρτάνειν προαγομένου...” Lásd még Dover 1974: 133–138.

akik könnyen elejthető ifjakra vadásznak — Úgy tűnik, Aischinés felnőtt athéni polgárokat feltételez ez utóbbi kategóriában, akik szép és fiatal fiúszeretőre vágynak. Az udvarlás ezen formáját más források is a vadászat metaforájával adják vissza.⁵⁵⁴ Aischinés javaslata, hogy ne athéni polgárok fiait űzzék vágyukkal, hanem az idegeneket és a metoikosokat, nem tűnik feltétlenül indokoltnak, hiszen „a testük ellen vétkezők” csoportjának tagjai, ha nem dédelgetnek politikusi álmokat, szintén alkalmas célcsoport lehet számukra. A szónok azonban, mint láttuk, időnként szívesen kelt olyan benyomást, mintha a szabad athéni polgárral mint alárendelt féllel létesített szexuális kapcsolat önmagában véve törvénysértő volna.

196. Elmondtam tehát mindent — Az utolsó bekezdés rövid, ünnepélyes tagmondatai méltó zárást kínálnak a beszédnek: Aischinés a bírák emlékezetébe idézi, hogy rajtuk múlik minden, hiszen ő mindent megtett, amit meg kellett tennie. Valóban idézte a törvényeket, csakhogy össze is keverte a tartalmukat (146. oldal); tanúkat is szólított, ám vallomásuk éppen a fő vádpontot nem bizonyította máig hitelt érdemlően, hogy Timarchos pénzért adta oda testét számos férfinak. A bírákat mégis meggyőzte.

---

⁵⁵⁴ Plat. *Prt.* 309a, *Phdr.* 241d; lásd Dover 1989: 87–88.

IV. Aischinés érvelése a Timarchos ellen mondott beszédben

Írt egyszer Lysias egy beszédet egy pereskedőnek, és odaadta neki. Amaz többször is elolvasta, aztán elkeseredve jött vissza Lysiashoz, és azt mondta, hogy első olvasásra csodálatosnak tűnt a beszéd, de aztán másodjára és harmadjára is kézbe véve teljességgel laposnak és hatástalannak. „Ugyan” – válaszolt Lysias nevetve – „hát nem csak egyszer akarod elmondani a bírák előtt?”

Plutarchos: A szószátyárságról, 5.⁵⁵⁵

Hosszas és zavaros tárgyalások eredményeképpen Kr. e. 346 nyarán megszületett és érvénybe lépett a II. Philippos makedón király elleni háborúkat (és közvetve a harmadik ún. Szent Háborút) lezáró béke.⁵⁵⁶ Ez az egyezmény philokratési békekötésként került a történelemkönyvekbe, noha tető alá hozatalában fontos szerepe volt Aischinésnek és Démosthenésnek is, hét további athéni követ társukkal együtt. A béke ugyan véget vetett a hadiállapotnak, ám korántsem hozott nyugalmat az athéni politikai életbe. Démosthenés és elvbarátja, az ekkor már tapasztalt politikusnak számító Timarchos arra készültek, hogy hivatali elszámoltatás keretében törvényszék elé idézzék Aischinést, mert állítólag kenőpénzt fogadott el Philippostól. Aischinés azonban nem várta meg, hogy bíróság elé kerüljön az ügy, hanem gyorsan cselekedett: a politikai átvilágító vizsgálat (δοκιμασία) egy speciális típusát, a szónoki alkalmasság vizsgálatát (δοκιμασία ῥητόρων) kezdeményezte egyik vádlója, Timarchos ellen. A törvény értelmében ugyanis nem szónokolhat a nép előtt, 1) aki szüleiéről nem gondoskodott, vagy 2) aki katonai kötelességeit nem teljesítette, vagy 3) aki prostituáltként, netán kitartottként élt, illetve 4) aki elherdálta atyai örökségét.⁵⁵⁷ (E mögött, ahogy Aischinés is írja, az a megfontolás állhatott, hogy aki a magánéletben gondatlanul, gyáván, züllött prostituáltként vagy rossz gazdaként él, az mennyivel inkább így tesz majd, ha a közösség ügyeit is rábízzák.)

555 Plut. Mor. 504c: Λυσίας τινὶ δίκην ἔχοντι λόγον συγγράψας ἔδωκεν· ὁ δὲ πολλάκις ἀναγνοὺς ἦκε πρὸς τὸν Λυσίαν ἀθυμῶν καὶ λέγων τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ διεξιόντι θαυμαστὸν φανῆναι τὸν λόγον, αὐτῷ δὲ καὶ τρίτον ἀναλαμβάνοντι παντελῶς ἀμβλὺν καὶ ἄπρακτον· ὁ δὲ Λυσίας γελάσας ‘τί οὖν;’ εἶπεν ‘οὐχ ἅπαξ μέλλεις λέγειν αὐτὸν ἐπὶ τῶν δικαστῶν;’

556 A történeti háttérhez lásd az I. fejezetet (19skk. oldal).

557 Lásd 28–32.

Aischinés elsősorban a 3. és a 4. pontban foglalt vádakkal támadta Timarchost, s ezek közül is nagyobb hangsúlyt kapott az előbbi, azaz hogy Timarchos ifjúkorában számos férfinak felkínálta testét, akik támogatták őt kicsapongásaiban.

A Timarchos elleni beszédben számos olyan vonását megjeljük a klasszikus kori athéni törvényszéki beszédeknek, amelyekre furcsálkodva tekintünk a mai bizonyítási és ítélkezési eljárások ismeretében.⁵⁵⁸ Gyakran látjuk például, hogy egy-egy benyújtott vád jelentősége messze túlmutat önmagán, és nem pusztán a vádlott e konkrét ügyben való elmarasztalása a cél, hanem teljes politikai (olykor fizikai) megsemmisítése is. Aischinés sem azért idézte törvényszék elé Timarchost, hogy egy ellene elkövetett jogtalanságért elégtételt vegyen, vagy hogy megbüntessen egy volt prostituáltat, hanem azért, hogy politikai értelemben kiiktassa egyik veszélyes ellenfelét, aki egy kockázatos kimenetelű eljárást, *euthynai*-vizsgálatot indított ellene.⁵⁵⁹ sőt egyáltalán nem példa nélkül való az sem, hogy bár Aischinés formailag Timarchos ellen vívja a pert, a valódi ellenfél már ekkor is maga Démosthenés, ahogy politikai karrierje során mindvégig.⁵⁶⁰ Ugyanígy világosan Démosthenés ellen irányul Aischinés utolsó ránk maradt, Ktésiphón ellen mondott beszéde is, s ez már a kortársak számára is nyilvánvaló volt, hiszen ha mondott is egyáltalán védőbeszédet maga a formailag megtámadott Ktésiphón, mégis Démosthenés védte meg a koszorúügyben tett javaslatot, és ezen keresztül saját egész addigi politikai pályafutását.

Mai szemmel nézve hasonlóképpen különösnek tűnik az a harsány, személyeskedő megjegyzésektől és kirohanásoktól sem mentes hangnem, amelyet a

558 A klasszikus athéni bíráskodás adatokban leggazdagabb alpműve egy évszázad eltelte után is Justus H. Lipsius háromkötetes, *Das Attische Recht* című munkája (Lipsius 1905–1915), amelynek első kötete a bíróság intézményét, a második a vádtípusokat, a harmadik pedig a jogi eljárást tárgyalja. Az elmúlt fél század során elsősorban angolszász kutatók jeleskedtek e területen: A. R. W. Harrison kétkötetes műve (Harrison 1968–1971) az athéni jogrendszer vizsgálatának mindmáig nélkülözhetetlen kelléke. A szélesebb közönséget szem előtt tartva készült D. M. MacDowell (1978) rövidebb összefoglalása ugyanerről a témáról. Szemléletében modernebb és mindmáig legfrissebb betekintést S. C. Todd műve (Todd 1993) kínálja. Magyar nyelven tömör eligazítást nyújt Horváth László *Hypereidésről* írt könyvének bevezetése (Horváth 2001: 22–30), valamint Bolonyai Gábornak az Aphthonios és Libanios szónoki előgyakorlataihoz, illetve Lysias beszédeihez írt bevezetése (Bolonyai 2001: 8–18. és Bolonyai 2003: 18–41).

559 Megjegyzendő, hogy az *euthynai*-vizsgálatnak elébe vágó viszonzóvádben benyújtása nem bizonyítja, hogy Aischinést valóban megvesztegették.

560 Aischinés szerint ugyanis Démosthenés számtalan félrevezető érvet fog kitalálni Timarchos védelmében (166), sőt valójában ő maga írja bértollnokként (*λογογράφος*) a védőbeszédet is (94). A futó említéseken és a várható érvek előzetes cáfolatán túl Aischinés nagy terjedelemben foglalkozik Démosthenés alakjának befeketítésével (166–176). A fentiekén kívül (olykor nevesítve, máskor név nélkül) bizonyosan Démosthenésről van szó az alábbi caputokban: 119, 123, 125–126, 131, 163, 181.

peres felek egymás ellen használtak. Az ellenfél pocskondiázása, minden lehetséges módon való befeketítése, gúnynevekkel illetése egyáltalán nem számított övön alulinak vagy kerülendőnek, hanem a „műsor” természetes része volt mindaddig, amíg a bírák tetszését elnyerte. Mindez rámutat arra is, hogy bár az eljárás során a felek gyakran igyekeztek tanúvallomásokkal, illetve törvényekből, szerződésekből vagy más iratokból vett idézetekkel igazolni állításaikat, a törvényszéki eljárás során a bírák legalább olyan nagyra becsülték az esztétikai élményt nyújtó szónoki teljesítményt, mint az egzakt bizonyítékokat.⁵⁶¹ Mindennek okai természetesen az athéni bíráskodási rendszer sajátosságaiban gyökereznek: ahol nincs nyomozati és ügyési hatóság, ahol minden polgár maga képviseli ügyét, s az állam pusztán a per lebonyolításának kereteit garantálja, és ahol csak az számít, hogy az elhangzó beszédek meggyőzzék a jelen lévő több száz *dikastés* legalább felét és ezzel biztosítsák a kedvező ítéletet, ott nem fejlődhet ki a tárgyi, jogi és egyéb bizonyítékok szakértő elbírálása. Nem csoda tehát, hogy a klasszikus Athén tág teret nyitott az ügyes (vagyis inkább ügyeskedő) szónoki érvelésnek.⁵⁶²

Aischinés Timarchos ellen mondott beszéde azonban ez utóbbi ponton messze túlment a megszokott mértéken. Bár a szónok bőven idézett az athéni törvényekből, s tanúk vallomásait is hadrendbe állította, ezek jelentős része csak közvetett kapcsolatban állt a vádban megfogalmazott állítással, azaz, hogy Timarchos fiatal korában elherdálta atyai örökségét, és számos férfinak áruba bocsátotta a testét, hogy kicsapongó életmódját fenntarthassa. Valójában semmilyen szilárd bizonyítékot nem tudott felmutatni állításának alátámasztására, mégis meggyőzte a bírákat, akik elítélték Timarchost. Többek közt a bizonyítékok ilyen kirívó hiánya teszi különlegessé a Timarchos elleni pert, ezért érdemes megvizsgálni, hogy mi volt a titka Aischinésnek, azaz milyen érvekkel tudta a maga pártjára állítani a *dikastéseket*. Az alábbiakban ezért sorra veszem a beszédben elhangzó főbb vádpontokat, és megvizsgálom, hogy mindezt milyen bizonyítékok és érvek támasztják alá.

---

561 Aristotelés megkülönbözteti a rhétorikán kívüli (*ἄτεχνοι*) és belüli (*ἐντεχνοι*) bizonyítékokat. „Rhétorikán kívülieknek nevezem mindazokat, amelyeket nem mi gondoltunk ki, hanem már korábban is léteztek: a tanúk, a kínzással kicsikart vallomások, a dokumentumok stb. A rhétorikán belüliek azok, amelyeket a módszer szolgált és amelyeket mi hozunk létre. Az előbbieket csak alkalmaznunk kell, az utóbbiakat viszont meg kell találnunk.” (Arist. Rhet. I.2, Adamik Tamás ford.) Az *ἄτεχνοί* ill. *ἐντεχνοί* bizonyításhoz lásd Mészáros 2011: 138–145.

562 Bolonyai 2001: 12–14.

Vádak

A bírósági eljárás szabályainak megfelelően a vádbeszéd elhangzása előtt a bírósági jegyző felolvassa a bírácoknak, hogy milyen vádakkal állítja bíróság elé ellenfelét a felperes fél.⁵⁶³ Minden törvényszéki vádbeszéd nyitányának fontos kelléke, hogy a szónok meghatározza, mivel vádolja ellenfelét.⁵⁶⁴ Aischinés bevezető szavaiból világos, hogy szerinte „Timarchos a nép előtt a törvényt lábbal tiporva (παρὰ τοὺς νόμους) szónokol” (1), és „mivel korábban szégyenletes módon élt (αἰσχροῦς βεβιωκώς), a törvények előírása szerint nem is beszélhetne a nyilvánosság előtt.” (3) A beszéd e szégyenletes életmódot taglalja részletesen.

A beszéd expozíciója (1–6) után Aischinés idéz mindazokból a törvényekből, amelyek szerinte kapcsolatba hozhatók Timarchos életmódjával: előbb a tanítókra és az iskolákra vonatkozó szabályokat ismerteti (9–12), valamint a prostitúcióra kényszerített serdületlen fiúkról szóló törvényt (13–14), majd szól a kerítők elleni (14) és a *hybris* elleni törvényről (15–17) is. Az eddigiekben olyan jogi eseteket sorolt föl, amelyekben állítása szerint a gyermek az erkölcstelenség szenvedő alanya, s ezért nem őt, hanem a gondviselőit vagy az ellene erőszakos tetteket elkövetőt bünteti a törvény. A továbbiakban viszont már a felnőtt polgárhoz szól minden paragrafus: a prostitúció elleni törvény (γραφὴ ἑταιρήσεως, 18–21),⁵⁶⁵ a közrendre (εὐκοσμία) vonatkozó törvény (22–27, 35), a Timarchos-per alapjául szolgáló törvény a szónokok alkalmassági vizsgálatáról (ὁ νόμος ὁ περὶ τῆς τῶν ῥητόρων δοκιμασίας, 28–32), és végül egy állítólagos törvény-előterjesztés a népgyűlési szónokok ellenőrzéséről (33–34) E törvények felsorolása kimondatlanul is azt sugallja, hogy Timarchos mindegyiket megsértette.

A törvényeket követő narratív részben (37–116) Aischinés felsorolja Timarchos állítólagos szeretőit és közös „kalandjaikat”, név szerint említve Misgolast, Antiklést, Kédónidést, Autokleidést, Thersandrost, Pittalakost és Hégésandrost, de közben többször is utal rá, hogy e lista egyáltalán nem teljes, és Timarchos valójában

563 „...bűnös (ἔνοχος) azokban a vádpontokban, amelyeket röviddel ezelőtt hallottatok a jegyző (γραμματεὺς) felolvasásában...” (1)

564 Arist. Rhet. III.14.: „A bevezetés legfontosabb és legsajátságosabb funkciója az, hogy megvilágítsa, mi az a cél, ami miatt a beszéd létrejött.” (Adamik Tamás ford.)

565 A γραφὴ ἑταιρήσεως-ra utólag úgy hivatkozik Aischinés, mintha ez vonatkozna „a serdülő ifjakra, akik könnyelműen vétkeznek a saját testükkel szemben” (22), de ezzel valószínűleg csak a vádtípus megválasztását kívánhatta magyarázni (lásd a 20. caputhoz írt kommentárt erről).

prostituáltként áruba bocsátotta magát bárkinek, aki fizetett érte.⁵⁶⁶ Aischinés szerint mindezt azért tette, hogy kitartói finanszírozzák fényűző életmódját: a lakomák, a kockázás és a különféle kicsapongások költségeit.⁵⁶⁷ Mivel erről az életmódról akkor sem akart lemondani, amikor teste már elrútult a sok erkölcstelenség miatt,⁵⁶⁸ végül atyai örökségének is a nyakára hágott: „*atyja nem csekély vagyont halmozott föl, ám ezt Timarchos mind eltékozolta.*” (101) S ha mindez még mindig nem volna elég, Aischinés beszámol Timarchos közéleti visszaéléseiről: számvizsgálóként (λογιστής) korrupt volt, Andros szigetén viselt tisztségét pénzen vásárolta, a helyi asszonyokat szexuálisan zaklatta (107), a tanács tagjaként sikkasztott az államkincstárból (109–112), pénzügyi ellenőrként (ἐξεταστής) bevallottan megvesztegették (113), a polgárok felülvizsgálatakor pedig kétezer drachma kenőpénzt fogadott el (114–115).

A beszéd második felében a fentieken túl újabb vádpontok már nem bukkannak fel Timarchossal szemben, ám a szónok igyekszik előzetesen cáfolni ellenfelének várható védekezését (117–176), majd a befejező egységben (177–196) a törvények tiszteletére, valamint idegen és honi erkölcsi példák követésére buzdítja hallgatóságát, sűrűn visszaulva Timarchos hitványzüllöttségére. Zárásként emlékezteti a bírakat, hogy ha fölmentik ellenfelét, azzal szabadjára engednek a városban minden aljasságot, ha viszont elítélik, akkor egy új rend alapjait fektetik le Athénban.

Tanúk

Ha Leopold von Ranke nyomán arra keresnénk a választ, hogy „mi is történt valójában” (*wie es eigentlich gewesen [ist]*), akkor igen kellemetlen helyzetben találnánk magunkat. A Timarchos elleni beszéd (ahogy az attikai szónokok művei általában) nem azzal a céllal íródott, hogy abból később kihámozhassuk az „objektív igazságot”, hanem azért, hogy általuk a szónok megnyerje a pert. Ha ehhez csúsztatásokra, netán egyértelmű hazugságokra volt szükség, akkor a szónokok ezeket sem kerülték el. Csak az

566 Erre utaló célzások: 40, 52, 74, 79, 84, 111, 119–124, 130, 154–155, 157, 159, 163, 185, 188–189. caput.

567 Lásd 42, 54, 75–76, 95. caput.

568 „...miután viszont a nyakára hágtak a pénznek, és elkockázták meg elverték drága finomságokra, Timarchos pedig már nem volt oly fiatal, és érthető módon már senki nem adott neki semmit, ám az ő züllött és szentségtelen természete minduntalan ugyanarra vágyott, és határt nem ismerő romlottsága miatt újabb és újabb követelésekkel állt elő, míg visszatért napi szokásaihoz, nos, akkor nekilátott, hogy főleméssze atyai örökségül kapott vagyonát is.” (95–96)

tarthatott vissza egy beszélőt bármely állítás vagy vád megfogalmazásától, hogy úgy érezte, a hallgatóság nem hisz majd neki, és a befeketítő megjegyzés visszahull reá. Általánosságban ezért igen komoly fenntartásokkal kell fogadnunk minden állítást, amit nem támasztanak alá más megbízható források.⁵⁶⁹ Timarchos esetére alkalmazva ez azt jelenti, hogy fogalmunk sincs, valójában mennyi igaz abból, amit Aischinés elmond, azaz hogy válogatás nélkül mindenféle férfiak igényeit kiszolgálta, hogy züllött szenvedélyeknek hódolhasson, s ráadásul még atyai örökségét is eltékozolta. Valami azonban lehetett a háttérben, mert még Démostenés is elismeri a követségről szóló, három évvel későbbi beszédében, hogy Timarchos „a kelletténél kissé szilajabban élte életét”,⁵⁷⁰ illetve hogy kapkodó magatartás (προπέτεια) jellemezte.⁵⁷¹

A vádak igazságtartalma nem csak az eltelt évezredek miatt határozható meg nehezen. Az athéni bíráskodási rendszer rendkívül gyorsan és tétovázás nélkül döntött minden elé kerülő ügyben, s mivel az esküdtek döntése végül nem egy árnyalt álláspontot tükrözött, hanem csupán deklarálta, hogy a szavazás eredményeként a vádlott „bűnös” vagy „nem bűnös”, a per kimenetele⁵⁷² már a kortársakat sem tájékoztatta volna, hogy a fent felsorolt vádpontok közül melyek állnák ki az igazság próbáját, és melyek nem. Az athéni jogban ugyanis paradox módon nem az „igazság” kiderítése volt a legfőbb szempont, hanem az, hogy egyenlő feltételeket teremtsenek a peres felek számára nemcsak a szűk értelemben vett peres ügyük, de egyben a háttérük, kapcsolatrendszerük, demokrácia iránti elkötelezettségük, egyszóval egész polgári egzisztenciájuk bemutatására.⁵⁷³ Bár a hallgatóságra nagyobb hatással lehetett egy ellenfélre tett találó megjegyzés vagy egy lenyűgöző ívű körmondat, mint a tanúk vallomásai, ez utóbbiakat sem szabad alábecsülnünk, csak szerepüket kell árnyaltan látnunk. A tanúvallomások vizsgálatakor ugyanis több dolgot is érdemes figyelembe venni.

---

569 A beszédekkel szembeni forráskritikai fogódzókhoz lásd Harris 1995: 8–16.

570 Dém. XIX.233: „ἰταμώτερον ἐχρήσατο τῷ βίῳ.” (Gyomlay Gyula ford.)

571 Dém. XIX.251.

572 A fennmaradt athéni törvényszéki beszédek döntő többségéről nem tudjuk, hogy a szónok megnyerte vagy elvesztette a pert, Aischinés esetében azonban kétség sem fér a Timarchos-ügyben aratott győzelméhez, lásd Dém. XIX.257 és 284.

573 Thür 2000: 49: „Doch haben neuere Untersuchungen gezeigt, daß das Prozessieren vor den Geschworenen als Mechanismus der <sozialen Kontrolle> wirkte. Es kämpften Mitglieder einer gesellschaftlichen Elite um ihre bürgerliche, soziale Existenz, um Egalität oder Hierarchie.” Az athéni rendszer tehát bizonyos szempontból tekintve nem igazságot szolgáltat, hanem két polgár egymáshoz viszonyított helyzetét határozza meg, lásd Osborne 1985: 40–58.

Egyrészt, a Timarchos ellen elmondott beszédben hagyományozott vallomások egytől egyig utólagos betoldások Aischinés szövegébe. Egészen bizonyos, hogy a szónok által kiadásra szánt szövegben ezek a vallomások nem, vagy nem ebben a formában szerepeltek. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy a különféle dokumentumok (vallomások, törvények, szerződés) mind a későbbi kézirati hagyományt közvetítő β kódexcsoportban találhatók, s a legrégebb kódex, a Párizsban őrzött 10. századi Codex Coislinianus 249 (Dilts stemmájában *f*) egyáltalán nem tartalmazza őket, s ugyanígy hiányoznak az előkerült papirusztöredékek szövegéből is.⁵⁷⁴ Ezen kívül számos stilisztikai és tartalmi érv is igazolja, hogy a dokumentumokat jóval később csatolták a beszédhez.⁵⁷⁵

Másrészt a bírósági eljárás során a vallomások nem a tanúk szájából hangzottak el, hanem az a törvényszolga (*γραμματεύς*) olvasta föl őket, akinek a szónok a beszéd kezdete előtt átnyújtotta az előre megírt vallomásokat és egyéb dokumentumokat. Az elhangzó vallomást a jelenlévő tanú mindössze bólintásával szentesítette, de sem arra nem volt mód, hogy ő maga kiegészítse az elmondottakat, sem pedig arra, hogy kérdéseket tegyenek föl neki bármely oldalról. Ha elfogadta a vallomást, akkor ezzel tanúsította az abban foglaltak igaz voltát. Ha viszont nem akarta elfogadni a szájába adott vallomást, csupán arra volt lehetősége, hogy eskü alatt tagadja az elhangzottakat (*ἐξωμοσία*) arra hivatkozva, hogy nem volt jelen illetve nincs tudomása a mondottakról,⁵⁷⁶ mert amennyiben nem jelent meg a bíróság előtt, 1000 drachma büntetést kellett fizetnie.⁵⁷⁷ Amint az a Timarchos elleni beszédből is világos, a vallomást maga a szónok írta a tanúk nevében,⁵⁷⁸ ám az abban foglaltak tartalma alapvetően attól függött, hogy a szónok baráti, semleges, vagy ellenséges viszonyban állt-e a tanúval. Ha jó viszony állt fenn köztük, a vallomás megírása és annak igazolása nem jelentett problémát, s megfelelő előkészítés után hasonló lehetett a helyzet semleges viszony esetén is.⁵⁷⁹ Ha

574 Fisher 2001: 68. A kézirati hagyományhoz lásd Diller 1979 és a M. Dilts-féle szövegkiadás bevezetőjét (Dilts 1997: vii–xi).

575 A perbeszédekben megőrzött dokumentumok hitelességének kérdéséhez ma is alapvető Drerup 1898: 221–366. Modern szempontrendszer nyújt a dokumentumok hitelességének megítéléséhez Canevaro – Harris 2012: 98–100, illetve bővebben Canevaro 2013a: 27–36. Az egyes dokumentumok hamisítvány voltát alátámasztó érveket lásd a vonatkozó kommentárokból.

576 Pollux VIII.37: „τὸν δ' οὐ βουλόμενον μαρτυρεῖν ἐκλήτευσεν, ἀνάγκην τοῦ μαρτυρῆσαι προστιθέντες· ἔδει δὲ αὐτὸν ἢ μαρτυρεῖν, ἢ ἐξομῶσθαι ὡς οὐκ εἰδείη ἢ μὴ παρείη ἢ χιλίας ἀποτίνειν.” Az eljárás pontos menete vitatott, lásd Harrison 1971: 139–140. Az *exómosia* szakirodalmához lásd 28 (kommentárral).

577 Ez volt a *kléteusis* eljárása, amelyhez lásd 45–46 (kommentárral).

578 Lásd 45, 47, 67.

579 Nyilvánvaló hazugságot aligha tanúsított bárki is, mert a bírósági beszédek végeztével, még az esküdtek szavazása előtt panaszt lehetett emelni a tanúk ellen, s e panasztételt a hamis tanúzás miatti

viszont a tanú az ellenfélhez húzott, akkor merőben más volt a helyzet, hiszen ő aligha vallott saját elvbarátja ellen. Amint azonban látni fogjuk, bizonyos körülmények közt egy szónok mégis megpróbálhatott előnyt kovácsolni az ellenséges tanúk szerepeltetéséből — éppen az *exómosia* kikényszerítése révén.

A tanúvallomás eskü alatt való megtagadása (*exómosia*) nem teljesen tisztázott körülmények között történt. Közvetlen bizonyítékok híján csak valószínűsíteni tudjuk, hogy a perben megidézett tanúnak mikor is kellett kinyilvánítania, hogy elfogadja-e a nevében fölolvastott vallomást, vagy *exómosiával* él. Látszólag a kérdés egyszerűen megválaszolható: Aischinés Misgolas és Hégésandros vallomását is úgy vezeti föl, mintha csak ezek felolvasása után dőlné el, hogy a tanú hogyan dönt, és bár a szónoknak van elképzelése róla, hogy mi következik, teljes bizonyossággal ő maga sem tudja, hogy a tanú vállalja-e majd a nevében írt vallomást.⁵⁸⁰ A többi szónok esetén is hasonló a helyzet: a peres fél (rendszerint a vádló) felszólítja a megidézett tanúkat, hogy erősítsék meg az elhangzottakat, vagy esküdjenek meg, hogy nem voltak jelen, vagy nincs tudomásuk az elmondottakról.⁵⁸¹ Látszólag tehát a tanúknak az esküdtbíráóság nyilvánossága előtt kellett dönteniük a vallomásuk felől. Az Aristotelés neve alatt fennmaradt *Athéni állam* viszont említést tesz egy áldozati kőről az agorán a basileus stoája előtt, amelyre esküt tesznek az állami döntőbíráskodásra kijelölt bírák és azok a tanúk, akik *exómosiával* élnek (AP LV.5).⁵⁸² Az *exómosia* tehát akkor volt érvényes, ha ezen a helyen esküdtek meg a tanúk, ám erre aligha nyílt lehetőség a per fő meghallgatása során, azt pedig értelmetlen volna föltételezni, hogy az esküt csupán bejelentették tárgyalás alkalmával, de a szakrális cselekmény annak végeztével történt, hiszen ekkorra már eldőlt az ügy, ráadásul a hamis tanúzásért indított eljárásokat is bejelentették, ha voltak ilyenek. Úgy tűnik tehát, hogy az esküt az esküdtbírási tárgyalás előtt tehették, feltehetőleg az előzetes meghallgatás (*ἀνάκρισις*) vagy az azt követő állami döntőbíráskodás során.⁵⁸³ A szónokok a tárgyaláson

---

vádemelés (*δίκη ψευδομαρτυρίων*) követte, lásd AP LXIII.4. Ha valakit kétszer már elítéltek hamis tanúzásért, harmadjára már nem volt tanácsos tanúskodnia, mert a harmadik alkalom a polgárjog elvesztésével (*ἀτιμία*) járt, lásd 45 (kommentárral).

580 Lásd 50 (Misgolas) és 67 ill. 69 (Hégésandros).

581 Lásd Isa. IX.18, Lyk. I.20, Dém. XIX.176, [Dém.] XLV.59, stb.

582 „δοκιμασθέντες [ti. a hivatalba lépni készülő tisztségviselők] δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, βαδίζουσι πρὸς τὸν λίθον ἐφ' οὗ τὰ τόμι' ἐστίν, ἐφ' οὗ καὶ οἱ διαιτηταὶ ὁμόσαντες ἀποφαίνονται τὰς διαίτας, καὶ οἱ μάρτυρες ἐξόμνουνται τὰς μαρτυρίας.” A nagyjából 1 x 3 m területű, 40 cm magas követ megtalálták az említett helyen, lásd Rhodes 1981: 620.

583 Mivel a *graphé*-jellegű eljárásoknál (lásd 85skk. oldalak), amilyenek a Timarchos ellen indított per is számított, nem volt döntőbíráskodás, ezért valószínűleg az *anakrisis* során nyilvánították ki döntésüket

mégis rendre úgy tesznek, mintha csak most derülne ki a szólított tanú álláspontja – ami annyiban igaz is, hogy a bírák valóban csak itt tudták meg, hogy a tanú megerősítette-e a vallomást. Aischinés a színpadi feszültségteremtés eszközeként használja a körülményt, hogy az előzetesen tett *exómosiát* az esküdtek előtt is meg kellett pecsételnie a szólított tanúnak.⁵⁸⁴

Amikor tehát a szónokok tanúvallomások felolvasásával igyekeznek igazolni állításaikat, mérlegelnünk kell, hogy vajon az adott bizonyíték valóban azt bizonyítja-e, amit a szónok állított. Sűrűn előfordul ugyanis, hogy egy színesen elmesélt történet után tanúként szólítanak valakit, aki a történet néhány jelentéktelen elemét vallomásával igazolja, és ettől olyan benyomása támadhat a hallgatóságnak, mintha az egész történetet hiteles tanúvallomás támasztaná alá.⁵⁸⁵ A Timarchos elleni beszédben szinte valamennyi tanúvallomás így funkcionál.⁵⁸⁶

Ezt példázzák a beszédben idézett első tanúvallomások (50), amelyeket közvetlenül megelőz a Timarchos ifjúkori tetteit bemutató narratíva első része (40–50). Azt állítja a szónok, hogy a fiatal és igen jóképű Timarchos egy Misgolas nevű emberhez költözött, akivel szexuális kapcsolata is volt: „*Timarchos ugyanis jó alakú volt, fiatal, de züllött, és kapható arra a dologra, amit ő (ti. Misgolas) meg akart vele tenni, a fiú pedig hajlandó volt eltűnni.*”⁵⁸⁷ Ráadásul mindeközben a legszegényetesebb gyönyöröknek hódoltak: „*a halevésnek, a fényűző lakomáknak, az aulosos lányoknak, a kurtizánoknak, a kockázásnak, és más szenvedélyeknek, amelyek közül egyiknek sem válhat rabjává egy nemes és szabad lélek.*”⁵⁸⁸

---

a tanúk. Az *anakrisis* ('kikérdezés') a per előkészítésére szolgáló előzetes tárgyalás volt, amelyet a vádtípushoz rendelt tisztségviselő, esetünkben *thesmothetés* előtt tartottak, természetesen az esküdtek bevonása nélkül. Itt ellenőrizték, hogy a vádtípus alkalmazható-e az adott esetben, a peres felek egyértelművé tették álláspontjukat, a tisztségviselő kikérdezhetette őket, ők pedig egymást (Dorjahn 1941: 182–185). Az újabb tudományos közvélekedés szerint a vád és a védelem általános gondolatmenetén kívül az *anakrisis* során ismertetni kellett a tanúk vallomásait is. A tanúk hivatalos értesítést kaptak az *anakrisis*ről, hogy megjelenhessenek és nyilatkozzanak a számukra előkészített vallomásról; valószínűleg az *exómosiára* is ekkor kerülhetett sor. A leírt tanúvallomásokat egy *ἐχῖνος*-nak ('sündisznó') nevezett tárolóba helyezték és lepecsételték. (Az *echinos*hoz lásd AP LIII.2–3, [Dém.] XLV.57, Boegehold et al. 1995: 79–81, 222–226.) Az *anakrisis*hez lásd Harrison 1971: 94–105, Macdowell 1978: 240–242, Todd 1993: 126–129, Thür 2005 *passim*, Scafuro 2013.

584 Thür 2005: 169: „Because the jurors do not get to see the documents before the trial, the speakers are able to enhance the suspense of their speeches by presenting an already sworn *exómosia* as if the witness at that moment had not yet decided on it.”

585 Harris 1995: 12.

586 A kivétel talán Philémón és Leukónidés vallomása (115), lásd a vonatkozó kommentárt.

587 „*εἰσαρκον ὄντα καὶ νέον καὶ βδελυρὸν καὶ ἐπιτήδειον πρὸς τὸ πρᾶγμα ὁ προηρεῖτο ἐκείνος μὲν πράττειν, οὗτος δὲ πάσχειν.*” (41)

588 „*ἀλλ' ἔπραξε ταῦτα δουλεύων ταῖς αἰσχίσταις ἡδοναῖς, ὀψοφαγίᾳ καὶ πολυτελείᾳ δειπνῶν καὶ αὐλητρίσι καὶ ἐταίραις καὶ κύβοις καὶ τοῖς ἄλλοις ὑφ' ὧν οὐδενὸς χρή κρατεῖσθαι τὸν γενναῖον καὶ ἐλεύθερον.*” (42)

Ezután Aischinés elmesél egy történetet, amely a városi Dionysia felvonulásán történt. Misgolas és egyik barátja, a sphéttosi Phaidros hiába várták a soká késlekedő Timarchost, akivel abban állapodtak meg, hogy együtt vesznek részt a felvonuláson. Végül hosszas keresés után egy bérházban találtak rá, ahol éppen idegenekkel (azaz nem athéni polgárokkal) lakomázott. Misgolas és Phaidros börtönnel fenyegették meg az idegeneket, amiért megrontottak egy szabad születésű ifjút, mire azok rémülten elmenekültek (43).

A leírtak alátámasztására szólítja Aischinés azokat az ismeretlen nevű tanúkat, akik igazolják, hogy Timarchos Misgolasnál lakott, majd Phaidrost, aki nyilván igazolhatta, hogy sokáig hiába keresték Timarchost, mielőtt rátaláltak volna az idegenek társaságában, és végül szólítja magát Misgolas is. Az előző kettő esetében világos, hogy nem a korábban megfogalmazott vád lényegét, azaz Timarchos szexuális szabadosságát észüllöttségét igazolták, hanem jóval jelentéktlenebb dolgokat: az idegenek megijesztését, netán azt, hogy Timarchos és Misgolas tudomásuk szerint együtt lakott egy ideig. Misgolas tanúvallomása azonban más. Aischinés igyekezett jól előkészíteni Misgolas vallomását (45–49): előre bocsátja, hogy úgy fogalmazta meg Misgolas számára a vallomást, hogy az „hiteles” legyen, de ne ostoba: *„Nem neveztem ugyanis nevén azt a dolgot, amelyet Misgolas Timarchossal tett, és nem is írtam le semmit, ami által a törvény előtt büntethetővé válna egy igaz tanú; mindazt azonban megírtam e vallomásban, ami számotokra, a hallgatók számára jól ismert, de veszélytelen a tanúra nézve, és nem is csúf.”*⁵⁸⁹ Tehát az állítólagos valóság „puhított változatát” adja Misgolas szájába, hogy úgy tűnjön: most dől el, hogy a tanú megerősíti-e az általa írottakat, és a szónok mindent megtesz, ami az őszinteség határain belül lehetséges, hogy rábírja a vallomás megerősítésre. Fel van azonban készülve arra is, hogy Misgolas eskü alatt fogja megtagadni a vallomást, mert, mint mondja *„akkor sem tudják már semmissé tenni az igazságot, ahogy Timarchos városszerte ismert rossz hírét sem, mert azt nem nekem, hanem csakis saját magának köszönheti. Az erkölcsös férfi élete ugyanis legyen olyan tiszta, hogy a rossz hírnévnek még árnyéka se vetüljön rá.”*⁵⁹⁰ Ha tehát Misgolas megtagadja a tanúskodást, Aischinés szerint akkor is mindenki tudja, hogy mi az igazság. A szónok azonban, mint fentebb láttuk, pontosan tudhatta, hogy Misgolas

589 „Αὐτὸ μὲν γὰρ τοῦνομα τοῦ ἔργου ὃ ἐπραττε πρὸς τοῦτον, οὐκ ἐγγράφω, οὐδ' ἄλλο γέγραφα οὐδὲν ὃ ἐπιζημιὸν ἐστὶν ἐκ τῶν νόμων τῷ τάληθῇ μαρτυρήσαντι· ἃ δὲ ἐστὶν ὑμῖν τοῖς ἀκούουσι γινώριμα, ἀκίνδυνα δὲ τῷ μαρτυροῦντι καὶ μὴ αἰσχροῖς, ταῦτα γέγραφα.” (45)

590 „ἐκεῖνό γε οὐ μήποτε δυνήσονται, ἀφελέσθαι τὴν ἀλήθειαν, οὐδὲ τὴν ἐν τῇ πόλει περὶ Τιμάρχου φήμην, ἣν οὐκ ἐγὼ τοῦτω παρεσκεύασα, ἀλλ' αὐτὸς οὕτως ἑαυτῷ. Οὕτω γὰρ χρὴ καθαρὸν εἶναι τὸν βίον τοῦ σώφρονος ἀνδρός, ὥστε μὴδ' ἐπιδέχεσθαι δόξαν αἰτίας πονηρᾶς.” (48)

exómosiát jelent be, hiszen az ünnepélyes eskütételre már az *anakrisis* alkalmával sort keríthettek. Éppen ezért most fölcserélte a tanúvallomások logikus sorrendjét: először a „névtelen” tanúkat szólította, aztán Phaidrost, akiknek vallomása bármilyen semmitmondó volt is a lényeg szempontjából, az esküdtek többsége mégis úgy érezhette, hogy valamit mégis igazolnak az elmondottakból. Utoljára pedig Misgolast szólította, akinek a drámai feszültségkeltés után bejelentett *exómosiája* (amelyben esküt tesz, „*hogy nincs tudomása az ügyről, illetve nem volt jelen*”)⁵⁹¹ már könnyen eladható hamis eskünek. Ennek jogi következményei nem voltak: hamis tanúskodás miatti vádat (*δίκη ψευδομαρτυρίων*) csak a tanú által megerősített vallomásért lehetett indítani, de hamisnak vélelmezett *exómosia* miatt nem — ennek megbüntetése az istenek feladata.⁵⁹² A lélektani következmények viszont alighanem jól jövedelmeztek Aischinésnek az esküdtek döntésekor.

A szónok ugyanezt a forgatókönyvet alkalmazza az ifjú Timarchosról szóló narratíva második részében (53–64) is, amelynek fontos szereplője két másik állítólagos szerető: Pittalakos és Hégésandros. Züllött tetteikre vonatkozóan hallomásra hivatkozva („úgy hallottam...”) közöl velünk néhány hátborzongató, bár elég homályos részletet, ám végül csak azt támasztja alá az idézett tanú vallomása, hogy Hégésandros és Pittalakos egymással is viszályba bonyolódott, majd ügyük végül döntőbíróság elé került, és kompromisszummal zárult.⁵⁹³ Az elhagyott szeretőt, Pittalakost nem szólítja tanúként Aischinés, bár vallomása sokat nyomhatott volna a latban, ráadásul Aischinés elmondása alapján minden oka meglett volna rá, hogy kárára legyen egykori kínzóinak.⁵⁹⁴ Hégésandros számára viszont írt egy vallomást (amely „*mérsékeltebb, mint az ő jelleme, de azért némiképp szókimondóbb, mint Misgolasé volt*”⁵⁹⁵), de tudja jól, hogy a tanú nem fogja szentesíteni azt. „*Miért is hívom akkor? Azért, hogy megmutassam nektek, milyenné teszi az embereket ez a tevékenység: mélyen megvetik az isteneket, lenézik a törvényeket, és szemernyt sem törődnek bármiféle szeméremmel.*”⁵⁹⁶ Az itt „kikényszerített” *exómosia* abban különbözik

591 „ὥς οὐκ εἰδείη ἢ μὴ παρείη”, lásd Pollux VIII.37.

592 Thür 2005: 164, Martin 2008: 58.

593 A viszály lehetséges hátteréhez lásd Fisher 2001: 361–362, lásd még az ide vonatkozó kommentárt (59).

594 Bár Pittalakos jogállása vitatott, valószínűnek tűnik, hogy jó módú felszabadított volt az események idején, ezért jogi akadálya nem lett volna a tanúskodásának (Harrison 1971: 136), lásd az ide vonatkozó kommentárt (66).

595 „Γέγραφα δ' αὐτῷ μαρτυρίαν κοσμιωτέραν μὲν ἢ κατ' ἐκεῖνον, μικρῶ δὲ σαφεστέραν ἢ τῷ Μισγολᾷ.” (67)

596 „Διὰ τί οὖν αὐτὸν καλῶ ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν; ἵν' ὑμῖν ἐπιδείξω οἷους ἀπεργάζεται ἀνθρώπους τὸ ἐπιτήδευμα τοῦτο, ὥς καταφρονοῦντας μὲν τῶν θεῶν, ὑπερορῶντας δὲ τοὺς νόμους, ὀλιγώρως δὲ ἔχοντας πρὸς ἅπασαν

Misgolas fent ismertetett esetétől, hogy Hégésandros személyében olyan tanú áll a bírák elé, aki később újra előkerül majd Timarchos védőbeszéde során, hogy vallomásával barátját támogassa, így Aischinés számára Hégésandros jellemének „meggyilkolása” lehetett a fő szempont. Ha most sikerül kellőképpen visszataszító képet festenie az isteneket nem tisztelő, törvényeket megvető, züllött és erőszakos múltú tanúról, akkor a védőbeszédben visszatérő alak vallomása kontraproduktívvá válhat a védelem számára. Aischinés célja, hogy Hégésandros elrettentő példává váljon.

Megállapíthatjuk tehát, hogy egyrészt a szólított tanúk nem pontosan azt tanúsítják, amit Aischinés korábban Timarchosról állított, másrészt vagy nem is szólítja tanúként a valóban jelentős személyeket (pl. Pittalakost, vagy a beszédes nevű „durva férfiakat” [οἱ ἄγριοι, 52]), vagy előre közli, hogy az előlépő tanúk nem lesznek hajlandók esküt tenni (Misgolas és Hégésandros). Figyelemre méltó, hogy az ezáltal érvénytelen tanúvallomásokból is sikerült előnyt kovácsolnia: arra készítette a bírákat, hogy a tanúnak szólított egykori (állítólagos) kitartókban gátlástalan és szemérmetlen hazudozókat lássanak, akik megtagadják a vallomás igazolását.

Midenki tudja...

Maga Aischinés is tisztában volt azzal, hogy nincsenek közvetlen bizonyítékai a vád alátámasztására,⁵⁹⁷ ezért érvelését két alapra helyezte. Egyrészt igyekezett megmagyarázni, miért természetes, hogy senki sem tanúskodik, másrészt a beszédben elejtett megjegyzésekből fokozatosan felépítette az ügy „koronatanúját”: a Phémét, azaz a szóbeszédet, a mindenki által jól ismert Hírt, amelynek az athéniaiak oltárt is emeltek.⁵⁹⁸ Az alábbiakban ezt a két érvelési alapot vizsgáljuk meg alaposabban.

Az egyértelmű tanúbizonyságok hiányát Aischinés szerint az okozza, hogy a törvény egyforma szigorral sújt le a pénzért vett homoszexuális örömök nyújtóira és megrendelőire is: „A törvények azt írják, hogy ha valaki kibérel bárkit az athéniaiak közül ezzel a céllal, vagy saját magát adja el, akkor arra mindkét esetben egyformán a legsúlyosabb büntetés

---

αἰσχύνῃν.” (67)

597 Lásd 71–73. caput.

598 Vö. Paus. I.17.1. A Timarchos-beszéd scholionja szerint Kimón Pamphyliában (azaz az Eurymedón torkolatánál) aratott tengeri és szárazföldi győzelméről hamarabb tudomást szereztek az athéniek, mint ahogy megérkezett a hivatalos értesítés, ezért oltárt emeltek a Hírnek (Schol. in Aisch. I.128 [279b]), lásd 206. old.

vonatkozik. És ugyan ki az a nyomorult, aki hajlandó volna ilyen őszinte vallomást tenni, amely révén, ha az igazság mellett tanúskodik, saját magáról is bebizonyítaná, hogy méltó a legsúlyosabb büntetésre?” (72) Mivel azonban az ilyen tevékenységről csak az tud, aki felkínálta magát, valamint az, aki megvette, egyértelműnek látszik, hogy csak közülük kerülhetne ki a közvetlen tanú — ők viszont az életükkel játszanak, hiszen ha elítélik őket, halálbüntetés vár rájuk.⁵⁹⁹

Tetszetős érv, de velejéig hamis. Aischinés ugyanis ebben az okfejtésben szándékosan összemoss négy törvényt, amelyet beszédének első felében idézett: a *hybris* miatti vádat (*ὑβρεως γραφή*, 15–17), a *hetairésis* miatti vádat (*γραφὴ ἑταιρήσεως*, 18–21), a rokonok által prostitúcióra kényszerített fiúkra vonatkozó törvényt (13–14), valamint a kerítőkre vonatkozó törvényt (14).⁶⁰⁰ Bár Aischinés a szónokok alkalmassági vizsgálata (*δοκιμασία ῥητόρων*) keretében állította bíróság elé Timarchost (és nem *graphé hybreós* vagy *graphé hetairéseós* vádjával), úgy tesz, mintha a vádlott állítólagos züllött tettei egyszerre volnának *hybris* és *hetairésis* is: *hybris* annak részéről, aki mindezt rajta elkövette,⁶⁰¹ és *hetairésis* a passzív fél, azaz Timarchos részéről. Aischinés azt akarja elhitetni, hogy Timarchos szeretői mind *hybrist* követtek el a vádlott testén, ezért most joggal félthetnék az életüket, ha tanúskodnának. A *hybris* miatti törvény azonban egyrészt aligha alkalmazható abban az esetben, ha az áldozat önként veti alá magát az elkövető akaratának, hiszen ilyen alapon a prostituáltak összes kuncsaftja perelhető lett volna, másrészt egyáltalán nem volt szükségszerű, hogy a *hybris* halálbüntetést vonjon maga után, hanem úgy tűnik, a büntetés mértékét a *τίμησις* eljárása útján állapították meg.⁶⁰² A legsúlyosabb büntetést, azaz a halálbüntetést Aischinés két esetben említi: ezzel számolhattak a kerítők (14) és a *hetairésis* miatt elítéltek (20). Az aktus két résztvevőjét egyformán sújtó büntetés gondolatát pedig a prostitúcióra kényszerített gyermekek védelméről szóló törvényből (13–14) kölcsönözte Aischinés, noha itt a bérbeadó és bérbevevő voltak a megbüntetett felek, nem pedig a szexuális erőszakot elszenvedő gyermek. A jóval korábban idézett törvények egyes momentumait kiragadva és egymással összekeverve Aischinés sikeresen kelthette azt a látszatot, hogy a Timarchossal szeretkező férfiak mindegyike a halálbüntetés fenyegetése miatt nem

⁵⁹⁹ Ugyanezt az érvet lásd még 87–88, 90, 98, 160–163.

⁶⁰⁰ Lásd Dover 1989: 27–29.

⁶⁰¹ Ráadásul Timarchos is *hybrist* követett el a saját teste ellen, vö. 108, 185, 188.

⁶⁰² „...a kiszabott büntetést pedig el kell szenvednie vagy ki kell fizetnie.” (15, lásd a vonatkozó kommentárt).

vállalja a tanúskodást. A filológusokkal ellentétben a bírák csak egyszer hallhatták Aischinés szavait, így könnyű lehetett összezavarni őket a felsorolt törvények és vádak tarka forgatagával. Táblázatba foglalva az alábbiakban összegezhető Aischinés ügyeskedő törvényértelmezése:

Törvény	Büntetés	Felhasznált momentum	Megjegyzés
rokonok által prostitúcióra kényszerített fiú (13–14)	Timésis, de egyforma a bérbeadónak és a bérbevevőnek	„ugyanaz a büntetés sújtsa mindkét vétkest”	A törvény gyermekek megrontásáról szól, Timarchos pedig már nem volt az.
a kerítőkről (14)	a legszigorúbb, valószínűleg halálbüntetés (τὰ μέγιστα ἐπιτίμια)	„a legszigorúbb büntetéssel sújtsa...”	Timarchos ügyében nincs kerítő.
hybris (15–17)	Timésis	„ha valaki hybrist követ el egy fiúval szemben — és bizony ezt teszi, aki bérbe veszi...”	Egy kiskorú gyermeket megrontó személy viselkedése talán valóban értékelhető hybrisként is, de Timarchos már nem volt gyermek.
hetairésis (18–21)	a legszigorúbb, valószínűleg halálbüntetés (τὰ μέγιστα ἐπιτίμια)	„Ha az athéniaiak közül valaki kitartottként él...”	Timarchost nem ez alapján vádolta be Aischinés, így hetairésis miatt nem elítélhető.

Aischinés érvelésének másik pillére a *Phémé*, azaz a mindenkiről igazat beszélő és mindenki által ismert Hír. A *Phémé*-érvet a beszéd 125–131. caputjában dolgozza ki, ám e kifejtést igen alapos előkészítés előzte meg. Az érv alapját nevezhetjük „mindenki tudja”-technikának. Aischinés ugyanis a beszéd kezdetétől fogva sűrűn hivatkozik arra, hogy amit most mond, azt úgyis mindenki tudja, s ezért nincs szükség külön bizonyításra. Ahogy a fejezet végén bemutatott gyűjteményből látható, összesen 16 alkalommal él e technikával, s ebből 14 a *Phémé*-érvet bevezető 125. caput előttre esik. (Utána viszont már nincs szüksége e technikára, így az a hátralévő csaknem 80 caputban mindössze kétszer fordul elő.) Ezzel ügyesen beépítette a hallgatóság tudatába, hogy Timarchos züllött életet élt, és áruba bocsátotta a saját testét. Mire eljutott a *Phémé*-érvig, már mindenki úgy érezhette, hogy mindig is tudta, mekkora gazember ez a Timarchos — talán még az is, aki korábban nem is igen hallott felőle. Ebben a helyzetben mutatja be koronatanúját Aischinés: az istennővé avatott, megszemélyesített Phémét: „...az emberek életéről és tetteiről [...] magától terjedő Hír (φήμη) jár-kei városszerte, amely sosem hazug, és mindenkinek tudtára adja, hogy ki mit tett, sőt olyan dolgokat is megjósol, amelyek csak

a jövőben fognak bekövetkezni.”⁶⁰³ Aischinés a költőkhöz folyamodik, hogy állításának nagyobb hangsúlyt adjon. Homérost, Hésiodost és Euripidést idézi, akik szerint mind megerősítik az általa vázolt Phémé-képet.⁶⁰⁴ Kétségtelen, hogy a színészi múlttal és a köztudottan lenyűgöző orgánummal rendelkező Aischinés előadásában óriási hatást kelthettek e sorok a *dikastérion*ban. E hatást legfőljebb számunkra csökkentheti kissé a tény, hogy a Homéros szavaként idézett félsor („Phémé jött a sereghez...”) sehol sem szerepel a homérosi corpusban, sőt az *Ilias* nem is ismeri a *phémé* szót.⁶⁰⁵ Hésiodos sorait (Hés. *Erga* 763–764.) pontosan idézi, de nem véletlen, hogy kihagyja az azt megelőző hármat: „Így cselekedj, s rossz híredet így nem költheti senki. / Mert a halandók közt könnyen kap szárnyra a rossz hír (φήμη κακή), / s hordani terhes lesz, s nehezen rázod le magadról.” (Hés. *Erga* 760–762, Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása.) Hésiodos tehát nagyon is tisztában van azzal, hogy a rossz hírnév lehet igaztalan is, de ilyen árnyalt gondolatok nem illenek szónokunk mondanivalójához. Az Euripidésnek tulajdonított sort máshonnan nem ismerjük, de a fentiek után nem kizárható, hogy ezt is szavaiban vagy jelentésében torzítva adja vissza a szónok.⁶⁰⁶

Ám e filológusi szörszálhasogatás aligha jellemezte a dikastéseket. Még a Timarchos mellett minden valószínűség szerint *synégorosként* kiálló Démostenés sem tudta rábírníni őket, hogy mentsék fel a vádlottat, jóllehet éppen ő alig egy évvel korábban, Kr. e. 347-ben, a Boiótos ellen írt második beszédben fölhevítve a figyelmet az aischinési Phémé-érvelés alapjául szolgáló „mindenki tudja”-technika veszélyére és megfogalmazta annak cáfolatát (Dém. XL.53–54.): „Ez az ember akkora gazfickó, hogy ha nem tud tanúkat állítani ügye mellé, akkor azt mondja, hogy «mindezt ti is jól tudjátok, bírák». Mind ezt teszik, akiknek nincs egy épkézláb érvük! Ti viszont, ha valami efféle trükkel kísérletezne, ne dőljete be neki, hanem tegyétek próbára. Ha egyikőtöknek nincs tudomása valamiről, akkor ne gondoljátok, hogy a szomszédotoknak nyilván van, hanem követeljétek, hogy bizonyítsa be világosan, amit mond, és ne engedjétek, hogy elfusson az igazság elől, miközben azt mondogatja, hogy «ti ezt jól tudjátok», noha ő képtelen igaz érvekkel előállni.”⁶⁰⁷

603 „περὶ δὲ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον καὶ τὰς πράξεις ἀψευδὴς τις ἀπὸ ταῦτομάτου πλανᾶται φήμη κατὰ τὴν πόλιν, καὶ διαγγέλλει τοῖς πολλοῖς τὰς ἰδίας πράξεις, πολλὰ δὲ καὶ μαντεύεται περὶ τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι.” (127)

604 Phémé allegorikus alakjára vonatkozóan bővebben lásd az V. fejezetet.

605 Az *Odysszeiában* pedig 'fontos kijelentés' értelemben szerepel.

606 A Phémé-érveléshez bővebben lásd Bajnok 2013a.

607 „πολὺς γάρ, πολὺς καὶ τολμηρὸς ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ οὕτως κακοῦργος, ὥστε περὶ ὧν ἂν μὴ ἔχη μαρτυρίας παρασχεσθαι, ταῦτα φήσει ὑμᾶς εἰδέναι, ὧ ἄνδρες δικασταί, ὃ πάντες ποιοῦσιν οἱ μηδὲν ὑγιὲς λέγοντες. ὑμεῖς οὖν, εἴαν τι τοιοῦτον τεχνάζῃ, μὴ ἐπιτρέπετε αὐτῷ, ἀλλ' ἐξελέγχετε, καὶ ὃ τι ἂν μὴ ἕκαστος ὑμῶν εἰδῇ, μηδὲ τὸν

Nem tudhatjuk, hogy Démosthenész próbálkozott-e ehhez hasonló ellenérvekkel Timarchos védelmében, de ha próbálkozott is, nem járt sikerrel. A hűtlen követség ügyében mondott, három évvel későbbi beszédében azonban ő is a Phémé-érvelést veszi elő is, és nem csekély kajánsággal fordítja Aischinész ellen a Timarchos ellen már bevált fegyvert: az egész világ tudja, hogy Aischinész pénzt kapott Philipposztól, így ha a Hír valóban igaz tanú, akkor most egyértelműen ellene vall!⁶⁰⁸ Démosthenésznek e perben ugyanúgy nem voltak szilárd bizonyítékai Aischinész ellen, mint ahogy annak sem voltak korábban Timarchos ellen, ám míg Aischinészt végül felmentették, Timarchost elítélték, és politikai karrierjét tönkretették. De vajon miért?

Sok más forrás mellett a Timarchos elleni beszéd is igazolja a jól ismert tényt, hogy a klasszikus Athénban általános volt a fiúszerelem számos formája, köztük különösképpen egy felnőtt férfi (ἐραστής) és egy serdülő ifjú (ἐρώμενος) kapcsolata, ám Aischinész úgy tesz, mintha világosan elkülöníthető volna ennek elfogadott, erkölcsös (σώφρων) formája a megvetendő, káros és züllött (βδελυρός) viszonyoktól. Az önzetlen, szabad szerelem szép, a pénzért vásárolt, rabszolgaként eltűrt viszont rút.⁶⁰⁹ De ha egy erastés pénzért vett ajándékokkal kedveskedik erómenosának, akkor az ő szerelmük vajon melyik kategóriába tartozik?⁶¹⁰ Hiába állít össze listát Aischinész az erkölcsös és az erkölcstelen ifjakról,⁶¹¹ a két csoport közti határvonal nem lehetett igazán éles. A gymnasionokban és a palaistrákban forgolódó ifjak számos férfi vágyának voltak céltáblái, és közismert, hogy e férfiak szavakkal és időnként tettekben is versengtek a

---

πλησίον δοκιμαζέτω εἰδέναι, ἀλλ' ἀξιούτω τοῦτον ἀποδεικνύναι σαφῶς ὑπὲρ ὧν ἂν λέγῃ, καὶ μὴ ὑμᾶς φάσκοντα εἰδέναι, περὶ ὧν αὐτὸς οὐδὲν ἔξει εἰπεῖν δίκαιον, ἀποδιδράσκειν τὴν ἀλήθειαν..." A 2. Boiótos elleni beszédet nyelvi-stilisztikai alapon többen elvitatták Démosthenésztől, a mai mértékadó álláspont bizonytalan a kérdésben (Scafuro 2011: 63–64). „I am inclined to accept the speech as a genuine work of Demosthenes, even if not one of his best.” (MacDowell 2010: 79.)

608 Dém. XIX.243–244: „Nos, Aischinész, akit csak itt látsz, mindenki azt mondja rólad is, hogy elfogadtad az ellenség pénzét, úgyhogy eszerint terád is illik, hogy «el nem veszhet egészen a hír, amit egyszer a sok nép szája kimond». sőt téged még többen gyanúsítanak, mint akkor Timarchost. Mert lásd csak, így áll a dolog: Timarchost még a szomszédai sem ismerték mind, tirólatok, mint követemberekről ellenben nincs hellén, nincs barbár, aki ne állítaná, hogy igenis pénzt kaptatok követi működésükért. Eszerint, ha a hír különben sem más, mint maga az igazság, akkor veletek szemben különösen annak kell lennie mert az egész világtól ered; márpedig, hogy hitelt érdemel, hogy «isten fájta», hogy ember volt a költő, aki megénekelte, azt éppen te magad bizonyítottad.” (Gyomlay Gyula fordítása, módosításokkal.) Megjegyzendő, hogy míg Aischinész tervszerűen, a Phémé-érv előkészítéseként használja a „mindenki tudja”-technikát, Démosthenész nem készíti elő e technika módszeres alkalmazásával a fent idézetteket. Az ő érvelése ugyanis alapvetően nem ezen alapul, hanem pusztán Aischinész megszegyenítése végett fordítja ellene saját fegyverét.

609 Lásd 137 (kommentárral).

610 Az erómenosoknak adott ajándékokhoz (pl. nyúl, kakas, fürj, stb.) lásd Dover 1989: 92, egy újabb értelmezéshez lásd Lear 2014: 108.

611 Lásd 155–159.

legszebb ifjak kegyeiért. Az *erómenos*oknak észnél kellett lenniük, nehogy okot adjanak a hoppon maradt *erastése*eknek vagy általában a közvéleménynek arra, hogy kicsapongó, rossz erkölcsű ifjaknak tartsák őket. Az athéniaiak nem csak a társadalmi intézményként működő fiúszerelem kényes voltával voltak tisztában, hanem érzékenyen reagáltak általában véve mindenre, ami a fiatalok nevelésére vagy a jó erkölcsre vonatkozott. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy az athéniaiak eme érzékenysége a Kr. e. 340-es és 330-as években még fokozottabban érvényesült: erre példa nemcsak Apollodóros vádbeszéde az örömlány Neaira és férje, Stephanos ellen (Kr. e. 343 és 340 között)⁶¹², hanem az újra megerősödő, erkölcsi és politikai kérdésekben egyaránt állást foglaló Arés-dombi tanács is,⁶¹³ nem beszélve a bírósági eljárás bizonyos elemeinek, így a bírák sorsolási és azonosítási módszerének módosításáról, amelynek körülményes menetét az Aristotelész neve alatt fennmaradt *Athéni Állam* írja le.⁶¹⁴ Az ifjak helyes nevelését pedig, amelynek fontosságára Aischinész is gyakran hivatkozik, hamarosan gyökeresen újjászervezik az ephébia-reform során, Kr. e. 335/334-ben.⁶¹⁵

Amikor tehát az athéni esküdtek arról döntöttek, hogy elítéljék-e Timarchost, szétzúzva ezzel politikai karrierjét, akkor elsősorban nem azt mérlegelték, hogy a hatályos törvények értelmében, a tanúbizonyságok tükrében valóban elkövette-e azokat a tetteket, melyekkel Aischinész vádolta őt, hanem azt, hogy az adott helyzetben vajon a közösség javát szolgálná-e, ha fölmentené egy embert, akinek amúgy sem feddhetetlen a híre.⁶¹⁶ Az erkölcsök rombolására érzékenyen reagáló athéniaiak, ahogyan korábban az ifjakat *állítólag* megrontó Sókratést és a szentségeket *állítólag* kigúnyoló Andokidést⁶¹⁷, ezúttal Timarchost is elítélték. Ezt kívánta a közösség érdeke.

---

⁶¹² Kapparis 1999: 28.

⁶¹³ Hansen 1991: 289–291, Rhodes 2010: 379–380.

⁶¹⁴ *AP* LXIII–LXVI.

⁶¹⁵ Fisher 2001: 62–67.

⁶¹⁶ Dover 1989: 39.

⁶¹⁷ Bár Andokidést formailag nem ítélték el egyik perében sem, Isotimidész határozata nyomán egy időre mégis el kellett hagynia Athént, lásd Furley 1996: 103.

A „mindenki tudja”-technika alkalmazása a *Timarchos* ellen mondott beszédben

4. „Jól tudom, athéni férfiak, hogy *már másoktól is hallottátok korábban, amit rögtön az elején szeretnék elmondani...*”
20. „és ezeket áthágva merészelt a népgyűlés előtt beszélni Timarchos, akinek *életmódját jól ismeritek.*”
44. „...olyan emberrel pereskedem, aki *nem ismeretlen előttetek, sőt éppen azon tevékenységével vált ismertté, amelynek ügyében hamarosan megfogjátok a szavazókorongot. Hiszen az ismeretlen ügyeket talán valóban be kell részletesen mutatnia a vádlónak, a közismert dolgokban viszont szerintem nincs is igazán nehéz dolga, mert elegendő emlékeztetnie a hallgatóságot arra, amit úgyis tudnak.*”
45. „...mindazt azonban megírtam e vallomásban, ami számotokra, *a hallgatók számára jól ismert...*”
48. „...akkor sem tudják már semmissé tenni az igazságot, ahogy Timarchos *városszerte ismert rossz hírét sem, mert azt nem nekem, hanem csakis saját magának köszönheti.*”
52. „...csupán *emlékezetetekbe idézem, hogy nemcsak Misgolasnál lakva...*”
55. „jól tudom, hogy már régóta várjátok, mikor szólok végre róla [Hégésandrosról] is, *annyira közismert, amit mondok.*”
65. „*Mindnyájan tudjátok, hogy igazat beszélek.*”
69. „...természetesen hírből sem ismeri azt a Leódamast, *akinek neve hallatára felhördültetek...*”
70. „...Hégésandros úgy próbálta semmissé tenni Leódamasnak tett hírhedett szolgálatait, *amelyeket ti igen jól ismertek...*”
78. „...nincs is szükség érvekre és tanúkra egy olyan ügy bizonyításához, *amit az ember maga is világosan tud.*”
89. „...számomra *ti magatok lesztek egyszerre bírák és az elmondottak tanúi is: az én dolgom mindössze az, hogy emlékeztesselek titeket...*”
93. „Először is, semmi se legyen hitelesebb számotokra, mint amit *ti magatok is tudtok*

erről a Timarchosról, és amiről meggyőződtek. ... Helyezzétek hát a szavazókorongjaitokat ... az igazság és a saját ismereteitek mellé.”

116. „Hogy miként viselkedett ... azt már jól tudátok az én beszédem előtt is, és az általam mondottak pedig kellőképpen felidéztek emlékeiteket.”

158. „Melyikőtök ne ismerné az árvának tartott Diophantost...?”

189. „Ki az közületek, aki előtt ne volna jól ismert Timarchos züllöttsége?”

V. Phémé, avagy egy allegória deifikációja⁶¹⁸

Az következik ugyanis, hogy a szóbeszédről is szólni kell, és feltétlenül ügyelni kell rá.

Q. Cicero: *A hivatalra pályázók kézikönyve*, 50.⁶¹⁹

(Nótári Tamás ford.)

Phémé, a Hír és Szóbeszéd istennője nem tartozik a görög pantheon sűrűn emlegetett és széles körben elismert tagjai közé. Egy elvont fogalom megszemélyesüléseként nem maradt fenn róla semmilyen képi ábrázolás, és nem említi őt egyetlen mitikus elbeszélés sem. Ez nem szükségszerűen alakult így: számos elvont perszifikáció vált a mítosz részévé és a vázakepek szereplőjévé is, pl. az elesett Sarpédón testét elvivő ikerpár, az Álom (*Hypnos*) és a Halál (*Thanatos*) kettőse nemcsak az *Ilias*ból közismert, de legalább ugyanilyen híres a jelenet ábrázolása az Euphronios-kratéron is, a Demokrácia megszemélyesülése pedig számos attikai sztlén megcsodálható.⁶²⁰ Phémé római megfelelője, Fama már jóval nagyobb figyelmet ébresztett a Dido és Aeneas szerelmét híresztelő szóbeszédet érzékletesen leíró vergiliusi jelenet hatására: Ovidius, Valerius Flaccus, Statius és mások műveiben is felbukkan az isteni erejű Fama – antik ábrázolásról azonban Fama sem ismert.⁶²¹ Megmaradva azonban a görög előkép vizsgálatánál, az alábbi szemelvénygyűjtemény azt kívánja bemutatni, hogy miként vált egy elvont fogalom önálló istenséggé, és hogyan tett szert saját kultuszra az antik Hellasban.

---

618 A *Vallástudományi Szemle* 2013/3. számában megjelent forrásközlés (Bajnok 2013b) alapján.

619 Q. Cic. *Comm. Pet.* 50: „*Sequitur enim ut de rumore dicendum sit, cui maxime serviendum est.*”

620 Mindazonáltal számos vázakepen megjelenik Eukleia (Jó Hírnév), egy Phéméhez hasonló, deifikált absztrakt fogalom, lásd pl. vörös alakos oinochoé a budapesti Szépművészeti Múzeumban (T.754). Lásd még: LIMC s.v. *Eukleia*. A Boiótiában Artemis mellékeveként ismert Eukleianak önálló oltárt emeltek Athénban (lásd Paus. 1, 14, 5), ám úgy tűnik, kultusza nem állt kapcsolatban Phémé tiszteletével, hanem sokkal inkább Eunomiáéval fonódott össze, lásd Smith 2011: 71–76.

621 „*There appear to be no certain surviving visual representations of Fama from before the fourteenth century.*” (Hardie 2012: 603.) Nincs Pheme ill. Fama szócikk a LIMC-ben, Fama képi ábrázolása azonban igen népszerűvé válik a reneszánsz művészetben a XIV. századtól kezdve, lásd Hardie 2012: 603–639.

1. A fogalom megszemélyesülése⁶²²

Ilias II.91–94. (Kr. e. VIII. sz.)

...Így jött sűrűn a nép sátraktól, fürgé hajóktól,
és a magas part mentén mind csapatokban özönlött
gyűlésére; s a Hír (ὄσσα), Kronidés küldötte közöttük
lángkapott, sürgette előre az egybejövőket...⁶²³

Odysseia XXIV.412–415. (Kr. e. VIII. sz.)

Hát így foglalatoskodtak lakomával a házban;
s addig a kósza beszéd (ὄσσα) végigjárt fürgé követként (ἄγγελος)
városukon, hirüladvá a kérők csúnya halálát.
Erre az emberek összeszaladtak minden irányból.⁶²⁴

2. Phémé deifikációja

Hésiodos: *Munkák és napok* 760–764. (Kr. e. VIII–VII. sz.)

Így cselekedj, s rossz híredet (δεινὴν φήμην) így nem költheti senki.
Mert a halandók közt könnyen kap szárnyra a rossz hír (φήμη κακή),
s hordani terhes lesz, s nehezen rázod le magadról.
El nem veszhet egészen a hír (φήμη), amit egyszer a sok nép
szája kimond: örök istenséggé (θεός)⁶²⁵ lett maga is már.⁶²⁶

Bacchylidész: *Epinikion* II.1–5. (Kr. e. V. sz.)⁶²⁷

Magasztos ajándékokat adó Phémé (σεμνοδότειρα Φήμα), siess a szent Keós

622 A később gazdag jelentésárnyalatokkal bíró φήμη (hír) szó egyáltalán nem szerepel az *Ilias*-ban, a *Odysseia*-ban pedig sosem „hír” értelemben áll, hanem azt jelenti: isteni sugalmazású, nagy jelentőségű vagy profetikus kijelentés. (LSJ s.v. φήμη I. Előfordulások az *Odysseia*-ban: 2, 35; 20, 100. 105.) Az emberek szándékaitól független, isteni akaratra terjedő hír mégsem ismeretlen a homérosi eposzokban, csak hogy nem phémének, hanem ossának nevezi a költő. Az ossa isteni eredete mindenkor hangsúlyos (*Od.* 1, 282; 2, 216: „hallod/hallom a hangját Zeusnak [ὄσσαν ... ἐκ Διός]”), ám két ízben mindezen felül megszemélyesült követként jelenik meg az eposzokban. Ez tehát az első lépés a Hír istenné válásához vezető úton: az elvont fogalom perszifikációja.

623 Devecseri Gábor fordítása.

624 Devecseri Gábor fordítása.

625 Vitatott, hogy Hésiodos sora alapján mennyiben tekinthetjük „valódi” istenséggnek az itt szereplő Phémét. A költő véleményét alighanem híven tükrözi a tény, hogy Phémé nem szerepel az *Istenek születésében*. E sorok tehát inkább azt sugallhatták a mű hallgatóságának, hogy a Hírnév olyan mint egy isten, mert látszólag emberi beavatkozás nélkül terjed, sőt emberi erő nem is állíthatja meg a terjedését, és el sem pusztíthatja azt. A Hírnév tehát halhatatlan és olyan erős, mint egy isten.

626 Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása.

627 A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Jebb 1905.

szigetére, vidd el a kellemesen hangzó hírt (ἀγγελίαν), hogy a vitéz kezű Argeios győzelmet aratott...

Bacchylidész: *Epinikion* X.1–4.

Phémé, te hírekkel járod be a halandók törzseit, és mindenkinek elbeszéled, messziről ragyogva, még a föld alatt fekvőknek is...

Sophoklész: *Oidipus király* 151–157. (Kr. e. 429?)

Óh, Zeus édes igéje (φάτις), mi jót hozol a sok arannyal
tündöklő kincses Delphiből
Thébának? ...

Félve lesem szavadat, ha mi most vagy a
forgatag éveken át később sorakozva beteljesül:

zengj csak, aranyragyogású Remény fia, isteni Szentszó (τέκνον Ἐλπίδος, ἄμβροτε
Φάμα)!⁶²⁸

Hérodotos: *A görög-perzsa háború*, IX.100. (Kr. e. V. sz. közepe)

A hellének a harci előkészületek befejeztével megindultak a barbárok ellen. Miközben meneteltek, az egész seregben futótűzként kezdett terjedni egy hír (φήμη), a parton pedig hírnökpálcát láttak heverni.⁶²⁹ A hír, amely elterjedt köztük, arról szólt, hogy a hellének Boiótiában csatát vívtak és legyőzték Mardonios seregét.⁶³⁰ Számos bizonyíték szól amellett, hogy az eseményeket az égiek irányítják, mert bár Mykalénál ugyanazon a napon ütköztek meg, mint Plataiainál, a híre mégis eljutott a hellénekhez, és bátorságot öntött a szívükbe, úgyhogy még elszántabban vállalták a veszélyt.⁶³¹

---

628 Babits Mihály fordítása. Az idézet utolsó sora szó szerinti fordításban: „Szólj hozzám, arany Remény gyermeke, halhatatlan Hír!”

629 A hírnökpálca (κηρύκειον) Hermész attribútuma, ezért R. Parker feltételezte, hogy Phémé kultuszának alapítása Hermész tiszteletéhez kapcsolódhatott, lásd Parker 1996: 236. Ez a következtetés azonban túlságosan merésznek tűnik, lásd Bajnok 2013a: 187–188.

630 Utalás a plataiai csatára (Kr. e. 479).

631 Muraközy Gyula fordítása, módosításokkal.

3. Phémé kultusza Athénban⁶³²

Aischinés: *Timarchos ellen*, 127–130. (Kr. e. 346/345)

127. ...az emberek életéről és tetteiről pedig magától terjedő Hír (φήμη) jár-kel városzerte, amely sosem hazug, és mindenkinek tudtára adja, hogy ki mit tett, sőt olyan dolgokat is megjósol, amelyek csak a jövőben fognak bekövetkezni. 128. Annyira világos és minden hamisságtól mentes, amit mondok, hogy látni fogjátok: még a mi városunk és a mi őseink is oltárt⁶³³ állítottak a hírnévnek, mint legnagyobb istennőnek (ὡς θεοῦ μεγίστης), és még Homéros is sokszor mondja az *Ilias*ban, mielőtt egy esemény bekövetkezne: „Phémé jött a sereghez (φήμη δ' εἰς στρατὸν ἦλθε)”,⁶³⁴ sőt Euripidész úgy tünteti fel ezt az istennőt, mint aki nemcsak az élők valódi természetét képes fölfedni, legyenek bármilyenek, de a már megholtakét is, mert ezt mondja:

„Phémé a holtról is kimondja, hogy derék.”⁶³⁵

(φήμη τὸν ἐσθλὸν κὰν μυχῷ δείκνυσι γῆς.)

129. Hésiodosz is egyértelműen istennőként mutatja be, és igen világosan fogalmaz azok számára, akik hajlandók megérteni. Ezt írja:

„El nem veszhet egészen a hír, amit egyszer a sok nép

szája kimond: örök istenséggé lett maga is már.”⁶³⁶

632 Phémé athéni kultuszának megalapítását a hagyomány különböző változatai egységesen a perzsa háborúk egyik hadi eseményéről szóló csodás (és kedvező) híradással hozzák összefüggésbe, de maga a szóban forgó ütközet eltér az egyes beszámolókból. Az Aischinés-*scholion* az Eurymedónnál lezajlott csatáról, gázai Prokopios a mykaléi ütközetéről, Hérodotos pedig a plataiai csatáról írja, hogy híre természetellenes gyorsasággal érte el a többi athéniaikat.

633 Az oltár létét további források is igazolják (lásd alább), ám az oltár helyét nem sikerült meghatározni. Pausanias egyértelműen állítja, hogy a Könyörület (Ἑλεος) oltára az agorán állt, de az utána következő három oltár közül Αἰδώς oltára az Akropolison volt. A kettő közül mégis az agora tűnik a valószínűbb helyszínnek, lásd Fisher 2001: 268.

634 E felsor nem fordul elő Homérosnál, sőt még hasonló sem. Felmerült, hogy Aischinés a *Kis Ilias*-nak nevezett, elveszett epikus műből idéz (lásd Marzullo 1953: 68–75), ez azonban nem bizonyítható. Aischinés valószínűleg szándékosan vezeti félre a bírakat e kitalált felsorral, hogy ezzel is tovább növelje koronatanúja, Phémé istennő általa sugallt hitelességét, lásd Fisher 2001: 269.

635 Fr. 865 Nauck². Lásd még Suda (s.v. Φήμη, phi 269), ám valószínűleg oda is a Timarchos-beszédből kerülhetett át.

636 Lásd fentebb, Hés. *Erga*, 763–764. Aischinés nem az egész Phémére vonatkozó részt idézi Hésiodostól, hanem kihagyja a rossz hír elterjedéséről szóló sorokat. Ez azzal magyarázható, az Aischinés által közvetített Phémé mindig mindenkor az igazságot hirdeti az emberekről, ám Hésiodosz arról is szól, hogy a rossz hírt nehéz lerázni – akkor is rajtunk marad, ha már rég nem igaz. Ez azonban nem illik a „sosem hazug”, „világos és minden hamisságtól mentes” Phémé Aischinés által felépített arculatához. Ezen a ponton rámutathatunk az istenekhez való hozzáállás alapvető különbségére: Hésiodosz számára az isten alapvető tulajdonsága, hogy erős és halhatatlan, míg Aischinés korában az, hogy mindig igaza van, és erkölcsi üzenetet közvetít. Az archaikus vallásosságtól tökéletesen idegen ez a morális aspektus. Aischinés Phémé-képét Démoszténész is átveszi, lásd Dém. XIX.243–244, vö. Aisch. II.145.

Figyeljétek meg, hogy akik méltósággal éltek életüket, azok nagyra tartják e költeményeket. Akik közéleti megbecsülésre vágnak, azok mind azt gondolják, hogy a jó híruk révén nyernek dicsőséget, akik viszont rút életet élnek, azok nem tisztelik ezt az istennőt, mert halhatatlan vádlójuknak tartják. **130.** Emlékezzetek hát, athéni férfiak, milyen hír járta körötökben Timarchosról! Nemde ha valaki csak kiejtette a nevét, nyomban azt kérdeztétek: „Melyik Timarchos? A Hímringyó (ὁ πόρνος)?” Ezek után, ha tanúkat állítanék bármi ügyben is, hinnétek nekem; ha viszont magát az istennőt szólítom tanúul (τὴν θεὸν μάρτυρα παρέχουμαι), akkor nem hisztek? Nem helyes dolog őt hamis tanúskodással vádolni.⁶³⁷

Scholion (Aisch. I.128.)⁶³⁸

279a - Athénban oltára van Phémének. 279b - Másként. Ugyanazon a napon jutott az athéniak tudomására, hogy Kimón csatát nyert Pamphyliában tengeren és szárazföldön is,⁶³⁹ mint hogy később a győzelmet hírül adó levél is megérkezett tőle, ezért aztán oltárt állítottak Phémének, mint istennőnek.

Pausanias: *Görögország leírása*, 1, 17, 1. (Kr. u. II. sz.)

Az athéni agorán ott áll egyéb, általában kevésbé közismert emlékek között a Könyörület (Ἑλεος) oltára is. Noha a halandók életében, a sors viszontagságai közepette ő a legjótékonyabb isten, a görögök közül mégis csak az athéniak részesítik tiszteletben. De nemcsak az emberszeretet jellemzi őket, hanem az istenek tiszteletében is megelőzik a többieket, hiszen oltárt emeltek az Alázatnak (Αἰδώς), a Szóbeszédnek (Φήμη) és az Igyekezetnek (Ὀρμή) is.⁶⁴⁰

Gázai Prokopios: *Levelek*, 40. (Kr. u. V–VI. sz.)⁶⁴¹

Csak most tudtam meg, hogy valójában nem is valamilyen szó, hanem egy esemény⁶⁴² volt a *phémé*, és le vagyok nyűgözve az athéniak törvényétől, amely a többi isten

---

Ehhez lásd még MacDowell 2000: 303.

637 Aischinés tehát szavahihetőbb tanúnak állítja be az emberek életéről városszerte terjedő értesüléseket, mint a bíróság előtt megjelenő tanúkat. Mindez annak fényében érthető, hogy ő maga egyetlen releváns tanúvallomással sem tudta igazolni fő vádpontját, azaz hogy Timarchos korábban prostituáltként élt.

638 A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Dilts 1992.

639 Az Eurymedón-folyónál kivívott kettős athéni győzelem a Kr. e. 460-as évek elejére datálható.

640 Muraközy Gyula fordítása.

641 A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Amato 2010.

642 Feltehetően a Hérodotos által említett hírnökpálca megtalálására utal.

mellett neki is kultuszt szentelt. Mert nem csak Hésiodos énekli meg őt mint istennőt, hanem amikor az athéniaiak még aznap tudomást szereztek a Mykalénál vívott csatáról (Kr. e. 479), azt mondogatták, túrhetetlen, hogy Phémét nem tekintik istennőnek.

4. Felirat⁶⁴³

ISmyrna 513⁶⁴⁴ (Kr. e. II. sz.)

„Métrodóros, Démétrios fia. Matreas, Démétrios fia. Az élőkhöz szólva azokról, akik már nem élnek a polgártársak közt, én Phémé⁶⁴⁵ hirdetem múzsák szavával a számon (Φάμα καρύσσω μουσοεπεῖ στόματι): hazájuk, Smyrna, az atyjuk, Démétrios, és az őket szülő Nannion megsiratták fiaik kettős balsorsát. Egyikük nem töltött egy évnél többet az élők sorában, a te végzeted pedig, Matreas, háromévnyi volt. Te viszont, Hádés kapuőre, Aiakos,⁶⁴⁶ mutasd meg nekik a helyes ösvényt a tiszták trónusához!”

---

643 A Kr. e. 250-es évekből ránk maradt athéni hajólisták tanúsága szerint az athéni flotta egyik háromevezősoros (*triérés*) hajójának Phémé volt a neve. (IG II² 1611,303; SEG 45,145, 1,67; SEG 45 147,4.) A feliratokról több mint száz hajónevet ismerünk, és jelentős részüket Phéméhez hasonló elvont fogalmakról nevezték el: Agathé, Hóraia, Boétheia, stb., lásd Shear 1995: 186–188. Az itt közölt smyrnai feliratot leszámítva még egy feliratról (IG XIV 1120) ismert a megszemélyesített Phémé: a datálatlan tusculumi kő felirata: “A jó hírt hozó Phémének” (Φήμη εὐαγγέλωι).

644 Az alábbi márvány sírfelirat (mag. 0,58m, szél. 0,34m, vast. 0,05m) szövege disztichonban íródott, itt prózafordításban olvasható. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Petzl 1982: 214–215.

645 Példátlan módon Phémé (dór alakban: Φάμα) egyesszám első személyben beszél az eltemetett gyermekekről a feliraton.

646 Aiakos, az aiginaiai mitikus királya az Alvilág egyik bírója (Plat. *Gorg.* 524a, *Apol.* 32), de ezen felül az Alvilág őre is (Ar. *Ran.* 464skk).

Függelék

Dilts (1997) szövegkiadásának néhány hibája

- p. 22. Tim. 43. 4. sor: ἐπόμενον pro ἐπόμπευον.
- p. 25. Tim. 47. 12. sor: γιγώσκοντας pro γιγνώσκοντας.
- p. 25. Tim. 48. 5. sor: παρεσκεύασα, τούτῳ → a vessző fölösleges.
- p. 49. Tim. 97. 9. sor: καὶ εἰς [ἔργα λεπτά] τὴν ἀγορὰν pro καὶ [ἔργα λεπτά] καὶ εἰς [ἔργα λεπτά] τὴν ἀγορὰν τὴν ἀγορὰν, ráadásul a kirekesztés itt is felesleges.
- p. 51. Tim. 101. 6. sor: Θρασύλλῳ pro Θρασύμῳ.
- p. 56. Tim. 112. 6. sor: οὐκ-ot tévedésből hagyta benne, törölni kellene: „τῆς δωρεᾶς οὐκ ἀπέτυχε.”
- p. 73. app. crit.: "Hom. cf. 317. 339" pro "Hom. cf. I 317. 339" (Rosszul másolhatta ki Blass kiadásából.)
- p. 76. Tim. 154. 3. sor végén nem kéne a vessző, mert a δωροδοκῶν és a δημοσίᾳ egybetartozik.
- p. 89. Tim. 181. 7–8. sor: ἀποδελειακότων pro ἀποδεδειλιακότων.

Összességében megállapítható, hogy Dilts viszonylag sok apró, figyelmetlenségből eredő hibát vét, ami miatt szövegkiadásában több a sajtóhiba, mint Fr. Blass és U. Schindel 1978-as kiadásában. Ennél azonban nagyobb problémának tűnik, hogy elfogad számos olyan kirekesztést, amelyeknek célja, hogy Aischinés stílusát feszesebbé, Démosthenéséhez hasonlóbbá formálják, noha Aischinés érzésem szerint épphogy kissé szószátyárabb módon, lazábban szerkeszti mondatait, mint Démosthenés.

Irodalomjegyzék

A) Felhasznált szövegkiadások, scholionok (időrendben)

- Aeschinis oratoris opera graece. Vols. I-II.* Ed. Johann Henrik BREMI. Zürich, Ziegler, 1823–1824. (Bevezetővel és latin nyelvű kommentárral.)
- Aeschinis orationes.* Ed. Friedrich FRANKE. Lipcse, Teubner, 1863.
- Aeschinis orationes e codicibus partim nunc primum excussis.* Ed. Ferdinand SCHULTZ. Lipcse, Teubner, 1865. (Bevezetővel és kritikai apparátussal.)
- Aeschinis orationes, post Fr. Frankium curavit* Fridericus BLASS. Lipcse, Teubner, 1896. Második, javított kiadás: 1908. Újra javítva: Ulrich SCHINDEL, Stuttgart, Teubner, 1978.
- Scholia in Aeschinem.* Ed. Mervin R. DILTS. Stuttgart–Lipcse, Teubner, 1992.
- Aeschinis orationes.* Ed. Mervin R. DILTS. Stuttgart–Lipcse, Teubner, 1997.

B) Modern fordítások (időrendben)

- Aeschines' Reden. Griechisch und Deutsch. Erstes Bändchen: Rede gegen Timarchos.* Tr. Gustav Eduard BENSELER. Lipcse, Wilhelm Engelmann, 1855. (Kétnyelvű kiadás, jegyzetekkel.)
- Eschine: Discours. Tome I: Contre Timarque – Sur l'Ambassade infidèle.* Eds. Guy de BUDÉ, Victor MARTIN. Párizs, Les Belles Lettres, 1927. (Kétnyelvű kiadás.)
- The Speeches of Aeschines.* Tr. Charles Darwin ADAMS. London–Cambridge–Massachusetts, Loeb Classical Library, 1958. (Kétnyelvű kiadás.)
- Aeschines.* Tr. Chris CAREY. Austin, Univ. of Texas, 2000. (Angol fordítás, jegyzetekkel.)
- Aeschines: Against Timarchos.* Tr. Nick FISHER. Oxford, OUP, 2001. (Angol fordítás, részletes kommentárral.)

C) Szakirodalom

- ADAMIK, Tamás (2010) (ed.): *Retorikai lexikon.* Pozsony, Kalligram.
- ALLEN, Danielle S. (2000): *The World of Prometheus. The Politics of Punishing in Democratic Athens.* Princeton, Univ. Press.
- AMATO, Eugenio (2010) (ed.): *Rose di Gaza. Gli scritti retorico-sofistici e le Epistole di Procopio di Gaza.* Alessandria, Edizioni dell'Orso.
- BAGNALL, Roger S. et al. (2013) (edd.): *The Encyclopedia of Ancient History.* Vols. I–XIII.

Wiley-Blackwell.

- BAJNOK, Dániel (2013a): The Goddess of Report in the Courtroom. *Acta Classica*, 49, 181–189.
- (2013b): Phémé, avagy egy allegória deifikációja. *Vallástudományi Szemle*, 9/3, 77–82.
- (2014): Aischinés epidaurosi felirata? *Antik Tanulmányok*, 58, megjelenés alatt.
- BAUNACK, Johannes (1895): Zu den Inschriften aus Epidauros. *Philologus*, 54, 16–63.
- BEEKES, Robert (2010): *Etymological Dictionary of Greek*. Vols. I–II. Leiden – Boston, Brill.
- BELL, Sinclair – DAVIES, Glenys (2004) (edd.): *Games and Festivals in Classical Antiquity. Proceedings of the Conference held in Edinburgh 10–12 July 2000*. Oxford, Archaeopress.
- BERS, Victor (1985): Dikastic Thorubos. In: CARTLEDGE – HARVEY (1985) (edd.): 1–15.
- BERTRAND, Jean-Marie (2005) (ed.): *La Violence dans les mondes grec et romain. Actes du colloque international (Paris, 2–4 mai 2002)*. Paris, Sorbonne.
- BIRAUD, Michèle (1991): La décence ou l'absence du corps: La représentation sociale du corps dans les plaidoyers des orateurs attiques. *Les Études Classiques*, 59, 335–343.
- BLOSS, Friedrich (1880): *Die attische Beredsamkeit. Dritte Abtheilung. Zweiter Abschnitt: Demosthenes' Genossen und Gegner*. Leipzig, Teubner.
- (1893): *Die attische Beredsamkeit. Dritte Abtheilung. Erster Abschnitt: Demosthenes²*. Leipzig, Teubner.
- BLOK, Josine H. – LARDINOIS, André P. M. H. (2006) (edd.): *Solon of Athens. New Historical and Philological Approaches*. Leiden – Boston, Brill.
- BOBOU, Olympia (2013): Education, Greece and Rome. In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 2315–2318.
- BOEGEHOLD, Alan L. et al. (1995): *The Athenian Agora. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens. Vol. XXVIII. The Lawcourts at Athens. Sites, Buildings, Equipment, Procedure, and Testimonia*. Princeton, The American School of Classical Studies at Athens.
- BOLONYAI, Gábor (2001): *Antik szónoki gyakorlatok*. H. n., Typotex.
- (2002) (ed.): *Arisztophanész vígjátékai*. Fordította Arany János. Budapest, Osiris.
- (2003) (ed.): *Lysias beszédei*. Budapest, Osiris.
- BOURRIOT, Felix (1995): *Kalos Kagathos – Kalokagathia: D'un terme de propaganda de sophistes à une notion sociale et philosophique*. Vols I–II. Hildesheim, Olms.
- BRICKHOUSE, Thomas C. – SMITH, Nicholas D. (2002): *The Trial and Execution of Socrates: Sources and Controversies*. Oxford – New York: OUP.
- BUCKLER, John (2000): Demosthenes and Aeschines. In: WORTHINGTON (2000) (ed.): 114–158.
- (2003): *Aegean Greece in the fourth century BC*. Leiden, Brill.
- BURCKHARDT, Leonhard – UNGERN-STERNBERG, Jürgen von (2000) (edd.): *Große Prozesse im antiken Athen*. München, C. H. Beck.
- CAIRNS, Douglas L. (1996): *Hybris, Dishonour, and Thinking Big*. *JHS*, 116, 1–32.
- CARAWAN, Edwin (2007) (ed.): *Oxford Readings in the Attic Orators*. Oxford, OUP.

- CALHOUN, George Miller (1913): *Athenian Clubs in Politics and Litigation*. Bulletin of the University of Texas 262. Austin.
- CANEVARO, Mirko (2013a): *The Documents in the Attic Orators: Laws and Decrees in the Public Speeches of the Demosthenic Corpus*. Oxford, OUP.
- (2013b): *Nomothesia* in Classical Athens: What Sources Should We Believe? CQ, 63, 139–160.
- CANEVARO, Mirko – HARRIS, Edward M. (2012): The Documents in Andocides' *On the Mysteries*. CQ, 62, 98–129.
- CAREY, Christopher (1994): Legal Space in Classical Athens. G&R, 41, 172–186.
- (1995): The Witness's *Exomosis* in the Athenian Courts. CQ, 45, 114–119.
- (2000): *Aeschines*. Austin, Univ. of Texas.
- CARGILL, Jack (1981): *The Second Athenian League. Empire or Free Alliance?* Berkeley, Univ. of California.
- CARTLEDGE, Paul A. – HARVEY, David (1985) (edd.): *Crux. Essays Presented to G.E.M. de Ste Croix on his 75th Birthday*. London, Imprint Academic.
- CARTLEDGE, Paul – MILLETT, Paul – TODD, Stephen (1990) (edd.): *Nomos. Essays in Athenian Law, Politics and Society*. Cambridge, CUP.
- CAWKWELL, George L. (1960): Aeschines and the Peace of Philocrates. *Revue des études grecques*, 73, 416–438.
- (1962): Aeschines and the Ruin of Phocis. *Revue des études grecques*, 75, 453–459.
- (1969): The Crowning of Demosthenes. CQ, 19, 163–180.
- CHANTRAINE, Pierre (1968–1980): *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Vols. I–IV. Párizs, Klinksieck.
- CHRIST, Matthew R. (1990): Liturgy-Avoidance and *Antidosis* in Classical Athens. TAPA, 120, 147–169.
- CLAIRMONT, Christian W. (1993–1995): *Classical Attic Tombstones*. Kilchberg, Akanthus.
- CLARKE, W. M. (1978): Achilles and Patroclus in Love. *Hermes*, 106, 381–396.
- CLINTON, Kevin (1982): The Nature of the Late Fifth-Century Revision of the Athenian Law Code. *Hesperia Supplements*, 19, 27–37.
- COURTNEY, Edward (1990): Greek and Latin Acrostichs. *Philologus*, 134, 3–13.
- COHEN, David (1991): Sexuality, Violence, and the Athenian Law of 'Hubris'. G&R, 38, 171–188.
- (1995): *Law, Violence and Community in Classical Athens*. Cambridge, CUP.
- COHEN, Edward E. (2006): Free and Unfree Sexual Work. An Economic Analysis of Athenian Prostitution. In: FARAONE – McCLURE (2006) (edd.): 95–124.
- CSAPO, Eric (1997): Riding the Phallus for Dionysus: Iconology, Ritual, and Gender-Role De/Construction. *Phoenix*, 51, 253–295.
- DAVIDSON, James (1993): Fish, Sex and Revolution in Athens. CQ, 43, 53–66.

- (1997): *Courtesans and Fishcakes. The Consuming Passions of Classical Athens*. London, HarperCollins.
- (2001): Dover, Foucault and Greek Homosexuality: Penetration and the Truth of Sex. *Past & Present*, 170, 3–51.
- (2006): *Revolutions in Human Time: Age-class in Athens and the Greekness of Greek Revolutions*. In: GOLDHILL – OSBORNE (2006) (edd.): 29–67.
- (2007): *The Greeks and Greek Love: A Radical Reappraisal of Homosexuality in Ancient Greece*. London, Weidenfeld&Nicolson.
- DAVIES, John K. (1971): *Athenian Propertied Families 600–300 B.C.* Oxford, Clarendon.
- DEACY, Susan (2013): Sex and Sexuality, Greece. In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 6187–6190.
- DE JONG, Irene – NÜNLIST, René – BOWIE, Angus (2004) (edd.): *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature. Studies in Ancient Greek Narrative, Volume One*. Leiden – Boston, Brill.
- DEVELIN, Robert (1989): *Athenian Officials 684–321 B.C.* Cambridge, CUP.
- DILLER, Aubrey (1979): The Manuscript Tradition of Aeschines' Orations. *Illinois Classical Studies*, 4, 34–64.
- DILLON, Matthew P. J. (1995): Payments to the Disabled at Athens. Social Justice or Fear of Aristocratic Patronage? *Ancient Society*, 26, 27–57.
- DILLON, Sheila (2006): *Ancient Greek Portrait Sculpture. Contexts, Subjects, and Styles*. Cambridge, CUP.
- DORJAHN, Alfred P. (1941): On the Athenian *Anakrisis*. *CP*, 36, 182–185.
- DOUGLAS, A. E. (1956): Cicero, Quintilian, and the Canon of Ten Attic Orators. *Mnemosyne*, 9, 30–40.
- DOVER, Kenneth J. (1974): *Greek Popular Morality in the Time of Plato and Aristotle*. Oxford: Clarendon.
- (1989): *Greek Homosexuality. Updated and with a new Postscript*. Cambridge (Mass.), HUP.
- (1997): *The Evolution of Greek Prose Style*. Oxford, Clarendon.
- DREHER, Martin (1995): *Hegemon und Symmachoi. Untersuchungen zum Zweiten Athenischen Seebund*. Berlin, De Gruyter.
- DRERUP, Engelbert (1898): Über die bei den attischen Rednern eingelegten Urkunden. *Jahrbücher für classische Philologie*, Supplementband 24, 221–366.
- EDWARDS, Michael (2004): Part V. Oratory. In: DE JONG – NÜNLIST – BOWIE (2004) (edd.): 315–353.
- ELLIS, John R. (1976): *Philip the Second and Macedonian Imperialism*. Princeton, Univ. Press.
- EFSTATHIOU, Athanasios (2004): The “Peace of Philokrates”: The Assemblies of 18th and 19th Elaphebolion 346 B.C. Studying History through Rhetoric. *Historia*, 53, 385–407.
- (2007): Euthyna Procedure in 4th c. Athens and the Case on the False Embassy. *Dike*, 10, 113–135.
- FARAGUNA, Michele (1992): *Atene nell'età di Alessandro. Problemi politici, economici, finanziari*. Róma, Atti della Accademia Nazionale dei Lincei.

- FARAONE, Christopher A. – McCLURE, Laura K. (2006) (edd.): *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*. Madison, Univ. of Wisconsin.
- FERGUSON, William S. (1898): *The Athenian Secretaries*. New York, Macmillan.
- (1938): The Salaminioi of Heptaphylai and Sounion. *Hesperia*, 7, 1–74.
- FISHER, Nick R. E. (1990): The Law of *Hybris* in Athens. In: CARTLEDGE – MILLETT – TODD (1990) (edd.): 123–138.
- (1992): *Hybris. A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*. Warminster, Aris and Phillips.
- (1995): *Hybris, Status, and Slavery*. In: POWELL, A. (1995) (ed.): *The Greek World*. London – New York, Routledge: 44–84.
- (2001): *Aeschines: Against Timarchos*. Oxford, OUP.
- (2004): The Perils of Pittalakos: Settings of Cock Fighting and Dicing in Classical Athens. In: BELL – DAVIES (2004) (edd.): 65–78.
- (2005): Body-abuse: The Rhetoric of *Hybris* in Aeschines' *Against Timarchos*. In: BERTRAND (2005) (ed.): 67–89.
- FOUCAULT, Michel (1985): *The History of Sexuality. Vol. II. The Use of Pleasure*. (Tr. Robert Hurley) New York, Random House.
- FORBES, Clarence A. (1967): An Episode in the Life of Aeschines. *AJP*, 88, 443–448.
- FORD, Andrew (1999): Reading Homer from the rostrum: poems and laws in Aeschines' *Against Timarchus*. In: GOLDHILL – OSBORNE (1999) (edd.): 231–256.
- FRÄNKEL, Maximilian (1902) (ed.): *Inscriptiones Graecae Vol. IV. Inscriptiones Argolidis*. Berlin.
- FURLEY, William D. (1996): *Andokides and the Herms. A Study of Crisis in fifth-century Athenian Religion*. London, Institute of Classical Studies.
- GAGARIN, Michael (1979): The Athenian Law Against *Hybris*. In: BOWERSOCK, G. et al. (1979) (edd.): *Arktouros: Hellenic Studies Presented to Bernard M. W. Knox on the Occasion of His 65th Birthday*. Berlin – New York, De Gruyter: 229–236.
- (2008): *Writing Greek Law*. Cambridge: CUP.
- GAGARIN, Michael – COHEN, David (2005) (edd.): *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Cambridge, CUP.
- GAGARIN, Michael – WALLACE, Robert (2005) (edd.): *Symposion 2001: Vorträge zur griechischen und hellenistischen Rechtsgeschichte*. Bécs, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- GAGLIARDI, Lorenzo (2005): The Athenian Procedure of “dokimasia” of Orators. A Response to Douglas M. MacDowell. In: GAGARIN – WALLACE (2005) (edd.): 89–97.
- GAUTHIER, Philippe – HATZOPOULOS, Miltiades B. (1993): *La loi gymnasiarchique de Béroia*. Athén, De Boccard.
- GIRONE, Maria (1998): *Ἰάματα. Guarigioni miracolose di Asclepio in testi epigrafici*. Bari, Levante.
- GOLDHILL, Simon (1990): The Great Dionysia and Civic Ideology. In: WINKLER – ZEITLIN (1990) (edd.): 97–129.

- GOLDHILL, Simon – OSBORNE, Robin (1999) (edd.): *Performance Culture and Athenian Democracy*. Cambridge, CUP.
- (2006) (edd.): *Rethinking Revolutions through Ancient Greece*. Cambridge, CUP.
- GOUREVITCH, Danielle (1984): *Le triangle hippocratique dans le monde gréco-romain: le malade, sa maladie et son médecin*. Róma, École française de Rome.
- GREANEY, George L. (2001): Christopher Carey (trans.), Aeschines. Austin: University of Texas Press, 2000. *Bryn Mawr Classical Review* 2001.02.11.
<http://bmcr.brynmawr.edu/2001/2001-02-11.html> (Letöltve: 2014.05.09.)
- GYOMLAY, Gyula (1904): Per. A. Attikai. In: PECZ (1902–1904) (ed.): II.405–410.
- HALPERIN, David M. (1990): *One Hundred Years of Homosexuality. And Other Essays on Greek Love*. New York – London, Routledge.
- HANSEN, Mogens H. (1976): *Apagoge, Endeixis and Ephegesis against Kakourgoi, Atimoi and Pheugontes. A Study in the Athenian Administration of Justice in the Fourth Century B.C.* Odense, Univ. Press.
- (1991): *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. Oxford – Cambridge, Blackwell.
- HANSEN, Peter A. (1989): *Carmina Epigraphica Graeca. Saeculi IV a. Chr. n. (CEG 2)*. Berlin – New York, W. de Gruyter.
- HARDIE, Philip (2012): *Rumour and Renown. Representations of Fama in Western Literature*. Cambridge, CUP.
- HARRIS, Edward M. (1985): The Date of the Trial of Timarchus. *Hermes*, 113, 376–380.
- (1988): When Was Aeschines Born? *CP*, 83, 211–214.
- (1992): Review of Demosthenes: Against Meidias (Oration 21) by Douglas M. MacDowell. *CP*, 87, 71–80.
- (1995): *Aeschines and Athenian Politics*. New York–Oxford, OUP.
- (2004): Review: Aeschines: “Against Timarchos” by Nick Fisher. *CW*, 97, 217–218.
- (2006): *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens. Essays on Law, Society, and Politics*. Cambridge, CUP.
- (2008): *Demosthenes, Speeches 20–22*. Austin, Univ. of Texas.
- HARRIS, Edward M. – RUBINSTEIN, Lene (2004) (edd.): *The Law and the Courts in Ancient Greece*. London, Duckworth.
- HARRIS, William V. (1989): *Ancient Literacy*. Cambridge (Mass.) – London, Harvard UP.
- HARRISON, A. R. W. (1968): *The Law of Athens. Vol. I. The Family and Property*. Oxford, Clarendon.
- (1971): *The Law of Athens. Vol. II. Procedures*. Oxford, Clarendon.
- HARVEY, David (1990): The Sykophant and Sykophancy: Vexatious Redefinition? In: CARTLEDGE – MILLETT – TODD (1990) (edd.): 103–122.
- HEATH, Malcolm (1995): *Hermogenes On Issues: Strategies of Argument in Later Greek Rhetoric*. Oxford, Clarendon.
- HEGYI, Dolores (2003): *Polis és vallás. Bevezetés a görög vallástörténetbe*. Budapest, Osiris.

- HERMAN, Gabriel (2006): *Morality and Behaviour in Democratic Athens. A Social History*. Cambridge, CUP.
- HERZOG, Rudolf (1931): *Die Wunderheilungen von Epidauros. Ein Beitrag zur Geschichte der Medizin und der Religion*. [Philologus, Suppl. Bd. 22,3] Lipsce.
- HILLER VON GÄRTRINGEN, Friedrich (1929) (ed.): *Inscriptiones Graecae Vol. IV. Editio minor: Inscriptiones Argolidis. Fasc. I.: Inscriptiones Epidauri*. Berlin.
- HOFFMANN, Zsuzsanna (2009): *Antik nevelés. Veszprém, Gondolat*.
- HOLMBERG, Ingrid E. (2014): Sex in Ancient Greek and Roman Epic. In: HUBBARD (2014a) (ed.): 314–334.
- HORVÁTH, László (2001): *Az athéni Hypereidés beszédei és stílusának ókori megítélése*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor.
- HUBBARD, Thomas K. (1998): Popular Perceptions of Elite Homosexuality in Classical Athens. *Arion*, 6, 48–78.
- (2003): *Homosexuality in Greece and Rome. A Sourcebook of Basic Documents*. Berkeley, Univ. of California.
- (2014a) (ed.): *A Companion to Greek and Roman Sexualities*. Wiley-Blackwell.
- (2014b): Peer Homosexuality. In: HUBBARD (2014a) (ed.): 128–149.
- HUMPHREYS, Sarah C. (2007): Social Relations on Stage: Witnesses in Classical Athens. In: CARAWAN (2007) (ed.): 140–213.
- HUNTER, Virginia J. (1990): Gossip and the Politics of Reputation in Classical Athens. *Phoenix*, 44, 299–325.
- (1994): *Policing Athens. Social Control in the Attic Lawsuits, 420–320 B.C.* Princeton, Univ. Press.
- IRIGOIN, Jean (1976): Le plus ancien acrostiche grec? (Anth. Pal. VI 330 et IG IV2, 255) In: *Recueil Plassart*, szerk. n., Párizs, 119–123.
- JACOB, Oscar (1928): *Les esclaves publics à Athènes*. Liège, Université de Liège.
- JEBB, Richard C. (1905) (ed.): *Bacchylides. The Poems and Fragments*. Cambridge, CUP.
- KAMEN, Deborah (2013): *Status in Classical Athens*. Princeton, Univ. Press.
- KAPPARIS, Konstantinos A. (1999): *Apollodoros 'Against Neaira' [D. 59]*. Berlin, De Gruyter.
- KASSEL, Rudolf – AUSTIN, Colin (2001) (edd.): *Poetae Comici Graeci (PCG). Vol. I. Comoedia Dorica, Mimi, Phlyaces*. Berlin – New York, W. de Gruyter.
- KENNEDY, George A. – RABE, Hugo (2005): *Invention and Method. Two Rhetorical Treatises from the Hermogenic Corpus*. Atlanta, Society of Biblical Literature.
- KERTÉSZ, István (2000): *Hellénisztikus történelem*. Budapest, História.
- (2002): *Héraklész unokái. A lovas makedónok története Nagy Sándor haláláig*. Budapest, Mundus.
- (2011): *A hellénizmus története*. Eger, Líceum.
- KEULS, Eva C. (1993): *The Reign of the Phallus. Sexual Politics in Ancient Athens*. Berkeley, Univ. of California.

- KINDSTRAND, Jan Fredrik (1982): *The Stylistic Evaluation of Aeschines in Antiquity*. Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- KIRCHNER, Johannes (1901–1903): *Prosopographia Attica*. Vols. I–II. Berlin.
- KURIHARA, Asako (2003): Personal Enmity as a Motivation in Forensic Speeches. *CQ*, 53, 464–477.
- KURKE, Leslie (1997): Inventing the *Hetaira*: Sex, Politics, and Discursive Conflict in Archaic Greece. *Classical Antiquity*, 16, 106–150.
- (1999): *Coins, Bodies, Games, and Gold. The Politics of Meaning in Archaic Greece*. Princeton, Univ. Press.
- LAMBERT, Stephen D. (1997): The Attic Genos *Salaminioi* and the Island of Salamis. *ZPE*, 119, 85–106.
- (1999): IG II² 2345, Thiasoi of Herakles and the Salaminioi Again. *ZPE*, 93–130.
- LAMBIN, Gérard (1982): Le surnom Βάταλος et les mots de cette famille. *Revue de philologie*, 56, 249–263.
- LANE FOX, Robin (1994): Aeschines and Athenian Democracy. In: Robin OSBORNE – Simon HORNBLOWER (1994) (edd.): 135–155.
- LAPE, Susan (2006): The Psychology of Prostitution in Aeschines' Speech against Timarchus. In: FARAONE – McCLURE (2006) (edd.): 139–160.
- LAPINI, Walter (2005): Due note su POxy. 4030, col. V, 21–31 (Eschine, *Contro Timarco* 51–52) e alcuni appunti su καί γε ed ἡδέ γε nei testi greci. *ZPE*, 152, 31–41.
- LAVENCY, Marius (1964): *Aspects de la logographie judiciaire attique*. Louvain, Univ. de Louvain.
- LEAR, Andrew (2014): Ancient Pederasty. An Introduction. In: HUBBARD (2014a) (ed.): 102–127.
- LEAR, Andrew – CANTARELLA, Eva (2008): *Images of Ancient Pederasty. Boys were their Gods*. London – New York, Routledge.
- LEWIS, D. M. (1958): When Was Aeschines Born? *CR*, 8, 108.
- LIPSIUS, Justus Hermann (1905–1915): *Das Attische Recht und Rechtsverfahren mit Benutzung des Attischen Prozesses*. Vols. I–III. Lipsce, O. R. Reisland.
- LONGO, Vincenzo (1969): *Aretalogie nel Mondo Greco I. Epigrafi e Papiri*. Genova, Istituto di Filologia Classica e Medioevale.
- MACDOWELL, Douglas M. (1976): 'Hybris' in Athens. *G&R*, 23, 14–31.
- (1978): *The Law in Classical Athens*. London, Thames & Hudson.
- (1990): *Demosthenes: Against Meidias (Oration 21)*. Oxford, Clarendon.
- (2000): *Demosthenes: On the False Embassy (Oration 19)*. Oxford, OUP.
- (2005): The Athenian Procedure of Dokimasia of Orators. In: GAGARIN – WALLACE (2005) (edd.): 79–88.
- (2009): *Demosthenes the Orator*. Oxford, OUP.
- MCCABE, Donald F. (1981): *Prose-Rhythm of Demosthenes*. New York, Arno Press.

- McCLURE, Laura K. (2006): Introduction. In: FARAONE – McCLURE (2006) (edd.): 3–18.
- MARTIN, Gunther (2008): The Witness' *Exomosa* in Athens. *CQ*, 58, 56–68.
- MARZULLO, Benedetto (1953): Aeschines in Tim. 128. *Maia*, 6, 68–75.
- MATUSZEWSKI, Rafał (2011): *Eros and Sophrosyne. Morality, Social Behaviour and Päderastia in 4th-century B.C. Athens*. Varsó, Uniwersytet Warszawski.
- (2013): Dice, cockfights and the limits of decency: Athenian gaming houses as *lieux de sociabilité*. *Przegląd Humanistyczny*, 56, 65–77.
- MELFI, Milena (2007): *I Santuari di Asclepio in Grecia*. Vol. I. Roma, L'Erma di Bretschneider.
- MÉSZÁROS, Tamás (2011): *A rhamnusi Antiphón. Antiphón-tanulmányok*. H.n., Argumentum.
- MEULDER, Marcel (1889): Timarque, un être tyrannique dépeint par Eschine. *Les Études Classiques*, 57, 317–322.
- MUÑOZ, Felipe G. Hernández (2009): Aeschinea. *Emerita*, 76, 247–269.
- (2012) (ed.): *La tradición y la transmisión de los oradores y rétores griegos – Tradition and Transmission of Greek Orators and Rhetors*. Berlin, Logos.
- NÉMETH, György (1986): Solón törvényei és a „solóni törvények”. *Fiatalkutatók Műhelytanulmányai ELTE-ÁJK*, 2, 297–311.
- (1999): *A polisok világa. Bevezetés az archaikus és koraklasszikus kori görög társadalomtörténetbe*. Budapest, Korona. 297–311.
- (2002): *Ókori gyermekjátékok*. Budapest, Anno.
- (2006) (ed.): *Apollodóros. Vádbeszéd Neaira ellen. Egy athéni örömlány kalandos élete*. Szeged, Lectum.
- (2007): Az eldobott pajzs. *Ókor*, 6/1–2, 35–40.
- (2012): Igyál, dőzsölj, ölelj! A pederasztia megítélése az antik világban. *Ókor*, 11/3, 64–68.
- (2013): A hellénisztikus kori alapítványi iskolák. *Ókor*, 12/4, 17–23.
- NORTH, Helen (1966): *Sophrosyne. Self-Knowledge and Self-Restraint in Greek Literature*. Ithaca, Cornell.
- OBER, Josiah (1989): *Mass and Elite in Democratic Athens. Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*. Princeton, Univ. Press.
- OSBORNE, Robin (1985): Law in Action in Classical Athens. *JHS*, 105, 40–58.
- (1990): Vexatious Litigation in Classical Athens: Sykophancy and the Sykophant. In: CARTLEDGE – MILLETT – TODD (1990) (edd.): 83–102.
- (1997): Men Without Clothes: Heroic Nakedness and Greek Art. *Gender & History*, 9, 504–528.
- OSBORNE, Robin – HORNBLOWER, Simon (1994) (edd.): *Ritual, Finance, Politics. Athenian Democratic Accounts Presented to David Lewis*. Oxford, Clarendon.
- PARKER, Robert C. T. (1983): *Miasma. Pollution and Purification in Early Greek Religion*. Oxford, Clarendon.

- (1996): *Athenian Religion. A History*. Oxford, OUP.
- PEEK, Werner (1962): Griechische Weihgedichte aus dem Asklepieion von Epidauros. *WZUH*, 11, 1001–1014.
- PERALE, Marco (2012): An Unidentified Verse Quotation in the Manuscript Tradition of Aeschines' *Letters*. In: Felipe MUÑOZ (2012) (ed.): 205–211.
- PECZ, Vilmos (1902–1904) (ed.): *Ókori lexikon*. Vols. I–II. Budapest, Franklin.
- PERRIN-SAMINADAYAR, Éric (2007): *Éducation, culture et société à Athènes. Les acteurs de la vie culturelle athénienne (229–88). Un tout petit monde*. Párizs, De Boccard.
- PETZL, Georg (1982) (ed.): *Die Inschriften von Smyrna. Teil I: Grabschriften, postume Ehrungen, Grabepigramme*. Bonn, Rudolf Habelt.
- PICKARD-CAMBRIDGE, Arthur W. (1914): *Demosthenes and the Last Days of Greek Freedom*. 384–322 B.C. New York – London, Knickerbocker.
- (1968): *The Dramatic Festivals of Athens*. 2nd ed. Oxford, Clarendon.
- PIÉRART, Marcel (1993) (ed.): *Aristote et Athènes: Aristoteles and Athens. Fribourg (Suisse) 23–25 mai 1991*. Fribourg, Univ. de Fribourg.
- PODDIGHE, Elisabetta (2013): Kalokagathia. In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 3684.
- PREUS, Christian A. (2012): *The art of Aeschines: anti-rhetorical argumentation in the speeches of Aeschines*. PhD diss., Univ. of Iowa. <http://ir.uiowa.edu/etd/2964> (Letöltve: 2014.05.08.)
- PREUSS, Siegmund (1892): *Index Demosthenicus*. Lipcse, Teubner.
- (1926): *Index Aeschineus*. Lipcse, Teubner.
- RADEMAKER, Adriaan (2005): *Sophrosyne and the Rhetoric of Self-Restraint. Polysemy & Persuasive Use of an Ancient Greek Value Term*. Leiden – Bostond, Brill.
- RADOVÁ, Irena (2011): *Altgriechische Scholien. Ein typologischer Versuch*. Prága, KLP.
- RAMMING, Günter (1965): *Die politischen Ziele und Wege des Aischines*. Dissertation. Erlangen.
- REINMUTH, Oscar W. (1971): *The Ephebic Inscriptions of the Fourth Century B.C.* Leiden, Brill.
- RHODES, Peter J. (1972): *The Athenian Boule*. Oxford, Clarendon.
- (1981): *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford, Clarendon.
- (1993): 'Alles eitel gold?' The Sixth and Fifth Centuries in Fourth-Century Athens. In: PIÉRART (1993) (ed.): 53–64.
- (1998): Enmity in Fourth-century Athens. In: CARTLEDGE – MILLETT – TODD (1990) (edd.): 144–161.
- (2004): Keeping to the Point. In: HARRIS – RUBINSTEIN (2004) (edd.): 137–158.
- (2006): The Reforms and Laws of Solon: An Optimistic View. In: BLOK – LARDINOIS (2006) (edd.): 248–260.
- (2010): *A History of the Classical Greek World 478–323 BC*. 2nd ed. H. n., Wiley-Blackwell.
- ROISMAN, Joseph (2005): *The Rhetoric of Manhood. Masculinity in the Attic Orators*. Berkeley – Los Angeles – London, Univ. of California.

- ROTHOFF, Susan I. – CAMP, John McK. (1996): The Date of the Third Period of the PNYX. *Hesperia*, 65, 263–294.
- RUBINSTEIN, Lene (2000): *Litigation and Cooperation. Supporting Speakers in the Courts of Classical Athens*. Stuttgart, Franz Steiner.
- (2005): Main Litigants and Witnesses in the Athenian Courts: Procedural Variations. In: GAGARIN – WALLACE (2005) (edd.): 99–120.
- RUSCHENBUSCH, Eberhard (1965): “Υβρεως γραφή. Ein Fremdkörper im athenischen Recht des 4. Jahrhunderts v. Chr. *ZSS*, 82, 302–309.
- (1966): ΣΟΛΩΝΟΣ ΝΟΜΟΙ. *Die Fragmente des solonischen Gesetzwerkes mit einer Text- und Überlieferungsgeschichte*. Historia Einzelschriften 9. Wiesbaden, Steiner.
- SCAFURO, Adele C. (2006): Identifying Solonian Laws. In: BLOK – LARDINOIS (2006) (edd.): 175–196.
- (2011): *Demosthenes, Speeches 39–49*. Austin, Univ. of Texas.
- (2013): Anakrisis. In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 396.
- SCHAEFER, Arnold D. (1885–1887): *Demosthenes und seine Zeit*. 2nd ed. Vols. I–III. Lipcse, Teubner.
- SHEAR, Julia L. (1995): Fragments of Naval Inventories from the Athenian Agora. *Hesperia*, 64, 179–224.
- SIEWERT, Peter (1972): *Der Eid von Plataiai*. München, Beck.
- SIPOS, Flórián: Utószó Apollodóros Neaira elleni vádbeszédéhez. In: NÉMETH (2006) (ed.): 65–92.
- SKALTSÁ, Stella (2013a): Gymnasiarchic law (Beroia). In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 3006–3007.
- (2013b): Gymnasium, Classical and Hellenistic Times. In: BAGNALL et al. (2013) (edd.): 3008–3010.
- SMITH, Amy C. (2011): *Polis and Personification in Classical Athenian Art*. Leiden – Boston, Brill.
- SMITH, Robert M. (1995): A New Look at the Canon of the Ten Attic Orators. *Mnemosyne*, 48, 66–79.
- STADTMÜLLER, Hugo (1894): *Anthologia Graeca. Epigrammatum Palatina cum Planudea*. Vol. I. Lipcse, Teubner.
- STOREY, Ian C. – ALLAN, Arlene (2005): *A Guide to Ancient Greek Drama*. Malden – Oxford, Blackwell.
- STRAUSS, Barry S. (1984): Philip II of Macedon, Athens, and Silver Mining. *Hermes*, 112, 418–427.
- SZABÓ Árpád (1943): *Demosthenes és Athén*. H.n., Franklin.
- SZEPESSY, Tibor (2006): Pseudo-Plutarchos: ΒΙΟΙ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΠΗΤΟΝ. A tíz szónok életrajza. (Ford. Nagy Gábor et al.) *AntTan*, 50, 145–209.
- TACON, Judith: Ecclesiastic *Thorubos*. Interventions, Interruptions, and Popular Involvement in the Athenian Assembly. *G&R*, 48, 173–192.

- TAPLIN, Oliver (2000) (ed.): *Literature in the Greek and Roman Worlds. A New Perspective*. Oxford, OUP.
- THOMPSON, Homer A. (1982): The Pnyx in Models. *Hesperia Supplements*, 19, 133–147 és 224–227 (képek).
- THÜR, Gerhard (2000): Das Gerichtswesen Athens im 4. Jahrhundert v. Chr. In: BURCKHARDT – UNGERN-STERNBERG (2000) (edd.): 30–49.
- (2005): The Role of the Witness in Athenian Law. In: GAGARIN – COHEN (2005) (edd.): 146–169.
- TODD, Otis J. (1938): TPITAGΩNIΣTHΣ: A Reconsideration. *CQ*, 32, 30–38.
- TODD, Stephen C. (1990a): The purpose of evidence in Athenian courts. In: CARTLEDGE – MILLETT – TODD (1990) (edd.): 19–39.
- (1990b): The Use and Abuse of the Attic Orators. *G&R*, 37, 159–178.
- (1993): *The Shape of Athenian Law*. Oxford, OUP.
- TREVETT, Jeremy (2011): *Demosthenes, Speeches 1–17*. Austin, Univ. of Texas.
- USHER, Stephen (1999): *Greek Oratory. Tradition and Originality*. Oxford – New York, OUP.
- VERSTRAETE, Beert C. – PROVENÇAL, Vernon (2005) (edd.): *Same-Sex Desire and Love in Greco-Roman Antiquity and in the Classical Tradition of the West*. New York, Haworth.
- VRIES, G. J. de (1943): Σωφροσύνη en grec classique. *Mnemosyne*, 3:11, 81–101.
- WALLACE, Robert W. (1989): *The Areopagos Council, to 307 B.C.* Baltimore – London, Johns Hopkins Univ. Press.
- WALTON, Douglas N. (2002): *Legal argumentation and evidence*. State College, Pennsylvania State Univ. Press.
- WALZ, Christian (1834): *Rhetores Graeci ex codicibus Florentinis, Mediolanensibus, Monacensibus, Neapolitanis, Parisiensibus, Romanis, Venetis, Taurinensibus, et Vindobonensibus*. Vol. VII. Pars II. Stuttgart – Tübingen.
- WANKEL, Hermann (1976): *Demosthenes, Rede für Ktesiphon über den Kranz*. Vols. I–II. Heidelberg, Winter.
- (1988): Die Datierung des Prozesses gegen Timarchos (346/5). *Hermes*, 116, 383–386.
- WHITEHEAD, David (1986): The Political Career of Aristophon. *CP*, 81, 313–319.
- WILL, Wolfgang (1983): *Athen und Alexander. Untersuchungen zur Geschichte der Stadt von 338 bis 322 v. Chr.* München, C. H. Beck.
- WILSON, Peter J. (2000a): *The Athenian Institution of the Khoregia: The Chorus, the City and the Stage*. Cambridge, CUP.
- (2000b): Powers of Horror and Laughter: The Great Age of Drama. In: TAPLIN (2000) (ed.): 88–132. 102–109. 88–132.
- WINKLER, John J. (1990): *The Constraints of Desire. The Anthropology of Sex and Gender in Ancient Greece*. New York – London, Routledge.
- WINKLER, John J. – ZEITLIN, Froma I. (1990) (edd.): *Nothing to Do with Dionysos? Athenian Drama in Its Social Context*. Princeton, Univ. Press.

- WOLPERT, Andrew (2002): *Remembering Defeat. Civil War and Civic Memory in Ancient Athens*. Baltimore – London, John Hopkins Univ. Press.
- WORTHINGTON, Ian (1991): Greek oratory, revision of speeches and the problem of historical reliability. *C&M*, 42, 55–74.
- (1994a) (ed.): *Persuasion. Greek Rhetoric in Action*. London – New York, Routledge.
- (1994b): History and oratorical exploitation. In: Ian WORTHINGTON (1994a) (ed.): 109–129.
- (1994c): The Canon of the Ten Attic Orators. In: Ian WORTHINGTON (1994a) (ed.): 244–263.
- (2000) (ed.): *Demosthenes. Statesman and Orator*. London – New York, Routledge.
- (2006): *Demosthenes, Speeches 60 and 61, Prologues, Letters*. Austin, Univ. of Texas.
- YOUNG, Suzanne (1939): An Athenian Clepsydra. *Hesperia*, 8, 274–284.

D) Rövidítésjegyzék

AG	<i>Anthologia Graeca</i>
Ail. VH	Ailianos: <i>Varia historia</i>
Aisch.	Aischinés
Andok.	Andokidés
AJP	<i>The American Journal of Philology</i>
AntTan	<i>Antik Tanulmányok</i>
AP	[Aristotelés]: <i>Az athéni állam</i>
Ar. Ach.	Aristophanés: <i>Acharnai-beliek</i>
Av.	<i>Madarak</i>
Eccl.	<i>Nőuralom</i>
Eq.	<i>Lovagok</i>
Nub.	<i>Felhők</i>
Pax	<i>Béke</i>
Plut.	<i>Plutos</i>
Ran.	<i>Békák</i>
Thesm.	<i>Nők ünnepe</i>
Vesp.	<i>Darázsok</i>
Arist. Pol.	Aristotelés: <i>Politika</i>
Rhet.	<i>Rhetorika</i>
Ath.	Athénaios: <i>Lakomázó bölcsek</i>

CEG	<i>Carmina Epigraphica Graeca</i> , vols. I–II. Ed. Peter A. Hansen. Berlin, 1983–1989.
Cic. Att.	M. Tullius Cicero: <i>Levelek Atticushoz</i>
Brut.	<i>Brutus</i>
In Verr.	<i>Verres elleni beszédek</i>
C&M	<i>Classica et Mediaevalia</i>
Conomis	<i>Lycurgi Oratio in Leocratem cum Ceterarum Lycurgi Orationum Fragmentis</i> . Ed. Nicos C. Conomis. Lipcse, 1970.
CQ	<i>The Classical Quarterly</i>
CR	<i>The Classical Review</i>
CP	<i>Classical Philology</i>
CW	<i>The Classical World</i>
Dein.	Deinarchos
Dém.	Démostenés
Dio Chrys.	Dión Chrysostomos: <i>Orationes</i>
Diod. Sic.	Diodóros Sikeliótés: <i>Történeti könyvtár</i>
Diog. Laert.	Diogenés Laertios: <i>Vitae philosophorum</i>
Dion. Hal.	<i>De imit.</i> Dionysios Halikarnasseus: <i>Az utánzásról</i>
EM	<i>Etymologicum Magnum</i>
FGrH	<i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> . Ed. Felix Jacoby. 1923–
Gell.	Aulus Gellius: <i>Attikai éjszakák</i>
G&R	<i>Greece & Rome</i>
Harpok.	Harpokratión: <i>Lexicon in decem oratores Atticos</i>
Hermog. Id.	Hermogenés: <i>Az ideákról (Peri ideón)</i>
Meth.	<i>A kifejező erő módszeréről (Peri methodou deinotétos)</i>
Stas.	<i>Az ügyállásokról (Peri staseón)</i>
Hés. Erga	Hésiodos: <i>Munkák és napok</i>
Hdt.	Hérodotos: <i>A görög-perzsa háború</i>
HL	Hérakleidés Lembos: <i>Excerpta politiarum</i>
Hyp.	Hypereidés
I.Beroia	<i>Επιγραφές κάτω Μακεδονίας. Μεταξύ του Βερμίου όρους και του Αξιού ποταμού. Τεύχος Α. Επιγραφές Βέροιας. (Inscriptiones Macedoniae inferioris inter Bermium montem et Axium flumen repertae: fasciculus primus, Inscriptiones Beroeae.)</i> Edd. L. Gounaropoulou, M. B. Hatzopoulos. Athén, 1998.
IG	<i>Inscriptiones Graecae</i>

<i>Il.</i>	Homéros (?): <i>Ilias</i>
<i>Isa.</i>	Isaios
<i>Isok.</i>	Isokratés
<i>JHS</i>	<i>The Journal of Hellenic Studies</i>
<i>K–A</i>	Poetae Comici Graeci. Edd. Rudolf Kassel, Colin Austin. Berlin, 1983–.
<i>LGPN</i>	<i>Lexicon of Greek Personal Names</i> . Vol. II. Attica. Edd. Michael J. Osborne, Sean G. Byrne. Oxford, 1994.
<i>LIMC</i>	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i> . Zürich – München – Düsseldorf, 1981–1999.
<i>LSJ</i>	<i>A Greek-English Lexicon. With a Revised Supplement</i> . Eds. Henry G. Liddell et al. Oxford, 1996.
<i>Lyk.</i>	Lykurgos
<i>Lys.</i>	Lysias
<i>Nauck²</i>	<i>Tragicorum Graecorum Fragmenta</i> . Ed. August Nauck. Lipcse, 1926 ² .
<i>Od.</i>	Homéros (?): <i>Odysseia</i>
<i>PA</i>	<i>Prosopographia Attica</i> . Vols. I–II. Ed. Johannes Kirchner. Berlin, 1901–1903.
<i>Page</i>	<i>Poetae Melici Graeci</i> . Ed. Denys L. Page. Oxford, 1962.
<i>Paus.</i>	Pausanias: <i>Görögország leírása</i>
<i>Philostr. Vit. Soph.</i>	Philostratos: <i>Vitae Sophistarum</i>
<i>Phót. Bibl.</i>	Phótios: <i>Bibliothéké</i>
<i>Plat. Apol.</i>	Platón: <i>Sókratés védőbeszéde</i>
<i>Gorg.</i>	<i>Gorgias</i>
<i>Leg.</i>	<i>Törvények</i>
<i>Lys.</i>	<i>Lysis</i>
<i>Phdr.</i>	<i>Phaidros</i>
<i>Prt.</i>	<i>Prótagoras</i>
<i>Rep.</i>	<i>Az állam</i>
<i>Symp.</i>	<i>A lakoma</i>
<i>Tht.</i>	<i>Theaitétos</i>
<i>Plin. Ep.</i>	Plinius Minor: <i>Levelek</i>
<i>Plin. HN</i>	Plinius Maior: <i>Természetrájk</i>
<i>Plut. Alk.</i>	Plutarchos: <i>Alkibiadés</i>
<i>Dém.</i>	<i>Démostenés</i>
<i>Mor.</i>	<i>Moralia</i>
<i>Nik.</i>	<i>Nikias</i>

<i>Phók.</i>	<i>Phókión</i>
<i>Sol.</i>	<i>Solón</i>
<i>Them.</i>	<i>Themistoklés</i>
<i>X Orat. Vit.</i>	[Plutarchos]: <i>Tíz szónok életrajza</i>
<i>Q. Cic. Comm. pet.</i>	Q. Tullius Cicero: <i>A hivatalra pályázók kézikönyve</i>
<i>Quint. Or.</i>	Quintilianus: <i>Szónoklattan</i>
<i>Rhet. ad Alex.</i>	<i>Rhetorica ad Alexandrum</i>
SEG	<i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i> , 1923–
TAPA	<i>Transactions of the American Philological Association</i>
<i>Theop.</i>	Theopompos
<i>Thphr. Char.</i>	Theophrastos: <i>Jellemrajzok</i>
<i>Thuk.</i>	Thukydidés: <i>A peloponnésosi háború</i>
Tod	<i>A Selection of Greek Historical Inscriptions. Vol. II. From 403 to 323 B.C.</i> Ed. Marcus N. Tod. Oxford, 1948.
<i>Tzetz. Chil.</i>	<i>Ionnais Tzetzae Historiae.</i> Ed. Peter A. M. Leone. Nápoly, 1968.
<i>Val. Max.</i>	Valerius Maximus: <i>Facta et dicta memorabilia</i>
WZUH	<i>Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe.</i>
<i>Xen. Hell.</i>	Xenophón: <i>Hellénika</i>
<i>Por.</i>	<i>A bevételekről</i>
<i>Symp.</i>	<i>A lakoma</i>
ZPE	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i>
ZSS	<i>Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung</i>

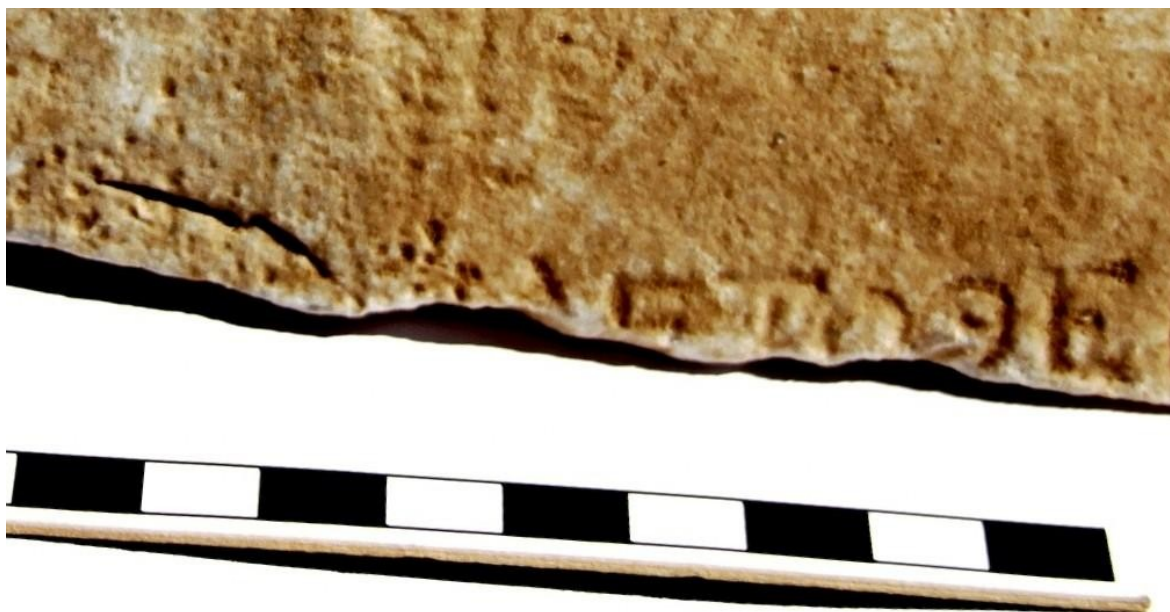
Κέpmellékletek

1. **képmelléklet** (IG IV² 1 255 előnézeti fotója. Kérésre készítette a Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων)

2. **képmelléklet** (IG IV² 1 255 alulnézeti fotója. Kérésre készítette a Δ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων)

3. képmelléklet (az 1. képmelléklet kinagyított részlete)

4. képmelléklet (Aischinés egészalakos szobra a nápolyi Museo Archeologico Nazionaleban [inv. 6018]. A fotó forrása:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:6018_-_Eschine_-_Napoli.jpg
 (Letöltve: 2014.03.08.)